Claus Rønlev
Slægtsforskning

Denne søgbare PDF-fil er downloadet fra min personlige hjemmeside www.ronlev.dk.

Det er tilladt at dele PDF-filen med andre, da der ikke er ophavsret til titlen.

Besøg www.ronlev.dk. Måske er der andre af mine flere tusinde artikler og scannede bøger, der har interesse.

Mange venlige hilsener

Claus Rønlev

EN BRIGADEADJUTANTS ERINDRINGER

Disse Erindringer er støttet paa Dagbogsoptegnelser og Breve suppleret med Meddelelser fra Kammerater.

J. COHENS BOGTRYKKERIER
(GEORG A. BACH)

GENERALMAJOR H. HOLBØLL

EN BRIGADEADJUTANTS ERINDRINGER

FRA KRIGEN 1864

MED ET PORTRÆT OG 4 KORT

ANDET OPLAG

Dybbøl Mølle 18. April 1864

KØBENHAVN
VILHELM TRYDES FORLAG
1912

UDGIVET MED UNDERSTØTTELSE
AF CARLSBERGFONDET

INDHOLD

Side

Fra København til Altona 7
I Altona fra $^{2}/_{11}$ til $^{23}/_{12}$ 1863 10
Fra Altona til Slesvig 27
I Slesvig fra $^{30}/_{12}$ 1863 til $^{31}/_{1}$ 1864 33
Krigens Udbrud 45
Kampen ved Selk, Kongshøj og Saksarmen den 3. Februar .. 52
Tilbagetoget fra Dannevirke 78
I Fredericia fra $^{10}/_{2}$ til $^{7}/_{3}$ 114
Kampen foran Fredericia den 8. Marts 133
I Fredericia fra $^{9}/_{3}$ til $^{19}/_{3}$ 146
Bombardementet af Fredericia den 20. og 21. Marts 154
I Fredericia fra $^{22}/_{3}$ til $^{9}/_{4}$ 168
Fra Fredericia til Dybbøl fra $^{10}/_{4}$ til $^{14}/_{4}$ 179
I Dybbølstillingen fra $^{14}/_{4}$ Aften til $^{18}/_{4}$ Kl. 10 Fmd. 187
Kampen paa Dybbøl den 18. April 207
Paa Fyen fra $^{19}/_{4}$ til $^{11}/_{5}$ 263
Paa Fyen under Vaabenhvilen fra $^{12}/_{5}$ til $^{25}/_{6}$ 271
Paa Fyen under Fortsættelsen af Krigen fra $^{26}/_{6}$ til $^{20}/_{7}$ 277
Paa Fyen under den anden Vaabenhvile fra $^{21}/_{7}$ til $^{8}/_{8}$ 292
Paa Sjælland under Fredsunderhandlingerne og Overgangen til Fredsfod fra $^{9}/_{8}$ til $^{26}/_{11}$ 295

PAUL ULRICH SCHARFFENBERG

FRA KØBENHAVN TIL ALTONA

Efter en vemodig Afsked med mine Kære, vemodig, fordi vi alle troede, hvad dog ingen vilde udtale, at Krigen var uundgaaelig, tog jeg Fredag den 30. Oktober 1863 om Eftermiddagen fra København for at rejse til Altona, hvor jeg var blevet ansat som Adjutant ved 8. Infanteribrigade. Paa Banegaarden mødte jeg 3 Kammerater, Løjtnanterne *Buchwaldt*, *Karmark* og *Harttung*, der ogsaa var blevet ansat som Adjutanter ved Brigader i Holsten. I Kupeen traf vi Digteren, Professor *H. P. Holst*, der havde været vor Lærer i Dansk og Litteraturhistorie paa Landkadetakademiet. Han skulde en Tur til Italien. Vi paaduttede ham, at han naturligvis skulde derned for at samle Indtryk til en Novelle, hvad han ikke benægtede. Under munter Samtale glemte vi Afskedens Smerte og naaede Korsør, uden at Rejsen, der dog den Gang foregik temmelig langsomt, forekom os lang. Ved Afrejsen fra København var det godt Vejr; vi blev derfor ubehagelig overrasket, da det i Korsør blæste en Storm. Vi kom Kl. $10\frac{1}{2}$ om Bord paa Dampskibet, der skulde afgaa til Kiel, og gik straks til Køjs. Saa snart vi kom ud i Beltet, rullede Skibet voldsomt; den ene Styrtesø efter den anden slog ned paa Dækket med et saadant Brag, at det var umuligt at sove. Forst Kl. $1\frac{1}{2}$ blev det roligere, jeg faldt i Søvn og sov til Kl. 6; det forekom mig, at Skibet laa stille. Ganske rigtigt, da jeg kom op paa Dækket, saa jeg, at vi laa til Ankers i Læ af Langeland. Kaptajnen, der i mange Aar havde ført

Dampskib mellem Korsør og Kiel, sagde mig, at han aldrig før havde havt et saadant Vejr; det var en fuldkommen Storm fra Nord. Han havde mistet 3 Ankere i Løbet af Natten, og havde kun det ene tilbage, som nu søgte at holde Skibet. Kl. 6½ Morgen blev Ankeret hejst, og vi gik frem igen; men da vi havde passeret Sydspidsen af Langeland, stod der en saa voldsom Sø fra Nord, at Kaptajnen Kl. 9 saa sig nødsaget til at vende om; han ankrede Kl. 11 paa samme Sted, hvor vi havde ligget om Natten. Det var ikke morsomt. Men værre blev det, da det viste sig, at Ankeret var i Færd med at rive Spillet op af Dækket. Kaptajnen maatte stikke det sidste Anker fra sig, og da han ikke turde fortsætte Rejsen uden Anker, vendte han om til Korsør, hvortil vi ankom Kl. 4 Eftmd. efter at have været 17½ Time til Søs i det forrygende Vejr. Heldigvis havde jeg ikke været søsyg; men Professor *Holst* havde været overordentlig lidende; han tog med det første Tog tilbage til København og kom, efter hvad han senere har fortalt mig, aldrig til Italien for at samle Indtryk til en Novelle. Mine Kammerater og jeg telegraferede til vore respektive Brigadechefer, at vor Rejse var blevet forsinket paa Grund af Storm. Derefter spiste vi en god Middag paa Hotellet og gik om Aftenen om Bord paa et andet Dampskib. Da Stormen stadig rasede, og Kaptajnen ikke vilde løbe ud, førend Vejret var stillet af, vidste vi ikke, naar vi kom af Sted. Jeg gik til Køjs og sov udmærket. Først næste Morgen Kl. 7 afgik vi fra Korsør. Det blæste stadig meget haardt. Foruden os Officerer og nogle indkaldte Værnepligtige, der alle var nødt til at tage af Sted, hvorledes Vejret end var, havde kun 3 første Klasses Passagerer ikke ladet sig afskrække af det stormfulde Vejr. Det var Sømænd; men de saa nærmest ud som Sørøvere. Jeg indlod mig i Samtale med dem. Det viste sig, at det var Amerikanere, Kaptajnen og 2 Styrmænd fra Kaperskibet „Alabama", der havde gjort sig meget berygtet under Krigen mellem de amerikanske Nord-

og Sydstater, men var blevet opbragt og foreløbig beslaglagt af Englænderne. De 3 Herrer, der morsomt fortalte om mange af deres interessante Eventyr, meddelte, at de havde været i København for at købe et Skib, der kunde aflose „Alabama"; men de havde intet faaet.

Blæsten havde efterhaanden lagt sig noget, og vi naaede Kiel Kl. 2 Eftmd. Med et Tog, der afgik Kl. 6, ankom jeg endelig Kl. $10\frac{1}{2}$ Aften til Altona efter at have været over 2 Døgn undervejs. Denne besværlige Rejse var som et Varsel om den Trængselstid, vi gik i Møde.

I ALTONA

FRA 2. NOVEMBER TIL 31. DECEMBER 1863

I Altona var der fuldt op af indkaldt Mandskab. Da det tyske Forbund truede med Eksekution i Holsten og Lauenborg, havde Ministeriet nemlig givet Ordre til, at Hæren skulde delvis mobiliseres. Der var til Møde den 1. November blevet indkaldt Mandskab til de Afdelinger, der laa Vest for Store Belt. For Infanteriets Vedkommende var det 14 Batailloner, hvis Styrke var blevet bragt op til 600 Underkorporaler og Menige. Samtidig blev Hæren formeret i 3 Divisioner, hver bestaaende af 3 Infanteribrigader à 2 Batailloner Fodfolk foruden af Kavalleri, Artilleri og Ingeniørtropper. Der blev ikke ansat nogen Stabschef ved de 9 Brigader, men kun en Adjutant, og hertil valgtes 2 Premierløjtnanter og 7 Sekondløjtnanter af Linien, der havde gennemgaaet den Kongelige militære Højskole og derefter som Generalstabsaspiranter var begyndt deres praktiske Uddannelse ved de forskellige Vaabenarter. Jeg blev, som foran fortalt, Adjutant ved 8. Infanteribrigade, der bestod af 9. og 20. Infanteribataillon. Brigadens Chef var Oberst *P. U. von Scharffenberg*, der tillige var Kommandant i Altona.

Jeg var glad over endelig at have naaet mit Bestemmelsessted, glad over den Stilling, jeg havde faaet, og over at skulle staa under Oberst *Scharffenberg*, der havde et udmærket Navn fra Treaarskrigen. Jeg havde aldrig set ham, men havde hort og læst saa meget om ham, at han ikke var mig ukendt.

Scharffenberg var født den 10. Maj 1810. Efter c. 18 Aars Tjeneste som Løjtnant ved det lauenborgske Jægerkorps i Kiel blev han i 1847 udnævnt til Kaptajn og Kompagnichef ved 2. Jægerkorps i Helsingor, og i denne Stilling rykkede han i Felten 1848. Allerede i Slaget ved Slesvig udmærkede han sig. Da Fjenden angreb, stod *Scharffenberg* paa Forpost med sit Kompagni ved Kurborg og kom derved til hele Dagen at kæmpe adskilt fra den øvrige Del af Jægerkorpset. Under Retræten havde han med Halvdelen af Kompagniet taget Stilling i den sydlige Udkant af en lille Skov, Pølhegn, medens han sendte den anden Halvdel tilbage til en Stilling umiddelbart Nord for Skoven. Da han efter kort Tids Forløb fulgte efter, opdagede han pludselig fjendtlige Afdelinger, der fra Vest var trængt ind i Skoven og rykkede frem mellem ham og det Halvkompagni, der var sendt tilbage. *Scharffenberg* var saaledes afskaaret. Men snarraadig, som han var, benyttede han sig af, at Skumringen var begyndt, og af den Omstændighed, at Uniformerne omtrent var ens, saa at det var vanskeligt at skelne Ven fra Fjende. Modig og koldblodig trak han sig hen imod det nærmeste fjendtlige Kompagni, idet han paabød sit Mandskab Taushed, medens han med sin Hornblæser førte en højrøstet Samtale paa Plattysk, hvilken Dialekt de begge havde lært at tale flydende under deres Ophold i Hertugdømmerne. Da *Scharffenberg* var kommet nær nok, gav han sig i Samtale med den fjendtlige Kompagnichef stadig paa Plattysk. „Der rider jo Oberst N. N.", sagde han, idet han pegede paa en Officer, der kom ridende noget derfra. *Scharffenberg* kendte ham paa Hesten, som han ved sin Afrejse fra Kiel havde solgt til Obersten. Den fjendtlige Officer lod sig ganske dupere og gik straks ind paa et Forslag af *Scharffenberg*, at de i Forening skulde kaste sig over en dansk Afdeling — Scharffenbergs andet Halvkompagni —, der efter hvad der var meldt ham skulde ligge noget Nord for Skoven. Rask gik det fremad. Først da det var for sent,

opdagede den fjendtlige Officer, at han var gaaet i en Fælde. Efter et kort Haandgemæng, hvorved nogle Menige paa begge Sider blev saaret, fortsatte *Scharffenberg* Retræten mod Nord medførende 54 Fanger.

Næste Dag deltog *Scharffenberg* i den hæderfulde Kamp ved Overso. Jægerkorpset, der her stod paa Forpost, blev angrebet af en meget overlegen Styrke og samtidig omgaaet af Rytteri. Efter at have standset den 6 Gange stærkere Fjende i 2 Timer tiltraadte Jægerkorpset Retræten. Det lykkedes de to Kompagnier at komme tilbage, men da de 2 andre, hvoraf *Scharffenbergs* var det ene, vilde følge efter, havde Fjenden besat en Stilling, hvorfra Tilbagetogslinien var i den Grad beskudt, at Retræten var umulig. De 2 Kompagnier vilde dog endnu ikke overgive sig, men fortsatte den ulige Kamp. Da *Scharffenberg* bemærkede, at der blev sendt en Eskadron frem til Angreb paa hans Kompagni, besluttede han at føre det noget til Siden, hvor Terrænet var blødt og morassigt og altsaa meget ugunstigt for Rytteriet. *Scharffenberg* formerede Karré og satte sig i March. Folkene, der ogsaa havde iagttaget den fremrykkende Eskadron, var blevet noget nervøse og urolige; de saa sig om efter Rytterne og kom derved ud af Trit. *Scharffenberg* gjorde Holdt, skældte Folkene ud og spurgte dem, om de ikke skammede sig over, at Fjenden skulde se, at de ikke engang kunde marchere i Trit. Han satte atter Karreen i March og talte „Et—to, Et—to." Det beroligede Folkene. Da Karreen havde naaet det blode Terræn, gjorde *Scharffenberg* Holdt og Front, saa at Folkene kunde skyde til alle Sider; han trak sin Pistol og truede med at skyde enhver ned, der afgav sit Skud, forend der blev givet Ordre dertil. Karreen stod som en Mur, da de fjendtlige Ryttere kom sprængende i Karriere. *Scharffenberg* lod Rytterne komme ind paa kun 50 Alens Afstand fra Karreen, da kommanderede han rolig „An—Fyr". Ryttere og Heste tumlede om mellem hverandre. Angrebet var fuldstændig afslaaet.

Længe kunde de 2 Kompagnier ikke fortsætte Kampen mod den store Overmagt, tilmed da Antallet af Døde og Saarede var betydeligt. Da desuden Maalet at standse Fjendens videre Fremrykning paa denne Dag var naaet, idet Skumringen var begyndt, og da videre Kamp saaledes var unyttig, overgav de 2 Kompagnier sig.

General *Wrangel*, der havde overværet Kampen, lod den ældste usaarede Officer fremstille for sig — det var *Scharffenberg*. Generalen overrakte ham hans Sabel, idet han udtalte, at han ikke vilde berøve Kaptajnen det Værge, som han havde baaret med saa megen Hæder.

Det følgende Aar var *Scharffenberg* med i Slaget ved Fredericia; han deltog i Stormen paa den store Skanse ved Igum Vejen, men blev her saaret. Paa Grund af sit udmærkede Forhold blev han efter kun 2 Aars Tjeneste som Kaptajn udnævnt til Major og sprang derved omtrent en Trediedel af Fodfolkets Kaptajner forbi. Han blev først Næstkommanderende, kort efter Kommandør for 5. Reservebataillon og deltog i Spidsen for den med udmærket Dygtighed i Kampen ved Helligbæk den 24. Juli 1850 og i Slaget ved Isted den følgende Dag. Efter Krigen blev *Scharffenberg* Kommandant i Rendsborg Kronværk og optraadte i denne vanskelige Stilling med megen Takt og Fasthed over for de østrigske og preussiske Generaler, der under Fredsunderhandlingerne holdt selve Rendsborg besat. I 1854 blev *Scharffenberg* Oberstløjtnant og Kommandør for 4. Jægerkorps i Flensborg, i 1860 fik han Obersts Karakter dog uden Anciennitet og blev Kommandant i Altona, samt Højstbefalende over de i Altona og Wandsbeck stationerede Tropper. Han fik Ridderkorset i 1849, Solvkorset i 1850 og Kommandørkorset i 1862.

Scharffenberg var i Besiddelse af en fast og urokkelig Karakter og handlede efter sin Overbevisning uden at gyse tilbage selv for det tungeste Ansvar. Han havde et meget strengt Ydre og førte Kommandoen med Jærnhaand; men bag det

haarde Ydre bankede et varmt Hjerte. Han var altid den første til at tænke paa Folkene efter anstrengende Marcher eller efter endt Fægtning, og han sørgede da for, at de fik Forplejning og Hvile. *Scharffenberg* var ugift. Han var en lidenskabelig Rytter og havde lige fra sine Løjtnantsdage holdt 1 à 2 ædle Rideheste.

Da jeg den 2. November om Morgenen meldte mig til Tjeneste hos Oberst *Scharffenberg*, modtog han mig med følgende Ord:

„Jeg vil ikke byde Dem velkommen. Jeg vil nemlig ikke begynde vort Forhold med en Løgn. De er mig ikke velkommen. Jeg kender Dem ikke og har derfor ikke haft Grund til at ønske Dem som min Adjutant. Jeg har naturligvis ønsket en af de Løjtnanter, der tidligere har staaet i Tjenesteforhold til mig. Da jeg ikke kender Dem, ved jeg ikke, om vi kan arbejde sammen. De kan jo imidlertid ikke gøre for, at De er blevet ansat som min Adjutant. Jeg skal gøre mit til, at vi kan arbejde sammen, jeg beder Dem gøre Deres."

Denne Modtagelse viste mig straks Oberstens ærlige Karakter, og jeg maatte indrømme, at der var noget berettiget i hans Udtalelse. Han bad mig aflægge min Sabel og tage Plads, — det rent tjenstlige var nu besørget. I den følgende lange Samtale viste Obersten sig som den elskværdige Mand, han var. Jeg maatte altid aabent betro mig til ham, sagde han, naar der i tjenstlig Henseende var begaaet en eller anden Fejl — det kunde ikke undgaaes — men det gjaldt da om at faa Fejlen rettet saa hurtigt som muligt. Han var ofte hidsig og opfarende, det skulde jeg ikke bryde mig om, han mente ikke noget dermed, og det gik snart over. Som yderligere Bevis paa Oberstens store Elskværdighed skal jeg anføre, at han indbød mig til at spise Frokost med sig, og da han i Samtalens Løb udspurgte mig om mine Familieforhold og hørte, at jeg i en ung Alder havde mistet begge mine Forældre, bad han mig betragte ham som en Fader. At dette ikke var

tomme Ord, viste han nogle Dage efter, da Generalkonsul *Pontoppidan* var i Besøg hos ham. Han lod mig kalde og præsenterede mig for Generalkonsulen med de Ord: „Maa jeg præsentere Dem min Søn, Løjtnant Holbøll.“ Dette foranledigede, at Generalkonsulen kort efter sendte mig en Indbydelse til Middag.

Obersten fik flere Gange Lejlighed til i Skrivelser til overordnede Myndigheder at fremhæve det urigtige i ved Ansættelser ikke at tage Hensyn til personligt Bekendtskab fra tidligere Tjenesteforhold og anførte som Eksempel, at man havde givet ham en Adjutant, som han aldrig havde set. Det varede dog ikke længe, før jeg fik Beviser paa, at Obersten satte Pris paa mig.

I Begyndelsen var der ikke mange Forretninger paa Brigadekontoret, det hele kunde besørges paa 1 højst 2 Timer daglig. Jeg fik da Tid til, som Skik og Brug var, at gøre Visitter hos ældre og yngre Kammerater i Garnisonen; der var ikke mindre end henved 50 Visitter at aflægge. Ved disse Besøg mærkede jeg snart, at mange af Officererne var misfornøjede med, at man udelukkende havde ansat Generalstabsaspiranter som Adjutanter ved Brigaderne. Da jeg saaledes gjorde Visit hos Kaptajn *Harald Stockfleth*, en af Hærens dygtigste Kompagnichefer, modtog han mig paa følgende Maade: „Naa, det er Sekondløjtnant Holbøll, der er blevet ansat som Adjutant ved Brigaden. Maa jeg sige Dem, at det er en meget ansvarsfuld Stilling, De beklæder, en Stilling, som jeg, der er Kaptajn og saa meget ældre end De, kunde misunde Dem. Jeg vil ønske Dem, at De, uagtet De er saa ung og uerfaren, dog maa have Evner til at udfylde den.“ Jeg svarede: „Hr. Kaptajn, jeg er ganske vist en forholdsvis ung Officer, men dog gammel nok til at have lært at lystre. Jeg har ikke søgt denne Stilling; man har beordret mig til at overtage den; jeg har lystret. Man maa jo have ment, at jeg vil være i Stand til at gøre Fyldest; jeg haaber sikkert

at gøre mig denne Tillid værdig." Dermed gik jeg uden at tage Plads. Dét varede imidlertid ikke længe, for Kaptajnen paa forskellig Maade viste mig Venlighed, hvad jeg satte særlig Pris paa. Han indbød mig flere Gange til Spilleparti, og da vi skulde forlade Altona, sendte han mig en Pakke Kort over Valpladserne i Slesvig fra forrige Krig, som havde tilhørt hans afdøde Broder. Han sendte mig dem, skrev han i et venligt Brev, fordi jeg i min Stilling vilde kunne faa mere Brug for dem end han.

I den første Halvdel af November saa det ret fredeligt ud, de fleste troede hverken paa Eksekution eller paa Krig. Det tyske Forbund havde før truet med Eksekution, uden at det var blevet til noget. Man antog for sikkert, at England og Frankrig vilde mægle, og at Forhandlingerne om Forfatningen i ethvert Fald vilde trække ud. Imidlertid vedtog Rigsraadet den 13. November Loven om en Fællesforfatning for Danmark og Slesvig, saaledes som bebudet ved Kundgørelsen af 30. Marts 1863.

Saa kom den 16. November om Morgenen den sorgelige Efterretning, at *Frederik den 7de* den foregaaende Dags Eftermiddag var død paa Glücksborg. Alle var paa det rene med, hvor skæbnesvangert det var, at Kongen netop var død paa dette Tidspunkt. Det tyske Forbund vilde uden Tvivl til Striden om Forfatningen knytte en ny Strid om Arvefølgespørgsmaalet, uagtet denne Sag var ordnet ved Londonertraktaten af 8. Maj 1852, der var underskrevet af de 5 Stormagter samt Sverrig og Norge. Den nye Konge skulde straks efter sin Tronbestigelse tage den vigtige Beslutning, om han skulde stadfæste den af Rigsraadet vedtagne Forfatningslov eller udsætte det til bedre Tider. Kongen betænkte sig nogle Dage, men da alle de politiske Raadgivere, Majestæten henvendte sig til, raadede til at stadfæste Loven, besluttede Kongen sig dertil og underskrev Loven den 18. November.

Sent om Eftermiddagen den 16. November havde vi endnu

ikke faaet Meddelelse om, at den nye Konge havde tiltraadt Regeringen, og under hvilket Navn det var sket; nogle mente under Navnet *Christian Frederik den 1ste*, andre under Navnet *Christian den 9de*. Først om Aftenen fik vi den officielle Meddelelse om *Frederik den 7des* Død og *Christian den 9des* Tronbestigelse. Der blev straks udsendt Meddelelse derom til Afdelingerne og af Oberst *Scharffenberg* som Kommandant i Altona givet Ordre til, at Garnisonen næste Formiddag Kl. 10 skulde staa i revumæssig Paaklædning paa Eksercerpladsen for at aflægge Troskabsed til den nye Konge. Foruden 9. og 20. Bataillon havde 1 Eskadron af 6. Dragonregiment og 1. Batteri, der begge laa i Altona, taget Opstilling paa Eksercerpladsen. Obersten lod den officielle Kundgørelse om Tronskiftet oplæse, hvorefter hver Afdeling for sig blev taget i Ed. Da det var sket, udraabte Oberst *Scharffenberg* et „Længe leve *Christian den 9de*", der efterfulgtes af et nifoldigt Hurra. Denne Edsaflæggelse gjorde paa Grund af de alvorlige politiske Forhold et gribende Indtryk paa alle.

Der gik i Altona Rygter om, at der var opstaaet Tumult i Kobenhavn, fordi Kongen ikke straks havde stadfæstet den af Rigsraadet vedtagne Forfatningslov.

Straks efter *Frederik den 7des* Død optraadte Prins *Friederich* af Augustenborg som Prætendent til den slesvig-holstenske Hertugkrone. Hans Fader, Hertug *Christian August* af Augustenborg havde ganske vist i December 1852 underskrevet en Afstaaelsesakt. I denne havde han for sig og sin Familie erklæret ikke at ville modsætte sig den ved Londoner-Traktaten af 8. Maj 1852 trufne Ordning af Arvefølgen i det danske Monarki og havde afstaaet sine Godser for en Sum af $1\frac{1}{2}$ Million Specier (c. 6 Mill. Kroner). Men desuagtet gav Hertugen under 16. November 1863 Afkald paa sine Rettigheder til Holsten og Slesvig til Fordel for sin Søn *Friederich*, der udstedte en Proklamation til det slesvig-holstenske Folk.

Dette fremkaldte Gadedemonstrationer i Hamborg og Afholdelse af Folkemøder for at agitere for Prætendenten. I Altona var alt roligt, men i Hamborg voksede Gæringen, saa at vi Officerer ikke kunde vise os der uden at udsætte os for Ubehageligheder.

Den 21. November sent om Eftermiddagen blev jeg kaldt til Obersten. Der maatte være indtruffet noget ekstraordinært. Det viste sig ogsaa. Der var kommet Ordre om, at Bataillonerne skulde indkalde alt deres hjemsendte Mandskab til straks at møde i Fredericia, hvor Doubleringsbataillonernes Beholdninger opbevaredes. Her skulde Mandskabet iklædes og derpaa afhentes af Officerer fra Afdelingerne. Lignende Ordrer fik alle andre Bataillonер. Faa Dage efter blev det befalet, at Infanteribataillonerne fra den 1. December skulde formeres som Infanteriregimenter, hvert paa 2 Bataillonер à 4 Kompagnier og med en Styrke af 800 Underkorporaler og Menige pr. Bataillon.

Dette tydede paa, at Regeringen ansaa Situationen for meget alvorlig. Det rygtedes ogsaa snart, at Grunden til disse Foranstaltninger var, at det tyske Forbund, da det fik officiel Meddelelse om *Christian den 9des* Tronbestigelse, ikke vilde anerkende ham som Hertug i Holsten og Lauenborg, da Forbundet ikke havde givet sit Samtykke til den ved Londonertraktaten af 1852 trufne Ordning af Arvefølgen i det danske Monarki. Preussen og Østrig kunde ikke stille sig paa dette Standpunkt, da de havde undertegnet Traktaten; men de hævdede, at Forfatningen af 18. November var stridende imod de Forpligtelser, Danmark havde paataget sig efter Afslutningen af Treaarskrigen, og gjorde deres Anerkendelse af *Christian den 9de* afhængig af, at denne Forfatning blev ophævet.

Denne de tyske Staters Vægring ved at anerkende *Christian den 9des* Arvefølgeret i Holsten og Lauenborg virkede i høj Grad æggende paa det slesvig-holstenske Parti, der navnlig

bestod af Ridderskabet og de Embedsmænd og Advokater, der havde studeret ved Universitetet i Kiel. Der gik Rygter om, at ikke mindre end 50 holstenske Embedsmænd havde nægtet at aflægge Troskabsed til Kongen. Den største Del af Middelstanden og Bønderne ønskede derimod ikke Hertugdømmernes Adskillelse fra Danmark.

Der forberedtes Demonstrationer til Gunst for Prinsen af Augustenborg. Personer, der var bekendt for deres fjendtlige Sindelag mod Danmark, og som havde Betydning i politisk Henseende, foretog ifølge vore Spioners Meddelelser Rejser fra det ene Sted til det andet. Det var aabenbart, at der blev agiteret. I Hamborg mødtes Førerne for det slesvig-holstenske Parti. Her samledes ogsaa en Del Friskaremænd fra sidste Krig og en Mængde løse Eksistencer fra hele Tyskland, der vilde være i Nærheden, naar der udbrød Oprør i Slesvig og Holsten, hvad de sikkert haabede.

Der blev offentlig indbudt til Deltagelse i et Møde, der den 19. November skulde afholdes i St. Pauli, den af Hamborgs Forstæder, der ligger nærmest Altona. Det meddeltes i Indbydelsen, at Prins *Friederich* af Augustenborg var ankommet til Hamborg og havde lovet at overvære Mødet. Fra en af vore Spioner fik vi Meddelelse om, at Politiet havde indfundet sig, da Mødet skulde begynde, og havde nedlagt Forbud derimod. Deltagerne begav sig imidlertid til et andet Lokale, hvor der uden Indsigelse fra Politiets Side blev holdt flere Taler og oplæst en Proklamation fra Prinsen, der derefter blev hyldet som Hertug af Slesvig-Holsten under Navnet *Friederich der achte*. Prinsen aflagde nu Ed paa den saakaldte slesvig-holstenske Forfatning, og Mødet endte med et „Leve" for Hertugen. Allerede 3 Dage efter blev der afholdt et nyt Møde i Hamborg. Heri deltog en Mængde urolige Hoveder fra Holsten og det sydlige Slesvig, der i Flok og Følge var ankommet samme Dag med et Jærnbanetog. Lignende Møder afholdtes derefter omtrent daglig. Der blev

indsamlet Penge til Indkøb af Vaaben og udsendt Opfordring til at melde sig som frivillig til Kampen for at befri Hertugdommerne fra det forhadte danske Aag. Disse Møder efterfulgtes stadig af Gadedemonstrationer, der let kunde forplante sig til Altona. For straks at kunne forhindre ethvert Forsøg derpaa blev der foruden den sædvanlige Vagtstyrke Dag og Nat holdt et Kommando paa 100 Mand rede til hurtig Udrykning.

Da det var af Vigtighed straks at kunne faa Underretning om Forholdene, havde vi, som tidligere antydet, Spioner i Hamborg og senere ogsaa paa den anden Side af Elben. Hertil benyttedes nogle Underofficerer, der frivilligt paatog sig dette Hverv. Men flere Gange fik vi ogsaa vigtige Meddelelser fra civile Folk. Saaledes bragte en Mand, der angav at være en dansksindet Slesviger, Skomager af Profession, os uopfordret flere Gange gode Efterretninger. Den 24. November meldte han, at der i et Hus i en lille Sidegade nær ved Hamborg blev samlet en stor Mængde Geværer, der blev kørt derhen i Kasser. Da han tilfældig passerede Gaden, faldt en af Kasserne ned paa Stenbroen; den gik itu, og en halv Snes Geværer rullede ud paa Gaden. Der kom stadig flere Vogne med lignende Kasser kørende til Huset, saa der maatte være samlet Hundreder af Geværer. Jeg meldte Sagen til Obersten, der gav Ordre til at beslaglægge Geværerne. Der fandtes henved 3000 Stykker; de skulde sikkert have været anvendt under et Opror. Geværerne, der var kommet fra et Firma i Hamborg, blev efter Generalkommandoens Ordre sendt til Artilleridepotet paa Als. Da den slesvigske Skomager ved denne som ved flere andre Lejligheder havde bragt os Efterretninger, der viste sig at være rigtige, blev han engageret som lønnet Spion og var meget flink. Men desværre opdagede vi, hvad senere vil blive nærmere fortalt, at denne Mand ikke var mere dansksindet, end at han ogsaa var preussisk Spion og saaledes

drev den baade lettere og mere indbringende Forretning at være Spion for begge Parter.

Fra Generalkomandoen fik Oberst *Scharffenberg* den 25. November Ordre til at undertrykke eventuelle Uroligheder og til at gøre Modstand ikke alene mod enhver udefra fremtrængende Bande, men ogsaa mod fremmede Tropper, naar de overskred Grænsen.

Mandskabet var indkvarteret hos Borgerne og laa altsaa spredt rundt om i Byen. I Tilfælde af Uroligheder vilde det derfor volde Vanskeligheder at faa Folkene samlet, og en Del af dem, der laa i Udkanterne af Byen, vilde endog være udsat for at blive afskaaret fra Afdelingens Alarmplads. Efter Kommandantens Indstilling blev derfor den Kongelige Montbygning, der den Gang ikke benyttedes, og nogle andre Staten tilhørende Bygninger stillet til Raadighed for Garnisonen og anvendt til Kaserner.

Den 30. November fik Brigaden telegrafisk Meddelelse fra Generalkommandoen, at hannoveranske Tropper ifølge modtagne Efterretninger koncentrerede sig ved Grænsen. Der gik Rygter om, at de uden Varsel vilde overskride Elben samtidig ved Hamborg, Schulau, c. 2 Mil Vest for Altona, og Glückstadt. Oberst *Scharffenberg* fik Ordre til at bevogte Elben. Hans Styrke blev i den Anledning forøget med 11. Infanteri-Regiment, der blev forlagt til Glückstadt og Elmshorn, 4 Eskadroner af 6. Dragonregiment, der laa i Altona og Omegn, i Wandsbeck og i Pinneberg, 1 Batteri, der laa i Altona og et Ingeniørdetachement paa 100 Mand, der blev anbragt i Pinneberg. Den Opgave, Brigaden havde faaet, og det forholdsvis store Antal Afdelinger af alle Vaaben, der var blevet den underlagt, forøgede i høj Grad Forretningerne. Jeg arbejdede den første Uge af December fra tidlig Morgen til sildig Aften med kun 1 Times Afbrydelse til Middag. Obersten fandt, at jeg var altfor overlæsset med Arbejde og anmodede derfor

Divisionen om en Officer til Assistance. Kaptajn *Blom* af Generalstaben blev derefter midlertidig ansat som Stabschef ved Brigaden fra den 8. December. Nogle Dage efter blev Staben yderligere foroget, idet Sekondløjtnant *Rye* af 6. Dragonregiment blev ansat som Ordonnansofficer ved Brigaden.

Den 5. December holdt Forbundsdagen Mode, men udsatte for 4. Gang at tage Beslutning om, naar der skulde skrides til Eksekution. Desuagtet indløb der den følgende Dag Efterretning om, at preussiske Tropper meget snart vilde ankomme til Lübeck. Hertil knyttede sig Rygter om, at Førerne for det slesvig-holstenske Parti vilde samle deres Frivillige her og lade dem rykke ind over Grænsen. Dette foranledigede, at 9. Infanteri-Brigade, der stod i det sydostlige Holsten, blev forstærket med 9. Infanteri-Regiment, der derfor den 9. December udgik af 8. Brigade og blev forlagt til Reinfeld og Ahrensböck.

Da det var klart, at vi snart maatte romme Holsten enten med eller uden Modstand, fik Officerer og Underofficerer den 12. December Tilhold om at lade deres Familier flytte bort. Samtidig blev der givet Ordre til at evakuere Lazaretter og Depoter.

I Hamborg fortsattes stadig Demonstrationerne for et Slesvig-Holsten under Prinsen af Augustenborg. Folkemoder blev afholdt, Penge indsamlet og Frivillige indøvet i Vaabenbrug, hvilket særlig skete om Natten. I Begyndelsen af December blev der i al Hemmelighed transporteret en Mængde Geværer ind i Altona og magasineret i et Pakhus. Politiet fik den 12. December Nys derom og meddelte det til Oberst *Scharffenberg*, der straks beslaglagde Geværerne. Der var ikke mindre end 30,000 Stykker. Halvdelen, der ifølge officielle Attester tilhørte et Firma i Lüttich, blev afsendt dertil under behørig Kontrol. Resten blev ført til Artilleridepotet paa Als. Disse gentagne Forsøg paa at indføre Vaaben i Altona viste tydeligt, at man ponsede paa Oprør. Dette blev ogsaa bekræftet

ved de Meddelelser, Spionerne sendte Oberst *Scharffenberg*. Forerne for det slesvig-holstenske Parti gjorde alt for at forhindre, at de værnepligtige Holstenere, der var indkaldt, gav Mode ved deres Afdelinger. Saaledes blev der Natten mellem den 19. og 20. December i flere Byer opslaaet et Cirkulære, der lod saaledes:

„De af Kongen af Danmark indkaldte Holstenere bliver herved gjort bekendt med følgende bestemte Instruktion:

1. Ingen Holstener bor tage Indkaldelsesordren til Følge.
2. Enhver Indkaldt har straks at begive sig til Hamborg, hvor han vil faa fri Bolig og Underhold."

Den 21. December kom Prinsen af Augustenborg atter til Hamborg. Hans Nærværelse virkede æggende paa hans Tilhængere, der mente, at Øjeblikket nu var kommet til at gaa over til Handling. De besluttede derfor, at en stor Mængde bevæbnede Turnere, Frivillige og Arbejdere samme Dag mellem Kl. 5 og 6 skulde rykke ind i Altona, overrumple Vagten og udraabe Prinsen til Hertug af Slesvig-Holsten. Oberst *Scharffenberg* var imidlertid af Spionerne blevet underrettet om, hvad der var i Gære, og havde truffet sine Forholdsregler, saa at Planen ikke var lykkedes, selv om den var kommet til Udforelse. Men det skete ikke. De østrigske Tropper var den foregaaende Dag rykket ind i Hamborg. Den Højstbefalende beordrede Politiet til at forhindre enhver Sammenstimling af Folk paa Gaderne og til at lukke Turnerforeningens Lokale i St. Pauli, hvor Turnerne og de Frivillige i Reglen holdt deres Vaabenovelser. Turnerne blev meget forbitrede over denne Voldshandling. I et Ekstranummer af Foreningens Blad meddeltes, at vedkommende Politimyndighed havde gjort Indvendinger mod at lukke Foreningens Lokale, men var blevet afbrudt af den Højstbefalende med de Ord: „Lassen Sie die Halle nicht schlieszen, so lass' ich darein schieszen." — Dermed var den Sag afgjort.

Det hed sig, at Regeringen paa Grund af et stærkt Tryk

fra Stormagternes Side havde besluttet at romme Holsten og Lauenborg uden Modstand. Vi var belavet paa at skulle rykke bort med kort Varsel. Forinden ønskede Oberst *Scharffenberg* at se Garnisonen. Den 19. December holdt han paa Eksercerpladsen Inspektion over Afdelingerne, der nu var udviklet til fuld Krigsstyrke. Dagen efter modtog Obersten officiel Meddelelse om, at Holsten og Lauenborg skulde rommes uden Modstand.

Den 15. December var det blevet meddelt den danske Regering, at Eksekutionen nu vilde finde Sted. Det tyske Forbund havde overdraget Sachsen at udføre Eksekutionen med 6000 Mand, medens Østrig, Preussen og Hannover skulde stille en første Reserve paa tilsammen 16,000 Mand, Østrig og Preussen desuden en Hovedreserve paa tilsammen 40,000 Mand. Kongen af Sachsen udnævnte Generalløjtnant *von Hake* til Chef for Eksekutionstropperne, der efterhaanden nærmede sig Grænsen. Den 20. December stod Sachserne i Egnen om Boitzenburg, Hannoveranerne mellem Harburg og Lüneburg, Østrigerne i Hamborg og Preusserne i Mecklenborg.

8. Brigade fik Ordre til at forlade Altona den 23. December om Morgenen og fik Meddelelse om, at østrigske Tropper samtidig vilde besætte Altona, sachsiske Tropper den øvrige Del af Holsten. Oberst *Scharffenberg* henvendte sig straks — det var den 20. December — skriftlig til General *Gondrecourt*, som kommanderede den østrigske Brigade, der var rykket ind i Hamborg, for at foreslaa, at Troppernes Ud- og Indmarch skulde ske samtidig saaledes, at Byen stadig var besat af Tropper. Derved vilde man undgaa Uroligheder, hvilket var bedst for begge Parter. General *Gondrecourt* svarede, at han ganske billigede Oberstens Forslag, da ogsaa han ønskede at forebygge Optøjer. Han savnede imidlertid Bemyndigelse til at træffe Aftale om Ud- og Indmarchen og havde derfor sendt Oberstens Skrivelse til Generalløjtnant *von Hake*. Denne gav intet skriftligt Svar paa Skrivelsen; men sendte

den 22. om Formiddagen en Officer af sin Stab, Major *Rudolff*, til Oberst *Scharffenberg* for at meddele ham, at Østrigerne vilde rykke ind i Altona samme Dag Kl. 3 Eftmd. Obersten blev meget forbavset over dette Brud paa den trufne Aftale. For at vinde Tid til telegrafisk at udbede sig Instruktioner fra Divisionen indbød han den fremmede Officer til Frokost. Under Maaltidet meddelte denne, at Grunden til at Generallojtnant *von Hake* havde bestemt at lade de ostrigske Tropper rykke ind i Altona Dagen for, det var aftalt, var den, at han havde faaet Nys om, at vi under Tilbagetoget vilde medføre alt Jærnbanemateriel. Oberst *Scharffenberg* beroligede Officeren i den Henseende, og ved at forpligte sig til ikke at lade noget Godstog afgaa mod Nord efter Kl. 3 Eftmd. opnaaede han, at Østrigernes Indmarch blev opsat til næste Dag Kl. 8 Fmd. Afdelingerne fik derefter Ordre til at staa marchfærdige paa Eksercerpladsen den 23. Kl. $7\frac{1}{2}$ Fmd.

Imidlertid havde General *Steinmann* ogsaa sat sig i Forbindelse med Chefen for Eksekutionstropperne for at træffe Aftale om Troppernes Ud- og Indmarch. Det blev bestemt, at Garnisonen i Altona — saaledes som Oberst *Scharffenberg* havde foreslaaet — skulde rykke bort umiddelbart for Eksekutionstroppernes Indmarch, og at der saavel i Altona som i de Byer, vi passerede paa Retræten, skulde efterlades en Bagtrop, der først skulde afmarchere, naar de fremmede Troppers Fortrop var i Sigte.

Natten mellem den 22. og 23. December Kl. 3 modtog Oberst *Scharffenberg* et Telegram fra Generallojtnant *von Hake*, hvori denne meddelte, at han havde faaet nye Befalinger, ifølge hvilke Altona ikke skulde besættes af østrigske, men af sachsiske Tropper, og at disse først kunde indtræffe 24 Timer senere, hvorfor det henstilledes til Obersten først at forlade Altona den 24. December.

Major *Rudolff* ledsaget af en sachsisk Kaptajn mødte Kl. 9 Fmd. hos Oberst *Scharffenberg* for at træffe nærmere Aftale

om Tidspunktet for de sachsiske Troppers Indmarch. Det blev fastsat til den 24. Kl. 8 Fmd.

Major *Rudolff* meddelte os, at Grunden til den forandrede Bestemmelse var, at det tyske Forbund havde modtaget den danske Regerings Meddelelse om, at Eksekutionen ikke vilde blive modt med Modstand. Det blev derfor bestemt, at Eksekutionstroppernes Styrke skulde formindskes, og at kun den sachsiske Brigade skulde besætte Holsten og Lauenborg.

Der blev sendt telegrafisk Melding til Divisionen, der bestemte, at Brigadens Afmarch skulde udsættes 24 Timer. Derefter blev der sendt Ordre til Afdelingerne, der stadig stod paa Eksercerpladsen færdige til Afmarch, at de skulde rykke ind igen i Byen og først stille til Afmarch næste Morgen til samme Tid. Afdelingernes Tilbagekomst vakte megen Forundring hos Befolkningen, men ikke megen Glæde hos de Borgere, der altfor hurtigt havde vist deres slesvig-holstenske Sympatier ved straks at pryde deres Huse med schwarz-roth-goldne Flag, som de i en Fart maatte tage ned igen.

Samme Dag Kl. 2 skulde jeg sende et vigtigt Telegram til Divisionen i Kiel. Jeg gik selv med det paa Telegrafstationen for at sikre mig, at det straks blev ekspederet, og ventede, til jeg kunde faa Meddelelse om, at Telegrammet var afgaaet. Efter nogen Tids Forløb meldte Telegrafisten mig, at det ikke var muligt at faa Forbindelse med Kiel. Jeg frygtede for, at Forerne for det slesvig-holstenske Parti havde ladet Telegraftraaden til Kiel overskære for at volde os Vanskeligheder. Jeg bad da Telegrafisten om over London og Fredericia at søge Forbindelse med Kiel; det lykkedes. Telegraftraaden var dog ikke overskaaret; Telegrafisten i Kiel var kun faldet i Søvn og vaagnede først, da der blev kaldt fra Fredericia. Han havde rimeligvis været overanstrengt efter den foregaaende Nats megen Telegrafering. Fra Kl. 3 Nat til langt op ad Dagen havde Brigaden uafbrudt afsendt og modtaget Depecher.

FRA ALTONA TIL SLESVIG

Den 24. December om Morgenen forlod Oberst *Scharffenberg* Kommandantgaarden. Vi anede ikke, at han skulde blive den sidste danske Kommandant i Altona. Afdelingerne havde forladt Byen. Tilbage var kun Vagtstyrken, Premierlojtnant *Willerups* Kompagni, der ventede Eksekutionstroppernes Ankomst. Da en til Byens Udkant udsendt Patrouille kom tilbage og meldte, at de fremmede Tropper nærmede sig, lod *Willerup* Vagten træde til Gevær. Straks efter kom nogle Herrer korende i et Par Landauere. Det var Civilkommissærerne. Da Kusken efter Befaling af en af Herrerne i Vognen korte lige ind paa den opmarcherede Vagt, greb *Willerup* Hestene ved Bidslet, lod højre Flojsektion svinge ud og standsede saaledes Vognen. En af Herrerne raabte til *Willerup:* „Was wollen Sie hier; hier haben Sie nicht mehr zu thun." „Jeg er her efter Befaling," svarede *Willerup,* „og jeg bliver her, indtil jeg ifølge den mig givne Ordre skal afmarchere." Kort efter viste Fortroppen af de sachsiske Tropper sig, hvorpaa *Willerup* roligt marcherede bort efterfulgt af en stor Folkehob.

Brigadestaben tog til Elmshorn, 20. Regiment til Quickborn og Omegn, medens 11. Regiment forblev i Elmshorn og Glückstadt. Efter de givne Ordrer skulde Brigaden blive i disse Kantonnementer ogsaa den næste Dag, 1. Juledag. De Officerer af 11. Regiment, der laa i Elmshorn, indbod Oberst *Scharffenberg* og hans Stab til Julegilde paa Gæstgivergaar-

den. Vi skulde trakteres med de sædvanlige Juleretter, Gaasesteg og Æbleskiver. Jeg glædede mig til at skulle tilbringe Juleaften sammen med saa mange Kammerater; men der kom en Mand med en Slæde i Vejen.

Om Eftermiddagen kom Major *Rist*, Kommandor for 11. Regiment, op paa Brigadekontoret medførende Byens Postmester, som førte han en Arrestant. Majoren meldte Oberst *Scharffenberg*, at Postmesteren var en Forræder, han havde nemlig holdt skjult, at Eksekutionstropperne vilde ankomme til Elmshorn allerede næste Dag, altsaa en Dag tidligere end aftalt. Majoren havde hørt et Rygte derom, var derfor gaaet op til Postmesteren, der var Formand for Indkvarteringskommissionen, havde beslaglagt de Skrivelser, der laa paa Skrivebordet, og havde blandt disse fundet en Skrivelse, der var aabnet og altsaa læst, hvori der blev rekvireret Kvarter til Eksekutionstropperne for den følgende Dag. Paa Oberstens Forespørgsel forklarede Postmesteren, at han netop havde læst den omhandlede Skrivelse, da Majoren kom farende ind paa hans Kontor og bemægtigede sig den. Det havde selvfølgelig været hans Hensigt straks at give Obersten Melding derom. Oberst *Scharffenberg* affærdigede Postmesteren og takkede derefter Major *Rist* for hans Melding. Da der ikke forelaa Bevis for, at Postmesterens Forklaring var urigtig, kunde man ikke gøre noget ved Sagen. Efter at *Rist* var gaaet, udtalte Obersten sin Forbavselse over den modtagne Melding. Han frygtede for, at Sachserne ikke var til at stole paa, og han havde Grund dertil. Rejsende, der var kommet sydfra, havde nemlig berettet, at Sachserne, da de rykkede ind i Altona, havde ladet Musiken spille Oprorssangen „Schleswig-Holstein meerumschlungen" og havde tilladt, at en Folkehob, der talte mange Tusind dels fanatiske Slesvig-Holstenere, dels Pøbel fra Hamborg, hujende og syngende deltog i de sachsiske Troppers Indtog. Byen var blevet smykket med slesvig-holstenske Flag, og Prinsen af Augu-

stenborg var blevet hyldet som Hertug under Navnet *Friederich der achte*, uden at General *von Hake*, der straks havde taget Ophold i Altona, havde gjort det mindste for at hindre disse Optojer. Ifolge Melding fra Telegrafstationen var Telegraflinien til Altona blevet afbrudt, og der gik Rygter om, at Oprørerne havde besat Jærnbanestationen i Altona. Alt dette bevirkede, at Oberst *Scharffenberg* nærede Frygt for, at de sachsiske Tropper ved pludselig uventet at rykke ind i vore Kantonnementer, vilde fremkalde en Kamp under for os meget ugunstige Omstændigheder dels for at faa et Paaskud til straks efter at rykke ind i Slesvig, dels for at opnaa, at de sachsiske Tropper fik Æren af at være de første, der angreb de forhadte Danske, og saaledes begyndte den Krig, der skulde befri Slesvig, Holsten og Lauenborg fra det danske Tyranni.

Major *Rist* fik derfor Ordre til at træffe de fornødne Foranstaltninger til at imødegaa et muligt Overfald, saaledes bl. a. at besætte Adgangene fra Syd og fra Barmstedt og at lade indsamle Vogne, Harver o. l. for at kunne barrikadere disse Veje. Desuden blev Stationsforstanderen beordret til straks at sende Melding, naar han maatte faa Meddelelse om, at et Ekstratog eller et Godstog var i Vente sydfra. Han blev med sin Person gjort ansvarlig for, at denne Befaling blev efterkommet.

Jeg blev beordret til at udfærdige en Chifferdepeche til Divisionen med Melding om, at Eksekutionstropperne havde bebudet deres Ankomst til Elmshorn allerede den næste Dag og med Anmodning om Instruktioner. Obersten og de andre Officerer i Staben gik til Gaasegilde, jeg tog fat paa Depechen. En saadan Chifferdepeche tager lang Tid. Jeg havde netop faaet Depechen sendt af Sted, det var Kl. $8\frac{1}{2}$ Aften, da der kom et Telegram fra Divisionen med Ordre om, at Brigaden skulde fortsætte Tilbagemarchen den næste Morgen Kl. 8, hvilket var foranlediget ved en Anmodning fra Chefen for Eksekutionstropperne. Udfærdigelsen af de deraf følgende

Ordrer til Afdelingerne tog mig saa lang Tid, at Julemaaltidet for længst var endt, da jeg naaede Gæstgivergaarden. Man havde dog været saa elskværdig at sætte noget Mad af til mig, hvilket var ganske heldigt, da jeg ikke havde haft Tid til at spise til Middag. Efter at have spist drak jeg et Glas Punch med Kammeraterne af 11. Regiment og søgte derefter træt af Dagens Anstrengelser mit Kvarter, som jeg af Mangel paa Tid endnu ikke havde set, hvorfor jeg maatte have min Oppasser til Vejviser. Det var blevet sent; min Kværtersvært og hans Familie var gaaet til Ro. Næste Morgen noget før jeg skulde af Sted, søgte jeg min Kværtersvært for at takke ham for Nattely. Det var en overordentlig elskværdig Mand, en udpræget Jodetype; han beklagede særlig for sine Døtres Skyld, at jeg allerede skulde rejse; de havde glædet sig saa meget til at faa en Løjtnant i Kvarter. Jeg maatte endelig hilse paa hans Hustru og hans Døtre; dermed lukkede han Døren op til det næste Værelse. Jeg blev meget forbavset ved at se Damerne, Moderen og 3 overordentlig smukke Døtre i en Alder af 16 til 20 Aar, i Færd med at rede hverandres Haar, noget dejligt stort kulsort Haar. De unge Damer var i dybeste Negligé, rent ud sagt Skort og løst hængende Chemise, der røbede meget mere, end man ser endog paa meget dekolleterede Damer. Jeg vilde straks trække mig tilbage, men Damerne bad mig endelig komme ind og konverserede mig ganske ugenert. Det var klart, at de 3 unge Damer var rene Naturbørn, der ikke fandt, at der var det mindste anstødelige i at vise sig for en ung Herre i den Paaklædning eller rettere Mangel paa Paaklædning. De unge Damer beklagede meget, at jeg allerede skulde af Sted, men Tiden var knap, jeg maatte tage Afsked.

Brigaden gik 1. Juledag tilbage til Linien Itzeho, Kellinghusen, Wrist, Bramstedt, altsaa bag Storen og dens Tilløb Bramsau. Brigadekvarteret blev i Kellinghusen. Oberst *Scharffenberg* havde stadig Mistillid til Sachserne og var lidt

ængstelig for, at vi ikke havde faaet besat alle Overgangsstederne over de 2 Vandlob; men da jeg forsikrede ham om, at jeg endnu kunde dem paa Ramse, saaledes som jeg havde lært dem paa Hojskolen, blev han beroliget. Da jeg var færdig med Kontorarbejdet, begav jeg mig til mit Kvarter, der var hos Superintendenten (Biskoppen); han skulde, efter hvad der blev sagt mig, være en fanatisk Slesvig-Holstener. Jeg blev modtaget af en galoneret Tjener. Paa min Anmodning om at melde mig til Superintendenten meddelte han mig, at hverken Hs. Hojærværdighed eller Damerne var til Stede; men han havde Ordre til at vise mig op paa mit Værelse paa 1ste Sal, et meget stort Værelse, delt ved en spansk Væg i Dagligstue og Sovekammer. Da jeg var indkvarteret med Bespisning og ansaa det for en Selvfølge, at jeg skulde spise ved Familiens Bord, spurgte jeg Tjeneren om Spisetiden og bad ham vække mig $\frac{1}{2}$ Time forinden. Træt, som jeg var, lagde jeg mig paa Sengen og faldt straks i Søvn. Da Tjeneren havde vækket mig, hørte jeg ham klirre med Tallerkener og Glas paa den anden Side af den spanske Væg. Jeg var altsaa ikke værdig til at spise sammen med Familien. Tjeneren meldte mig, at der var serveret; jeg gik til Bords. Foran min Kuvert stod en Flaske Rødvin og 2 Karafler med Madeira og Portvin, og jeg fik en rangeret Diner. I den Retning var der alt, hvad man kunde ønske sig. Efter at have spist bad jeg paany Tjeneren om at melde mig baade til Superintendenten og Damerne. Ingen af dem var til Stede; man vilde altsaa ikke modtage mig. Jeg fandt det i høj Grad stødende, at en dansk Embedsmand, endog en hojt stillet Gejstlig, tilmed paa en Juledag, vilde behandle en indkvarteret Officer paa en saadan Maade, blot fordi han var dansk. Efter at have sagt Tjeneren, at jeg ikke ønskede Aftensmad, gik jeg hen paa Gæstgivergaarden, hvor jeg tilbragte Juledags Aften ganske alene. Næste Morgen, kort før jeg skulde af Sted, gik jeg uanmeldt ind til Superintendenten og spurgte

ham, hvor meget jeg havde at betale. Han blev rasende og sagde, at hans Hus ikke var noget Hotel, han modtog ikke Betaling. Jeg gjorde ham i al Høflighed opmærksom paa, at det efter de gældende Bestemmelser var min Pligt at tilbyde Betaling. Jeg vidste godt, at den udsøgte Modtagelse, jeg havde faaet i hans Hus, ikke kunde betales, men Maden og Vinen skulde jeg vide at betale paa anden Maade. Hermed gik jeg op paa Værelset og lagde forholdsvis gode Drikkepenge, 5 Rbd. (10 Kr.); dermed var alt rigelig betalt.

2. Juledag gik Brigadens Afdelinger tilbage til Linien Meldorf, Hohenwestedt, Bargfeld med Brigadekvarteret i Hohenwestedt. Her laa jeg paa Kroen og havde det forholdsvis godt. I dette Kantonnement forblev vi 2 Dage. Der gik Rygter om, at Ministeriet *Hall* var gaaet af. Man antog, at vi vilde faa et Ministerium, der vilde give efter for det tyske Forbunds Fordringer for at undgaa Krigen.

Den 28. fortsattes Tilbagemarchen til Linien Heide, Jevenstedt med Brigadekvarteret paa sidstnævnte Sted, hvor jeg ogsaa havde et behageligt Kvarter paa Kroen. Den 29. fuldendte vi Marchen gennem Holsten, vi passerede Rendsborg, hvor 7. Regiment havde overtaget Bevogtningen, og marcherede til Slesvig By.

I SLESVIG

FRA 30. DECEMBER 1863 TIL 31. JANUAR 1864

Efter en anstrengende March paa over $4\frac{1}{2}$ Mil naaede vi den sydlige Udkant af Slesvig By. Vi havde dog endnu c. $\frac{1}{2}$ Mil tilbage, inden vi kom til vore Kvarterer i den anden Ende af Byen. Først marcherede vi gennem Friederichsberg, den Del af Byen, der ligger Syd for Slien og strækker sig fra Syd til Nord i en Længde af c. 2000 Alen, saa passerede vi en Dæmning, der afskærer den inderste Vig af Slien. Til venstre for os saa vi det smukke Gottorp Slot, der ligger paa en Ø i Vigen. Vi kom derefter gennem den anden Del af Byen, Lollfus, og naaede endelig den tredie Bydel, Altstadt, hvor vi skulde indkvarteres. Disse 2 Dele af Byen ligger Nord for Slien og strækker sig tilsammen 4000 Alen hovedsagelig fra Vest til Øst.

Byen lignede en Lejr. Gaderne var opfyldt af Officerer, Underofficerer og Menige, der gaaende, ridende eller kørende jog af Sted i travl Virksomhed. I Altstadt laa et Hotel, hvor Officererne indtog deres Middagsmaaltid; vi var ikke mindre end 80 Officerer til Bords. En af vore Auditører havde endnu sin unge Hustru hos sig, hun deltog daglig i vor Middag. Eneste Dame blandt de mange Officerer, meget smuk og overordentlig livlig, som hun var, vakte hun Opsigt og var Genstand for megen Opmærksomhed. Et endnu større Antal Officerer spiste hos den fra forrige Krig bekendte Madam Esselbach, der havde sit Hotel nær ved Gottorp Slot. Det

var meget opmuntrende ved Middagsbordet at være sammen med saa mange Kammerater, men medens de fleste kunde tilbringe Eftermiddagen og Aftenen i hverandres Selskab, maatte vi, der var ansat ved Stabene, i Reglen straks efter Middagen tilbage til de mange Forretninger paa Kontoret.

Dagen efter vor Ankomst til Slesvig, fik jeg Ordre til i Forening med Kaptajn *Blom* at ledsage 2 engelske Officerer ud i Stillingen, som de havde faaet Tilladelse til at gøre sig bekendt med. Jeg fik herved Lejlighed til at se, hvor langt man var kommet med at sætte Stillingen i Forsvarsstand. De hertil nødvendige Arbejder var næsten fuldført; men ved 2 Skanser, Dannevirke-Forværk og Bustrup-Forværk, der først for nogen Tid siden var projekteret, var Arbejdet kun godt i Gang.

Dagen efter afgik Kaptajn *Blom* fra Brigaden for at overtage Stillingen som Stabschef ved 3. Division.

Nytaarsdag Kl. 2½ Eftmd. ankom *Hans Majestæt Kongen* ledsaget af *Kronprinsen* til Slesvig og blev modtaget af alle de højere Officerer med deres Stabe. Straks efter Majestætens Ankomst blev alle de til Stede værende Officerer tilsagt til Kur paa Gottorp Slot. Den følgende Dag udstedte Kongen følgende Proklamation, der blev oplæst for Hærens Afdelinger:

„Soldater!

Vor første Hilsen i det nye Aar være til Eder! Det finder Eder under Vaaben til Fædrelandets Forsvar, og det er derfor, at Eders Konge er hos Eder.

Fædrelandet har lidt et smerteligt Tab i Eders hedengangne Krigsherre, *Kong Frederik den Syvende*, og det trues paa mange Maader; men i Eet have Vi allerede taget fuld Arv efter vor Kongelige Forgænger, i Kærlighed til Fædrelandet; deri vige Vi ikke Pladsen for Nogen!

Vort Løsen er i dette Øjeblik: Fædrelandets Ære!

Dette dyrebareste af alle Klenodier skal bevares, vil det

føje sig saa, da ad Fredens Vej, og fordres det, da gennem Kamp ved Eder!

Et unødvendigt Offer af eet Menneskeliv er for meget, men intet Liv er for dyrebart til Fædrelandets Frelse!

Fra den forrige hæderlige Kamp har Armeen sine erfarne udmærkede Førere, som den unge Hær, der har arvet den gamle Krigshæder og den danske Soldats udholdende Mod, vil vide at følge med Tillid og Begejstring.

Det er ikke Mængden, men Modet og den ubetingede Lydighed af Førernes Befalinger i alle Tilfælde, der giver Sejren!

Glemmer aldrig, at Himlens Herre er stærk, selv i den Svage, og hører, naar Krigslarmen lyder, Eders Konges og Eders eget Hjertes Stemme, der kalder: For Fædrelandets Ære! Lykken følger den Tapre!

Vi glæde os til snart at besøge de forskellige brave Troppekorps, der nu skulle danne eet, og vil bestræbe Os for paa alle Maader at lette Eder Feltlivets Byrder!

Eders Konge og Eders Ven.

Gottorp, den 2. Januar 1864.

Christian R."

Den 3. Januar holdt Kongen Revu over de Tropper, der stod i Centrum af Stillingen. Det tog lang Tid. Vi rykkede ud Kl. $9\frac{1}{2}$ Fmd. og marcherede først tilbage Kl. $3\frac{1}{2}$ Eftmd. Vi kom temmelig forkomne til Kvartererne, da det den Dag var meget koldt.

Efter Revuen blev Obersten med Stabschef tilsagt til Kongens Taffel. Da Obersten indbød mig til at køre med sig til Slottet, gjorde jeg ham opmærksom paa, at Tilsigelsen ikke kunde gælde mig, da jeg ikke var Stabschef. „De er den ældste Officer i min Stab, selvfølgelig gælder Tilsigelsen Dem," svarede Obersten, og Rigtigheden af denne Opfattelse bekræftede Hofmarskallen, da jeg blev præsenteret for ham. Ingen af de andre Brigadechefer havde taget deres Adjutant

med. Saaledes tog Oberst *Scharffenberg* altid mere Hensyn til sine Undergivne end nogen anden.

Frosten, der var begyndt i Slutningen af December, tog stadig til. Vore stakkels Soldater led meget af Kulden, da de fleste af dem var anbragt paa kolde Lofter og om Natten laa i Halm uden noget Overdække. Vi haabede, at vi snart maatte faa Tøvejr ikke alene for Folkenes Skyld; men ogsaa fordi Stillingen vilde tabe saa meget i Styrke, naar Slien og Oversvømmelserne blev tillagt. I saa Tilfælde maatte det anses for meget tvivlsom, om det vilde være rigtigt at optage Kampen i Dannevirkestillingen.

Der gik Rygter om, at England havde foreslaaet en Konference i London for at faa Striden mellem Danmark og det tyske Forbund bilagt. Det antoges at staa i Forbindelse dermed, at Ministeriet *Hall* var gaaet af. Biskop *Monrad* havde dannet det nye Ministerium og havde til Udenrigsminister valgt *Quaade*, der var Gesandt i Berlin og derfor antoges bedre end nogen anden at kunne føre Forhandlingerne med det tyske Forbund.

Prinsen af Augustenborg opholdt sig stadig i Holsten og agiterede for at faa Folkestemningen vendt til Gunst for sig. Dette stemmede ikke med de tyske Stormagters, navnlig ikke med Preussens Planer, hvorfor de i Forbundsdagen fremsatte Forslag om, at Prinsen skulde udvises af Hertugdømmerne. Det lykkedes dog ikke at faa dette Forslag vedtaget.

Generalløjtnant *de Meza*, der den 25. December var blevet udnævnt til Overgeneral, overtog den 4. Januar Kommandoen over Hæren med Oberst af Generalstaben *H. A. T. Kauffmann* som Stabschef og Kaptajn af Generalstaben *S. L. C. Rosen* som Souschef.

General *de Meza* var fra Treaarskrigen bekendt for sit Mod, sin overordentlige Ro og sin forbavsende Koldblodighed selv under den alvorligste Kamp. Han havde ofte vist, at han ikke ænsede Faren. Generalen var en bestemt Karakter, der vidste,

hvad han vilde, og ikke var bange for at paatage sig et Ansvar. Han havde derved erhvervet sig et saa udmærket Navn i Hæren, at de fleste Officerer fandt det naturligt, at Valget var faldet paa ham, skøndt han var 72 Aar og i mange Henseender var sær indtil Sygelighed.

Oberst *Scharffenberg* aflagde ledsaget af Løjtnant *Rye* og mig den 6. Januar Visit hos Overgeneralen, der havde Kvarter i det Bjelkeske Palais. Efter at være meldt blev vi vist ind i en meget stor Sal, hvor vi ventede nogen Tid, indtil Generalen stak Hovedet ind ad Døren fra et Sideværelse og bad, om en af Adjutanterne vilde lukke Døren til Forstuen, da han syntes, det trak. — Det var en af Generalens Særheder, at han var meget bange for Træk. — Da jeg sagde, at Døren var lukket, bad Generalen mig se efter, om den ogsaa var rigtig lukket, da han stadig syntes, at det trak. Først da det var sket, kom Generalen ind i Salen; han var iført Uniform, men havde et mørkegraat Sjal over Skuldrene og en rød Fez paa Hovedet. Generalen vekslede et Par Ord med Obersten, lod ham præsentere os Adjutanter for sig og tog dermed Afsked. Efter derpaa at have aflagt Besøg hos General *Steinmann*, der var vor Divisionschef, indbød Obersten Løjtnant *Rye* og mig til at spise Middag med sig hos Madam Esselbach, da vi netop var i Nærheden af hendes Hotel. Det var meget fornøjeligt her at træffe en Del Kammerater af de Afdelinger, der var indkvarteret i denne Del af Byen.

Kulden vedblev stadig. Indtil den 20. Januar viste Termometret i Gennemsnit om Dagen 7 til 8, enkelte Dage endog 15 til 16 Graders Kulde; om Natten i Reglen mere. Mærkelig nok følte jeg mig ikke generet af Kulden; jeg var altfor optaget til at mærke noget dertil. Da jeg en Dag kom hjem fra en længere Rekognosceringstur, spurgte min Kvartervært mig, hvorledes jeg dog havde haft det i denne strenge Kulde. Jeg spurgte ham, om det var særlig koldt og blev meget forbavset ved at høre, at det frøs over 10 Grader. Jeg var endda ikke

særlig varmt paaklædt; jeg havde ikke en Trævl Uld paa mig, gik ikke en Gang med Uldstrømper. Da jeg fra min Familie stadig fik Opfordringer til at anlægge Uldtøj, bad jeg en Ven af mig, der var Korpslæge, om at give mig en skriftlig Udtalelse om, at jeg ikke behøvede det. „Gaar du ikke med Uldtøj? Du maa jo være gal," afbrød han mig, „det undrer mig, at Du ikke har faaet en alvorlig Lungebetændelse." Først nu anlagde jeg Uldtrøje og Uldstrømper.

Den 8. Januar blev der givet Ordre til at ise en Rende paa 30—40 Fods Brede i Slien og Hadeby Nor. Det var et Sisyfusarbejde. Den Rende, Folkene havde iset om Dagen, frøs igen til i Løbet af Natten, saa at de den næste Dag maatte begynde forfra; ganske vist var Arbejdet lettere, da Isen ikke kunde blive saa tyk paa en Nat. Vore stakkels Soldater led meget under dette Arbejde; men det maatte gøres. Ogsaa mange Jordarbejder var nødvendige, saaledes gav Brigaden i Slutningen af Maaneden Afdelingerne Ordre til at udskære Banketter, Afsatser til Standplads for Skytterne, paa Dannevirkevold. Volden var nemlig af samme Højde som almindelige Fæstningsvolde og havde stejle Skraaninger, men var ikke forsynet med Brystværn. Desuden maatte der sløjfes Jordvolde og ryddes Hegn i Terrænet foran Stillingen. Den strenge Frost gjorde det meget besværligt at arbejde i den stivfrosne Jord; Spaderne brødes itu, man maatte bruge Hakker.

Den 10. Januar kom 9. Regiment tilbage til 8. Brigade og blev indkvarteret i Altstadt, medens 11. Regiment overgik til 7. Brigade.

I Løbet af Januar Maaned foretog Oberst *Scharffenberg* ledsaget af Løjtnant *Rye* eller mig hyppigt Rekognosceringer i Terrænet foran Stillingen. I den første Halvdel af Maaneden maatte Afdelingerne afgive saa meget Mandskab til de forskellige Arbejder, at der saa godt som ikke kunde afholdes Øvelser. Men saa snart det var muligt, gav Obersten Regi-

menterne Ordre til, saa ofte Forholdene tillod det, at lade foretage Udrykninger til Øvelse enten af de enkelte Bataillloner eller af det samlede Regiment og navnlig i Terrænet Fahrdorff—Selk—Jagel, hvor Forposterne i paakommende Tilfælde vilde blive udstillet; dertil sluttede sig i Slutningen af Maaneden Øvelser med hele Brigaden. Paa Grund af Forholdene, navnlig Afgivelse af de mange Arbejdskommandoer, var det umuligt at holde Skydeøvelser, hvilket var saa meget mere uheldigt, som den ene Bataillon ved hvert Regiment var blevet forsynet med Miniérifler, et Gevær, som Mandskabet aldrig tidligere havde haft i Haand.

Den 20. Januar gik Termometret pludselig op over Frysepunktet. Det vakte almindelig Glæde, fordi Dannevirkestillingen, som før omtalt, kun vilde have sin fulde Modstandsstyrke, naar Tovejret holdt sig, og Isen paa Slien og paa Oversvommelserne smeltede.

For at skaffe Opholdsrum til Mandskabet tæt bag Stillingen, hvor det kunde finde Ly og Læ, havde Krigsministeriet i Begyndelsen af December Maaned givet Ordre til Opførelse af 3 Barakkelejre, hver til 2000 Mand, nemlig ved Store Dannevirke, Lille Dannevirke og Friederichsberg. Forskellige Omstændigheder havde bevirket, at Arbejdet paa disse Barakker var blevet meget forsinket, saa at kun den førstnævnte kunde tages i Brug ved Krigens Udbrud, den anden var kun halv færdig og den tredie, som vor Brigade skulde have haft Nytte af, var kun lige begyndt.

Allerede i Slutningen af December var der til Brigaden kommet Meddelelse om, at Løjtnant *Rye* skulde afgaa fra Brigadestaben til sit Regiment. Oberst *Scharffenberg* beklagede sig til Overkommandoen over, at han skulde have en anden Ordonnansofficer, og fik udvirket, at *Rye* skulde blive i sin Stilling indtil 1. Februar. Det blev der dog ikke noget af. Den 27. Januar om Aftenen var han saa uheldig, da han i Spog tog Tag med en Kammerat, at falde og brække

sit ene Ben. Han var temmelig fortvivlet, da han den næste Dag blev transporteret til Lazarettet i Thiergarten med Udsigt til under de daværende urolige Forhold at skulle ligge uvirksom maaske i flere Maaneder.

Oberst *Scharffenberg* havde foreløbig bestemt, at Sekondløjtnant *F. W. Kraft* af 9. Regiment skulde afløse Løjtnant *Rye*, men inden Befalingen herom var udgaaet, kom der fra Krigsministeriet Meddelelse om, at Undervisningen paa den Kongelige, militære Højskole var indstillet, og at Eleverne i dennes ældste Klasse skulde anvendes som Adjutanter ved Divisions- og Brigadestabe. I Henhold hertil blev Sekondløjtnant *Rohde* ansat som Adjutant ved 8. Brigade. Da *Rohde* var 4 Aar ældre Officer end jeg, frygtede jeg for, at han vilde komme til at overtage mine Forretninger, og at jeg skulde nøjes med Ordonnansofficerens, der væsentligst indskrænkede sig til at føre Regnskabet. Jeg blev derfor meget glad, da Obersten, inden jeg havde faaet Lejlighed til at udtale mig om Sagen, meddelte mig, at jeg skulde beholde min Stilling. Han var nu vant til at arbejde med mig, han vilde ikke skifte Stabschef, som han udtrykte sig, idet han tilføjede, at selv om jeg var ansat som Adjutant, var det dog en Stabschefs Forretninger, jeg udførte. Løjtnant *Rohde* var selvfølgelig ikke tilfreds, da han havde meldt sig til Tjeneste hos Obersten og af ham fik Meddelelse om, at han skulde overtage Ordonnansofficerens Tjeneste; men han var meget elskværdig imod mig og lovede mig, at vi nok skulde komme godt ud af det med hinanden. Vi havde ikke afsluttet denne Samtale, da en Ven af mig, Sekondløjtnant *Carl Irminger*, kom for at besøge mig. Han havde ligesom Rohde været Elev i Højskolens ældste Afdeling og var ved sin Ankomst til Hæren blevet ansat som Adjutant ved 4. Division, Kavalleridivisionen, hvorover han var temmelig fortvivlet. Han havde nemlig efter sin afdøde Fader, Oberst *I. H. G. Irminger*, der var Skaber af Bajonetfægtningen, arvet en meget varm

Forkærlighed for Infanteriet og kunde ikke tænke sig at skulle deltage i den forestaaende Krig som Adjutant ved en Kavalleridivision. Da Løjtnant *Rohde* paa min Forespørgsel udtalte, at han ikke vilde have haft noget imod at være blevet ansat ved 4. Division, foreslog jeg dem at bytte Stilling. De gik straks ind paa mit Forslag, der ogsaa vandt Oberst *Scharffenbergs* Bifald. Ved hans Anbefaling blev Bytningen tilladt.

Irminger og jeg var jævnaldrende, han var 25 Aar; jeg 1 Aar ældre. Vi havde været Kadetter sammen og blev udnævnt til Sekondløjtnanter i Linien samme Dag, den 1. November 1856; jeg et Par Numre foran ham. I Foraaret 1859 blev vi begge Elever paa Højskolen, vi sluttede os meget til hinanden og læste sammen hver Eftermiddag. Men vort Samarbejde blev afbrudt i Foraaret 1861, da *Irminger* var saa uheldig at falde igennem til Oprykningseksamen, der det Aar var særlig streng og krævede mange Ofre; ikke mindre end 10 af 18 Elever faldt igennem. Han maatte afgaa til sin Afdeling, 1. Bataillon i Rendsborg, hvis Chef, Oberst *Max Müller*, han snart kom til at beundre. *Irminger* var Soldat med Liv og Sjæl; han var henrykt over sin Stilling som Officer og kunde ikke tænke sig i nogen anden. Det kunde vi, der kendte ham, iøvrigt heller ikke. Han havde ikke søgt ind paa Højskolen for selve Studiernes Skyld, men kun, fordi han mente, at det var den Vej, ad hvilken han hurtigst kunde komme frem. Han hadede Bøgerne, men elskede sine Vaaben. Naar jeg kom hen for at læse med ham, fandt jeg ham ofte staaende med en af sine Yndlingssabler i Haanden, som han havde taget ned fra den righoldige og smukke Vaabensamling, der prydede hans Væg, og som han havde arvet efter sin Fader. Jeg maatte gøre nogle Hug med Sablen for at prøve, hvor udmærket den faldt i Haanden. Derefter kunde han tage en anden og en tredie Sabel ned. Jeg maatte formelig gøre mig vred for at faa ham til at tage fat paa Bogen. I Rendsborg skulde han fortsætte sine Studier for i Foraaret

1863 at kunne komme ind igen paa Højskolen; det lykkedes ham, skønt han var meget mere ivrig med praktiske Øvelser end med Studierne. Under en flink Gymnastiklærers Ledelse deltog han daglig sammen med nogle Kammerater i Gymnastik-, Hugge- og Fægteøvelser. Med den senere saa bekendte Premierløjtnant *Riebau* foretog han stadig Skydeovelser med Tapriflen. *Irminger* skrev til mig, at *Riebau* og han ved mange Skud med forskellige Rifler gennem flere Skiver, der var opstillet bag hverandre, havde bestemt Kuglebanen. De havde fundet, at den i en Afstand fra Skytten af 100 til 300 Alen ikke var raserende. Kuglerne vilde altsaa gaa over Hovedet paa de Modstandere, der var paa disse Afstande, naar Skytten holdt lige paa dem, hvilket han mente i Reglen vilde være Tilfældet i Kampens Hede. *Irminger* kommer flere Gange tilbage til denne Sag; saaledes skrev han i et Brev, han sendte mig i November 1861: „Lad der bare komme Krig, saa skal 1. Bataillon gøre Underværker. Vi er her alle enige om, at denne Tiraillering ikke har noget videre at betyde i en Fægtning. Vi nærmer os Fjenden paa 300 til 350 Alens Afstand og saa i Løb lige løs paa ham med Bajonetten. Alle hans Kugler gaar over Hovedet paa os; og lad ham bare prove paa at holde Stand mod 1. Bataillons Bajonetter een Gang, saa indestaar jeg for, at han gør det aldrig mere." *Irminger* var jo her noget overmodig; men man maa erindre, at han den Gang kun var 23 Aar. Det var Franskmændenes Taktik fra Krigen mod Østrig 1859, som man ved 1. Bataillon var saa begejstret for, og som under Krigen flere Gange blev anvendt, men ikke altid paa den rette Maade.

Irminger hadede de slesvig-holstenske Wühlere, han var forbitret over deres landsforræderiske Demonstrationer og var ikke bange for at vise det i Gerningen, saaledes som han fik Lejlighed til en Søndag i August 1861. Der havde været en stor Turnerfest i Kiel; Deltagerne fra Rendsborg, Slesvig og Husum kom sent om Aftenen tilbage til Rendsborg med et

Jærnbanetog. Nogle Officerer, hvoriblandt *Irminger*, og nogle Underofficerer var gaaet ud paa Stationen for at se om Politiet vilde forhindre oprørske Demonstrationer, der sikkert ikke vilde udeblive. Der var paa Stationen samlet over 1000 Mennesker, der raabte „Es lebe hoch dat ewig ungedeelte!", sang oprørske Sange, bl. a. „Schleswig-Holstein meerumschlungen" og lyste Forbandelser over de Danske. Kort før Togets Ankomst blev der paa Stationsbygningen hejst et Transparent, hvorpaa læstes „Ob ewig — 1460 — und ungedeelt!" Af Politi var der kun en Overbetjent og et Par Betjente til Stede. Paa *Irmingers* Opfordring forsøgte Overbetjenten at fjerne Transparentet, men da det ikke lykkedes, trak *Irminger* resolut sin Sabel, hukkede Transparentet ned og trampede paa det, saa det var forsvundet, da Toget med de hjemvendende Turnere kørte ind til Stationen. Slesvigholstenerne blev rasende, hylede, skældte ud, trængte ind paa Officererne og Underofficererne og kastede Grus og Smaasten paa dem. I samme Øjeblik trak disse alle som een deres Sabler og stillede sig i sluttet Trop med Ryggen mod Stationsbygningen. Det gjorde sin Virkning; i et Nu fløj de nærmeste Demonstranter tilbage, saa der blev 7 til 8 Alens aaben Plads uden om Officererne og Underofficererne, der rolig ventede til Toget var kørt videre, hvorpaa de samlede forlod Stationen efterfulgt af en stor Skare Mennesker, men uden at blive insulteret. *Irmingers* resolute Optræden vandt Bifald blandt Kammeraterne.

Saaledes var *Carl Irminger*, og saaledes viste han sig i Krigen, modig og uforfærdet som faa.

Forhandlingerne i den tyske Forbundsdag trak stadig ud. Preussen og Østrig kunde ikke faa de andre Forbundsstater til at handle, som de vilde, og tog derfor selv Sagen i Haand. De forlangte den 16. Januar, at den danske Regering skulde tage Novemberforfatningen tilbage inden 2 Dages Forløb. Da dette Forlangende blev afslaaet med den Begrundelse, at det indenfor den korte Frist var umuligt at faa Forfatningen

hævet ad lovlig Vej, kaldte Preussen og Østrig deres Gesandter tilbage fra København. Dermed var Krigen givet.

I Slutningen af Januar Maaned havde de egentlige Eksekutionstropper, Sachserne og Hannoveranerne, rømmet den østlige Del af Holsten for at give Plads for de preussiske og østrigske Tropper, der derefter havde nærmet sig Eideren. Det var en truende Foranstaltning, der tydelig nok viste, at Fredsbrudet vilde komme snart og overraskende. Den preussiske Generalfeltmarskal *von Wrangel* var blevet udnævnt til Chef for de Allieredes Tropper, der bestod af 3 Armékorps, 2 preussiske, Korps I og III, og 1 østrigsk, Korps II. Den 36aarige Prins *Friederich Carl* var Chef for Korps I, der talte c. 25,000 Mand. Korps III, der bestod af c. 10,000 Mand Gardetropper, stod under Kommando af Generalløjtnant *von der Mülbe*. Korps II, der talte c. 22,000 Mand, blev kommanderet af Feltmarskalløjtnant, Baron Gablenz. I alt havde de Allieredes Hær saaledes en Styrke af c. 57,000 Mand. Mod denne udmærket udrustede og med Officerer og Underofficerer rigt forsynede Hær havde vi ved Dannevirke kun 38,000 Mand, der var daarlig udstyret, slet bevæbnet og samlet i løst sammensatte Afdelinger, der kun havde et meget ringe Antal Befalingsmænd.

Den 30. Januar fik Brigaden Ordre til den 1. Februar om Morgenen at indtage et Kantonnement i Lollfus, Friedrichsberg og Landsbyerne Syd og Sydost herfor. Men den næste Dag kom der andre Ordrer. Forholdene havde forandret sig.

KRIGENS UDBRUD

Da jeg den 31. Januar kom fra Friederichsberg, hvor jeg havde ordnet Kvarterforholdene, saa jeg henimod Kl. 2 Eftmd. 2 preussiske Officerer køre bort fra Hovedkvarteret. Det betød Krig; det var jeg straks paa det rene med. Jeg antog, at General *Wrangel* havde forlangt, at vi skulde rømme Slesvig, og at General *de Meza* havde givet et Afslag. Min Antagelse viste sig at være rigtig; jeg skyndte mig til Kontoret. Undervejs krydsede mange Tanker mit Hoved. Hvorledes vilde det dog gaa os, tænkte jeg, hvorledes skal vor lille Hær, som endnu ikke er kampberedt, kunne tage Kampen op med 2 Stormagter, der møder med en os langt overlegen Styrke af de mest udsøgte Tropper? Hvad vilde nu ske? Det var atter blevet Frostvejr — det frøs 5—6 Grader —, Slien og Oversvømmelserne var igen begyndt at fryse til. Vilde man under disse Forhold optage Kampen i Dannevirkestillingen? Bestemte Overkommandoen sig hertil, maatte det altsaa være Meningen, at Stillingen skulde holdes trods Frostvejret og trods dens store Udstrækning i Forhold til vor Hærs ringe Styrke, og at man vilde modtage et alvorligt Angreb. Et Tilbagetog, forinden et saadant Angreb havde fundet Sted, maatte virke i høj Grad deprimerende paa Hæren.

Paa Kontoret blev der ikke Tid til alvorlige Betragtninger; der var fuldt op at gøre. Der kom Ordre, at Brigaden næste Morgen tidlig skulde indtage et stærkt koncentreret Kantonnement i Lollfus og Friederichsberg og samtidig udstille

Forposter. Brigadens Alarmplads var Vest for Friederichsberg.

I Begyndelsen af Januar havde Brigaden allerede faaet Ordre til, naar Dannevirkestillingen skulde besættes, at overtage Forsvaret af den østlige Del af Stillingens Centrum, nemlig Skanserne I til VII, der fra Friederichsberg strakte sig i sydvestlig Retning bag den lille Sø, Bustrup Dam. (Se Kort I.) I Tilfælde af Angreb skulde Brigaden tillige forsvare det foranliggende Terræn, Bustruppartiet, der mod Vest var begrænset af Bustrup Dam, mod Øst af Hadeby Nor, en Bugt af Slien. Fra Friederichsberg førte en Dæmning for Enden af Bustrup Dam over dennes Afløb hen til Landsbyen Bustrup. I en Afstand fra denne af c. 2000 Alen mod Øst laa en anden Landsby, Hadeby, ved en Dæmning, der skiller Hadeby Nor fra Slien. Umiddelbart Syd for Bustrup fandtes den østlige Del af den gamle Dannevirkevold. Hvor Volden stødte til Bustrup Dam, laa den nylig anlagte Skanse, Bustrup Forværk, af Mandskabet givet Kælenavnet „Gibraltar" paa Grund af dens dominerende Beliggenhed. Herfra strakte Volden sig mod Øst indtil c. 1000 Alen fra Hadeby Nor, hvor den delte sig i en nordlig og en sydlig Arm, almindelig kaldet Saksarmene. De to Arme omfattede et Terræn, der ved Hadeby Nor var c. 1000 Alen bredt. Syd for den sydlige Arm laa i en Afstand af c. 500 Alen Landsbyen Vedelspang og c. 1500 Alen Syd for denne Kongshøj, det mest dominerende Punkt i Forterrænet.

Forposterne skulde udstilles Øst for Hadeby Nor fra Slien over Højderne Øst for Lopsted, Øst om Neder-Selk til Højderne Syd for Altmühl, med Hovedposten, 2 Kompagnier og 2 Kanoner, ved Vedelspang. De 2 Kanoner og $^1/_4$ Eskadron Dragoner blev daglig afgivet til Brigadens Forposter. 7. Brigade udstillede Forposter videre mod Vest indtil Jærnbanen.

Allerede ved den første Rekognoscering havde Brigadekommandøren bestemt, at Forposternes egentlige Forsvarsstilling

skulde være paa Kongshøj. Det vilde nemlig være meget vanskeligt med de spredte Forposter at føre en Kamp i det foranliggende Terræn, der var gennemskaaret af dybe Hulveje og i det hele var meget uoverskueligt. Der blev derfor givet Forposterne den almindelige Befaling, at de i Tilfælde af alvorligt Angreb skulde trække sig tilbage til Kongshøj, hvor Hovedpostens 2 Kompagnier og 2 Kanoner skulde tage Stilling. Det blev udtrykkelig forbudt at trække Kanonerne frem foran denne Stilling. Kongshøj var paa alle Sider omgivet af en høj Jordvold. Den nordlige Side af denne blev gennemgravet for at danne Vej for Kanonerne dels ved Afløsningen, dels ved Tilbagetoget, naar dette skulde blive nødvendigt. Det blev forbudt at danne en Gennemskæring i Jordvoldens sydlige Side, for at ikke nogen derved skulde blive fristet til at trække Kanonerne frem foran Stillingen. Desuagtet skete det.

Foruden Udstedelsen af Ordrene til Omkvarteringen og til Forposternes Udstilling var der nok at gøre. Jeg var saa godt som ene om hele Arbejdet, da *Irminger* ikke var inde i Forholdene og derfor ikke kunde være mig til stor Nytte. Jeg maatte arbejde til over Midnat, gik saa til mit Kvarter for at pakke ind til Flytningen og fik kun sovet et Par Timer, da jeg skulde af Sted næste Morgen Kl. 6.

Krigens første Dag, den 1. Februar, var det smukt klart Vintervejr med 6 Graders Frost. Men hvem havde Sans for Vejret? Efter Brigadens Befaling rykkede 20. Regiments 2. Bataillon Kl. 7 Morgen paa Forpost og tog følgende Stilling, 1 Kompagni og $^1/_4$ Eskadron ved Neder-Selk, 1 Kompagni ved Lopsted og 2 Kompagnier med 2 Kanoner som Hovedpost ved Vedelspang. Regimentets 1. Bataillon laa i Alarmkvarter i Bustrup. Den næste Dag skulde de 2 Bataillioner afløse hinanden. 9. Regiment var begge Dage indkvarteret i Lollfus og Friederichsberg.

Travlheden blev ikke mindre i det nye Brigadekvarter,

hvor der stadig kom Sager, der skulde ekspederes. I Løbet af Dagen hørte vi, at Fjenden var gaaet over Eideren. En af vore Dragoner var faldet; det var det første Offer for Fædrelandet. Ligeledes hørte vi, at Kongen var kommet og var taget ind paa Gottorp Slot. Et Rygte vilde vide, at Kongen vilde sætte sig i Spidsen for Hæren. Hvilket Indtryk vilde det ikke have gjort paa Officerer, Underofficerer og Mandskab? Men kort efter meddeltes det, at Konseilspræsidenten, der ledsagede Kongen, indtrængende havde anmodet Hs. Majestæt om ikke at udsætte sit kostbare Liv for en saa stor Fare, og at Kongen havde givet efter for Ministerens Forestillinger.

Jeg vedblev at arbejde paa Kontoret den hele Dag til Kl. 1 Nat, og gik saa til mit Kvarter, men fik kun Tid til at sove nogle faa Timer. Den næste Dag begyndte med den sædvanlige Travlhed. Jeg var derfor ikke til Stede, da Kongen inspicerede Stillingen.

Op ad Dagen kom Rygtet om Preussernes Angreb paa Mysunde. Alle var i den største Spænding. Skulde Mysunde kunne hævde sit Ry fra forrige Krig, eller havde Overmagten været for stor? Hvis Mysunde faldt, da faldt dermed meget mere, da faldt Dannevirkestillingen; thi Fjenden kunde da trænge frem bag vor Ryg, og vi maatte skyndsomt rømme Stillingen. Der kom Ordre til Brigaden, at Kommandøren for 9. Regiment, Oberstløjtnant *Tersling*, med 1 Bataillon, 1 Eskadron og 2 Kanoner skulde rykke frem over Hadeby Dæmningen langs Sliens sydlige Bred for at angribe Preusserne foran Mysunde i Flanken. Denne Ordre forhøjede Spændingen. Kampen ved Mysunde var altsaa endnu uafgjort. Det varede imidlertid ikke længe, før Oberstløjtnant *Tersling* blev kaldt tilbage. Nu var der kommet Sejrsbudskab fra Mysunde. Nærmere Efterretninger fik man først den næste Dag; da var Kaptajn *Hertels* Navn paa alles Læber; dog glemte man ikke Kaptajn *Schow*, Premierløjtnanterne *Lommer*, *Meulengracht* og *Seyffarth* samt Sekondløjtnanterne *Bluhme* og *Klubien*, der

havde fundet Heltedoden. Men de Danske havde vundet Sejren. At den forste Kamp havde et saa lykkeligt Udfald, betragtede vi som et godt Varsel. Vi, der stod ved Dannevirke, haabede at kunne vinde en lignende Sejr; vi vilde ikke staa tilbage for Kammeraterne ved Mysunde.

Om Aftenen blev der fra Forposterne indbragt en Mand, der paa en mistænkelig Maade havde søgt at snige sig ud gennem Forposterne. Jeg genkendte ham straks, det var den slesvigske Skomager, som i Altona var blevet engageret som Spion. Ved Visiteringen fandt man hos ham foruden det Chiffersystem, vi havde givet ham, et andet, som han ikke kunde gore Rede for. Vi var overbeviste om, at han drev den i pekuniær Henseende udmærkede Forretning at være dobbelt Spion, baade vor og Fjendens. Han blev arresteret og Sagen overgivet til Auditøren. Undersøgelsen var imidlertid ikke endt, da vi forlod Slesvig. Optaget, som vi var, af den pludselige Ordre om at romme Stillingen, glemte vi at tage Arrestanten med. Han er sikkert blevet meget lykkelig ved at blive truffet af Preusserne under saadanne Omstændigheder, at de maatte antage, at han var deres tro Mand.

Brigaden fik den 2. Februar om Eftermiddagen Ordre til at lade Afdelingerne den næste Morgen Kl. 4 staa fuldstændig kampfærdige paa Alarmpladserne i deres Kantonnementer. Da Ordrene til Afdelingerne var afsendt, var der endnu mange Sager at ekspedere, jeg kom derfor først i Seng Kl. $12\frac{1}{2}$. Et Kvarter efter bragte en Ordonnans nye Ordrer. Brigaden skulde straks lade de den tildelte Skanser besætte og næste Morgen Kl. 4 lade Resten af Brigaden rykke ud til de for dem bestemte Steder i Dannevirkestillingen. Overkommandoen maatte altsaa vente Angreb tidlig næste Morgen. Ud af Sengen kom jeg i en Fart, udfærdigede de fornødne Ordrer, meldte mig med dem til Obersten, fik dem godkendt, underskrevet og afsendt. Klokken var nu saa mange, at det vilde være urimeligt atter at gaa i Seng. Jeg

fik dog lidt Hvile i en Lænestol i Oberstens forreste Værelse, hvor jeg opholdt mig for at forhindre, at han skulde blive forstyrret med betydningsløse Meldinger eller unodvendige Forespørgsler. Det var særlig onskeligt, at Obersten fik lidt Ro. inden vi skulde rykke ud, da han var syg. Han havde en ondartet Byld paa Sædet, som generede ham meget. Da vi skulde af Sted, spurgte jeg ham, om han troede, han kunde taale at ride. „Man kan taale alt, hvad man vil taale", svarede han og steg til Hest, uagtet det øjensynligt voldte ham store Smerter. Da vi rykkede ud i Stillingen var det øsende Regnvejr og stærk Blæst. Folkene led meget; de kunde hverken sidde eller ligge paa den drivvaade Jord og maatte gaa frem og tilbage for at holde Varmen.

Vi gik Time efter Time op og ned og ventede i stor Spænding paa Angrebet. Det var underligt saaledes at gaa og vente paa at komme i en alvorlig Kamp, som sikkert vilde koste mange Ofre. Der gik næsten 5 Timer, saa blev der Kl. $8^3/_4$ Fmd. givet Ordre til at fremsende et Rekognosceringskommando, bestaaende af 2. Bataillon af 9. Regiment og en Eskadron af 6. Dragonregiment under Kommando af Bataillonskommandøren, Kaptajn *Christiani*.

Først Kl. 12 modtog Brigaden en allerede Kl. 11 Fmd. udgivet Ordre, at de Afdelinger, der ikke skulde paa Forpost, kunde rykke i Kvartererne. Mandskabet var gennemblødt af den vedholdende Regn.

9. Regiments 1. Bataillon rykkede ud for at afløse Forposterne. 1. Kompagni, Premierløjtnant *Redsted*, blev sendt til Neder Selk for at afløse Kaptajn *Stockfleths* Kompagni; 5. Kompagni, Kaptajn *H. I. W. Hansen*, til Hadeby for at afløse Premierløjtnant *Riises* Kompagni, medens 2. og 6. Kompagni, Kaptajnerne *Knauer* og *Meincke*, marcherede til Vedelspang for at besætte Hovedposten i Stedet for Kaptajn *Daues* og Premierløjtnant *Steinmanns* Kompagnier. Afløsningen var ikke fuldført, da Fjenden angreb.

Vi vendte tilbage til Brigadekvarteret, hvor der var kommet en Del Sager, der maatte ekspederes; jeg tog straks fat. Kort efter kom Obersten ind paa Kontoret. Han opfordrede mig til at søge Hvile, da jeg ikke havde sovet den sidste Nat og kun havde faaet meget lidt Søvn de foregaaende Nætter. Jeg vilde først ekspedere de nødvendigste Sager, men Obersten beordrede den anden Adjutant til at besørge dem og gav mig en bestemt Befaling til at lægge mig, idet han tilføjede, at det ikke kunde gaa an, at jeg allerede nu overanstrengte mig saaledes, at jeg vilde være mindre tjenstdygtig, naar mere alvorlige Forhold krævede Anspændelsen af alle mine Kræfter. Efter denne Befaling søgte jeg til mit Kvarter, der laa lige ved Siden af Brigadekvarteret. Jeg trak mine Ridestøvler af, lagde mig paa Sengen med Klæderne paa og faldt straks i en dyb Søvn. Da jeg lagde mig, var Klokken 2 Eftmd., hvad jeg med Sikkerhed ved, fordi jeg forinden til mine Kære skrev et Par Linier, der endnu er bevaret og er dateret 3. Februar Kl. 2 Eftmd. Jeg bemærker dette, fordi det er saa besynderligt, at Brigaden til den Tid ikke havde faaet nogen Melding om den alvorlige Kamp, der var begyndt allerede henimod Kl. 1 Eftmd. Meldingen kom ifølge mine Optegnelser først Kl $3\frac{1}{2}$ Eftmd. Det var uforstaaeligt, at vi ikke havde hørt Skydningen, uagtet Brigadekvarteret laa i Friederichsberg, kun en god halv Mil fra det Sted, hvor Kampen begyndte.

KAMPEN VED SELK, KONGSHØJ OG SAKSARMEN

DEN 3. FEBRUAR 1864

En voldsom Dundren paa min Dør vækkede mig. En Ordonnans traadte hurtigt ind og meldte mig noget. Sovndrukken, som jeg var, forstod jeg ikke, hvad han meldte, og troede, det var den sædvanlige Anledning til en saadan Forstyrrelse, at Posten skulde besørges. Jeg svarede derfor, at Brevene ikke skulde af Sted endnu. Ordonnansen maatte flere Gange gentage: „Jeg melder, at Fjenden angriber," for jeg forstod, hvad der var paa Færde. I en Fart fik jeg Stovlerne paa, Sabelgehænget spændt om Livet, og med Kappen paa Armen ilede jeg over til Brigadekvarteret.

Obersten stod udenfor Døren og ventede paa sin Hest. Han meddelte mig, at han fra Oberstløjtnant *Scholten*, Kommandør for 20. Regiment, der med den ene af sine Bataillioner stod i Bustrup, havde faaet en Melding, der lød saaledes: „I dette Øjeblik stormer Fjenden Kongshøj." Han tilføjede, at dette jo slet ikke var til at forstaa, saa meget mindre, som der ikke var kommet nogen Melding fra Kaptajn *Christiani*. Oberstløjtnantens Melding var straks sendt til Divisionen.

Nu kom min Hestepasser med min Hest. Obersten, der endnu ventede paa sin, beordrede mig til hurtigst muligt at ride ud for at se, hvorledes Forholdene var, og bringe ham Melding. Jeg svang mig i Sadlen og jog af Sted i Galop. Da jeg havde redet c. 500 Alen og passerede Dæmningen ved Enden af Bustrup Dam, faldt Granaterne i Vandet paa begge

Sider af Dæmningen. Jeg saa nu, hvor alvorlig Situationen var, fremskyndede mit Ridt gennem Bustrup og naaede Dannevirkevold, hvorfra jeg saa vore Tropper fægtende trække sig tilbage i Terrænet mellem Kongshøj og Vedelspang. Meldingen havde kun været altfor sand. Jeg havde set nok og ilede tilbage for at afgive Melding til Brigadekommandøren. Først mødte jeg Souschefen ved Divisionen, Kaptajn *Tvermoes*, der kom rolig ridende; jeg meldte ham i Hast, at Kongshøj var taget. Han svarede: „Det er godt." Dette Svar stødte mig. Da jeg en Gang senere spurgte, hvorfor han havde givet mig dette besynderlige Svar, sagde han, at han syntes, jeg var noget altereret, og derfor vilde berolige mig. Jeg bemærkede, at det ikke havde været nødvendigt, jeg var ganske rolig; men jeg havde Hastværk for hurtigst muligt at bringe Brigadekommandøren min Melding.

Jeg mødte straks efter Obersten. Der indtraf nu en lille Episode, som var ganske karakteristisk for ham. Som det vel altid gaar, naar en Afdeling forste Gang er i Ilden og saaledes faar sin Ilddaab, var der nogle Menige, som søgte tilbage over Markerne paa begge Sider af Vejen for at undgaa nærmere Bekendtskab med de ubehagelige Kugler. Obersten sporger mig, hvor de Folk skal hen. Da jeg svarer ham, at det er Marodører, opfordrer han dem til at vende om og gøre deres Pligt. Kun faa adlyder. Obersten sporer sin Hest, sætter i et Spring over Vejgroften, griber sin Pistol og jager i Galop ind paa nogle Folk, der stadig flygter tilbage. En Mand kaster sig i Angst paa Knæ foran Hesten. Obersten skyder, men skyder kun Huen af ham. Han vilde kun give ham og hans Kammerater en alvorlig Advarsel. Det hjalp; de ilede alle igen mod Fjenden. Vi saa aldrig senere Marodører ved Brigaden.

Brigadekommandoren gav mig derefter Ordre til at undersøge, hvor Ambulancen var etableret, og se, om alt var i Orden. Jeg blev ikke glad over at faa dette Hverv. Jeg

havde nemlig ofte hørt af ældre Kammerater, der havde deltaget i den forrige Krig, at det værste, der kunde hænde, inden man skulde i Kamp, var at se mange Saarede. Saa var det svært at holde Modet oppe. Bedst var det at være med fra Fægtningens Begyndelse. Jeg frygtede for, at jeg skulde blive betaget ved Synet af alle de Saarede, der maatte være samlede ved Ambulancen. Jeg fandt denne etableret i en stor Lade i den nordlige Ende af Bustrup. Indgangen var i den ene Gavl, lige overfor ved den modsatte Gavl stod Lægen. Han forbandt en Saaret, der var anbragt paa et Bord, hvorpaa der var lagt en Madras. Langs Ladens Sidevægge laa der Saarede i 2 lange Rækker; jeg maatte passere imellem dem for at komme hen til Lægen. Jeg spurgte ham fra Brigadekommandøren, om Ambulancen var i Orden. „Ja, vil De melde," svarede han mig, „at Ambulancen er etableret i denne Lade, at jeg her foretager den forelobige Forbinding, hvorefter jeg lader de Saarede, for saa vidt de kan taale det, transportere til Lazarettet. Alle de, der ligger her" — han gjorde en Bevægelse med Haanden til begge Sider — „er enten dode eller doende." Det gjorde mig ondt, at Lægen udtalte dette saa højt, at de Saarede kunde høre det; men han var vel saa optaget af sin Gerning, at han ikke tænkte derpaa. Da jeg gik tilbage gennem Laden, kunde jeg ikke andet end kaste et medlidende Blik paa de mange, der laa her og allerede havde ofret Livet for Fædrelandet. En af de Doende sendte mig et inderligt vemodigt og bønfaldende Blik, som om jeg kunde hjælpe ham. Det Blik glemmer jeg aldrig. Men hvor dybt Indtryk Synet af de mange Saarede end havde gjort paa mig, fortog det sig dog snart under Begivenhedernes Gang og havde ikke den uheldige Indflydelse paa mig, som jeg havde frygtet.

Jeg skyndte mig tilbage til Brigadekommandøren for at afgive min Melding. Jeg fandt ham ved Dannevirkevold og var ham nu behjælpelig med at udbringe de fornødne Ordrer til Voldens Besættelse.

Under Udførelsen af dette Hverv maatte jeg flere Gange bevæge mig frem og tilbage bag Volden. Hver Gang jeg passerede de 2 Gennemskæringer, hvorigennem Chausseen og Breckendorffvejen var fort, peb Kuglerne i Mængde omkring Ørene paa mig, meget mere, end naar jeg var oppe paa Volden. Jeg sluttede heraf, at Fjenden særlig rettede sin Ild gennem disse Aabninger i Volden for at genere Troppernes Bevægelse bag denne.

Afdelingerne blev fordelt i Stillingen paa følgende Maade. 20. Regiments 2. Bataillon, Kaptajn *Sperling*, den eneste af Brigadens Bataillioner, der ikke havde været i Ilden, beholdt sin Stilling paa Dannevirkevold fra Bustrup Forværk til Saksarmene. Regimentets 1. Bataillon, Major *Schack*, fik Ordre til at lade Kompagnierne, efterhaanden som de kom tilbage, besætte den sydlige Saksarm. 9. Regiment blev holdt i Reserve bag Volden undtagen 5. Kompagni, Kaptajn *H. I. W. Hansen*, der stod ved Hadeby, og 1. Kompagni, Premierløjtnant *Redsted*, der først blev beordret til at tage Stilling paa den sydlige Saksarm og senere blev sendt til Hadeby. Under Kampen var Kompagnier af 7. og 8. Brigades Afdelinger blevet fuldstændig blandet mellem hverandre. Enkelte Kompagnier af 1. og 11. Regiment, der var trængt mod Øst bort fra deres Retrætelinie, blev anbragt paa Volden.

Af Artilleri havde Brigaden først kun de 2 Kanoner, der var tildelt Forposterne; den ene faldt i Fjendens Haand ved Over Selk, men blev snart erstattet fra Artilleriparken. Under Kampen fik Brigaden yderligere tildelt 6 Kanoner og havde altsaa i alt 8 Kanoner. Af disse blev 2 sendt til Hadeby, Resten blev fordelt paa Volden med 2 ved Chausseen, 2 ved Breckendorffvejen og 2 paa Saksarmen. Med den ene af disse sidste skete der et Uheld under Opkørslen paa Volden. Hestene blev sky, sprang til Side og rullede med Kanonen ned ad den stejle Voldskraaning. Mandskab, Heste, Kanon og Forstilling laa mellem hverandre ved Foden af Volden. Det

hele saa ret uhyggeligt ud; men mærkeligt nok kom hverken Mandskab eller Heste til Skade.

De fleste af de Kompagnier, der havde deltaget i Kampen ved Selk og Kongshøj, var efterhaanden kommet tilbage; men endnu manglede Kaptajn *Stockfleths* Kompagni og Halvdelen af Premierløjtnant *Redsteds* Kompagni; den anden Halvdel under Sekondløjtnant *Banner* var tidligere indtruffet. Vi frygtede meget, at *Stockfleth* og *Redsted* i deres Kampiver ikke havde villet vige for Overmagten, — saadanne Tanker havde vi allerede den Gang om dem — at de havde holdt sig for længe og var blevet afskaaret. Men saa kom *Redsted* med sit Halvkompagni og bragte tillige Melding om, at *Stockfleth* endnu holdt Stand foran Vedelspang, hvor han havde taget Stilling med sit Kompagni, som han førte, som var det paa en Eksercerplads. *Redsted* fortalte med Beundring, hvorledes *Stockfleth* havde Kompagniets Ild ganske i sin Haand. Paa et Vink til en Sektionsfører gav denne en af sine Folk Ordre til at skyde; uden saadan Ordre turde ingen afgive sit Skud, med mindre der blev befalet, at Mandskabet skulde skyde saa hurtigt som muligt. En saadan Ilddisciplin var den Gang ganske ualmindelig. Næste Dag viste det sig, at Virkningen af Kompagniets Ild havde været meget stor. En Underofficer, der havde været fremme med en Patrouille, meldte ved sin Tilbagekomst, at der bag en Jordvold, hvor Østrigerne havde haft Stilling overfor *Stockfleths* Kompagni, laa en Mængde Faldne; „de ligger i Geledder", sagde han. *Stockfleth*, der kom tilbage noget efter *Redsted*, blev modtaget med Glædesudbrud. De blev begge beordret til at tage Stilling paa den sydlige Saksarm.

I Forbindelse med sin Beretning om Skydningen ved *Stockfleths* Kompagni fortalte *Redsted*, at han lod sine Folk skyde efter eget Tykke, naar de syntes, at de havde noget at skyde paa. Saaledes, fortsatte han, var nogle af hans Folk blevet enige om at skyde en Officer. Det var, da Kompagniet havde

været nødt til at trække sig tilbage Øst om Kongshøj og havde taget Stilling et godt Stykke derfra. Kort efter kom en østrigsk Officer ridende helt op paa Toppen af Kongshøj, hvor han gestikulerende med Armene gav Ordre til Højens Besættelse. „Se til den Spradebasse", sagde en af *Redsteds* Jyder, „hvor han er kæphøj, og se, hvor han slaar ud med Arme og Ben, skal vi ikke give ham en lille Advarsel. Nu skyder vi alle Mand her i Sektionen paa en Gang, saa rammer vi ham nok." Som sagt, saa gjort. I det samme, Skudene faldt, styrtede Officeren af Hesten.

Brigadekommandøren havde netop truffet de sidste Foranstaltninger til Forsvaret af Volden, da Major *Rist*, Chef for 11. Regiment, i heftig Bevægelse kom til ham, fulgt af Kaptajn *Daue*, Chef for 20. Regiments 1. Kompagni. Majoren var overordentlig eksalteret og talte meget højt. Han førte Klage over Kaptajnen for at have nægtet ham Lydighed over for Fjenden; han brugte meget stærke Udtryk og forlangte, at Kaptajnen skulde stilles for en Krigsret og dømmes til at skydes for at statuere et Eksempel. Da Majoren talte saa højt, at Mandskabet kunde høre, hvad han sagde, tyssede Obersten paa ham, bad ham gaa længere bort fra Mandskabet og gav Kaptajn *Daue* og mig et Vink om at følge med. Paa Brigadekommandørens Opfordring forklarede Kaptajn *Daue*, at hans Kompagni sammen med 3 andre Kompagnier, der alle hørte til Hovedposten og dennes Afløsning, havde taget Stilling paa Kongshøj, da Forposterne blev kastet tilbage. Majoren var da kommet ridende og havde beordret først de 2 Kompagnier, saa det 3die og tilsidst ogsaa Kaptajnens Kompagni til at rykke frem i det foranliggende Terræn for at foretage Modangreb. Dette havde han nægtet at gøre, da det stred imod Brigadens udtrykkelige Befaling, der lød paa, at Hovedposten skulde optage Kampen i Kongshøj-Stillingen, og da han ikke kunde anerkende, at Majoren havde Befalingsret over ham. Oberst *Scharffenberg* søgte at berolige Majoren og forsvarede

Kaptajnen med, at han havde handlet efter Brigadens Befaling, som Majoren ikke kendte. Der blev ikke senere rørt ved den Sag.

Forhandlingen om Kaptajn *Daues* Forhold blev afbrudt af en Melding fra Kaptajn *H. I. W. Hansen*, der stod ved Hadeby. Kaptajnens Melding gik ud paa, at han blev beskudt baade i Front og i Flanke, saa at han ikke vilde være i Stand til at holde Stillingen ret længe. Brigadekommandoren blev noget foruroliget ved denne Melding. Hvis Forsvaret af Hadeby Dæmningen, der laa langt tilbage bag vor venstre Fløj, blev opgivet, vilde Fjenden nemlig kunne trænge frem i Ryggen paa Brigadens Afdelinger ved Dannevirkevold. Men da Kaptajnen havde faaet tildelt 2 Kanoner, maatte han kunne forhindre Fjendens Fremrykning over Dæmningen. Jeg fik Ordre til at undersøge Forholdene og give Kaptajnen Ordre til at holde Stillingen til sidste Mand. Da jeg kom til Hadeby, fandt jeg Kaptajnen meget ængstelig over den vanskelige Stilling, han havde. Han gentog, hvad han havde udtalt i Meldingen, at hans Kompagni blev beskudt baade i Front og i Flanke, idet mange Kugler, der var sendt mod Besætningen paa Dannevirkevold, gik for højt og naaede helt ned til Hadeby. Jeg maatte indrømme, at Kompagniet blev livligt beskudt i Fronten, og at der kom enkelte Kugler i Retning fra Dannevirkevold; men endnu havde Fjendens Ild ikke haft nogen som helst Virkning, ikke en Mand var dræbt og ikke en Mand saaret. Da Kaptajnen havde 2 Kanoner til Bestrygning af Dæmningen, og da denne var barrikaderet, fandt jeg ikke Situationen farlig. Jeg søgte at berolige Kaptajnen og gav ham Brigadekommandorens Ordre til at holde sig til det yderste. Det var forøvrigt ikke saa underligt, at Kaptajnen kunde føle sig noget trykket i den isolerede og ansvarsfulde Stilling, hvori han befandt sig. Han viste senere paa Dybbøl den 18. April, at han var en modig og særdeles pligtopfyl-

dende Officer. Han deltog i Brigadens Modangreb og faldt som en Helt ikke langt fra Dybbol Mølle.

Paa Tilbagevejen fra Hadeby saa jeg en Soldat ligge bag en Jordvold. Jeg spurgte ham, hvorfor han laa der; han svarede, at han var „saa saaret". Paa mit Spørgsmaal, hvor han var saaret, svarede han først, at det var i Maven, derpaa, at det var i Benet, og da jeg forlangte at se Saaret, maatte han indrømme, at han kun led af Buksefeber. Da denne Sygdom plejer at sætte sig i Maven, var hans første Svar for saa vidt rigtigt. Jeg skammede ham ud og fik ham til at gaa tilbage til sin Afdeling og gøre sin Pligt.

Da jeg gav Brigadekommandøren Melding om Forholdene ved Hadeby, fandt han det rigtigt for yderligere at sikre dette vigtige Punkt at forstærke Besætningen med *Redsteds* Kompagni. Oberst *Scharffenberg* havde stor Tillid til *Redsted;* det var derfor ikke tilfældigt, at netop hans Kompagni blev sendt til Hadeby.

Under min Fraværelse havde Østrigerne flere Gange forsøgt at storme Saksarmen. Jeg var meget ked over ikke at have været til Stede og at maatte nøjes med andres Beretning. Stormkolonnen var rykket frem fra Vedelspang med fuld Musik. Man lod Kolonnen komme ind paa nært Hold for pludselig at sende den en Regn af Geværkugler og Kardæsker. Der blev mange Huller i Kolonnen, der gik som en Rystelse igennem den, som om den vaklede, Musiken holdt inde, det hele standsede, men kun et Øjeblik. Musiken istemte igen sin Stormmarch, Mandskabet sluttede sammen for at udfylde Hullerne, paany gik det fremad, indtil en ny Kugleregn tvang Kolonnen tilbage til Vedelspang, efterladende mange Døde og Saarede. Saaledes stormede Østrigerne flere Gange frem med stor Bravur, men forgæves; de blev stadig kastet tilbage. Dette smukke Resultat skyldtes 20. Regiments 1. Bataillon under Major *Schack*, men særlig de to Vaabenfæller, Kaptajn *Stock-*

fleth og Premierløjtnant *Redsted*, der ogsaa her gjorde udmærket Fyldest. Det var først efter at have deltaget i dette Forsvar af Saksarmen, at *Redsted* blev beordret til Hadeby med sit Kompagni.

Efter at Østrigerne havde opgivet deres Forsøg paa at tage Saksarmen ved Stormangreb, blev der nogen Tids Stilstand. Jeg fik da Lejlighed til at tale med Kammerater, der havde deltaget i Fægtningen fra dens Begyndelse. Derved fik jeg oplyst, hvad der havde været mig en Gaade, hvorledes Angrebet kunde være kommet saa overraskende, uagtet vi havde sendt et stort Kommando frem paa Rekognoscering, og hvorledes det havde været muligt for Fjenden saa hurtigt at bemægtige sig den stærke Kongshøj-Stilling.

Rekognosceringskommandoet, der — som tidligere fortalt — bestod af en Bataillon og en Eskadron under Kommando af Kaptajn *Christiani*, rykkede frem Kl. $10\frac{1}{2}$ Fmd. Det havde Ordre til at gaa frem ad Vejen, der gennem Over Selk fører til Gr. Breckendorff, for at undersoge, om Landsbyerne Lottorf og Geltorf, der ligger hver paa sin Side af nævnte Vej c. $^1/_4$ Mil foran Forposterne, var besat af Fjenden, der den foregaaende Dag havde haft Patrouiller i disse Landsbyer. Kaptajn *Christiani* marcherede frem med Rytteriet foran til Sikring. Da Bataillonen var naaet frem til Hahnenkrug, sendte *Christiani* et Kompagni til hver af de nævnte Landsbyer for at afsoge dem, medens de 2 andre blev staaende paa Vejen som Reserve. Rytteriet havde en Patrouille fremsendt hen imod Breckendorff-Højderne, der ligger c. en Fjerdingvej længere mod Syd. Det varede ikke længe, førend de udsendte Kompagnier kom tilbage uden at have opdaget noget fjendtligt. Kaptajn *Christiani*, der nu havde udført sit Hverv, vilde netop henad Kl. 1 vende tilbage, da han pludselig saa vor Ryttepatrouille komme sprængende tilbage forfulgt af fjendtligt Rytteri. Han afviste dette, men da han straks efter opdagede

fjendtlige Fodfolksafdelinger under Fremrykning, udviklede han 2 Kompagnier og trak sig fægtende ind mod Over Selk.

Det var den østrigske Brigade, *Gondrecourt*, der rykkede frem. Den var brudt op fra Gr. Breckendorff Kl. 12 og marcherede ad samme Vej som vort Rekognosceringskommando. Brigaden havde Ordre til at udstille Forposter i det samme Terræn, hvor vore Forposter stod. En Kamp vilde altsaa blive uundgaaelig; men man skulde tro, at den vilde begynde under for os gunstige Omstændigheder. Det fremsendte Rekognosceringskommando vilde længe før Forposterne opdage Fjendens Fremrykning og kunde saa meget tidligere sende Melding derom, saaledes at Forberedelserne til et ordnet Forsvar kunde være truffet, Kongshøj-Stillingen besat, og alt være beredt til at give Fjenden en varm Modtagelse. Det vilde have været saa meget lettere, som vi netop var i Færd med at afløse vore Forposter, saa at der var den dobbelte Styrke i Forpostterrænet. Men desuagtet virkede Angrebet fuldstændig overraskende. Rytteriet havde aabenbart ikke været langt nok fremme, det burde have været sendt op paa Breckendorff-Højderne, der ganske skjuler det bagved værende Terræn. Derfor opdagede vort Rytteri ikke Fjenden, førend han var det inde paa Livet, saa at det skyndsomst maatte tilbage uden en Gang at faa Tid til at sende en Melding om Fjendens Fremrykning.

Hvis nu alt var gaaet saaledes, som af Brigaden befalet, vilde Kongshøj-Stillingen være blevet besat af Hovedposten og dens Aflosning, af Forpostkompagnierne fra Neder Selk samt af Kaptajn *Christianis* Bataillon, i alt 10 Kompagnier, og af Hovedpostens 2 Kanoner. Først her vilde man have optaget den egentlige Kamp.

Men saaledes skulde det desværre ikke gaa. Kommandøren for 11. Regiment, Major *Rist*, var redet ud med en af sine Batailloner, der skulde aflose 1. Regiments Forposter, som

stod tilhojre for 8. Brigades fra Over Selk mod Vest. Netop da Major Rist kom til Over Selk, trak Kaptajn *Christiani* sig fægtende tilbage. Major *Rist*, der i høj Grad udmærkede sig ved Kampiver, Mod og Uforfærdethed, mente, at de mange Kompagnier, der var til Stede i Forpostterrænet, maatte kunne standse Fjenden, der endnu kun havde vist 1 à 2 Batailloner. Som den ældste af de til Stede værende Officerer tog Majoren Kommandoen saavel over Forpostkompagnierne som over Rekognosceringskommandoet. Det er klart, at et saadant Kommando, der bestod af Kompagnier af 4 forskellige Regimenter, nemlig af 1. og 11. Regiment af 7. Brigade og 9. og 20. Regiment af 8. Brigade, var altfor løst sammensat til med Udsigt til et gunstigt Resultat at kunne optage Kampen med en Fjende, der rykkede frem i fuldstændig Slagorden.

Major *Rist* lod 7. Brigades Forposter tage Stilling ved Over-Selk og beordrede *Christianis* Bataillon til at danne Reserve. Fjenden udviklede nu flere Batailloner og trak Avantgardens Artilleri, 2 Kanoner, frem i Stilling. For at kunne tage Kampen op med det fjendtlige Artilleri blev der nu, uvist af hvem, sendt Ordre til de paa Kongshøj placerede Kanoner om at rykke frem. Den Korporal, der havde Kommandoen over dem, vægrede sig ved at efterkomme Ordren, da han havde faaet den udtrykkelige Befaling, at han ikke under nogen Omstændighed maatte føre Kanonerne frem foran Kongshøj. Imidlertid advarede en til Stede værende Officer Korporalen mod at nægte at efterkomme den ham givne bestemte Ordre. Korporalen kørte da rask frem med sine Kanoner lige hen til Major *Rist*, der holdt helt fremme i Skyttekæden, hvor Kanonerne blev protset af. I det samme stormede Østrigerne frem, vore Skytter veg, Korporalen søgte at faa Kanonerne tilbage, en af Hestene blev skudt, Seletøjet kom i Uorden, og det lykkedes kun den flinke Korporal at redde den ene af sine Kanoner. Vort Fodfolk tog Stilling noget tilbage. Fjenden fortsatte med det ene Angreb efter det andet. Major *Rist*

førte først 1, saa 2 Kompagnier frem til Modangreb, men skøndt disse Angreb blev udført med stor Tapperhed, blev de slaaet tilbage. Vore Kompagnier blev efterhaanden svækket og mere og mere indblandet mellem hverandre.

2. Kompagni af 20. Regiment, Kaptajn *Stockfleth*, der stod paa Forpost ved Neder Selk, blev angrebet af et Kompagni af den mod Over Selk rykkende Brigade og senere tillige af et Kompagni af Brigaden *Tomas*, der over Geltorf rykkede frem til Terrænet Øst for Hadeby Nor. Kaptajn *Stockfleth* blev tvunget til at trække sig tilbage over Selk Mølle til en Stilling Vest herfor, hvor Kompagniet blev optaget af 9. Regiments 1. Kompagni, Premierløjtnant *Redsted*, der, som tidligere fortalt, skulde afløse Forposterne paa dette Sted. I Henhold til den Forposterne givne Instruks, at der ikke skulde føres nogen alvorlig Kamp i Forpostterrænet, trak *Stockfleth* sit Kompagni tilbage til omtrent midtvejs mellem Kongshøj og Vedelspang, hvor han tog Stilling bag et Stengærde og senere gjorde udmærket Nytte.

Efter at de af Major *Rist* beordrede Modangreb var mislykket, havde Afdelingerne ikke mere Modstandskraft, de gik tilbage dels Vest, dels Øst om Kongshøj, hvor Hovedposten og dens Afløsning havde taget Stilling. Her stod saaledes 1. og 5. Kompagni af 20. Regiment, Kaptajn *Daue* og Premierløjtnant *Steinmann*, 2. og 6. Kompagni af 9. Regiment, Kaptajnerne *Knauer* og *Meincke*, samt den ene Kanon, der blev reddet ved Over Selk. Desuden havde Kaptajn *Christiani* trukket sin Bataillon ind bag Kongshøj, hvor den dannede Reserve.

Med denne Styrke kunde der endnu have været ydet et haardnakket Forsvar. Major *Rist* vilde imidlertid ikke nøjes med et Forsvar af Kongshøj, han vilde stadig foretage Modangreb. Det var en misforstaaet Anvendelse af Franskmændenes Taktik fra Krigen mod Østrig 1859 at lade Afdelinger, der stod i en stærk Stilling, forlade denne for at gøre Mod-

angreb. Først beordrede han de 2 Kompagnier af 9. Regiment frem. Trods den Uforfærdethed, hvormed Kaptajn *Knauer* og Kaptajn *Meincke*, der her fandt Heltedøden, førte deres Kompagnier frem, blev de kastet tilbage. Premierløjtnant *Steinmann* fik Ordre til med sit Kompagni at understøtte de vigende Kompagnier, men forgæves. Nu beordrede Major *Rist* Kaptajn *Daue* frem med det sidste Kompagni. Kaptajnen vægrede sig, som før fortalt, ved at efterkomme Ordren, men efter at Major *Rist* flere Gange og med stor Bestemthed havde gentaget den, rykkede Kaptajnen frem med Halvdelen af sit Kompagni. De fjendtlige Skyttekæder blev kastet; men da en hel Bataillon rykkede frem til Forstærkning, maatte Kaptajnen gaa tilbage. Østrigerne stormede nu Kongshøj, som de med Lethed tog, da hele Forsvarsstyrken kun bestod af et halvt Kompagni og en Kanon.

Saasnart Kongshøj var faldet i Fjendens Hænder, blev der derfra rettet en plongerende Ild mod vore Kompagnier, der blandede mellem hverandre trak sig tilbage i mer eller mindre Orden. Nu var det, at Kaptajn *Stockfleth* greb ind i Fægtningen. Han udviklede hele sit Kompagni bag det omtalte Stengærde og modtog de fremstormende Skytter med en saa voldsom Ild, at de kom hurtigere tilbage, end de var kommet frem. Men de fjendtlige Skytter fik straks Forstærkning af en hel Bataillon. Den rykkede frem i Kolonne, i Spidsen Musikkorpset, der blæste en Stormmarch, saa fulgte Bataillonschefen til Hest og derefter Bataillonsfanen. *Stockfleth* lod Mandskabet skyde paa Musikkorpset, paa Bataillonschefen og Fanebæreren. Derefter lød Stormmarchen ikke mere saa flot, der manglede adskillige Stemmer, Bataillonschefen fik sin Hest skudt under sig, greb Fanen, da Fanebæreren faldt, og nu gik det atter fremad med uimodstaaelig Kraft. *Stockfleth* maatte tilbage. Han havde imidlertid opnaaet, hvad han vilde, at give de andre Kompagnier Lejlighed til uforstyrret at fortsætte Retræten. Han førte sit Kompagni i god Orden tilbage først til Vedelspang, der dog ikke egnede sig

til Forsvar, og derfra til Dannevirkevold, hvor han med stor Dygtighed deltog i Forsvaret af Saksarmen.

Brigaden fik Kl. 5 Ordre til med et Par Kompagnier at forsøge at tage Vedelspang tilbage, da Fjenden her laa altfor generende nær, kun 500 Alen fra Saksarmen. Da Mørket var begyndt, var det nødvendigt, at Angrebet skete saa hurtigt som muligt. Brigaden gav derfor denne Ordre til de i Øjeblikket nærmest for Haanden værende Kompagnier, 8. Kompagni af 9. Regiment, Premierløjtnant *Rosen*, og 8. Kompagni af 20. Regiment, Premierløjtnant *Willerup*. Løjtnant *Irminger* gik frem med Kompagnierne, uagtet han ingen Ordre havde dertil og ikke havde noget der at gore. Han viste her som saa ofte senere, at Kugleregnen havde en særegen Tiltrækning for ham. Kompagnierne rykkede rask frem, *Rosen* til venstre, *Willerup* til højre for Vejen til Vedelspang. Det varede ikke længe, for de blev modtaget af en saa voldsom Ild fra Landsbyen, at det var klart, at den var meget stærkt besat. Da *Willerups* Kompagni tilmed kort efter blev beskudt i Flanken fra en Bakke Sydvest for Byen, maatte Kompagnierne trække sig noget tilbage. Brigaden beordrede nu 9. Regiments 1. Bataillon til at forstærke Angrebsstyrken med 2 Kompagnier. Denne Ordre blev imidlertid ikke udført, da Bataillonen lod melde ved Adjutanten, at Kompagnierne havde bortskudt al deres Ammunition. Hermed maatte Haabet om at tage Vedelspang tilbage opgives. Det var nu blevet fuldstændig mørkt. I dette Mørke maatte vi udstille Forposter kun 50 Alen fra Volden og kun et Par Hundrede Alen fra de fjendtlige Forposter foran Vedelspang. Det var ret uhyggeligt i Mørket at se Glimtene fra Geværerne, naar de fjendtlige Vedetter, opskræmmede af en eller anden Lyd, pludselig gav sig til at skyde, hvorpaa vore Forposter besvarede Ilden, der forplantede sig langs hele Linien. Af og til sendte Fjenden Patrouiller frem imod os. Saaledes kom en Patrouille ad Vejen fra Vedelspang og løb i Mørket lige paa vore Forposter, der

anraabte den med det sædvanlige „Hvem der". Der blev ikke svaret, vore Vedetter gav Ild, man hørte et Skrig, et Fald og derefter en vedvarende Jamren. Et Par af vore Folk gik frem for at hente den Saarede. Det var en Underofficer. Han takkede vore Soldater, fordi de med Fare for deres eget Liv havde bragt en saaret Fjende Hjælp, medens hans egne Folk trods hans indtrængende Bønner om at tage ham med var løbet tilbage „som fejge Hunde", saaledes udtrykte han sig, og havde ladet ham ligge udsat for at fryse ihjel i den kolde Nat.

De 2 Kompagnier, der var sendt frem mod Vedelspang, trak sig først ind bag Volden henimod Kl. 2 om Natten.

Sent om Aftenen sammenkaldte Oberst *Scharffenberg* Regiments- og Bataillonskommandørerne med deres Adjutanter for at give Ordrer for Natten. Han paalagde Afdelingerne den største Agtpaagivenhed under den alvorlige Situation, hvori Brigaden befandt sig. Efter at have givet de fornødne Ordrer spurgte Obersten vedkommende Bataillonskommandør, hvorfor han ikke havde efterkommet Brigadens Ordre om at forstærke den mod Vedelspang fremsendte Styrke. Da Bataillonskommandøren gentog den Melding, der tidligere var blevet sendt med Adjutanten, at Kompagnierne havde forskudt sig, svarede Obersten, der undertiden kunde være meget streng i sine Udtalelser, at den Undskyldning plejede man ellers kun at faa af Folk, der var fejge. Senere fik jeg Ordre til, naar Bataillonen indsendte Rekvisition paa Ammunition, at undersøge, om Kompagnierne virkelig havde forskudt sig. Det viste sig, at Kompagnierne vel havde brugt en stor Del af deres Ammunition, men ikke mere end, at den befalede Fremrykning godt kunde være sket, naar den resterende Ammunition var blevet fordelt til Mandskabet. Bataillonen fik i den Anledning en alvorlig Tilrettevisning.

Sammenkomsten fandt Sted i Forpostkommandørens Kvarter i den sydligste Gaard i Bustrup. Da Forhandlingerne var

sluttet, og de tilkaldte Officerer var gaaet til deres Afdelinger, lod der pludselig 2 Skud. En Officer løb ud for at høre, hvad der var sket. Han meldte, at 2 fjendtlige Ryttere pludselig var kommet ridende ind i Gaarden. Det var den Gang bælgmørkt. En af de Hestepassere, der opholdt sig i Gaarden, forstod Tysk; han forklarede, at den ene Rytter havde spurgt, om det var Forpostkommandørens Kvarter. Da den nærmeste Hestepasser, en Jyde, paa sit brede Maal sagde „Hva", opdagede Rytterne deres Fejltagelse, affyrede deres Pistoler, dog uden at ramme nogen, og sprængte i fuldt Firspring ud af Gaarden af Sted samme Vej, de var kommet. De 2 Ryttere var uden Tvivl redet mod Nord i Stedet for mod Syd, havde i Mørket ubemærket passeret vore Forposter og havde troet, at de var kommet til Vedelspang, hvor den fjendtlige Forpostkommandør rimeligvis har haft Kvarter ligeledes i den yderste Gaard.

Trods hele den alvorlige Situation vakte denne lille Episode megen Munterhed, men foranledigede ogsaa, at Forpostlinien blev efterset og forstærket.

Forholdene gjorde det nødvendigt, at Brigaden maatte bivuakere i Stillingen hele Natten. Det var en drøj Nat for Folkene; de fik kun en Reserveportion, ingen varm Mad; de led meget af Kulden, der var taget til henad Aften. Brændsel havde vi ikke, men desuden var det forbudt at tænde Bivuakild. Det gjorde det ikke bedre, at Folkene straks efter Kampens Ophør saa Østrigernes Bivuakild blusse op over hele Linien fra Slien langs Hadeby Nor lige til Kongshøj.

I Løbet af Aftenen blev der fortalt flere Enkeltheder fra Kampen. Saaledes at Kaptajn *Meincke* for at indgyde sine Folk Mod sprang op paa den Jordvold, bag hvilken Kompagniet havde Stilling, og spadserede frem og tilbage. Skønt han saaledes frembød et meget tydeligt Maal, og der blev sendt mange Kugler efter ham, blev han dog ikke truffet. Først lidt senere, da han førte sit Kompagni frem til et Bajonetangreb

og sprang over en anden Jordvold, segnede han død om. En af 11. Regiments Officerer havde sagt til en Kammerat, da han førte sit Kompagni over en Mark, at han havde en sikker Forudfølelse af, at han vilde falde paa denne Mark. Kammeraten søgte at opmuntre ham, han maatte ikke være overtroisk, ikke tro paa saadanne Varsler; men inden de var naaet over Marken, faldt han.

I Samtaler mellem Officererne blev der almindeligt udtalt Forundring over, at der ikke var kommet Melding til Regimenterne eller Brigaden om Fjendens Angreb. Saavidt man vidste, havde hverken Major *Rist* eller Kaptajn *Christiani* sendt Melding. Forpostkommandøren, Ritmester *Castenschiold*, havde straks sendt sin Adjutant til Overkommandoen med mundtlig Melding om Fægtningen. Senere sendte han følgende Melding:

„Forposterne er trængt tilbage til mellem Selk og Kongshøj, hvor Fægtningen er staaende. Det synes kun at være en stærk Rekognoscering, men intet bestemt kan siges."

Som ovenfor meddelt fik Brigaden den første Melding fra Oberstløjtnant *Scholten*, der stod med sin ene Bataillon i Bustrup; den lød paa, at Fjenden stormede Kongshøj. Da Afdelingerne havde begyndt at trække sig ind bag Dannevirkevold — det var omtrent Kl. 4 — anmodede Forpostkommandøren 9. Regiment om at afgive en Officer, der kunde bringe en Melding til Overkommandoen; det blev Adjutanten, Sekondløjtnant *Berg*. Han blev modtaget af Stabschefen, Oberst *Kauffmann*, og maatte supplere Meldingen, der var mundtlig, med Beretning om, hvad han havde set af Kampen. Paa sit Ridt til Overkommandoen mødte *Berg* først Oberst *Scharffenberg* og senere General *Steinmann*, der begge ilede til Kampladsen.

Kongen, der havde været i Mysunde for at takke Tropperne for den smukke Sejr, kom tidsnok til at overvære Slutningen af Fægtningen fra Bustrup Forværk. Selv om Tropperne ogsaa

denne Dag havde kæmpet tappert, blev der dog ikke Anledning til at takke for nogen Sejr. Et Sammentræf af mange uheldige Omstændigheder var Aarsag til det for os saa ugunstige Resultat.

Tabet var forholdsvis stort paa begge Sider. Af vore Officerer faldt Kaptajn *Meincke* af 9. Regiment, Premierløjtnant *Lund* og Sekondløjtnant *Bech* af 11. Regiment samt Sekondløjtnant *Hjort* af 1. Regiment. De saarede Officerer var Kaptajn *de Fine Licht* af 11. Regiment, Premierløjtnant Grev *Rantzau* af 21. Regiment, Sekondløjtnanterne *Franck* og *Lund* af 11. Regiment, Sekondlojtnant Schönheyder af 9. Regiment samt Sekondløjtnant *Baumann*, Adjutant ved 20. Regiment, der i Begyndelsen af Fægtningen fik et Skudsaar i Benet, men vedblev efter at være forbundet at udføre sin Tjeneste og end ikke lod sig opføre paa Listen over de Saarede.

Vort hele Tab var

Faldne	4	Officerer,	2	Underofficerer	og	36	Menige
Saarede	6	»	10	»	»	136	»
Fangne	0	»	6	»	»	166	»
Savnede	0	»	2	»	»	46	»
I Alt ..	10	»	20	»	»	384	»

Østrigernes Tab var

Faldne	15	Officerer,	79	Underofficerer	og	Menige	
Saarede	13	»	289	»	»	»	
Savnede	0	»	34	»	»	»	
I Alt...	28	»	402	»	»	»	

Som det vil ses, var Østrigernes Tab af Faldne og Saarede meget større end vort, særlig af Officerer, nemlig 28 mod 10, altsaa omtrent 3 Gange saa stort; af Underofficerer og Menige 368 mod 184, altsaa dobbelt saa stort; derimod havde vi langt større Tab af Fangne og Savnede.

Da vi om Aftenen stod af Hesten, spurgte jeg Oberst

Scharffenberg, hvorledes det gik med Bylden; jeg havde ofte kunnet se paa ham, hvor den smertede ham, naar han red. „Jo Tak," svarede han, „nu tror jeg, det gaar godt, den ligger i Støvlerne." Det gik dog ikke saa godt, som Obersten haabede. Da Forholdene ikke tillod en grundig Behandling, blev denne Byld efterfulgt af mange andre. Obersten led under hele Felttoget af Bylder, og tilsidst fik han en ondartet Brandbyld, der tvang ham til meget imod sin Villie at melde sig syg.

Om Aftenen fik Brigaden Ordre til foreløbig hver Morgen Kl. 6 at staa i Alarmstilling. Men næste Morgen blev vi alarmeret Kl. 4 og maatte saa hurtigt af Sted, at jeg hverken kunde faa vaadt eller tørt. Først Kl. 10 fik jeg noget Smørrebrød og en Snaps.

Den 4. Februar var det klart Frostvejr. Solen stod smukt op og beskinnede Gaarsdagens Valplads, hvor der, hvad man kunde se fra Volden, endnu henlaa mange Saarede og Faldne.

Fjenden, der havde rømmet Vedelspang, beskod Stillingen med sit Artilleri. Vi tog straks Kampen op fra Bustrup Forværk og fra Kanonerne paa Volden. Oberst *Scharffenberg* tog Standplads paa Rishøj ved Bustrup, hvorfra man havde en udmærket Oversigt. Herfra overværede vi Artillerikampen, der tog sig brillant ud i det smukke Solskinsvejr og havde været meget fornøjelig, hvis det havde været en Fredsmanøvre og ikke en Kamp paa Liv og Død. Hver Gang en af vore Granater gjorde god Virkning, lod der Hurraraab ikke alene fra Artilleristerne, men ogsaa fra Infanteristerne. Saaledes da en Granat fra Bustrup Forværk traf den første Kanon, Østrigerne fik placeret paa Kongshøj, og traf den saa heldigt, at den væltede og trillede ned ad Højen. Det var den eneste Kanon, vi saa paa selve Kongshøj; senere placerede Østrigerne deres Kanoner paa Højens Affald. Noget senere blev der, ligeledes fra Bustrup Forværk, skudt paa en Vognkolonne, der paa den anden Side af Hadeby Nor bevægede sig fra Fartorp over Lopsted mod Syd. Vejen laa paa Kammen

af en Bakke; Vognkolonnen fortonede sig derfor meget tydeligt mod den klare Himmel som Baggrund. Afstanden til Vejen kunde maales meget nøjagtigt, der var altsaa alle Betingelser for en god Virkning af vor Ild; den udeblev heller ikke. Den første Granat sprang midt i Kolonnen, den dræbte og saarede nogle Folk og nogle Heste. Det bragte megen Forstyrrelse; man kunde i Kikkerten tydelig se, hvorledes Mandskabet løb forvirret frem og tilbage, ganske som Myrer i en forstyrret Myretue. Det varede imidlertid ikke længe, for Vognene blev kørt ned bag Bakken og saaledes skjult for os. Artillerikampen varede til Middag, da Fjenden maatte indstille sin Ild paa Grund af vort Artilleris Overlegenhed.

I Løbet af Dagen hentede vi flere fjendtlige Saarede, der laa udenfor Volden. Efter en forløbig Forbinding blev de bragt ind til Lazarettet i Slesvig. Navnlig var Premierløjtnant *Redsted* og Sekondløjtnant *Dinesen* ivrige i denne Barmhjertighedsgerning. En af de første Saarede, der blev bragt ind, var en Underofficer af Regimentet Martini; han fortalte, at der i Løbet af Natten havde været 2 østrigske Patrouiller med Ambulancebaarer hos ham, men da de hørte, at han ikke var Officer, lod de ham ligge. Nede ved Hadeby Nor fandt vore Folk i en Snedrive en lille Hornblæser, der var skudt gennem begge Ben. Da han blev bragt ind, snakkede han uafbrudt løs paa sit Polsk, hvad vi ikke forstod; men hans Øje og hans Smil tolkede tydeligt hans Taknemmelighed. Da han var blevet forbundet og bragt bort, spurgte jeg Lægen, om der var Haab om at redde hans Liv. „Ja, hvorfor ikke", svarede han, „han har jo ligget i kolde Omslag i 24 Timer og har i samme Tid holdt streng Diæt; det er ikke det værste, naar man er saaret." Lægen fortalte mig et Par Maaneder senere, at han af Lazaretlægen havde hørt, at den lille Hornblæser virkelig var blevet helbredet.

Redsted fik nogle Vogne fra Slesvig og kørte ud til Vedelspang, hvor der endnu henlaa mange Saarede. Vognene var

netop begyndt at kore tilbage fuldt belæssede, da Fjenden gav sig til at beskyde dem; det lykkedes dog at naa tilbage uden Tab.

Den 5. Februar forløb som den foregaaende Dag. Da Fjenden stadig beskod vore Ambulancesoldater, naar de nærmede sig Vedelspang, blev det indberettet til Overkommandoen, der besluttede at foreslaa Fjenden nogle Timers Vaabenstilstand næste Morgen, for at de Saarede, der endnu laa paa Valpladsen, kunde komme under Lægebehandling, og de Døde blive begravet. Forpostkommandørens Adjutant, Premierløjtnant *Crone* af Rytteriet, blev henad Kl. 6 Eftmd. sendt som Parlementær til Fjenden med Overkommandoens Skrivelse om Vaabenstilstanden. Adjutanten gik frem ad Dæmningen ved Hadeby, ledsaget af en Hornblæser og en Mand, der bar Parlementærflaget. Da jeg netop ved den Tid opholdt mig ved Hadeby, gik jeg med ud paa Dæmningen. Vi var ikke kommet mange Skridt frem, før man beskod os fra en Feltvagt, der laa ved den anden Ende af Dæmningen. Denne Feltvagt havde stadig været meget ivrig til at skyde, saa snart en Mand viste sig. Yderst i Hadeby laa en hvidkalket Ladebygning; hver Gang en Mand passerede uden om denne Bygning, hvorved han ganske vist fortonede sig skarpt paa den hvide Væg, navnlig naar den var solbelyst, morede man sig paa Feltvagten med at skyde efter bevægeligt Maal, hvad jeg selv havde erfaret. Det blev derfor forbudt Mandskabet at gaa uden om Laden. Nu skød man til en Afveksling og imod alle Regler paa Parlementæren og hans Ledsagere. Vi gjorde Holdt, lod Hornblæseren blæse stærkt og vedholdende og lod svinge med Parlementærflaget. Skydningen ophørte; men saa snart vi bevægede os fremad, begyndte den paany, og Kuglerne peb os om Ørene. Løjtnant *Crone* formodede, at man beskod os, fordi vi var for mange. Jeg mente derimod, at de gode Østrigere ikke kendte Parlementærflaget, hvilket viste sig at være rigtigt, thi de vedblev at skyde paa Parlementæren, efter

at jeg paa hans Anmodning var gaaet tilbage. Endelig kom en østrigsk Officer ud for at modtage Parlementæren; han gik ved Foden af Dæmningen paa den modsatte Side af den, hvor Feltvagten laa, og kunde saaledes ikke ses fra denne. Men da han sprang op paa Dæmningen, blev Skydningen heftigere, han svingede med sit Lommetørklæde og raabte ind til Feltvagten; men det varede dog noget, inden det lykkedes at faa Ilden standset. Parlementæren overrakte Overkommandoens Skrivelse til den østrigske Officer, der lovede, at den skulde blive besørget til rette Vedkommende, men tilføjede, at det selvfølgelig vilde vare længe, inden Svaret kunde komme. Det vilde blive afleveret paa samme Sted.

Overkommandoen har, som rimeligt var, antaget, at Svaret vilde blive afleveret, inden Forposterne havde forladt Stillingen, og har vel ment, at et Forslag om Vaabenstilstand den næste Dag vilde kunne bidrage til, at mulige Rygter om Tilbagetoget ikke vandt Tiltro. Men saaledes gik det ikke. Den fjendtlige Parlementær var den første, der bragte Melding om, at Stillingen var rømmet. Han kom først efter Midnat til Hadeby Dæmningen. Da han her ingen Poster traf, lod han sin Hornblæser gentagne Gange blæse Signaler for at vække Opmærksomhed. Disse Signaler blev hørt af de bageste af vore Tropper og vakte Frygt for, at Fjenden allerede var under Fremrykning for at forfølge os. Den østrigske Parlementær bevægede sig videre frem, indtil han kom til Hadeby, hvor han fik at vide, hvad der var sket. Han sendte Melding derom til Chefen for det østrigske Armekorps, Feltmarskalløjtnant Baron *Gablenz*, der dog først modtog den Kl. 4 Morgen.

Da vor Parlementær var kommet tilbage fra sit Møde med den østrigske Officer og havde meddelt mig den Besked, han havde faaet, kom en Ordonnans ilende til mig med Ordre om straks at møde i Brigadekommandørens Kvarter. Oberst *Scharffenberg* var en Time tidligere kaldt til Møde hos Divi-

sionsgeneralen. At Obersten straks efter sin Tilbagekomst lod mig kalde, gav mig den Overbevisning, at noget vigtigt var i Gære. Jeg ilede af Sted, saa hurtigt Hesten kunde løbe. Undervejs mødte jeg Afdelingernes Vogne med Forplejning, der var beordret frem efter Brigadens Anmodning, da Folkene ikke havde faaet varm Mad i 3 Dage. De fik for Resten heller ikke varm Mad den Dag; det var blevet for sent.

Da jeg kom ind til min Chef, fandt jeg ham siddende i en Lænestol. Han rejste sig og gik flere Gange frem og tilbage i Stuen, medens Taarerne randt ham ned ad Kinden — det var første og sidste Gang, jeg saa den Mand fælde Taarer. „Hvad er der dog sket, Hr. Oberst", spurgte jeg. Han var endnu for bevæget til at svare, men da han var kommet lidt til sig selv, sagde han: „Dannevirkestillingen skal rømmes". Jeg blev som lynslagen. Ligesom de fleste Officerer havde ogsaa jeg drømt om sejrrige Kampe ved det gamle Dannevirke. Jeg spurgte, om Stillingen var omgaaet paa en af Fløjene; men det var den ikke. Obersten meddelte mig, at General *Steinmann* havde kaldt ham og de to andre Brigadekommandører ved Divisionen for at give dem Meddelelse om, at der den foregaaende Eftermiddag i et Krigsraad var taget den Beslutning, at Dannevirkestillingen skulde rømmes i Aften. Beslutningen skulde holdes hemmelig saa længe som muligt. Vor Division forstærket med et Batteri havde Ordre til at marchere bagest i Kolonnen og dække den i Tilfælde af Angreb. Forposterne skulde inddrages i Løbet af Aftenen, Besætningen i Skanserne Kl. 10. General *Steinmann* havde først bestemt, at 9. Brigade skulde danne Arrieregarden, men da Kommandøren for denne Brigade havde mange Betænkeligheder ved at skulle overtage det efter hans Mening meget vanskelige Hverv, tilbød Oberst *Scharffenberg* at overtage det; kun ønskede han, at de yderste Forposter skulde blive staaende til Daggry for saa længe som muligt at forhindre, at der blev sendt Fjenden Meddelelse om Tilbagetoget. Obersten vilde

lade Forpostafdelingerne — Hovedpost, Piketter og Feltvagter — marchere tilbage efterhaanden, saa at tilsidst kun Vedetposterne blev tilbage for som et Slør at skjule, hvad der var foregaaet. Ved Daggry skulde Vedetterne transporteres tilbage paa Vogne. General *Steinmann* gik til Dels ind paa Oberstens Plan; han fandt det dog ikke raadeligt at lade Vedetterne blive staaende længere end til Kl. 1. Han vilde søge Overkommandoens Bemyndigelse dertil. Det lykkedes dog ikke at opnaa denne fuldt ud, idet han kun fik Tilladelse til at lade Forposterne blive staaende til Midnat. Oberst *Scharffenberg* var dog glad over at have faaet sat igennem, at Vedetposterne blev staaende saa længe.

Endnu medens Brigadekommandøren gav mig disse Meddelelser, blev der meldt en Officer, der lod sige, at han kom med en meget vigtig Melding. Det var en af Bataillonsadjutanterne; han var meget altereret og meldte, at der maatte være begaaet et forfærdeligt Forræderi ved Batterierne paa Øerne i Slien, idet Artilleristerne havde kastet Krudtet i Vandet og havde fornaglet Kanonerne. Brigadekommandøren bebrejdede Løjtnanten, at han vilde tro paa slige Rygter og vilde gøre dem til Genstand for Melding. Løjtnanten svarede, at han havde set det med sine egne Øjne; men han blev afvist med den Bemærkning, at han maatte have set fejl. Da Løjtnanten var gaaet, sagde Obersten, at det var forfærdeligt, at Artilleriet havde misforstaaet den givne Ordre og allerede nu havde udført, hvad der først skulde ske efter Mørkets Frembrud. Det var nødvendigt at behandle Løjtnanten, som om hans Melding var falsk, for at Rygtet ikke skulde blive udbredt, hvilket kunde gøre ubodelig Skade.

Jeg fik nu Ordre til at ordne alt til Opbrudet. Obersten befalede, at det første, der skulde ske, var at sende alt Train tilbage; det var en Fejl, at man havde tilladt, at det kom frem. Jeg gjorde opmærksom paa, at Afdelingerne nylig havde faaet deres Forplejningstrain frem, at Folkene endnu ikke kunde

være færdig med at tilberede Maden, og at de ikke havde faaet varm Mad i 3 Dage. Det gjorde Obersten meget ondt, men det hjalp ikke. Der var givet udtrykkelig Ordre til at lade alt Train straks gaa tilbage. Det var ogsaa nødvendigt, da man ellers risikerede, at Vejene blev belemret med Train, og Afdelingerne saaledes blev generet under Tilbagemarchen. Obersten bestemte, at jeg personlig skulde bringe Regimentskommandørerne Ordren om Stillingens Romning og paalægge dem at holde den hemmelig saa længe, det var muligt. Han befalede mig selv at paase, at Trainet øjeblikkelig blev sendt tilbage. Jeg red, saa hurtigt jeg kunde, til Regimentskommandørerne for at bringe dem Oberstens Ordre, der i høj Grad overraskede dem. Jeg tilføjede, at Trainet straks skulde sendes tilbage, og at Afdelingerne skulde marchere Kl. 11, Forposterne Kl. 12. Man spurgte mig, om det ikke kunde tillades, at Folkene lavede Maden færdig. Jeg svarede, at Ordren lød paa, at Trainet øjeblikkelig skulde sendes tilbage, selv om Mandskabet ikke havde faaet Maden tilberedt. Der blev da givet de nødvendige Befalinger. Det skar mig i Hjertet at se Folkene være nødsaget til at hælde den halv færdige Suppe bort; det næsten raa Kød lagde de dog i Brødposen. Hvor drøjt det end maatte forekomme dem, efterkom de dog lydigt den givne Ordre uden at spørge hvorfor eller give deres Misfornøjelse til Kende — et smukt Bevis paa den gode Disciplin i Afdelingerne. Det var c. Kl. $6\frac{1}{2}$, at jeg gav Regimentskommandørerne Ordren. Da jeg havde set Trainet kore bort, vendte jeg tilbage til Brigadekvarteret for at give Stabens Personale fornodne Befalinger til Opbrudet.

Da alt var besørget, fik jeg endnu Tid til at skrive et Par Ord til min Forlovede, som tydeligt viser min Sindsstemning. Jeg skrev:

„Vi har faaet Ordre til at forlade Dannevirke!

Jeg kunde gerne græde af Skam. Var det ikke for Din Skyld, vilde jeg hellere være faldet her end gaa tilbage.

Vi ved ikke Grunden, muligt har Fjenden taget Mysunde eller Frederiksstad.

Vi gaar tilbage med Sorg."

5 Dage efter, da jeg var kommet til Fredericia, skriver jeg hjem.

„Pludselig kom den uventede Ordre: Gaa tilbage, gaa og lad alt ligge. Alle Eders Anstrengelser er forgæves, alle Eders Forhaabninger om et hæderligt Forsvar af gamle Dannevirke er glippet. I skal liste bort som Tyv om Natten, som om I var bange for den kommende Fare. I skal ikke faa Lov til at vise, at ogsaa I er Danmarks tapre Sønner ligesom Heltene i forrige Krig, at ogsaa I kunde og vilde kæmpe for Danmarks Ære selv mod Overmagt.

„Lyd og ti" er Soldatens Lod, men det var et sørgeligt Øjeblik, da Ordren kom. Jeg saa Officerer og Underofficerer græde, da de maatte forlade de Skanser, hvortil de havde sat saa megen Lid."

Den Gang forstod jeg altsaa endnu ikke, at det kun ved denne resolute Beslutning, at rømme Dannevirkestillingen, blev muligt at redde Hæren fra Undergang og trække Krigen i Langdrag.

Da jeg meldte Obersten, at alt var parat til Afmarch, indbød han Løjtnant *Irminger* og mig til at spise til Aften hos Madam Esselbach. „Vi kan nok trænge til at faa noget at styrke os paa", sagde Obersten, „vi har en drøj Nat for os." Ingen af os anede dog, at vi ikke vilde faa noget at spise før om 24 Timer.

Da vi rejste os fra Bordet lidt før Kl. 10, meldte Kaptajn *Fallesen* sig med sit Batteri og Ritmester *Posselt* sig med sin Eskadron. De var begge tildelt Brigaden. De fik Ordre til at afmarchere Kl. 11 ad Chausseen til Flensborg umiddelbart foran Fodfolket.

TILBAGETOGET FRA DANNEVIRKE

Vi steg til Hest Kl. 11 Aften og red ud i den morke Nat. Obersten lod Afdelingerne passere forbi sig. De marcherede lydløst, som var det et Ligtog. Alle var nedbøjede af Sorg og fejlslagne Forhaabninger, alle bekymrede for Fædrelandets Fremtid.

Det var en bidende Kulde, hen paa Natten frøs det 8 Grader. Om Aftenen var der faldet Islag, senere havde det sneet. Vejen var derfor fra Begyndelsen glat nok; men den lange Kolonne af Vogne, Artilleri, Rytteri og Fodfolk, der marcherede foran vor Brigade, havde gjort Chausseen blank som et Spejl.

Det var en forfærdelig March. Ingen, der har været med, glemmer det nogensinde. For hvert Skridt, man gik frem, gled man et halvt tilbage. Der kom Standsning paa Standsning. Da man ikke kunde se en Haand for sig, stødte man mod sin Formand, naar han standsede, og fik straks efter et Dunk i Nakken af sin Eftermand. Formanden faldt, man faldt over ham og fik sin Eftermand over sig, man rejste sig og marcherede videre, indtil det samme gentog sig Gang paa Gang. Den første Time gik Marchen dog uden længere Standsninger, men da vi Kl. 12 kom til Taterkro — kun $^1/_4$ Mil fra Slesvig — gik det hele i Staa, og det lod ikke til, at vi kunde komme i Gang igen. Jeg blev sendt frem for at se, hvad der var i Vejen. Det var et mægtigt Tog af Trainvogne, der kom ad en Sidevej fra Vest. Det var blevet forsinket og

skulde foran Brigaden. Der var Vogne med mange forskellige Sager, bl. a. Forplejnings-, Munderings- og Lazaretsager. En Officer af Divisionens Stab ordnede Vognene efter de Sager, hvormed de var læsset; det tog naturligvis lang Tid. Jeg foreslog, at man for ikke at opholde Brigaden længere end nødvendigt skulde lade Vognene køre i den Rækkefølge, hvori de nu en Gang var, og foretage Omordningen senere, naar det var mere belejligt. Mit Forslag blev forkastet, Brigaden kunde ikke komme frem. Jeg red tilbage og gav Brigadekommandøren Melding om Aarsagen til Standsningen. Han glædede sig over, at han havde faaet Forposternes Afmarch udsat til Kl. 12, men beklagede, at han ikke havde faaet Bemyndigelse til at lade dem blive staaende til Daggry. Standsningen blev meget længere, end vi havde ventet — hele 3 Timer. At staa stille i Kulden var meget værre for Folkene end at marchere. De satte sig i Grofterne, udsatte for at falde i Sovn og fryse ihjel. Officererne gjorde alt for at holde dem vaagne. Da der var gaaet et Par Timer, naaede Forposterne Brigadens Hovedstyrke. Vi var i en ængstelig Spænding. Fjendens Spioner kunde Kl. 12 være taget fra Slesvig for at melde vor Afmarch. Snart kunde vi vente, at det fjendtlige Rytteri vilde hugge ind paa den bageste Del af Kolonnen, hvilken Panik vilde det ikke fremkalde? Spændingen blev endnu større, da man pludselig i Nattens Stilhed hørte fjendtlige Signaler. Var det Østrigerne, der rykkede frem til Forfølgning? Nej, det var en Parlementær, der, som før fortalt, bragte Svar paa vort Forslag om Vaabenstilstand næste Morgen. Men det vidste vi ikke.

Endelig Kl. 3 kunde Marchen atter begynde. Forposterne, 3 Kompagnier af 20. Regiment og 2 Kompagnier af 1. Regiment, under Kommando af Forpostkommandøren, Ritmester *Castenschiold*, fik Ordre til at blive staaende ved Taterkro endnu 1 Time for at give Hovedstyrken tilbørligt Forspring.

Vi haabede nu, at der var blevet Luft foran, saa at Mar-

chen kunde fortsættes uden væsentlige Afbrydelser; men det blev lige saa galt som før. Hvert Øjeblik Standsninger, saa var der væltet en Vogn, saa var et Hjul gaaet itu, Vognen maatte i Grøften, saa var en Hest styrtet, man søgte at faa den paa Benene igen, umuligt, det stakkels Dyr havde brækket Benet, maatte slaaes ned og slæbes hen i Grøften. Løjtnant *Irmingers* Hest styrtede, den havde vel ikke brækket Benet, men var saa halt, at det var umuligt at slæbe den med. Vi lod den trække ind i en Bondegaard tæt ved Vejen, satte den i Stalden og bad Ejeren, der kom til, om at sørge godt for Hesten, til den blev hentet. Saa gik det videre. Mange af Folkene følte sig fuldkommen overanstrengte og satte sig fortvivlede paa Grøftekanten. Officererne søgte at opmuntre dem, det hjalp ikke. Jeg hørte en Officer sige til nogle af sine Folk, der havde smidt sig ned: „Staa nu op og følg med, ellers fryser I ihjel, eller de fjendtlige Ryttere kommer og hugger Eder ned." Men Folkene var fuldstændig sløve, sagde, at de umuligt kunde slæbe sig med længere, de vilde hellere fryse ihjel. De blev liggende; vi maatte overlade dem til deres Skæbne. Saadanne uhyggelige Optrin gentog sig ofte. Det var en Ynk at se de ulykkelige Folk. Men kunde det være andet? Der var intet, der kunde oplive Folkene, ingen oplivende Musik, ingen opmuntrende Sange, intet Haab om sejrrige Kampe; haabløst skulde de marchere videre, haablost opgav de alt.

Saalænge det var mørkt, og det var bælgmørkt, var det vanskeligt at opdage, hvad der var Anledning til de hyppige Standsninger. Men da det begyndte at lysne, viste det sig, at det vel ofte var saadanne Uheld som tidligere omtalt, men ligesaa ofte, at det var Ligegyldighed fra Trainkuskenes Side. Der var givet Ordre til, at Vognene skulde følge tæt efter hverandre, men det var ikke muligt at faa Ordren efterkommet, skønt Løjtnant *Irminger* og jeg stadig red frem og tilbage langs den lange Vognkolonne og søgte først ved gode

Ord, derefter ved Trusler at faa Kuskene til at slutte op. Paa en af mine Ture langs Vognkolonnen saa jeg, at en Vogn var 3 Vognlængder fra Vognen foran. Jeg raabte til Kusken, at han skulde kore til, han hørte det ikke, han snorksov. Til venstre for Kusken sad en Person, jeg antog en Militærarbejder, der ligeledes sov. Da jeg red paa venstre Side af Vognen, var denne Person mig nærmest. Jeg ruskede ham i Armen, han gryntede og sov videre. Jeg trak da min Sabel og gav ham et Par Slag over Ryggen med den flade Klinge, det hjalp. Han for op, knappede sin civile Rejsekappe op for at vise mig sin Uniform og raabte: „Slaar De mig, jeg er Intendant N. N.“ Jeg svarede, at det var mig ganske ligegyldigt, hvem han var. Naar han under saa alvorlige Forhold, og uagtet der atter og atter var givet Ordre til at slutte op, ikke sørgede for, at det skete, men lod Kusken sove, selv sov og ikke var til at vække, hverken naar jeg raabte til ham, eller naar jeg ruskede ham i Armen, saa brugte jeg min Sabel; det vilde jeg ogsaa gøre i Gentagelsestilfælde. Jeg sagde ham, hvem jeg var, og opfordrede ham til at klage over mig; men der kom ingen Klage.

Da vi nærmede os Isted red Oberst *Scharffenberg* frem forbi Brigadens Afdelinger. Her traf han General *Steinmann* og red et Stykke med ham. Generalens Ordonnansofficer og jeg fulgte efter. Han ytrede Frygt for, at Fjenden den foregaaende Dag skulde være gaaet over Slien; i saa Fald kunde han være ved Isted og spærre os Vejen. Det kunde jeg ikke tro paa. Var det sket, maatte Oberst *Scharffenberg*, der førte Arrieregarden, være blevet underrettet derom af Overkommandoen.

Nogen Tid efter passerede vi Isted. Der var ingen Fjende; men da det noget senere blev lyst, saa vi fjendtlige Ryttere, der langt ud til Siderne af Vejen fulgte os og udspejdede vor March.

Langsomt, stadig standset af det umaadelige Train, sneg-

lede den lange Kolonne sig videre. Brigadens Hovedstyrke naaede Helligbæk Kro Kl. $9\frac{1}{2}$ Fmd. og havde saaledes brugt $6\frac{1}{2}$ Time om at tilbagelægge Vejen fra Taterkro, kun $1^1/_4$ Mil. Bagtroppen, der ikke generedes af Trainet, nærmede sig atter efterhaanden mere og mere Hovedstyrken. Da vi var kommet et Stykke Nord for Helligbæk Kro, blev jeg derfor sendt til Bagtroppen med Ordre om, at den skulde standse i nogen Tid for at faa større Afstand fra Hovedstyrken. Jeg traf Bagtroppen lidt Syd for Kroen, hvor den gjorde Holdt. Efter endt Hverv red jeg tilbage. En Kammerat, der stod ved Kroen, spurgte mig, om jeg ikke vilde have Kaffe; der var Masser af Kaffe i Krostuen. Da jeg ikke havde nydt noget siden den foregaaende Aften Kl. 10, altsaa i 12 Timer, kunde en varm Kop Kaffe gore godt efter den lange kolde Nat. Jeg kunde ikke modstaa Fristelsen, fik en Mand til at holde min Hest og gik ind i Krostuen. Her stod en Mængde Soldater og Kuske i Rækker foran to Huller i Væggen; en Firskilling blev rakt ind i det ene Hul og til Gengæld en rygende varm Kop Kaffe ud af det andet. Da jeg ikke vilde tiltvinge mig Plads i Nærheden af Hullerne, og da det vilde vare for længe, inden Turen kom til mig, maatte jeg give Afkald paa den varme, oplivende Drik, steg til Hest og red rask af Sted. Det var et stort Held, at jeg ikke lod mig forsinke yderligere for at faa Kaffe. Havde jeg tøvet blot nogle Minutter længere, var jeg blevet hugget ned eller fanget; thi saa kom Lichtensteinerne.

Jeg var nemlig ikke redet mere end et Par Hundrede Alen, da jeg horte, at der faldt Skud ved Kroen. Jeg vendte min Hest og galoperede tilbage. Hvilket Syn, hvilket Virvar! Da jeg forlod Kroen, holdt der en Mængde Trainvogne paa Pladsen udenfor Kroen, alle med Front imod Nord; Kuskene var inde for at faa Kaffe. Nu holdt Vognene paa Kryds og paa Tværs mellem hverandre, nogle var væltede. Det var som om en mægtig Hvirvelvind havde haft Tag i dem. Det var et

halvt Hundrede Lichtensteinske Husarer, der var kommet susende gennem Bagtroppens Kæde ind paa Pladsen, nogle ind mellem Vognene, andre uden om dem; de huggede, stak og skød til alle Sider, drejede rundt paa Pladsen, væltede nogle Vogne, kørte andre rundt, og forsvandt ligesaa hurtigt, som de var kommet. Det hele skete i et Nu. Vor Bagtrop fik ikke Tid til at besinde sig, førend Lichtensteinerne jog af Sted; nogle af Folkene kastede sig ned bag de væltede Vogne og sendte nogle Kugler efter Husarerne, men uden Virkning.

Forinden var der tæt Syd for Kroen sket et Sammenstød, der var mere blodigt. Her laa de yderste Sikringsdele af Bagtroppen, det var en Deling af 1. Regiment; den havde kastet en Skyttekæde tværs over Vejen, en Mand laa i hver Vejgrøft. Pludselig ser de Lichtensteinerne komme, forrest en Forspids paa 2 Ryttere, 1 paa hver Side af Vejen. Rytteren tilhøjre galoperer med fremstrakt Pistol lige ind paa Infanteristen, der fører sit Gevær til Kinden. De skyder samtidig, og begge falder døde til Jorden. Den anden Lichtensteiner kommer farende paa venstre Side af Vejen med dragen Sabel, han standser sin Hest, da han ser sin Modstander springe op af Grøften og fælde Gevær. Der begynder nu en ganske regulær Fægtning mellem de 2 Modstandere, idet de gennemgaar hele Lektionen i Fægtning mellem en sabelbevæbnet Rytter og en bajonetbevæbnet Infanterist. Denne støder ud efter Rytterens højre Side, springer til venstre og undlader end ikke, saaledes som han havde lært paa Rekrutskolen, at gøre 2 Appeller, inden han atter støder efter Lichtensteineren, der stadig hugger efter ham, men ikke kan naa ham. Stød og Hug følger hurtig paa hinanden, dog uden Virkning. Tilsidst synes denne Leg at kede Rytteren; da hans Modstander næste Gang støder efter ham, griber han om hans Bajonet med venstre Haand for nu at holde ham fast og hugge ham med Sablen i Hovedet.

Men her er det bedst at anføre, hvad Infanteristen — en

Arbejdsmand fra Kobenhavn, der hed Sørensen, og som Løjtnant *Irminger* kendte fra Rekrutskolen i Rendsborg — selv fortalte *Irminger* og mig umiddelbart efter, at det var passeret.

„Da Lichtensteineren havde taget fat i min Bajonet, havde jeg jo faaet saadan et godt Anlæg, saa „sank" jeg Kolben en Kende, saa pillede jeg lidt ved Aftrækkeren, og saa fik han Kuglen, som De ser, lige midt i Panden. Jeg havde jo gemt mit Skud, saadan som jeg lærte paa Rekrutskolen. Se! det er min Husar, ham har jeg skudt", raabte Menig Sorensen, idet han dansede rundt om den faldne Fjende. Hvor Menneskene dog er nogle besynderlige Væsener. Her laa 3 unge Mænd døde, den ene endog Sorensens Kammerat; desuagtet springer og danser han rundt om sit Offer af Glæde over selv at være sluppet med Livet fra denne Kamp. Sorensens Lichtensteiner saa ganske uhyggelig ud; han maa have haft en Haarsygdom; thi han havde en sort Kalot paa Hovedet, der gik ham helt ned i Panden og helt ned i Nakken. Denne sorte Hovedbedækning — han havde tabt sin hvide Hjelm — Hullet midt i Panden, der var kulsort, fordi Skuddet var affyret paa saa kort Afstand, og hans to store sorte brustne Øjne, der var helt aabne, stod paa den uhyggeligste Maade i Modsætning til hans hvide Uniform. Det viste sig senere, at den Faldne var Fourer og havde hele Eskadronens Lonning hos sig, saa Menig Sørensen og hans Kammerater fik en ikke lille Sum i Bytte.

Den faldne Infanterist, der havde faaet Skuddet gennem Hovedet, maatte gøre Nytte efter sin Død. Den lange Vognkolonne gik hvert Øjeblik i Staa. Det var, som før fortalt, ikke muligt at faa Kuskene til at kore tæt paa hverandre. *Irminger* og jeg fik da den Ide at lade den Døde sætte Skræk i Kuskene. Vi fik ham lagt op paa en Vogn, lod hans Hoved dække til med et Tæppe og gav Kusken Ordre til at kore saa hurtigt som muligt til Flensborg, idet vi bildte ham ind, at Manden vel var haardt saaret, men nok kunde komme sig,

hvis han hurtig blev kort til Lazarettet. Kusken kørte rask frem paa venstre Side af Vognkolonnen. Da de andre Kuske saa den Dode, saa, at der var Fare for, at de selv kunde blive skudt, blev de bange og korte hurtig 2 à 3 Vogne ved Siden af hverandre, saa at der i al Fald foreløbig blev god Plads paa Vejen foran Tropperne.

Lichtensteinernes overraskende Angreb ved Helligbæk Kro foranledigede Oberst *Scharffenberg* til at give Ritmester *Castenschiold* Ordre til at oplose Bagtroppen og sende Kompagnierne til deres Regimenter. Derefter lod Obersten Brigadens Afdelinger skiftevis overtage Dækningen af Kolonnen. 20. Regiment, der var bagest, fik Ordre til at tage Stilling i den sydlige Udkant af Vesterskov, 9. Regiment til at fortsætte Marchen til Stenderupaa og tage Stilling der. Regimentet besatte Bakken Syd for Aaen med 2 Delinger, den ene bag en Jordvold, den anden i en Grusgrav. Resten af Regimentet blev formeret i 2 Træfninger Nord for Aaen. (Se Kort II).

20. Regiment blev derefter beordret til at gaa igennem 9. Regiments Stilling og stille sig i Reserve.

Brigaden fik nu Ordre fra Divisionen til at gore Holdt i 2 Timer for at give Trainet Tid til at faa et tilstrækkeligt Forspring. En Ingeniorafdeling under Sekondløjtnant Tobiesen, der var afgivet til Arrieregarden, fik Paalæg om at samle Vogne, Harver m. m. for at kunne barrikadere Broen. Desværre havde Ingeniørerne ingen Sprængmidler ved Haanden. Et Vadested, der fandtes paa den ene Side af Broen, blev gjort inpassabelt, og endelig blev Vejtræerne savet næsten igennem, saa at de hurtigt kunde væltes og danne Forhug. Alt var saaledes forberedt til at spærre Broen og Vejen, saasnart de Syd for Broen staaende Delinger var trukket tilbage.

Pludselig saa vi 2 Ryttere komme fra Syd. Vi troede forst, at det var nogle af vore Dragoner, der var blevet forsinket; men da de kom nærmere, opdagede vi, at det var „Hvidkapper" — saaledes kaldte vore Folk Lichtensteinerne paa Grund

af deres hvide Uniformer. Rytterne red i jævnt Trav, indtil de kom saa langt frem, at de kunde overse Aadalen og hele Brigadens Stilling. Her standsede de, gjorde deres Iagttagelser og havde hele deres Opmærksomhed fæstet paa Tropperne Nord for Aaen, saa at de ikke opdagede vore Delinger, der laa dækket tæt foran dem og mærkeligt nok ikke skod paa dem, forend Oberst *Scharffenberg*, der holdt Nord for Aaen, gentagne Gange havde raabt: „Skyd dog, skyd dog for Satan.“ I samme Nu Skuddene faldt, jog Rytterne af Sted i strakt Karriere. Pludselig sank den ene Rytter ned til Siden, han var aabenbart blevet saaret; den anden stottede ham ved at gribe ham i Armen og førte ham saaledes med tilbage. Det var uden Tvivl ikke nogen almindelig Patrouille. Vi antog, at det var Officerer, der var redet frem for at rekognoscere, og som for at vække mindre Opmærksomhed havde kastet en menig Husars Kappe over sig. Denne Antagelse bekræftedes, da jeg nogen Tid efter læste i en tysk Avis, at en østrigsk Generalstabsofficer under Forfolgningen var redet frem paa Rekognoscering og ved denne Lejlighed var blevet saaret.

Senere saa vi flere fjendtlige Ryttere gøre mislykkede Forsøg paa at komme over Aaen længere mod Vest.

I den Tid, vi stod uvirksomme ved Stenderupaa, meldte Sulten sig. Vi var marcheret fra Slesvig i den Tro, at vi næste Morgen vilde være i Flensborg, og havde derfor ikke forsynet os med Proviant. Kroen, der ligger ved Aaen, var nedlagt, der var intet at faa. I min Sadeltaske fandt jeg en Kiks og et meget lille Stykke Chocolade, som jeg havde levnet ved en tidligere Lejlighed; det var alt, hvad jeg fik at spise i de 24 Timer, jeg var paa Retræten.

Da de to Timer, Brigaden havde Ordre til at gøre Holdt, var forløbet, blev 20. Regiment beordret til at tage Stilling ved Sdr. Smedeby. De 2 Delinger, der stod Syd for Aaen, blev trukket tilbage over Broen, hvorefter denne blev barrikaderet, og Vejtræerne væltet tværs over Vejen. 9. Re-

giment gik nu tilbage. Vi haabede, at Retræten i al Fald foreløbig kunde foregaa uforstyrret; men det varede ikke længe, forend „Hvidkapperne" viste sig først i mindre, senere i større Troppe. Enten havde Fjenden meget hurtigt faaet Barrikaden paa Broen ryddet af Vejen og de væltede Træer slæbt til Side, eller ogsaa var Lichtensteinerne gaaet over en Bro, der laa $^1/_4$ Mil østligere mellem Stenderup og Siversted. 9. Regiment gik ved Sdr. Smedeby igennem 20. Regiments 2. Bataillon, der havde taget Stilling med 3. og 4. Kompagni, Premierlojtnant *Weien* og Kaptajn *Baland*, i den sydlige Udkant af Byen, 7. og 8. Kompagni, Premierlojtnanterne *R. Rasmussen* og *Willerup*, som Reserve noget Nord for Byen.

20. Regiments 1. Bataillon var ved en Misforstaaelse gaaet sammen med 1. Regiments Forpostkompagnier tilbage til Sankelmark, hvor den blev standset af Divisionskommandøren og beordret til at lægge sig Nord for Skoven.

9. Regiment var neppe rykket igennem Sdr. Smedeby, førend Kommandøren for 20. Regiments 2. Bataillon gav de 2 forreste Kompagnier Ordre til at gaa tilbage. Oberst *Scharffenberg*, der fandt, at Sdr. Smedeby var blevet forladt altfor hurtigt, befalede, at den atter skulde besættes. Da 3. og 4. Kompagni allerede til Dels havde forladt Byen, fik Premierløjtnant *Willerup* af Regimentskommandøren Ordre til med sit og Premierløjtnant *R. Rasmussens* Kompagnier at besætte Byen.

Willerup rykkede med de to Kompagnier frem ad Chausseen, der var begrænset af Jordvolde paa begge Sider. *Willerups* Kompagni, der marcherede forrest, var lige ved Byens nordlige Udkant, da de sidste Sektioner af de Kompagnier, der havde haft Byen besat, kom løbende ud af den og raabte, at de blev forfulgt af Lichtensteinske Husarer.

I en Fart fik Willerup sit Kompagni i Stilling paa Linie bag Jordvolden Vest for Chausseen og gav *Rasmussen* Ordre til med sit Kompagni at tage lignende Stilling noget nordligere

bag den ostlige Jordvold. Neppe var Kompagnierne kommet i Stilling, forend en Snes Lichtensteinere kom farende i Galop ud af Landsbyen. De opdagede først Kompagnierne, da de forreste havde passeret højre Floj af *Willerups* Kompagni, der nu gav Ild. Lichtensteinerne vilde gøre omkring, det var dem umuligt; de kunde ikke faa Hold paa Hestene, som i vildeste Fart jog videre henad Chausseen, der tilmed her skraanede ned ad og var spejlblank. De ulykkelige Lichtensteinere susede videre — det blev et Dødsridt for mange. Skuddene knaldede først fra den ene Side af Vejen, saa fra den anden. Ryttere og Heste styrtede mellem hverandre, nogle dræbte, andre saarede. Kun 2 Lichtensteinere slap som ved et Vidunder gennem den voldsomme Kugleregn; den ene forsvandt gennem Terrænet mod Øst, den anden jog videre mod Nord, hvor vi senere vil træffe ham.

Neppe var de stakkels Lichtensteinere blevet skudt ned, førend Kompagnierne blev overdænget med Granater fra 2 Kanoner, der havde taget Stilling paa en Bakke tæt Sydvest for Sdr. Smedeby. Kompagnierne trak sig skyndsomt tilbage, *Willerup's* Vest for Chausseen, hvor det snart fandt Skjul i nogle smaa Skovpartier, *Rasmussens* Øst for Chausseen, hvor det søgte Dækning i Terrænet. Kompagnierne undgik dog ikke at lide følelige Tab af Granatilden.

Medens dette stod paa, holdt en af vore Kaptajner til Hest et godt Stykke nordligere paa Chausseen. Han var for ikke lang Tid siden blevet Bataillonskommandor og havde endnu ikke opnaaet megen Færdighed i den ædle Ridekunst. Han havde meget Besvær med at styre sin vælige Ganger; først vilde den løbe over til Fjenden, det syntes Kaptajnen ikke om. Det lykkedes ham at faa Hesten til at gøre omkring; nu vilde den løbe mod Nord, saa det kunde se ud, som om Kaptajnen var fejg, det syntes han heller ikke om.

I det samme kommer den Lichtensteiner, der var undsluppet fra Blodbadet ved Sdr. Smedeby, sprængende i fuld Kar-

riere ind paa Kaptajnen. Denne aner ikke den Fare, han er udsat for, da han vender Ryggen til den dristige Lichtensteiner, der forer det ene Sabelhug efter det andet imod ham. Kaptajnen mærkede intet, enten fordi Huggene ikke naaede ham, da hans Hest var meget urolig og uophorligt satte fremad i Spring, eller, hvad nogle af Øjenvidnerne paastod, fordi Huggene, skont de traf, ikke kunde trænge igennem alt det Pelsværk, Kaptajnen bar for at værge sig mod Kulden. Han havde nemlig oven paa Feltkappen en meget svær Rejsepels, sammenbundet om Livet med Skærfet, som Officererne den Gang bar; paa Hovedet en sort Puddelskindshue med rød Klædespul, der i en lang Spids hang ned paa den ene Side; om Halsen et stort uldent Tørklæde, der var viklet flere Gange rundt; paa Fødderne i Stedet for Ridestovler et Par lange Pelsværks Rejsestovler. Paa Grund af dette mærkelige Kostume blev Kaptajnen kaldt „Poniatowski". Kaptajnen sloges bestandig med sin Hest, Lichtensteineren huggede stadig efter ham. Da opdager en af vore Dragonordonnanser, hvilken Fare Kaptajnen er udsat for; han sætter i Galop ind paa Lichtensteineren. Kaptajnen, der endnu intet aner, begynder at skælde ud, fordi Dragonen ved at ride saa hurtig ind imod ham gor hans Hest endnu mere urolig, men han holder pludselig inde, da han ser Lichtensteineren fare forbi sig ind paa Dragonen. Ved Sammenstødet styrter begge Hestene. Lichtensteineren rejser sig hurtig op, endnu skrævende over sin Hest ser han sig om og er straks klar over, at han umulig kan slippe bort og altsaa maa overgive sig. Han ser forst til Kaptajnen, men ligesom han ikke fandt denne værdig til at modtage ham som Fange, gaar han rask forbi ham hen til en Stabsofficer, der holder noget derfra, retter sig for ham, slaar flot Hælene sammen, sænker sin Sabel og melder sig som Fange. Stabsofficeren, der havde beundret Lichtensteinerens dristige Angreb paa Kaptajnen og den flotte Maade, hvorpaa han tog Situationen, da han maatte

overgive sig, gav ham en Specie (4 Kr.). Det kunde vore Jyder ikke forstaa; en af dem sagde, at Husaren jo nok var en flink Karl, derfor skulde han ikke skydes, men der var ingen Mening i at give ham Penge. Denne lille Historie var senere nær kommet Stabsofficeren dyrt at staa. Da Afdelingen var kommet til Fredericia, sad han en Aften i Hotellets Gæstestue. Nogle Borgere, der sad i Nærheden, fæstede deres Opmærksomhed paa ham. En af dem fortalte, hvad han havde hørt af nogle Soldater, at denne Stabsofficer havde givet en fjendtlig Husar en Specie, fordi han havde overfaldet en af vore Bataillonskommandører og sikkert vilde have hugget ham ned, hvis ikke en af vore Dragoner var kommet ham til Hjælp. Dette kunde kun forklares ved, at denne Stabsofficer holdt med vore Fjender og altsaa var en Forræder. Stemningen, der vel nok forud var noget høj paa Grund af de nydte Drikkevarer, blev mere og mere ophidset, man trængte ind paa Stabsofficeren og forlangte Forklaring. Heldigvis kom hans Adjutant tilfældig til Stede og hjalp ham ud ad en Bagdør.

Men tilbage til Sdr. Smedeby. Det lykkedes altsaa ikke at faa denne By besat paany, og da Fjenden nu havde faaet Artilleri frem, fandt Oberst *Scharffenberg* det rigtigt at fremskynde Retræten. Han sendte derfor straks Løjtnant *Irminger* med Ordre til 9. Regiment, der havde gjort Holdt i et lille Skovparti Vest for Chausseen, om øjeblikkelig at tage Stilling, hvorpaa han lod 20. Regiments 2. Bataillon gaa tilbage. Kort efter fik Brigaden fra Divisionen Meddelelse om, at 7. Brigade havde faaet Ordre til at tage Stilling ved Overso for at aflose 8. Brigade.

Oberst *Scharffenberg* udtalte sin Beklagelse over, at det Batteri, der var tildelt Brigaden, og havde faaet Ordre til at marchere foran Fodfolksafdelingerne, ikke var til at finde; nu havde der været god Brug for det. Det viste sig senere, at Batteriet havde fortsat Marchen uden at tage Hensyn til

de Standsninger, Fodfolket maatte foretage. Batteriet blev først standset af Divisionen ved Sankelmark.

Senere, da de Lichtensteinske Husarer blev mere og mere nærgaaende, beklagede Brigadekommandøren ligeledes, at den Brigaden tildelte Eskadron ogsaa var forsvundet mod Nord. Den havde ligesom Batteriet faaet Ordre til at marchere foran Fodfolket. Oberst *Scharffenberg* mente nemlig, at man ikke med Fordel kunde anvende Rytteriet om Natten under de ugunstige Vejrforhold og paa de spejlglatte Veje. Nu derimod kunde det have holdt os det fjendtlige Rytteri fra Livet.

Imidlertid havde 9. Regiment efter den fra Brigaden modtagne Ordre ladet sin 2. Bataillon straks tage Stilling i Udkanten af et af de omtalte smaa Skovpartier, medens dets 1. Bataillon blev beordret til at rykke tilbage over det Engdrag, der findes midt imellem Sdr. Smedeby og Frorup, og tage Stilling paa Bakkerne Nord derfor.

20. Regiments 2. Bataillon havde fortsat Retræten under idelige Angreb af de Lichtensteinske Husarer og stadig Beskydning fra det fjendtlige Artilleri, der havde taget en ny Stilling Nordost for Sdr. Smedeby.

Retræten blev mere og mere besværlig. De fjendtlige Husarer jog stadig fremad, snart i Sværmattake, snart i sluttet Trop. Vore Skyttekæder samlede sig i Kredse, Reserverne i Karreer, som man den Gang brugte til Forsvar mod Rytteri. Neppe var et Rytterangreb afslaaet, førend Fjendens Kanoner sendte Granater ned i Kredsene og Karreerne, hvor Mandskabet stod tæt samlet. For at formindske Virkningen af Granatilden spredte Skyttekæder og Reserver sig igen og fortsatte atter Retræten. Straks efter kom et nyt Rytterangreb, Kredse og Karreer blev igen formeret og bød paany et udmærket Maal for Artilleriet, der var rykket frem til en ny Stilling. Dette gentog sig Gang paa Gang. Herved forsinkedes og vanskeliggjordes Retræten ganske betydeligt, og vi fik en Del Saarede og Døde.

Fjenden anvendte her Artilleri i Forbindelse med Rytteri efter alle Krigskunstens Regler. Det var udmærket gjort og vilde have frydet ethvert Soldaterhjerte, ogsaa vort, hvis det ikke var gaaet saa slemt ud over os.

Imellem Attakerne saa man enkelte Lichtensteinere komme farende som et Lyn ind mod Skyttekæderne, jage gennem dem hen imod Reserverne, saa tilbage igen i susende Karriere. De enkelte Ryttere viste et Mod og en Dodsforagt, som man maatte beundre. Mange af dem maatte bode med Livet for deres Dristighed; men det holdt ikke de andre tilbage; de red saa hensynsløst ind paa vore Folk, at man skulde tro, at det var dem ganske ligegyldigt, om de fik en Kugle gennem Hovedet eller ej. Terrænet mellem Skyttekæderne og Reserverne var ganske usikkert, saa at Officererne ikke kunde bevæge sig der uden at risikere at blive angrebet af de dristige Lichtensteinere.

Saaledes gik det Lojtnant *Irminger;* han var blevet sendt med en Ordre til de bageste Kompagnier. Da han ikke var kommet tilbage efter en hel Times Forløb, frygtede jeg for at han var blevet saaret eller dræbt i Granatilden. Stadig maatte jeg bringe alle Ordrene ud snart til den ene Floj, snart til den anden, snart til det bageste Regiment. Da *Irminger* endelig kom, beklagede jeg mig over, at han ikke straks havde meldt sig tilbage efter at have bragt Ordren, han var naturligvis som flere Gange samme Dag blevet ude i Kæden for at se, hvorledes det gik med Kampen mod Lichtensteinerne. Det kunde være meget morsomt; men det gik ud over mig, der maatte besorge al Adjutanttjenesten, og navnlig gik det ud over min Hest, der var fuldstændig overanstrengt. *Irminger* bad mig meget undskylde, at han ikke var kommet for; denne Gang var det ikke med sin gode Villie, at han var blevet ude i Kæden; det havde været ham ganske umuligt at komme tilbage. Lichtensteinerne havde faaet Kig paa ham og passede noje paa, naar han forsøgte at ride tilbage; de kom da hver Gang susende imod ham, saa at han skyndsomst

maatte soge ind i en af Skyttekredsene. Denne Scene havde gentaget sig mange Gange. *Irminger* kunde ikke paa den elendige Hest, han havde, ride omkap med Lichtensteinerne; han var meget slet bereden. Da han blev ansat som Adjutant ved Brigaden, fik han af de fra Landet udskrevne Heste leveret 2 ganske smaa Dyr. Vore Dragonordonnanser paastod, at disse Heste aldrig havde haft en Sadel paa Ryggen, at det var nogle tarvelige Bonderheste, der rimeligvis var taget lige fra en Torvevogn. Muligt overdrev Ordonnanserne en Del, men sikkert er det, at det ikke var Rideheste; kraftige var de heller ikke, den ene havde vi, som fortalt, om Natten maattet efterlade i en Gaard; den anden var ikke meget bedre. Jeg maatte overlade *Irminger* min Reservehest.

Paa Grund af Lichtensteinernes dristige Angreb paa Officerer, selv om de holdt helt tilbage ved Reserverne, tog Oberst *Scharffenberg* sin Revolver frem og red med den i Haanden under Resten af Retræten. Jeg fulgte hans Eksempel.

Imidlertid havde 20. Regiments 2. Bataillon trukket sig tilbage gennem 9. Regiment og rykkede nu uden Ophold videre mod Nord, gik gennem Overso, passerede 7. Brigade og tog Opstilling Øst for Chausseen i Højde med Sankelmark Skovens sydlige Udkant. Men da Bataillonen her var set fra Fjendens Side og blev udsat for Granatilden, blev den beordret til at forene sig med Regimentets 1. Bataillon Nord for Skoven.

Lichtensteinernes idelige og pludselige Angreb gjorde Folkene noget nervøse. Der skulde ikke meget til for at opskræmme dem, navnlig naar de marcherede mod Nord og altsaa vendte Ryggen mod Fjenden. Saaledes da 9. Regiments 1. Bataillon var under Tilbagegang for at tage Stilling. Der blev pludselig — uvist af hvilken Grund — raabt „Fjenden er der". De bageste Kompagnier, 1. og 2., Premierløjtnant *Redsted* og Kaptajn *Knauer*, havde netop overskredet det før omtalte Engdrag mellem Sdr. Smedeby og Frorup og befandt sig i Hulvejen Nord derfor. I en Fart lod Kompagnikomman-

dorerne deres Mandskab stige op ad Hulvejens Sideskrænter op paa Bakkerne paa begge Sider, *Knauer* Vest for Chausseen, hvor han besatte en Kæmpehøj, *Redsted* Øst derfor, hvor han tog Stilling bag Bakkekammen. Derved blev der straks bragt Orden og Ro til Veje. Kort efter trak Regimentets 2. Bataillon sig tilbage gennem denne Stilling.

Paa et tidligere Tidspunkt var jeg blevet sendt med en Ordre til den yderste Afdeling. Da jeg vilde melde mig tilbage til Oberst *Scharffenberg*, var han ikke til at finde. Ingen havde set ham. Ingen kunde give Oplysning om, hvor han var. Jeg blev meget urolig for Obersten; jeg søgte ham overalt forgæves. Jeg begyndte at frygte for, at det var gaaet ham som General *Rye* i Slaget ved Fredericia, at han havde begivet sig alene ind paa en Mark og var faldet uden at nogen havde set det.

Det viste sig senere, at Obersten var redet op til Sankelmark for at se, om 7. Brigade havde indtaget sin Stilling, saa at 8. Brigade kunde fortsætte Retræten. Obersten indrømmede mig, da jeg fortalte ham, hvor urolig jeg havde været over hans Forsvinden, at det var en Fejl af ham, at han ikke havde underrettet mig om, at han red bort. Han havde ikke haft til Hensigt at ride længere end til Oversø, hvor 7. Brigade efter Divisionens Meddelelse skulde optage hans Afdelinger. Da han ikke fandt Brigaden der, red han videre, indtil han traf den i Færd med at tage Stilling ved Sankelmark Sø.

Under min Søgen efter Brigadekommandøren opdagede jeg bag en Bakke i Nærheden af Frørup Ritmester *Posselt*, som holdt der med sin Eskadron, 6. Eskadron af 5. Dragonregiment. En Halvdeling af samme Regiments 5. Eskadron, der havde været paa Forpost ved St. Dannevirke, havde under Retræten sluttet sig til Ritmesteren. Da Oberst *Scharffenberg* gentagne Gange havde spurgt efter Eskadronen, som han vilde sende frem mod det fjendtlige Rytteri for derved at faa det til at optræde med større Forsigtighed, gav jeg paa eget

Ansvar Ritmester *Posselt* Ordre fra Brigadekommandøren til at kaste de Lichtensteinske Husarer, der var blevet mere og mere nærgaaende, tilbage. Ritmesteren gjorde nogle Indvendinger. Eskadronens Heste var ikke skærpet, og Chausseen var spejlblank. Jeg svarede, at hans Eskadron maatte kunne ride lige saa godt som det fjendtlige Rytteri, der vel heller ikke havde faaet Hestene skærpet, og at det ikke var nødvendigt at rykke frem ad Chausseen; ude paa Markerne var der ikke glat. Ritmesteren satte sig derefter i March i Kolonne paa fire med Halvdelingen af 5. Eskadron i Têten; han fulgte Chausseen. Jeg ledsagede Ritmesteren; vi red ud for Midten af Eskadronen paa hojre Side af Vejen. Kort efter skulde vi op over en Bakke, hvor jeg vidste, at vi vilde blive set af det fjendtlige Artilleri; jeg tvivlede ikke om, at det vilde sende os en Hilsen. Ganske rigtig; da vi var kommet op paa Bakken, kom der en Granat; den sprang midt i Eskadronen, lige ud for os. Ritmesteren gjorde Holdt og vilde nu gøre omkring; jeg opfordrede ham til tværtimod at fremskynde Marchen for at komme ned ad Bakken, ned i Lavningen, hvor Eskadronen vilde være uset. Opholdt vi os for længe her, vilde vi sikkert faa en Granat til, da Fjenden jo havde vist, at han var godt indskudt; der var ganske vist blevet saaret 2 Dragoner og 2 Heste, det var jo trist nok; men det maatte vi være belavet paa. Ritmesteren fortsatte derefter Marchen, og da Eskadronen var kommet godt fremad, forlod jeg den, fordi jeg maatte melde Oberstløjtnant *Tersling*, at han som den ældste Regimentskommandør maatte overtage Kommandoen over Brigaden, da Oberst *Scharffenberg* ikke var til at finde. Jeg meddelte endvidere, at jeg i Henhold til et af Brigadekommandøren gentagne Gange udtalt Ønske havde givet Eskadronen Ordre til at rykke frem til Angreb. Oberstløjtnant *Tersling* mente ikke, at det var rigtigt at sende Rytteriet frem, da Oberst *Scharffenberg* ikke var til Stede. Jeg svarede, at Angrebet allerede var i fuld Gang.

Det var dog ikke Tilfældet. Da Eskadronen var kommet frem i Terrænet, har de fjendtlige Husarer, der flankerede omkring, rimeligvis trukket sig tilbage, hvorfor Ritmester *Posselt* vendte om med sin Eskadron. Major *Norager*, Kommandør for 9. Regiments 1. Bataillon, fik Øje paa Eskadronen, der den Gang skridtede mod Nord. Majoren sendte sin Adjutant til Ritmesteren med Anmodning om at attakere det fjendtlige Rytteri, der altsaa atter er kommet frem, saasnart de har set Eskadronen gaa tilbage. Ritmesteren efterkom straks Majorens Anmodning, lod Eskadronen gore omkring og kommanderede „Giv agt, Sablen ud". I det samme slog en Granat ned paa Vejen og sprang. En Granatstump floj op i Panden paa en Hest, som straks sank dod til Jorden, saa at Dragonen, som var uskadt, kom til at staa paa sine Ben skrævende over Hesten. Iovrigt gjorde Granaten ingen Skade, og Eskadronen rykkede mod Syd. Nogen Tid efter, at jeg havde meldt mig til Oberstløjtnant *Tersling*, saa jeg nogle Heste komme galoperende tilbage uden Ryttere; nogle af Hestene var saaret af Sabelhug, en af dem havde faaet det meste af Underlæben hugget løs, saa at den hang og dinglede i en Kodtrævl; paa flere af Hestene var Sadlen drejet rundt, saa den hang under Bugen. Noget senere kom en Vagtmester og nogle Dragoner gaaende, alle let saaret. En af dem havde faaet et let Hug over Hagen, en anden over Panden, en tredie i Kinden; det var ganske fine Snit; de saa snarere ud, som de var skaaret med en Pennekniv og ikke hugget med en Sabel. De maa have givet nogle nydelige Ar, som maa have pyntet udmærket i et Dragonansigt. Vagtmesteren var meget ophovnet om det venstre Øje, som var ganske tillukket; han var ikke saaret, men havde stødt sig paa en Sten, da han ved Sammenstødet styrtede med sin Hest. En Korporal forte en fangen Husar med sig, som han havde saaret i Hovedet.

Jeg red hen til Vagtmesteren, hvis Navn var *Holzmann*,

og fik om Rytterangrebet følgende Beretning, der senere er blevet suppleret af en anden Underofficer, der ogsaa var blandt Deltagerne.

Da Eskadronen efter Major *Nøragers* Anmodning var rykket et Stykke mod Syd, gav Ritmesteren Ordre til Vagtmesteren, at han skulde gaa frem til Angreb med sin Deling, der var den forreste i Eskadronen, og med Halvdelingen af 5. Eskadron, der var i Têten af hele Kolonnen. Ritmesteren har formodentlig den Gang kun set faa fjendtlige Ryttere i Terrænet og har derfor anset det for tilstrækkeligt at sende $1\frac{1}{2}$ Deling frem til Angreb. Selv red han med Resten af Eskadronen ud i Terrænet mod Øst og derefter mod Nord.

Vagtmesteren fortalte, at han satte sig i Spidsen for sin Styrke, 40—50 Mand, formerede den i Kolonne saa bred som Chausseen tillod, vel en halv Snes Heste, og førte den frem først i Trav, senere i Galop, men da Hestene gled paa den glatte Chausse og flere styrtede, atter i Trav. De Lichtensteinske Husarer kom nu til Syne paa Chausseen paa Toppen af en Bakke, hvor de gjorde Holdt og roligt afventede Angrebet. De mødte med samme, maaske noget større Styrke end vore Dragoner. Disse var i det uheldige Tilfælde at skulle ride op ad Bakke paa den spejlglatte Chausse, saa at de ikke kunde komme i Fart og gøre et ordentligt Chok, men maatte ride i Trav ind paa deres Modstandere, der lod dem komme ind paa faa Skridts Afstand, affyrede deres Pistoler og greb deres Sabler. Dragonerne blev saa overrasket ved denne Hilsen, at de rent glemte at bruge deres Sabler, indtil Underofficererne raabte til dem, hvorfor de ikke huggede ind paa Lichtensteinerne. Først nu begyndte Haandgemænget. Den Dragon, der gjorde det første Hug, traf sin Modstander paa venstre Side af Halsen, han styrtede død ned af Hesten. Dragonens Sidemand huggede den Lichtensteiner, han havde lige for sig, i Hovedet gennem Hjelmen, ogsaa han segnede af Hesten. Alle Dragonerne i forreste Geled deltog nu i Haand-

gemænget; men de, der holdt i bageste Geled som passive Tilskuere, blev nervøse, nogle af dem gjorde omkring og trak andre med sig, idet deres Heste blev urolige og ligeledes gjorde omkring, flere og flere fulgte efter, og tilsidst galoperede alle Dragonerne tilbage i Terrænet Øst for Chausseen, heftig forfulgt af Lichtensteinerne, der i deres Kampiver sprængte frem uden at se til højre eller venstre, indtil der pludselig knaldede en Geværsalve fra Udkanten af et lille Skovparti. Mange styrtede, Resten gjorde omkring og forsvandt lige saa hurtigt, som de var kommet. En af vore Dragonunderofficerer blev her saaret af vort eget Fodfolk. Det var 7. Kompagni af 9. Regiments 2. Bataillon, Premierlojtnant *Gram*, der under Tilbagegangen havde taget Stilling i Udkanten af det lille Skovparti med Sekondlojtnant *Arboe's* Deling paa højre Side og Premierlojtnant *P. L. C. F. Hansens* Deling paa venstre Side af Chausseen. Kompagniet fik saaledes Lejlighed til at standse Lichtensteinernes Forfølgning. 9. Regiments 2. Bataillon var nemlig paa dette Tidspunkt i Færd med at trække sig tilbage gennem 1. Bataillons Stilling.

Efter at have faaet Beretningen fra Vagtmesteren red jeg tilbage til Oberstlojtnant *Tersling* for at melde ham, hvorledes Rytterangrebet var forløbet.

Vi forlod Kaptajn *Knauer* og Premierlojtnant *Redsteds* Kompagnier, da de havde taget Stilling paa begge Sider af Hulvejen. De blev her beskudt af det fjendtlige Artilleri, der var blevet forstærket til 6 Kanoner, som var placeret i Udkanten af den Skov, 9. Regiments 2. Bataillon nylig havde forladt. En af de første Granater sprang lige over den Kæmpehøj, hvor *Knauers* Kompagni stod, den saarede og dræbte flere Folk. Kompagnierne trak sig tilbage gennem Terrænet under stadige Angreb af de Lichtensteinske Husarer og livlig Beskydning af Artilleriet, der snart rykkede frem til de Bakker, Kompagnierne nylig havde forladt. Kaptajn *Knauers* Kompagni led særlig meget af Granatilden; det indvirkede selvfølgeligt

paa Folkene, gjorde dem urolige og nervose; men Kaptajnen, der udmærkede sig ved en ganske overordentlig Ro og i det hele var en fortrinlig Forer, forstod at bibringe Folkene noget af sin Ro. Da han mærkede, at de blev nervose, standsede han, gjorde omkring med Kompagniet og kommanderede nogle Geværgreb, hvorpaa han fortsatte Tilbagemarchen og tvang Folkene til at marchere i Trit, idet han talte for dem, Et—to, Et—to, — Venstre—hojre, Venstre—hojre — og det midt i Granatilden. Kompagnierne fortsatte Retræten; *Redsted* holdt stadig sit Kompagni i Højde med *Knauers*.

Da Oberstlojtnant *Tersling*, Major *Norager* og jeg holdt ved Siden af hverandre paa en Mark tæt ved Chausseen, faldt der pludselig en Granat lige foran os. Det varede kun et Nu, inden den sprang, men længe nok til, at enhver af os kunde faa Tid til at tænke paa, hvem af os den havde Bud til, maaske Bud om at drage bort, bort paa den lange Rejse. Det er utroligt, hvor mange Tanker man kan faa Tid til i et saadant Nu, naar man har Doden lige for Øjnene. — I det Øjeblik Granaten eksploderede, sprang Major *Noragers* Hest lige i Vejret, faldt ned paa Jorden og saa uheldigt, at Majoren kom til at ligge under den og fik sit ene Ben brækket. Vi troede, at Hesten var blevet dræbt, men det viste sig, at den intet fejlede; den var kun sprunget i Vejret af Angst. Uagtet Granaten kun indirekte var Skyld i Major *Noragers* Uheld, fandt jeg det dog naturligt at opføre ham paa Listen over de Saarede, hvilket Obersten billigede.

Imidlertid fortsattes Retræten til Oversø og videre gennem 7. Brigades Stilling. Premierlojtnant *P. L. C. F. Hansen* holdt sig med nogle faa Mand for længe Syd for Oversø, blev afskaaret og faldt i Fangenskab. Da jeg kom forbi Oversø Kro, meldte en Lojtnant mig, at der nu var kommet fjendtligt Fodfolk frem, han havde nemlig faaet Fodfolksild fra det nordvestlige Hjorne af Frørup Skov.

Da jeg ved den nordlige Udkant af Oversø passerede Trene-

broen, saa jeg 1. Regiment i Stilling paa Bakkerne foran. Nede fra Lavningen tog Stillingen sig udmærket godt ud; jeg fik det Indtryk, at den var meget stærk. Vest for Chausseen var der placeret 2 Kanoner foran den mørke Skov, der dannede en særdeles god Baggrund, saa at de var meget lidt synlige; men jeg undrede mig over, at der ikke var flere Kanoner.

Da jeg kom op paa Bakken, saa jeg til min store Glæde Oberst *Scharffenberg* holde paa Chausseen i ivrig Samtale med General *Steinmann* og Oberst *Max Müller*, Kommandor for 7. Brigade. Oberst *Scharffenberg*, der af General *Steinmann* havde faaet Ordre til straks at fortsætte Retræten til Flensborg, sogte at faa denne Ordre forandret. Obersten bemærkede, at Fjenden vel indtil for kort Tid siden kun havde forfulgt os med Rytteri og Artilleri, men nu var der kommet Melding om, at der ogsaa havde vist sig Fodfolk. Man kunde ikke vide, hvor meget Fodfolk Fjenden kunde faa frem inden Morkets Frembrud. Han vilde derfor foreslaa, at 8. Brigade blev liggende Nord for Sankelmark Skov for i fornodent Fald at kunne understøtte 7. Brigade. General *Steinmann* mente, at 8. Brigade var saa overanstrengt af den lange, besværlige Retræte, at den ikke kunde bruges i en Kamp. Scharffenberg svarede, at hans Afdelinger vel var meget medtaget; men naar de fik hvilet en Times Tid bag Skoven, vilde de være brugbare, navnlig naar der kunde skaffes nogen Forplejning. *Steinmann* beklagede, at det var ganske umuligt at skaffe Levnedsmidler. Desuden var det ikke Meningen, at der her skulde føres en større Kamp, her skulde kun, hvis Fjenden angreb, føres en henholdende Fægtning, for at den øvrige Del af Hæren uforstyrret kunde fortsætte Retræten til Flensborg. Til at løse denne Opgave var 1 Brigade tilstrækkelig. Det undrede ham, at Fjenden allerede havde faaet Fodfolk frem; i al Fald kunde det kun være en ringe Styrke, der var

bragt frem paa Vogne. Han fastholdt derfor sin Befaling, at 8. Brigade skulde marchere til Flensborg.

Da Oberst *Scharffenberg* derefter red mod Nord, ledsagede General *Steinmann* ham; dennes Ordonnansofficer, Premierløjtnant *Nysted*, og jeg fulgte dem. Da vi ved en Drejning af Chausseen kom bag Skoven, sprang der nogle Granater derinde. Stumperne fløj omkring os, dog uden at gøre nogen af os Skade. *Nysted* kom med en Brander, jeg lo ad den; men i det samme blev han højtidelig og sagde, at det egentlig var forfærdelig letsindigt at spøge, naar man havde Død og Lemlæstelse lige for sine Øjne. Jeg mente, at man netop under saadanne Forhold burde holde Humøret oppe. Da vi var kommet til den nordlige Udkant af Skoven, gav Oberst *Scharffenberg* mig Ordre til at ride til Afdelingerne, der efter hans direkte Befaling havde samlet sig paa Engen Nord for Skoven. Jeg skulde undersøge, om alt var samlet, og i saa Fald give Ordre til at marchere til Flensborg. Da jeg ikke straks kunde finde Regimentskommandørerne, henvendte jeg mig til Bataillonskommandørerne, der alle meldte, at deres Kompagnier var samlet. En af disse Meldinger var dog ikke rigtig, idet et Kompagni af 9. Regiments 2. Bataillon ikke var kommet tilbage, det var 3. Kompagni, Premierløjtnant *Munch*. Vi erfarede senere, at *Munch*, da han havde ført sit Kompagni gennem Oversø, over Trenebroen og op paa Bakkerne, tog Stilling her i den Tro, at det var hans Regiment, der havde besat Bakkerne. Da han opdagede sin Fejltagelse, vilde han trække sit Kompagni tilbage, men blev af Kommandøren for det nærmeste Kompagni af 1. Regiment opfordret til at blive. Saaledes kom dette Kompagni til at deltage i Kampen ved Sankelmark. Sekondløjtnant *P. D. Lund* og nogle Menige af Kompagniet fandt her Heltedøden. Først sent om Aftenen stødte Kompagniet i Flensborg til sin Afdeling.

Da jeg havde bragt Regimenterne Ordren om at marchere til Flensborg, meldte jeg mig tilbage til Oberst *Scharffenberg*,

der red paa Chausseen med Adjutanten ved 9. Regiment, Sekondlojtnant *Berg*, der meldte, at han, som var en af de sidste af Brigadens Officerer, der havde passeret Overso, ikke havde set fjendtligt Fodfolk. General *Steinmann*, der var redet henimod Munkvolstrup og var vendt om igen, kom nu til. Da Oberst *Scharffenberg* meddelte, hvad Adjutanten havde meldt, gentog Generalen, at der i al Fald kun kunde være kommet en ringe Styrke fjendtligt Fodfolk frem.

9. Regiment havde imidlertid sat sig i March, 20. Regiment fulgte efter.

Oberst *Scharffenberg* vilde paa Marchen til Flensborg ride bag sine Afdelinger rimeligvis for at sikre sig, at alle kom med og sorge for, at der blev overholdt en god Marchorden. Da det vilde vare noget, inden det sidste Kompagni kom i March, red han nogle Gange frem og tilbage langs Sankelmark Skov med General *Steinmann*. Pludselig — vi red den Gang mod Nord — horte vi noget komme raslende bag os. Det var vore Kanoner. Vi havde for ikke saa lang Tid siden holdt paa Chausseen lige ved Siden af Kanonerne uden at finde Anledning til at fjerne os. Vel blev Kanonerne beskudt af det fjendtlige Artilleri, der havde taget Stilling i Hojde med Overso; men Beskydningen var den Gang ikke saa stærk, at jeg havde tænkt mig, at vore Kanoner saa snart maatte opgive Kampen. Det var meget uheldigt; thi nu kunde det fjendtlige Artilleri uforstyrret rette hele sin Ild mod vort Fodfolk, hvad det ogsaa gjorde. Jeg blev hojst forbavset ved at se Kanonerne; jeg sagde til *Nysted* — og sagde det med Villie saa hojt, at General *Steinmann* kunde hore det — „Tænk det er vore Kanoner, der allerede gaar tilbage". Generalen holdt sin Hest an, standsede den Lojtnant, der forte Kanonerne, og spurgte ham, hvorfor han allerede gik tilbage. Han svarede, at han nu havde 16 Kanoner imod sig; mod den Overmagt kunde det ikke nytte, at han fortsatte Kampen. Lojtnanten, der iovrigt var en meget flink Officer, horte rimeligvis til dem,

der den Dag led af Hallucinationer. Fjenden havde nemlig ikke 16, men 8 Kanoner; det var jo ganske vist ogsaa en meget stor Overmagt. Men havde Generalen spurgt Lojtnanten, hvor mange Dode og Saarede han havde, maatte han have indrommet, at Batteriet endnu ikke havde lidt noget Tab. General *Steinmann* lod Lojtnanten kore videre med sine Kanoner.

Kort Tid efter tog Generalen Afsked med Oberst *Scharffenberg* og red til 7. Brigade, hvor han snart efter blev saaret.

Adjutanten ved 7. Brigade, Sekondlojtnant *Buchwaldt*, der havde været sendt tilbage med en Ordre, og nu modte Kanonerne, gav Artillerilojtnanten Befaling til at tage Stilling paa en Bakke Øst for Bilskov Kro, hvorfra der var godt Skud mod Syd, saa at han kunde understotte Brigaden, hvis den skulde blive nodt til at gaa tilbage. Det varede imidlertid ikke længe, forend Artillerilojtnanten forte sine Kanoner til bage til Flensborg ifolge en Ordre fra Armeens Artillerikommando, som han paa Grund af en Misforstaaelse adlod.

Vor Brigade naaede Flensborg c. Kl. 6 Eftmd. Oberst *Scharffenberg* red straks til Overkommandoen for at give Melding om Brigadens Retræte. Lojtnant *Irminger* og jeg holdt til Hest i Porten og ventede paa ham; det varede længe, inden han kom. I denne Uvirksomhed meldte Trætheden og Sovnen sig; vi faldt begge i Sovn og vaagnede ved, at vi knaldede Hovederne mod hinanden. Vi maa mærkelig nok have nikket til Siden, i al Fald skraat til Siden og ikke forover, som man ellers plejer i en saadan Tilstand.

Da Obersten kom, red vi til Raadhuset, hvor vi skulde have vore Kvarterbilletter. Jeg havde netop modtaget dem og glædede mig over, at de lod paa Madam Rasch's Hotel, da jeg horte en Artilleritrompeter blæse et Signal, som jeg ikke kendte; han sprængte i Galop forbi os og blæste det samme Signal paa det næste Gadehjorne. Jeg var overbevist om, at det var Artilleriets Alarmsignal, og bad Obersten, om jeg maatte ride hen for at hore, hvad det var, han blæste. Jeg

indhentede snart Trompeteren, der meldte mig, at det ganske rigtigt var Alarmsignalet. Da jeg spurgte ham, hvem der havde givet Ordre dertil, svarede han, at det var en Officer i Overkommandoen; efter hans Beskrivelse maatte det være Stabschefen. Det var besynderligt, at de forskellige Vaabenarter den Gang ikke havde det samme Alarmsignal.

Mindre glad stak jeg Kvarterbilletterne i Lommen til bedre Tider og meldte Obersten, at der virkelig blev blæst Alarm. Han undrede sig meget derover, da det ikke var saa længe siden, at han havde talt med Stabschefen. Der maatte altsaa kort efter være kommet foruroligende Efterretninger fra Sankelmark. Oberst *Scharffenberg* beklagede meget, at Brigaden ikke var blevet liggende bag Sankelmark Skov til Understottelse for 7. Brigade. Lojtnant *Irminger* og jeg blev sendt til Regimenterne med Ordre til straks at rykke til den sydlige Udkant af Byen. Det var Kl. 7, der blev alarmeret. Afdelingerne, der var i Færd med Indkvarteringen, afbrod denne og satte sig i March. Det var meget drøjt for Folkene at skulle af Sted igen efter at have været paa March i Sne, Storm og Kulde fra den foregaaende Aften Kl. 11 og i Fægtning fra Kl. 10 Fmd. til c. 3 Eftmd. De troede at være ved deres Ønskers Maal, at kunne faa noget at spise og derefter Hvile og Sovn, og nu skulde de atter marchere, maaske atter i Kamp.

Oberst *Scharffenberg* red en næsten fuldblods Hest. Den viste sig ganske ustyrlig, da vi red tilbage gennem Byen; den satte stadig af Sted i Spring og rejste sig paa Bagbenene, saa jeg flere Gange frygtede for, at den skulde gaa bagover med Obersten; men han var en særdeles god Rytter og klarede sig udmærket. Hvad var der i Vejen med Hesten? Havde den haft Færten af, at den skulde have været i Stald, og var den blevet vred, fordi den var blevet skuffet? Den viste i al Fald, hvilken Kraft der er i en saadan ædel Hest, selv om den i lang Tid ingen Æde faar; den havde i over 20 Timer ikke faaet andet end Vand.

General *Steinmann*, der skont saaret, var blevet paa Valpladsen ved Sankelmark, indtil Kampen var endt, maatte om Aftenen afgive Kommandoen over Divisionen til den ældste Brigadekommandor, Oberst *Neergaard*. Generalens Saar var temmelig alvorligt; han var blevet ramt af en Granatstump, hans Helbredelse tog lang Tid, han kom først til Tjeneste igen den 15. April.

Oberst *Scharffenberg*, der af den midlertidige Divisionskommandor fik Ordre til med sin Brigade at besætte de sydlige Adgange til Byen, lod 20. Regiment tage Stilling paa Bakkerne umiddelbart Syd for Byen og holdt 9. Regiment tilbage i Reserve.

Medens vi stod der, kom den ene Flok Menige af 1. Regiment tilbage efter den anden; de raabte, at Regimentet var sprængt, at de var de sidste, at alle deres Officerer var faldet. Disse Jobsbudskaber gjorde vort Mandskab noget nervøst. Jeg standsede derfor en af de værste Skraalhalse og spurgte ham, hvem af hans Officerer, der var faldet. „Kaptajn *Weyhe*", svarede han. „Hvor blev han skudt?" „Han blev slet ikke skudt; jeg saa en Østriger holde ham i Haaret, medens en anden huggede Hovedet af ham". „Det er jo ikke sandt", sagde jeg, „igaar Aftes var jeg sammen med Kaptajnen hos Madam Esselbach; han var saa kortklippet, at man ikke kunde holde ham i Haaret. Havde De endda sagt, at han havde holdt i det lange Fipskæg, saa kunde jeg tro Dem, nu ved jeg, at det er Logn." Disse Ord, som jeg sagde i en saa rolig Tone som muligt, bragte Manden til Besindelse, han udbrod: „Nej, han havde jo heller ikke Haar, man kunde holde i." „Saa har De altsaa ikke set, hvad De for fortalte." „Nej, det var ikke mig, der saa det, det var en af mine Kammerater, og han fortalte mig det." Jeg advarede ham mod at udbrede saadanne Roverhistorier og gjorde Nar af ham, fordi han kunde tro paa dem; herover kom Mandskabet til at le, og med Latteren var Nervositeten jaget bort. Det, der laa

til Grund for Historien om Kaptajn Weyhes Halshugning, var, at han i Haandgemænget fik et saa voldsomt Kolbeslag over Skulderen, at han besvimede og faldt i Fangenskab.

De Meddelelser, vi saaledes fik af det Mandskab af 1. Regiment, der kom tilbage, lod os befrygte, at Regimentet havde haft en uheldig Fægtning. Forst senere horte vi, at Oberst *Max Müller* havde imodegaaet Østrigernes Angreb ved at lade 1. og senere 11. Regiment gore Bajonetangreb, at der var blevet kæmpet med stor Uforfærdethed og Tapperhed, at vi vel havde lidt folelige Tab, men at Fjenden havde lidt meget mere.

Brigaden blev Kl. 9 aflost af 9. Brigade og fik Ordre til næste Morgen Kl. 5 at staa Nord for Byen. Afdelingerne rykkede til Kvartererne, vi red til Madam Rasch's Hotel. Da jeg kom dertil, gav jeg en af Dragonordonnanserne Ordre til at finde en Smedie og sorge for, at alle Brigadens Heste, saavel Ride- som Trainheste, blev skærpet. Han kom straks tilbage og meldte, at der var en Smedie ved Siden af Hotellet, men Smeden vilde ikke arbejde for næste Dag. Jeg gik ind til Manden, erindrede ham om, at det var Krigstid, og sagde ham, at det var nodvendigt, at Hestene blev skærpet i Lobet af Natten; det skulde ske. Han kunde forlange dobbelt Betaling, da det var Natarbejde; men hvis han ikke vilde udfore Arbejdet, lagde jeg Beslag paa hans Værksted, hans Værktoj og Materialer, saa kunde vore Dragoner og nogle Militærarbejdere, der var Beslagsmede, skærpe Hestene. Det hjalp, Smeden tog straks fat og fik sin dobbelte Betaling. Næste Dag blev vi misundte af mange, fordi vi havde faaet vore Heste skærpet, saa vi kunde ride paa den spejlglatte Chausse.

Da jeg kom op paa Hotellet, indbod Oberst *Scharffenberg* Lojtnant *Irminger* og mig til at spise med ham paa hans Værelse. Aldrig har noget Maaltid smagt mig saa godt som dette. Det var jo ogsaa over 24 Timer siden, at jeg havde faaet noget at spise, naar jeg undtager den Kiks og det lille Stykke Cho-

kolade, jeg fandt i min Sadeltaske. Under Maaltidet tog Obersten sit Glas, takkede mig for god Assistance under Retræten og vilde drikke et Glas med mig. Jeg greb mit Glas, begyndte at føre det til Munden; men faldt bogstavelig talt i Søvn undervejs, saa overanstrengt var jeg. Jeg vaagnede ved, at Obersten raabte: „Holboll, De sover jo, drik nu, det hjælper.“ Jeg rejste mig, takkede og tømte mit Glas. Denne lille Historie glemte Obersten aldrig; hver Gang han senere drak et Glas med mig, sagde han altid: „Men fald nu ikke i Søvn, som De gjorde i Flensborg efter Retræten.“

Da Maaltidet var endt, fik jeg Obersten til straks at gaa i Seng, da der ikke var saa lang Tid til, at vi skulde af Sted igen. Jeg bad om Tilladelse til at blive i det samme Værelse for saa meget som muligt at forebygge, at Obersten blev forstyrret. Jeg satte mig i en Lænestol, som jeg trak tæt hen til Døren, for at modtage Ordrer og Meldinger, der sikkert ikke vilde udeblive. Jeg havde ikke blundet længe, for jeg blev vækket ved en voldsom Banken paa Døren. I samme Øjeblik traadte en Løjtnant ind, jeg tyssede paa ham, gik med ham ud paa Gangen og spurgte, hvad han vilde. Han var Adjutant ved 21. Regiments 2. Bataillon og var sendt af sin Chef for at melde, at Fjenden transporterede Tropper frem pr. Jærnbane. Chefen og han selv havde set det ene Tog efter det andet komme til Skovkro Station, $^3/_4$ Mil Sydvest for Flensborg. Jeg spurgte ham, til hvem han skulde bringe den Melding. „Til Overkommandoen“ var hans Svar. Jeg sagde ham, at han var gaaet fejl og meddelte ham, hvor Overkommandoen havde Kvarter. Da jeg kom ind igen i Værelset, spurgte Obersten, der var vaagnet, hvad det var. Jeg fortalte ham om Løjtnantens Melding. „Det er jo umuligt“, sagde Obersten, „Jærnbanebroen over Trenen er sprængt, men det er dog rigtigt, at De har ladet Løjtnanten bringe Overkommandoen Meldingen. Vi har ikke Ret til at holde den tilbage. Desuden kan Meldingen maaske bevirke, at vi kommer til at marchere

noget tidligere end bestemt; det kan ikke skade. Da jeg før talte med Stabschefen ved Overkommandoen, raadede jeg til at sætte Tiden for Afmarchen noget tidligere end bestemt. Som Forholdene er, burde man fremfor alt soge at undgaa en ny Arrieregarde-Fægtning."

Senere hørte jeg af Adjutanten selv, hvad der havde givet Anledning til Meldingen om Jærnbanetogene. Han fortalte, at da Bataillonschefen ledsaget af ham havde inspiceret Forposterne, var de flere Gange gaaet opad en Bakke, og hver Gang saa de et Jærnbanetog komme Syd fra. De kunde tydelig se Lygterne paa Vognene og saaledes iagttage, at Togene nærmede sig Skovkro og standsede der. Da han kom tilbage efter at have afgivet Meldingen, skulde han igen op ad den omtalte Bakke; han saa atter et Tog komme kørende og standse; men da han gik videre, korte Toget igen, da han forbavset standsede, holdt Toget stille; dette gentog sig flere Gange. Han undersøgte nu Forholdene nærmere, det viste sig, at det hele var Øjenforblindelse. Ingeniørerne havde Vest for Flensborg anlagt en Kolonnevej — en midlertidig Vej for Tropperne tværs over Markerne. Vejen, der laa mellem Bakken og Skovkro, var oplyst med Lygter ophængte paa Pæle, der var anbragt i regelmæssig Afstand fra hverandre. Set fra Bakken fortonede disse Lygter sig paa Skovkro. Naar man gik op ad Bakken, saa det ud, som om Lygterne bevægede sig henimod Skovkro, stod man stille, som om de standsede.

Naar man hører, at der var Officerer, der paa Grund af Overanstrengelse, led af Hallucinationer i den Grad, at de saa illuminerede Slotte, hvor der kun var en Snemark, kan man let forstaa, at Lygterne paa den nye Vej kunde blive til Lygter paa et Jærnbanetog. Det er ganske betegnende, at da Adjutanten havde været i Flensborg, og maaske havde faaet noget at leve af, i al Fald havde været under andre Forhold og var kommet tilbage igen, at han da straks opdager Fejl-

tagelsen. Fejlen kunde ikke redresseres, der var allerede blæst Alarm.

Oberstens Antagelse, at vi paa Grund af Meldingen om Jærnbanetogene vilde komme tidligere af Sted end først bestemt, viste sig altsaa rigtig. Kl. 1 horte vi Alarmsignalet.

Sagen var, at Overkommandoen vel havde givet Ordre til at sprænge den omtalte Jærnbanebro, men ikke havde faaet Melding om, at det var sket.

I en Fart gjorde vi os marchfærdige og red til Brigadens Alarmplads Nord for Byen, hvorfra vi afmarcherede Kl. 3 Morgen til Sonderborg, en streng March paa $4\frac{1}{2}$ Mil. Denne Gang var vor Division forrest, det gjorde vel Marchen lettere; men den var droj nok endda. Det var bidende koldt, og der blæste en skarp Østenvind. Da vi var kommet 1 Mil fra Flensborg, indhentede vi Trainet, og nu gentog de evindelige Standsninger sig, som vi kendte saa godt fra Marchen den foregaaende Dag. Folkene var selvfolgelig endnu mere overanstrengte, vel havde de faaet noget at spise, men til Hvile havde Tiden været altfor knap. Mange havde Huller paa Fødderne og led store Smerter ved hvert Skridt. Nogle blev syge af Overanstrengelse, maatte under Lægebehandling og blev kørt til Sønderborg paa rekvirerede Vogne. Men andre viste en overordentlig Udholdenhed og udfoldede en forbavsende Kraft dels ved at hjælpe Kammerater med at bære Tornyster og Gevær, dels ved at redde Materiel. Saaledes saa man Soldater slæbe Kanoner med sig, som Hestene ikke havde formaaet at trække videre. De vilde ikke, at disse Kanoner skulde falde i Fjendens Hænder og tjene som Sejrstrofæer.

Da vi havde naaet Graasten, lod Oberst *Scharffenberg* Afdelingerne holde Hvil i 2 Timer. Paa Marchen herfra voldte Trainet atter Standsninger. *Scharffenberg* befalede da, at Afdelingerne skulde marchere forbi Trainet enten paa Chausseen ved Siden af Vognkolonnen, eller, hvor dette ikke lod sig gore, fordi Vognene kørte i flere Rækker, paa Markerne

ved Siden af Chausseen. Paa denne Maade fortsattes Marchen lige til Sønderborg.

Man maa beundre Folkene, at de trods alle Anstrengelser viste en saa stor Marchdisciplin. Det bedste Bevis paa, hvor godt Marchen blev gennemført, er det forholdsvis ringe Tab, vi havde paa selve Marchen. Tabet ved hele Hæren den 6. og 7. Februar, naar de Dode, Saarede, Fangne og Savnede i Kampen ved Sankelmark ikke regnes med, var følgende: 3 Officerer, nemlig 1 saaret, 1 fanget og 1 savnet; 17 Underofficerer og 470 Underkorporaler og Menige, deriblandt var endda de Syge, der laa paa Lazaretterne i Slesvig og Flensborg.

Endelig naaede vi Dybbolstillingen. Heldigvis vidste vi ikke, at saa mange af Brigaden her skulde finde deres Grav om c. 2 Maaneder. Vi var glade over at være naaet saa vidt; vi kunde herfra se det forjættede Land, Als. Efter 13 Timers March passerede vi c. Kl. 4 Eftmd. Broen over Als Sund. Her hilste en Søofficer paa mig. Han udtalte sin Beundring over den Orden, hvori Brigadens Afdelinger kom marcherende. Man havde ondt ved at tro, at disse Tropper havde marcheret først fra Slesvig til Flensborg, til Dels under Fægtning, og derpaa efter faa Timers Hvile til Sonderborg oven i Kobet paa spejlglatte Veje i Kulde, Sne og Storm.

I Sonderborg maatte vi vente flere Timer, inden vi fik Kvartererne anvist. Brigaden skulde have været lagt i Kantonnement 1 à 2 Mil fra Sonderborg; men Oberst *Scharffenberg* protesterede bestemt derimod, da Folkene umulig kunde marchere videre. Der blev da anvist Afdelingerne nogle store Lofter og nogle Fabriksbygninger, der iøvrigt ikke særlig egnede sig til Belægning, saaledes bl. a. et Jærnstoberi, hvorfra man dog først maatte udflytte Forme og andre Arbejdsredskaber. Folkene fik saaledes Tag over Hovedet; men der kunde ikke være Tale om at faa noget egentlig Natteleje, da der manglede Liggehalm. Men dodtrætte, som de var, faldt de dog snart i dyb Søvn.

Oberst *Scharffenberg*, *Irminger* og jeg fik anvist et Værelse med et lille Sovelukaf paa en Mollebygning i den nordlige Udkant af Byen; det var jo ikke meget. Desuagtet tilbød Obersten at dele vort Kvarter med Oberstlojtnant *Tersling* og hans Adjutant, til hvem der ikke kunde findes noget Kvarter. Vi var saaledes 2 Stabsofficerer og 3 Adjutanter i det samme Rum. Obersten sov i det lille Sovelukaf, hvor der var en Seng. Vi andre opnaaede at faa nogle Sengklæder og fik redt en stor Sosterseng paa Gulvet til os fire. I næsten en Uge havde jeg ikke været af Klæderne; det var overordentlig velgørende at kunne klæde sig af. Trods det mindre gode Leje sov vi alle storartet.

Da vi skulde op, kneb det svært med at faa gjort Morgentoilette; men vi fandt os saa godt som muligt til Rette og trøstede os med, at det nu var forbi med de indskrænkede Indkvarteringsforhold, idet Brigaden den foregaaende Aften havde faaet Ordre til at afgaa til et Kantonnement 3 Mil fra Sønderborg. En Time, før Brigaden skulde afmarchere, kom der imidlertid Kontraordre; der skulde denne Dag holdes Rast, og den næste Morgen skulde Brigaden indskibes for at afgaa til Fredericia.

Da Mandskabet ikke havde faaet nogen som helst Forplejning, henvendte Adjutanten ved 9. Regiment, Sekondlojtnant *Berg*, sig til den øverste Forplejningsinstitution paa Stedet med Anmodning om at faa Levnedsmidler til Folkene; han blev henvist til den næstøverste Institution, af denne atter til den næste og saaledes hele Rækken igennem til den laveste, der gav ham Anvisning paa at henvende sig til den øverste, hvor han var begyndt. Adjutanten tabte nu Taalmodigheden og gik til Oberst *Scharffenberg* med Melding om det passerede. Ved Oberstens energiske Optræden, idet han straks personlig henvendte sig til den øverste Forplejningsinstitution, lykkedes det at faa Forplejning til Folkene, der efter at have faaet

Sulten stillet, sov det meste af Dagen, hvad de nok kunde trænge til.

I Løbet af Dagen rygtedes det i Sønderborg, at Krigsministeren var misfornøjet med, at Dannevirke-Stillingen var blevet forladt, og at han havde kaldt General *de Meza* og hans Stabschef, Oberst *Kauffmann*, til København for at give Oplysning om Grunden dertil. Rygtet bekræftedes snart ved en Dagsbefaling, ifølge hvilken General *Lüttichau* havde overtaget Overkommandoen med Major *Stjernholm* som Stabschef. Vi haabede, at General *de Meza* og Oberst *Kauffmann* snart vilde komme tilbage, men beklagede dog, at man under de vanskelige Forhold, hvori Hæren befandt sig, vilde skifte Overgeneral, selv om det var ganske midlertidigt.

Brigaden stod den 9. Kl. 7 Fmd. ved Havnen parat til Indskibning for sammen med 9. Brigade at afgaa til Fredericia. De 2 Brigader skulde indskibes paa 8 Dampskibe med ligesaa mange Transportbaade. Det kneb meget med Pladsen. Folkene blev stuvede som Sild i en Tønde, først ned i Lasten, saa paa Dækket; men hvor meget man end pakkede Folkene sammen, manglede der dog Plads til et Kompagni. Skibene skulde have en Del Proviant ombord, det tog Tid; vi kom først af Sted Kl. 11 Fmd.

Det var en forfærdelig Tur, det stormede og sneede hele Tiden. Det gjorde ikke Vejen kortere, at Skibene gik Syd om Als, man sagde af Frygt for, at Fjenden allerede skulde have besat Bredden ved den nordlige Del af Als Sund. Af de 8 Dampskibe naaede kun 3 med 3 Transportbaade Fredericia samme Dags Eftermiddag saa tidligt, at Udskibningen, der maatte ske i Baade, kunde finde Sted inden Mørkets Frembrud. Nogle Skibe laa om Natten udenfor Fredericia, andre havde været nødsaget til for Natten at søge ind i Assens Havn og naaede først Fredericia næste Formiddag. De stakkels Folk, hvoraf mange stod paa det aabne Dæk i Storm og Sne, og Resten nede i Lasten, hvor Søsygen herskede fælt, led over-

ordentlig meget paa denne lange Tur. Dog kom der ikke særlig mange paa Sygehuset. Det er utroligt, saa meget man kan udholde under saadanne alvorlige Forhold, hvor Sindet er saa optaget.

Af Mangel paa Skibe fik Brigaden ikke straks sit Train med til Fredericia. Det blev indskibet den næste Dag, men paa Grund af Storm maatte Skibene gaa ind til Faaborg. Da der ikke var Udsigt til Forandring i de ugunstige Vejrforhold, blev det bestemt, at Trainet skulde føres videre over Land. Det naaede til Assens, men maatte forblive her i længere Tid, da alle Transportmidler til Forbindelse mellem Strib og Fredericia benyttedes til vigtigere Transporter. Først den 22. Februar fik Afdelingerne deres Train. Det var en stor Ulempe for dem at maatte undvære det saa længe, og det værste var, at Afdelingerne kun til Dels var kampdygtige, da de manglede den Ammunition, der fandtes paa Patronkarrerne.

I FREDERICIA

FRA 10. FEBRUAR TIL 7. MARTS

Nu var vi da i Fredericia, Byen med de mange smukke Minder fra den stolte 6. Julidag, baade Sejrs-Monumentet for „den tapre Landsoldat" og Grav-Monumentet over de mange tapre Landsoldater, som ofrede Livet paa denne Danmarks Hædersdag.

Hvorledes vilde det gaa os ved Fredericia i denne Krig? Hvis Fjenden rykkede ind i Jylland og angreb Fæstningen, vilde vi saa kunne udholde en længere Belejring? Desværre var Fæstningen ikke i den Stand, som den burde have været. De i 1851 og 1857 nedsatte Befæstningskommissioner havde begge foreslaaet, at Fæstningen skulde forsynes med fremskudte Forter, og at der skulde anlægges en Befæstning ved Strib. Disse Foranstaltninger vilde ganske vist have kostet $8\frac{1}{2}$ Million Rigsdaler (c. 17 Million Kroner), men vilde ogsaa have gjort Fæstningen overordentlig stærk. Forslaget blev imidlertid ikke ført ud i Livet; man vilde ikke ofre de mange Penge.

I Begyndelsen af 1861 var Fæstningen i samme Tilstand som i 1849. Udsigten til Krig foranledigede, at man om Foraaret lod foretage nogle Arbejder, hvorved man søgte at afhjælpe de værste af de Mangler, der havde vist sig i 1849. Saaledes sikrede man det Terræn, hvorfra Fjenden den Gang havde generet Forbindelsen med Fyen, ved Nord for Fæstningen at anlægge en befæstet Lejr med 5 Skanser monteret

med ialt 85 Kanoner. I Krigstid skulde Skanserne forbindes med Løbegrave. Desuden begyndte man at forbedre Bastionerne paa Hovedvolden og fortsatte hermed de følgende Aar. Det var dog kun ubetydelige Arbejder, der blev udført, hvilket bedst ses deraf, at der indtil Oktober 1863 dertil kun var medgaaet en Udgift af 238,000 Rigsdaler (c. 476,000 Kroner); det var kun c. $^1/_{35}$ af den Sum, Kommissionerne foreslog at anvende. Følgerne udeblev ikke.

Generalmajor *Lunding*, der i 1849 havde vundet alles Beundring som Fredericias Kommandant, blev den 21. December 1863 atter sat paa denne ansvarsfulde Post. Straks ved sin Ankomst til Fredericia foretog Generalen en Undersøgelse af Fæstningsværkerne og indberettede derefter den 30. December til Krigsministeriet, at disse var saa mangelfulde, at der ingen Udsigt var til, at man vilde kunne gennemføre et ordentligt Forsvar, hvorfor han henstillede, om det ikke vilde være det rigtigste at rømme Fæstningen. Denne Henstilling blev ikke taget til Følge, idet Ministeriet alt den 29. December havde afsendt Ordre om at sætte Fæstningen i fuldstændig Forsvarsstand.

Der blev nu sat al mulig Kraft ind paa Arbejdet, der navnlig blev udført ved civile Folk, hvis Antal dog snart formindskedes, fordi mange flygtede, da Fjenden rykkede ind i Jylland, og et Angreb paa Fæstningen saaledes kunde ventes.

Overvældet af Bekymring for sin kære Fæstnings Skæbne og syg til Dels af Overanstrengelse overgav General *Lunding* den 13. Februar Kommandoen til den højstkommanderende Ingeniørofficer, Oberst *Meyer*. Men ved Efterretningen om, at Fjenden den 18. Februar havde overskredet Jyllands Grænse, overtog Generalen atter Kommandoen.

Den 11. Februar afgik 9. Brigade til Kolding og Omegn. 8. Brigade fik Ordre til at holde sig rede til den 12. at følge efter. Kavalleridivisionen under Generalløjtnant *Hegermann-*

Lindencrone, der forstærket med 7. Regiment var rykket fra Flensborg mod Nord, stod i Kolding og Nord derfor.

At først 9. og saa 8. Brigade blev trukket frem til Grænsen viste, at det var Hensigten, hvis Fjenden vilde rykke ind i Jylland, da at gore Modstand, hvad vi fandt naturligt. Det burde overfor Vestmagterne konstateres ved en Kamp, at de Allierede ikke indskrænkede sig til at besætte Hertugdommet Slesvig, det omstridte Land, men nu rykkede ind i Kongeriget Danmark.

Imidlertid fik 8. Brigade den 11. Februar om Aftenen Kontraordre; den skulde forelobig blive i Fredericia.

Vi havde ventet i Fredericia at faa gode Kvarterer, hvad vi i saa lang Tid havde savnet, men vi blev skuffet. Det var ikke, fordi der var saa mange Tropper i Fæstningen; foruden Brigaden var der kun 1 Bataillon Fodfolk, nemlig 13. Regiments 1. Bataillon, noget Artilleri og nogle Ingeniorer. Men Byens Befolkning var allerede grebet af Angst for Udsigten til Bombardement, uagtet Fjenden endnu ikke havde overskredet Jyllands Grænse. De mere velhavende Borgere flygtede straks; de andre saa snart, det blot blev dem muligt. Det gav ganske vist mere Plads for Tropperne, men de Flygtende tog hele deres Bohave med sig, saa at mange Officerer maatte savne selv det allernødvendigste. Jeg blev saaledes indkvarteret i en tom Lejlighed; heldigvis fandt jeg i Pigeværelset en Seng, et Bord og en Stol, som jeg fik flyttet ind i et Værelse til Gaden. Sengklæderne var meget primitive, Underdynen, en Sæk fyldt med Halm, meget for kort, Hovedpuden stoppet med Hø samt en Overdyne, der svarede dertil. Paa Grund af de mange Klager over de mangelfulde Kvarterer, der indlob, bestemte Kommandanten, at enhver Borger, der var pligtig til at modtage Indkvartering, skulde, naar han vilde forlade Byen, efterlade Møbler til et Værelse, deriblandt en Seng med Sengklæder. Heldigvis for mig skete der en Omkvartering den 13. Februar, da 13. Regiments 2. Bataillon kom til Fæst-

ningen. Oberst *Scharffenberg* og vi Adjutanter blev indkvarteret i den samme Ejendom i Prinsessegade; her blev ogsaa Brigadekontoret etableret, hvilket var meget bekvemt. Heldigvis var vor Kvartervært, en Sæbefabrikant, ikke flygtet, saa der blev sorget godt for os med Mobler m. m. Ganske vist maatte *Irminger* og jeg nojes med at bo sammen i et Kvistværelse uden Kakkelovn, men det generede os ikke, da vi paa Grund af de mange Forretninger dog maatte tilbringe hele Dagen paa Kontoret.

Der gik i Fredericia Rygter om, at England og Frankrig vilde erklære Preussen og Østrig Krig. Det troede vi ikke paa; men vi haabede dog, at Vestmagterne ikke vilde forholde sig rolige, hvis de Allierede rykkede ind i Jylland; men at de i saa Fald vilde udove et Tryk paa dem for at faa dem til at gaa ind paa en Vaabenstilstand som Indledning til Fredsunderhandlinger. Man antog, at Fjenden ikke vilde overskride den jydske Grænse uden for at tage Repressalier mod den Skade, vor Flaade maatte foraarsage ved Blokaden. Da denne ikke kunde iværksættes med Kraft, forend Farvandene var nogenlunde isfri, haabede man paa, at Jylland forelobig vilde blive forskaanet for Fjenden. Det blev dog en Skuffelse.

Efter at vi havde faaet os udhvilet, efter at Sindet var kommet i Ro, og efter at vi havde faaet nærmere Oplysninger om Forholdene, fik vi et andet Syn paa Tilbagetoget fra Dannevirke end tidligere. Vi horte saaledes, at Overkommandoen vel ikke havde faaet sikre Efterretninger om Fjendens Planer, men dog Meddelelser, der meget tydede paa, at han den 6. Februar vilde angribe Stillingen. Prins *Friederich Carl* skulde med sit Korps, c. 25,000 Mand, gaa over den ostlige Del af Slien ved Kappel eller Arnæs og derefter angribe vor Hær i venstre Flanke. Saasnart Sliovergangen var lykkedes, skulde Østrigerne og det andet preussiske Korps, tilsammen c. 32,000 Mand, angribe Stillingens Centrum. At denne Plan vilde lykkes, maatte anses for meget sandsynligt,

dels fordi det paa Grund af Fjendens Nærhed var blevet umuligt som hidtil at holde en bred Rende aaben midt i den tilfrosne Sli, dels fordi vi til Sliens Forsvar kun havde en i Forhold til dens store Udstrækning meget svag Styrke. Var Planen lykkedes, vilde vor Hær, der kun havde en Styrke af omtrent $^2/_3$ af de Allieredes, nemlig c. 38,000 Mand, være blevet fuldstændig tilintetgjort. Vi maatte derfor være taknemmelige for, at Overkommandoen tog den energiske Beslutning i Tide at rømme Dannevirkestillingen. Vi beundrede General *de Meza*, fordi han havde taget det Ansvar paa sig at romme Stillingen, uden at tage Hensyn til, at Folket næppe straks vilde kunne forstaa, at denne Beslutning var den eneste rigtige. Vi beundrede General *de Meza*, fordi han, da Meldingen om Tilbagetoget var afsendt til Krigsministeren, lod Telegrafen afbryde for at forhindre, at han fik Ordre til at blive i Stillingen. Vi saa i General *de Meza* en Mand, der vidste, hvad han vilde, og vidste at udfore sin Villie uden at se til hojre eller venstre, uden at se opad eller nedad, kort sagt, en Mand. Vi beklagede i højeste Grad, at Krigsministeren havde kaldt denne General bort fra Hæren.

En af de første Dage efter vor Ankomst til Fredericia udtalte Oberst *Scharffenberg*, at Vorherre havde været med os i forrige Krig, fordi vi den Gang kæmpede for en retfærdig Sag. I denne Krig var Vorherre om ikke mod os, saa heller ikke med os, fordi vi kæmpede for en daarlig Sag, Novemberforfatningen. Jeg tillod mig at mene, at vi ogsaa i denne Krig kæmpede for en god Sag, nemlig for at hævde Danmarks Selvstændighed, for at bevare vort Sprog og vore Fortidsminder samt for at værne vort Folk mod tysk Undertrykkelse.

Vi havde haft nogle rolige Dage. Jeg havde endog den 16. Februar om Formiddagen haft Tid til en længere Ridetur. Da jeg kom hjem henimod Kl. 2, fandt jeg alt i Opbrud. Der var pludselig kommet Ordre til Brigaden, at den straks skulde marchere til et Kantonnement mellem Kolding og Gudsø. Or-

drene til Regimenterne var allerede udfærdiget, og Brigadearkivet indpakket. Min Oppasser havde pakket min Kuffert, der allerede var anbragt paa Bagagevognen, saa jeg straks kunde stige til Hest igen. Brigadestaben og 20. Regiment skulde indkvarteres i Nørre Bjært, en Landsby c. $^3/_4$ Mil Nordost for Kolding, 9. Regiment i Gudsø, Studsdal og Oddersted. Vejret var forholdsvis godt; vi ankom Kl. 6 Eftmd. til vore Kvarterer. Det var et stærkt sammentrængt Kantonnement; Oberst *Scharffenberg*, 3 andre Officerer, *Irminger* og jeg var foruden et Kompagnis Mandskab indkvarteret i samme Gaard. Vi blev desuagtet modtaget med den største Gæstfrihed af den elskværdige Kvartervært, Proprietær *Schäffer*, og havde det udmærket. 9. Brigade, der var blevet forstærket med 3 Eskadroner, 4 Kanoner og 4 Espingoler, havde besat Koldingafsnittet og havde udstillet Forposter Syd for Kolding. 8. Brigade fik ved sin Ankomst Ordre til næste Morgen Kl. 8 at besætte en Stilling Syd for Nørre Bjært. Iøvrigt troede man ikke paa, at Fjenden vilde angribe Kolding, men at han vilde rykke frem Vest paa over Egstrup.

Da Oberst *Scharffenberg* ønskede at konferere med den midlertidige Divisionskommandør, Oberst *Neergaard*, red han næste Formiddag til Kolding; jeg blev beordret til at ledsage ham. Her fik jeg oplyst, at Overkommandoen havde bestemt, at baade 8. og 9. Brigade, der begge midlertidig blev underlagt Kommandøren for 4. Division, Generalløjtnant *Hegermann-Lindencrone*, straks skulde forlægges til Omegnen af Kolding for at deltage i Forsvaret ved Grænsen. General *Hegermann* havde imidlertid fundet det betænkeligt at berøve Fredericia næsten hele dens Besætning og havde derfor bestemt, at kun 9. Brigade skulde trækkes frem til Kolding, da denne Styrke var tilstrækkelig til at forhindre mindre fjendtlige Afdelinger i at rykke ind i Jylland. Et Forsvar ved Grænsen mod overlegne Styrker ansaa Generalen ikke for muligt. Dette var Grunden til, at Ordren til 8. Brigade om den 12.

Februar at holde sig rede til at marchere til Omegnen af Kolding var blevet tilbagekaldt.

Imidlertid havde Generalmajor *Wilster* aflost Oberst *Neergaard* som Kommandor for 3. Division. Generalen, der endnu opholdt sig paa Als, havde af Overkommandoen faaet Meddelelse om, at 3. Division skulde underlægges Kommandøren for 4. Division, og bemyndigede derfor Oberst *Neergaard* til at give 8. Brigade Ordre til at rykke frem til Omegnen af Kolding. Denne Ordre, der ganske stred mod den af General *Hegermann* trufne Bestemmelse, blev mærkelig nok afsendt, uden at der forinden var givet Meddelelse derom til Generalen, der skønt han misbilligede, hvad der var sket, godkendte det, da han ikke vilde lade 8. Brigade straks marchere den lange Vej tilbage til Fredericia.

Oberst *Scharffenberg* havde en længere Konference med Oberst *Neergaard*. Da denne var endt, og vi havde spist til Middag, foretog de 2 Oberster, ledsagede af deres Adjutanter, en Ridetur mod Syd for at rekognoscere Terrænet. Obersterne var i ivrig Samtale om Dispositionerne i Tilfælde af fjendtligt Angreb. Vi red stadig mod Syd og passerede vort Fodfolks yderste Forpostlinie, hvilket undrede mig, men jeg formodede, at vi havde Rytterposter foran os. Da vi var kommet et godt Stykke frem, opdagede jeg i nogen Afstand nogle smaa Afdelinger Rytteri. Da jeg gjorde Oberst *Neergaards* Adjutant opmærksom derpaa, sagde han, at det maatte være Fjender, da vi ikke havde Rytteri fremme paa dette Sted. Vi afbrød Obersterne i deres ivrige Samtale og gjorde dem opmærksom paa den Fare, de var udsat for. Obersterne, der ikke havde lagt Mærke til, at vi var redet udenfor Forposterne, gjorde i en Fart omkring, og i strakt Karriere gik det tilbage, indtil vi var i Sikkerhed bag vore Forposter. Heldigt var det, at det fjendtlige Rytteri viste sig saa tydeligt. Det havde været en net Skandale, om de 2 Brigadekomman-

dører med deres Adjutanter og Ordonnanser var blevet taget til Fange ved denne Lejlighed.

Vi kom sent om Aftenen tilbage til Norre Bjært, hvor der blev udsendt Ordre til Regimenterne om at staa i Stilling næste Morgen Kl. 6. Jeg kom forst i Seng Kl. 12. En halv Time efter blev jeg vækket af en Ordonnans, der bragte Ordre til Brigaden, at den øjeblikkelig skulde marchere tilbage til Fredericia. Vi fik senere at vide, hvad Grunden var til denne overraskende Ordre. General *Hegermann* havde om Aftenen faaet Efterretning om, at Fjenden trak betydelige Troppestyrker sammen ved Christiansfeldt, og sluttede deraf, at der forestod et alvorligt Angreb paa Kolding. Generalen fandt det under disse Omstændigheder betænkeligt at udsætte baade 8. og 9. Brigade for et saadant Angreb, særligt da Afdelingerne endnu manglede deres Ammunitionsvogne og saaledes ikke havde anden Ammunition end den, Mandskabet bar i Tasker og Tornystre, 60 Patroner pr. Mand. Dertil kom Frygt for, at de 2 Brigader under en Kamp mod overlegne Styrker skulde blive kastet tilbage mod Nord, og Fredericia saaledes blive berovet hele sin Besætning. Af disse Grunde bestemte Generalen, at 8. Brigade endnu samme Nat skulde marchere til Fredericia.

Brigaden afmarcherede Kl. $1\frac{1}{2}$ Nat. Det var en højst ubehagelig March. Kulden var meget stærk, og vi havde en Snestorm lige imod os. Undervejs maatte jeg en Afstikker til Tavlov-Nebel, hvor vi den foregaaende Dag havde etableret Brigademagasinet, der var fyldt med Levnedsmidler til Afdelingerne for flere Dage. Magasinet maatte samme Nat flyttes tilbage til Fredericia; men vi manglede Vogne. Paa Vejen til Tavlov-Nebel modte jeg en Del tomme Bondervogne, som jeg haabede at kunne faa til at transportere Magasinet. Jeg spurgte den forreste Kusk, hvor Vognene skulde hen; han svarede ikke, men gloede maallos paa mig. Da jeg antog, at han paa Grund af Snestormen ikke kunde hore, hvad jeg

sagde, gentog jeg det flere Gange og brølede saa højt, jeg kunde. Han svarede stadig ikke; da jeg skældte ham ud og rimeligvis har set meget bos ud, gav han sig til at tudbrøle og sagde saadan noget som „A æ i Eit.“ Han forstod ikke mig, jeg ikke ham, fordi jeg talte Københavnsk, han Jydsk. Senere hørte jeg af en Kammerat, der forstod Jydsk, at det, Kusken havde sagt, betod: „Jeg er i Ægt.“ Han var tilsagt til Pligtkorsel for Hæren. Vognene kørte ad Kolding til, hvor der aabenbart har været vigtigere Brug for dem; det var derfor godt, at jeg ikke lagde Beslag paa dem. Jeg vækkede Magasinforvalteren, gav ham Ordre til at forberede Flytningen af Magasinet og rekvirerede Vogne hos Sognefogden.

Efter denne ubehagelige March naaede vi Fredericia om Morgenen Kl. 6. Under vor Fraværelse havde der ophobet sig en Del Sager, som straks maatte ekspederes; jeg fik derefter en Middagslur, men maatte tage fat igen og kom først i Seng Kl. 11. I Løbet af Dagen fik vi Efterretning om, at vore Tropper uden Kamp havde forladt Kolding. 9. Brigade var gaaet tilbage bag Elbodalen, 4. Division til Vejle.

Først senere fik vi Oplysning om, hvad der havde foranlediget, at vore Tropper havde trukket sig tilbage fra Grænsen. General *Hegermann* havde stadig været af den Mening, at det vilde være urigtigt at indlade sig paa en alvorlig Kamp ved Kolding mod en sikkert meget overlegen Fjende. 4. Division var endnu ikke fuldt kampdygtig efter den besværlige Retræte fra Dannevirke, Divisionen havde en forholdsvis kun ringe Styrke af Artilleri, 9. Brigades Beholdning af Ammunition var ringe, og endelig kom dertil den for omtalte Frygt for at blotte Fredericia for en Del af dens Besætning.

9. Brigade blev derfor den 17. Februar om Aftenen beordret til at trække sin Hovedstyrke tilbage i Løbet af Natten, saaledes at dens Retræte til Fredericia var sikret. Brigaden indskrænkede Besætningen i Kolding til 1 Kompagni og lod

til dettes Understøttelse 1 Bataillon og 2 Eskadroner tage Stilling ved Norre Bjært, medens Resten af Brigaden blev sendt tilbage til Gudso og Havreballe Passet. 1 Eskadron stod c. $^3/_4$ Mil Vest for Kolding i Paaby og Egstrup.

Ved en Fejltagelse forlod vore Tropper Grænsen, og ved en Fejltagelse rykkede Fjenden ind i Jylland.

Eskadronen, der stod Vest for Kolding, fik op ad Formiddagen den Melding fra Egnens Beboere, at Fjenden med stor Styrke havde besat Lejrskov. Meldingen var fejlagtig, idet man havde forvekslet Lejrskov, der laa $1^1/_4$ Mil Nord for Grænsen, med Lunderskov, der laa Syd for Grænsen, $1\frac{1}{2}$ Mil Vest for Kolding. Da senere fjendtligt Rytteri rykkede frem mod Broen ved Egstrup, der iovrigt var afbrudt, og vekslede Skud med vore Rytterposter, fandt Eskadronen, der troede sig omgaaet over Lejrskov, det nodvendigt at gaa tilbage. Da Kompagniet i Kolding fik Melding herom og saaledes saa sin højre Fløj blottet, mente det ikke at kunne blive staaende og trak sig tilbage til Norre Bjært, hvor Oberst *Neergaard* gav Kompagniet og den derværende Styrke Ordre til at gaa tilbage til Gudso, idet 2 Kompagnier og 2 Eskadroner dannede Arrieregarden.

Kort efter at vore Tropper havde forladt Kolding, rykkede en fjendtlig Styrke ind i Byen uden højere Ordre og imod den fjendtlige Overkommandos Ønske. Et Par Husareskadroner blev straks sendt frem ad Vejen til Gudsø, indhentede vore bageste Rytterpatrouiller, angreb og forfulgte dem, indtil de stødte paa Arrieregardens Fodfolk, der slog dem tilbage med et Tab af 1 Officer og 4 Husarer, der blev saaret; de fjendtlige Eskadroner vendte derefter tilbage til Kolding. Vort Tab var 2 Dragoner faldet og 3 fanget.

4. Division gik tilbage til Vejle og blev her senere forstærket med 7. Brigade, der fra Als blev ført over Faaborg og Fredericia til Vejle.

Der blev nu en Stilstand i Fjendens Operationer indtil den

8. Marts; kun blev der af og til sendt Patrouiller frem mod vore Forposter. Hvad Grunden var til denne Stilstand, vidste vi ikke. Man antog, at Vestmagterne havde gjort Indsigelser mod de Allieredes Indmarch i Jylland.

Nu ved man, at Grunden var Uenighed mellem Preussen og Østrig. Oprindelig var det de Allieredes Plan at tilintetgøre vor Hær ved Dannevirke og derved tvinge os til at afstaa Hertugdømmerne. Men saaledes gik det jo heldigvis ikke. Vi havde faaet vor Hær i god Behold tilbage til Dybbolstillingen og ventede nu Fjendens Angreb der. I det fjendtlige Hovedkvarter vilde man meget nødig indlade sig paa en langvarig Belejring af Dybbolstillingen. Man foretrak foran Dybbøl at efterlade en passende Styrke til Observation, medens man med Hovedstyrken rykkede ind i Jylland, som man vidste kun havde en ringe Forsvarsstyrke. Denne Plan vandt Bifald i Berlin, men Østrig, der frygtede for, at Vestmagterne skulde gribe ind, hvis de Allierede rykkede ind i selve Kongeriget Danmark, modsatte sig Planen. General *Wrangel* fik derfor udtrykkeligt Forbud mod at rykke over den jydske Grænse. Men han fandt ikke, at der var Grund til at meddele dette Forbud til Korpskommandorerne, da man ikke kunde antage, at nogen vilde rykke ind i Jylland uden Ordre. Det skete dog.

Da den fjendtlige Avantgardekommandor modtog Melding om, at vore Forposter, der havde staaet Syd for Kolding, var gaaet tilbage, lod han Landsbyen Vonsild besætte. Han sendte Melding derom til Korpskommandoren, der ved Telegram sendte Meldingen videre til Overkommandoen, som man antog var ankommet til Haderslev. Samtidig forespurgte man, om der var noget til Hinder for, at Avantgarden besatte Kolding, hvis denne By ogsaa var rommet af de danske Tropper. Da Korpskommandoren fik Melding om, at Kolding var forladt, gav han Ordre til at besætte Byen, uagtet han ikke havde faaet Svar paa sin Foresporgsel, hvilket laa i, at Overkommandoen

først sent om Eftermiddagen kom til Haderslev. Kolding blev besat med 3 Bataillioner, 2 Eskadroner Husarer og 1 Batteri. Korpskommandorens Melding om, at Kolding var blevet besat, krydsedes af en Befaling fra Overkommandoen, der gik ud paa, at den jydske Grænse ikke maatte overskrides, selv ikke af Patrouiller. Da General *Wrangel* havde modtaget Korpskommandorens Melding, befalede han, at Kolding atter skulde rommes. Men Kronprinsen af Preussen, ægget af General *Moltke*, fik *Wrangel* til at tage denne Befaling tilbage og til at bestemme, at de Tropper, der var rykket ind i Kolding, skulde forblive der indtil nærmere Ordre. Forhandlingerne mellem Preussen og Østrig om Besættelsen af Jylland trak ud.

Den 19. Februar udstillede 9. Brigade Forposter fra Rands Fjord over Bredstrup, Torp, Hejse Kro og Eriso med fremskudte Poster ved Havreballe Passet, Taarup, Tavlov-Nebel, Tavlov Kirke og Damgaard samt med en Rytterpostering ved Krybily Kro. (Se Kort III). Det ene Regiment udstillede Forposterne, det andet stod med en Bataillon i Stoustrup og en Bataillon i Fredericia. Om Aftenen afløstes 9. Brigade af 8. Brigade, hvorefter Brigaderne afløste hinanden hveranden Dag.

Imidlertid var General *Wilster* ankommet til Fredericia; han overtog Kommandoen over Divisionen den 20. Februar. Det rygtedes snart, at Generalen ikke fandt den valgte Forpoststilling heldig, men vilde have Forposterne udstillet langs Elbodalen lige fra Rands Fjord til Gudsø. I denne Mening blev Generalen bestyrket, da Fjenden den 21. Februar kastede Rytterposteringen ved Krybily Kro tilbage, hvorved en af vore Dragoner blev haardt saaret. Forpoststillingen blev derfor den næste Dag forandret, idet den fra Bredstrup blev skudt frem over Kongsted, Havreballe Passet, Tavlov-Nebel, Tavlov Kirke til Passet ved Krybily Kro. Som Forpostkommandorer ansattes Kaptajnerne *Beissenherz* og *Stockfleth*, der skiftevis besørgede denne Tjeneste. Den nye Forpostlinie var

efter manges Mening ikke saa god som den første, idet venstre Fløj ved Krybily Kro var altfor langt fremskudt i Forhold til højre Fløj ved Bredstrup. Krybily Kro laa i lige Linie $^5/_4$ Mil, Bredstrup kun $^3/_4$ Mil fra Fæstningen. Desuden var Vejen fra Bredstrup til Snoghøj som anlagt for Fjenden, naar han vilde afskære venstre Fløj af vore Forposter. Kaptajn *Stockfleth* var straks klar over denne Fare og gjorde General *Wilster* opmærksom derpaa. Kaptajnen foreslog, at der skulde gives Forposterne den almindelige Befaling for Retræten under Fægtning, at ingen Forpostafdeling maatte overskride Bredstrup-Snoghøj Vejen, for dens Sideafdeling til venstre havde naaet denne Vej. Paa denne Maade, mente Kaptajnen, vilde man forebygge, at nogen af de langt fremskudte Forpostafdelinger paa venstre Fløj blev afskaaret. General *Wilster* udtalte, at Kaptajnens Plan teoretisk var meget smuk, men at den var upraktisk. Vi andre fandt, at den netop var overordentlig praktisk, hvilket tydeligt viste sig den 8. Marts, da det venstre Fløjkompagni blev afskaaret netop, fordi dens Naboafdeling til højre havde trukket sig tilbage over den omtalte Vej, inden Fløjkompagniet havde naaet denne, og saaledes havde ladet denne Vej aaben for Fjenden.

Der var altid overordentlig meget at gøre paa Kontoret. *Irminger* var ikke særlig anlagt for Kontorarbejde; han vilde helst færdes ude, især naar der var en lille munter Forpostfægtning. Jeg maatte derfor udføre det meste af Arbejdet. Jeg skriver den 28. Februar hjem, at jeg i den Grad er optaget med Kontorforretninger, at jeg ikke en Gang kan faa Madro, men maa sluge Middagsmaden. Uagtet den Restauration, hvor vi spiser, ligger tæt ved Kontoret, maa jeg ofte lade Maden bringe til mig. Jeg beklager mig i mine Breve over, at jeg aldrig har Tid til at ride en Tur. Den 1. og 15. i hver Maaned skulde der indsendes en Mængde Indberetninger, hvorfor der altid var overhængende travlt paa Kontoret paa disse Dage og Dagen forud. Den 29. Februar var jeg først

færdig med Kontorarbejdet Kl. 1 Nat; den 1. Marts modtog jeg Indberetninger endnu mellem Kl. 11 og 12 om Aftenen, kom først til Ro Kl. 2 og var dog paa Kontoret næste Morgen Kl. $6\frac{1}{2}$.

Da først 13. Regiments 2. Bataillon og senere 14. Regiment kom til Fredericia, var det endnu vanskeligere end tidligere at skaffe blot nogenlunde ordentlige Kvarterer til Officererne. Det kneb ogsaa for dem at faa Mad, særlig Middagsmad, da Restauratørerne var flygtet. Der blev derfor uddelt Naturalforplejning ogsaa til Officererne. Vi fik engageret en flink Pige til at tilberede vor Naturalforplejning. Da vi ikke stolede paa at beholde hende, men frygtede for, at hun en skønne Dag skulde flygte som saa mange andre, lod vi en af vore Dragonordonnanser gaa hende til Haande og bad hende om at lære ham at lave Mad; vi fik snart Brug for ham som Kok. En Del Grosserere i Kobenhavn var saa elskværdige at sende et Parti Rødvin til Officererne; det kom udmærket tilpas.

Gennem Aviserne fra København fik vi Efterretninger om Forholdene ved Dybbøl, saaledes som Fægtningerne den 18. Februar og følgende Dage samt om den større Forpostfægtning den 22. Februar, der krævede forholdsvis saa store Ofre, nemlig 1 Officer, 3 Underofficerer og 58 Menige døde samt 8 Officerer, 1 Underofficer og 67 Menige saaret. Hvor var det underligt for os i de samme Blade, som berettede om denne alvorlige Kamp, at læse, at Folk i København fyldte Teatrene og morede sig fortræffeligt.

I Fredericia gentog sig bestandig Rygterne om, at England og Frankrig nu, da Preussen og Østrig havde sendt deres Tropper ind i Jylland, vilde intervenere til Fordel for os, hvilke Rygter bestyrkedes ved, at de Allierede havde indstillet deres Operationer i Jylland.

Forposttjenesten gik den ene Dag som den anden, kun af og til forstyrret af fjendtlige Patrouiller eller af overdrevne eller urigtige Meldinger. En Eftermiddag c. Kl. 6 blev der fra

Hovedposten ved Stoustrup sendt Brigaden en Melding fra Feltvagten ved Krybily Kro, der gik ud paa, at Fjenden Kl. 5 var trængt frem med overlegen Styrke og havde kastet Feltvagten tilbage. Obersten fandt det mærkeligt, at vi ikke havde hørt Skydning; men hvis Fægtningen var blevet staaende ved Krybily Kro, vilde Skydningen paa Grund af den store Afstand, og fordi Vinden bar fra, ikke kunne høres. Obersten red straks ledsaget af *Irminger* til Stoustrup og beordrede mig til at ride først til Eriso for at alarmere en Eskadron, der var indkvarteret der, og derefter til Terrænet Øst for Krybily Kro, hvor jeg vilde træffe Obersten. Jeg ilede af Sted, ledsaget af en Ordonnans, kom snart til Eskadronen, der heller ikke havde hørt Skydning, og red videre. Hver Gang jeg nærmede mig en Bakketop, var jeg meget spændt paa, om der ikke var fjendtlige Ryttere paa den anden Side af Bakken, og holdt mig parat til straks at gøre omkring og sprænge tilbage. Dette gentog sig Gang paa Gang under det lange Ridt, da Vejen stadig gik over Bakke og Dal. Jeg ærgrede mig over, at jeg ikke havde anmodet Eskadronen om at give mig en Patrouille med. Efterhaanden som jeg kom længere frem mod Vest uden at se eller høre noget til Fægtning, var jeg paa det rene med, at Meldingen havde været fejlagtig. Da jeg naaede ud til Pikettet ved Sandagergaard, fik jeg Løsning paa Gaaden. Angrebet havde fundet Sted om Morgenen og ikke, som vi maatte formode, om Eftermiddagen, og Fjenden havde meget snart trukket sig tilbage.

Der var med Hensyn til Meldingen begaaet 2 Fejl. Den Officer, der kommanderede Feltvagten ved Krybily Kro, havde paa Meldingen glemt at anføre Formiddag efter Klokkeslettet. Han undskyldte sig med, at han var stærkt optaget af Fægtningen, da han skrev Meldingen. Kommandøren for Hovedposten ved Stoustrup havde straks efter den skriftlige Melding modtaget en mundtlig, der gik ud paa, at Fjenden atter var gaaet tilbage, og havde derfor ikke fundet det nødvendigt at

sende Meldingen til Brigaden. Men da der om Eftermiddagen skulde sendes en Ordonnans til Fredericia, fandt han, at Brigadekommandoren dog burde have at vide, at der havde fundet et Angreb Sted. Han sendte da Meldingen — her begaaes den anden Fejl — uden at lægge Mærke til, at Tidsangivelsen var mangelfuld, og uden at tilføje, at Fjenden straks var gaaet tilbage. Heldigvis alarmerede Oberst *Scharffenberg* ikke Brigaden, saa at den fejlagtige Melding kun foranledigede, at vi fik nogle raske Rideture, og at vedkommende Syndere hver fik en alvorlig Irettesættelse af Brigadekommandøren.

Den Ro, Fjenden gav os, blev benyttet til at fuldføre Arbejderne i den befæstede Lejr, hvor der endnu manglede meget, saaledes Palisader i Struben af Værkerne, Forbindelseslinier mellem disse og Fuldførelse af Barakkerne, hvis Bygning kun var begyndt. Da Oberst *Scharffenberg* fandt, at Ingeniørerne ikke arbejdede med tilstrækkelig Hurtighed, lod han Brigadens Mandskab tage fat, Landboerne blev anvendt til at udføre Forbindelseslinierne, Snedkerne og Tømrerne til at bygge Barakkerne. Det hjalp, men først den 4. Marts var Arbejderne i Lejren fuldførte.

Den 27. Februar blev Oberst *Scharffenberg* om Morgenen kaldt til Kommandanten. Obersten var syg, stadig lidende af Bylder; men han stod straks op og begav sig til General *Lunding*, der meddelte ham, at han havde modtaget Efterretninger, der gik ud paa, at Fjenden samme Dag vilde angribe Fæstningen. Forskellige samtidige Meldinger kunde tyde paa, at Efterretningerne var rigtige, saaledes at General *Wrangel* var kommet til Kolding, og at der havde været almindelig Altergang ved de forskellige Afdelinger, hvilket altid fandt Sted, naar en alvorlig Kamp var forestaaende. Generalen befalede derfor, at Afdelingerne straks skulde møde i deres Alarmstillinger, og at venstre Fløj af Forposterne skulde trækkes tilbage fra den fremskudte Stilling. Men Formid-

dagen forlob i fuldkommen Ro. Alarmeringen blev hævet Kl. 3 Eftmd., og Forposterne blev beordret til atter at rykke frem.

De fjendtlige Rytterpatrouiller forstyrrede stadig vore Forposter ved Krybily Kro. Vore Dragoner var altfor uforsigtige; flere Gange viste det sig, at de havde givet sig til at fodre Hestene, uagtet de stod paa Post i den yderste Linie. Fjenden benyttede sig af denne Uforsigtighed, overfaldt dem og huggede dem ned eller tog dem til Fange, inden de var kommet til Hest. Ved et af disse Overfald blev en af vore Dragoner haardt saaret. Han laa hjælpeløs paa Vejen, da en preussisk Husar red hen til ham og gav ham et Hug med sin Sabel, saa han døde. Kroværten fortalte med dyb Indignation om denne Udaad, som han havde været Vidne til.

Den 29. Februar om Aftenen kom der Melding fra Lejren, at der hortes Skydning i Retning af Vester Skov. Afdelingerne blev beordret i Alarmstilling. *Irminger* blev sendt ud i Lejren for at skaffe Oplysninger. Her fandt han hver Mand paa Plads, Besætningen i Skanserne paa Brystværnets Banket, Konstablerne ved Kanonerne. Udsendte Patrouiller kom tilbage med Melding om, at det var 2 Kompagnier af 14. Regiment, der havde skudt. De var i Mørket gaaet vild, og da de mente muligt at træffe paa Fjender, fandt de det rigtigt at lade Geværerne og havde derfor først blæst Fænghætterne af, hvilket var hørt saa langt i den stille Aften. Dette var Grunden til, at hele Garnisonen blev alarmeret. Først Kl. $10\frac{1}{2}$ Eftmd. kom Afdelingerne til Ro.

Den 1. Marts øvede Brigaden Besættelsen af Forpoststillingen umiddelbart foran Fæstningsvolden og Lejren, saaledes som den skulde indtages, naar Fjenden havde cerneret Fæstningen. Ligeledes øvedes Besættelsen af den befæstede Lejr. Det viste sig, at der hertil helst burde anvendes en Styrke af 2 Regimenter, nemlig 1 Kompagni til hver af de 5 Skanser, 3 Kompagnier til Forbindelseslinierne mellem disse og 1 Re-

giment i Reserve. Der var forelobig kun 1 Regiment til Raadighed, saa at man overalt maatte nøjes med Halvdelen af den ønskelige Styrke.

Der gik Rygter om, at vore Dragoner den 29. Februar havde haft en heldig Fægtning ved Vorbasse, hvor Sekondlojtnant *Saurbrey* særlig havde udmærket sig. Vi havde taget 33 preussiske Husarer til Fange. Rygtet bekræftedes senere og vakte megen Glæde. Samtidig fortaltes, at henved et halvt Hundrede preussiske Husarer den foregaaende Dag havde overfaldet en af vore Rytterposter paa 1 Underofficer og 6 Dragoner, der fra en Feltvagt ved Højen Kro var skudt frem til Viuf. Vore Dragoner trak sig tilbage til Blaakær Skov. Her kæmpede Dragon *Niels Kjeldsen* tappert mod flere Husarer paa een Gang. Han vilde ikke overgive sig, men holdt sine Modstandere Stangen, til han blev skudt ned af en tililende Fændrik. 3 af vore Dragoner blev fanget, Foreren og 2 Dragoner undslap.

I Begyndelsen af Marts kom der Bestemmelse om, at alle Holstenere skulde hjemsendes. Mange var i Tvivl om, hvorvidt denne Foranstaltning var rigtig. Vor Konge var retmæssig Hertug af Holsten; Holstenerne var hans Undersaatter og burde derfor ikke fritages for at kæmpe for deres Hertugs Ret.

Ordren om Holstenernes Hjemsendelse berørte mig personlig meget, fordi min Oppasser Johan var Holstener. Han var en mageløs flink Fyr, som ikke vidste, hvor godt han skulde gøre det for mig; han var efterhaanden blevet godt dresseret og var en fuldkommen brugbar Tjener; han kunde saaledes paa egen Haand pakke min Kuffert og atter pakke mine Sager ud; han var under de daværende Forhold ubetalelig. Johan havde kun een Fejl, han var en stor Don Juan. I hvert Kvarter fik han sig straks en Kantonnementskæreste, uagtet han i sin Fodeby Ahrensböck havde en rigtig Kæreste, der sendte ham de mest rørende Breve, ofte bilagt med værdifulde Beviser paa hendes Kærlighed i Form af en Pengeseddel. Jeg

bebrejdede Johan hans Utroskab, men han var uforbederlig. Hans Kæresterier var ofte til stor Ulempe for mig; om Aftenen kunde jeg aldrig faa fat paa ham. Da vi var kommet til Jylland, haabede jeg, at han havde udspillet sin Rolle som Don Juan, da han kun talte Tysk; men jeg forregnede mig. Den første Dag, vi var i Fredericia, hørte jeg ham ude paa Trappegangen sige: „Du er en dejlig Pige, jeg elsker Dig!" Det blev sagt med meget stærk tysk Accent, men, som det viste sig senere, tydeligt nok til at blive forstaaet. Da Ordren kom, at Holstenerne skulde hjemsendes, var Johan ked af at skulle fra mig, jeg ked af at skulle miste ham. Han ønskede at stille sig for en anden, men da det blev forbudt at antage Holstenere som Stillingsmænd, maatte denne Plan opgives, vi maatte skilles. Jeg fik snart en anden Oppasser og dresserede ham saa godt, jeg kunde, men han blev aldrig Johan.

14. Regiment, der var blevet omorganiseret i København, efter at dets Mandskab, der var Lauenborgere, var blevet hjemsendt, ankom den 27. Februar til Fredericia. Foreløbig var 13. og 14. Regiment stillet direkte under Divisionen; men fra den 8. Marts blev de underlagt henholdsvis 9. og 8. Brigade. Besætningen i Fæstningen bestod nu af 12 Bataillioner Fodfolk, $1\frac{1}{2}$ Regiment Rytteri, 3 Feltbatterier, 1 Espingolbatteri, 3 Fæstningskompagnier, 1 Artilleridepot, 1 Artilleripark og 2 Ingeniørkompagnier, tilsammen en Styrke af 13,000 Mand. I Tilfælde af Angreb skulde 9. Brigade besætte det vestre Afsnit af Fæstningen fra Oldenborgs Bastion til Prinsens Port, denne indbefattet, 8. Brigade det nordre Afsnit, nemlig Resten af Hovedvolden, 14. Regiment den befæstede Lejr; 13. Regiment dannede Hovedreserven.

KAMPEN FORAN FREDERICIA

DEN 8. MARTS

Forhandlingerne mellem Preussen og Østrig om Indmarchen i Jylland var endelig afsluttet. Preussen fik sin Villie sat igennem. Den 8. Marts rykkede det østrigske 2. Korps mod Vejle og det preussiske 3. Korps mod Fredericia.

20. Regiment stod den Dag paa Forpost. Jeg sad som sædvanlig paa Kontoret fuldt optaget af Skriverier, da der Kl. $10^1/_4$ Fmd. kom Melding, at Fjenden med større Styrker, sammensat af alle Vaabenarter, havde angrebet vore Forposter baade ved Havreballe Passet og ved Krybíly Kro og havde kastet dem tilbage. Besætningen i Fredericia blev straks alarmeret. Oberst *Scharffenberg* begav sig ledsaget af Løjtnant *Irminger* og mig til Kommandanten, General *Lunding*, for at udbede sig Ordre til at tage Kommandoen over Forposterne. Uden saadan Ordre havde han ikke noget at gøre under en Forpostfægtning. Kommandanten var ikke i sit Kvarter, han var straks efter Alarmeringen taget bort, man vidste ikke hvorhen. Derpaa begav Oberst *Scharffenberg* sig først ud i den befæstede Lejr for at give Kommandoren for 14. Regiment fornodne Ordrer og derfra op paa Volden, hvor han havde den bedste Oversigt. Herfra vilde han fore Kommandoen, hvis Fægtningen skulde udvikle sig til et voldsomt Angreb paa Fæstningen. Fra Volden kunde vi følge Fægtningens Gang. Vi saa vore Forposter blive kastet tilbage til Stoustrup og Skovene Syd derfor, hvor Fægtningen syntes at blive staaende.

Der blev efterhaanden bragt flere og flere Saarede ind fra Kamppladsen, og vi horte Rygter om, at vi havde lidt store Tab. De fleste af disse Rygter viste sig at være meget overdrevne, men et af dem bekræftedes desværre, nemlig at en Granat var eksploderet midt i General *Wilsters* Stab, og at han og hans Stabschef var blevet saaret.

Generalen havde, da der kom Melding om Fjendens Angreb, faaet Anmodning fra Kommandanten om at begive sig ud til de kæmpende Afdelinger for at se, hvorledes det gik med Fægtningen. Uforfærdet som han altid var, udsatte han sig hensynslost for Fjendens Ild. Man fortalte, at Generalen, da vi ikke kunde holde Stillingen ved Stoustrup længere, var redet c. 800 Alen tilbage op paa en Kæmpehoj, ledsaget af hele sin Stab og sine Ordonnanser. Man gjorde ham opmærksom paa, at Fjenden i forholdsvis kort Afstand fra Kæmpehøjen korte et Par Kanoner frem, og bad ham ikke udsætte sig for den øjensynlige Fare. Generalen svarede, at han paa Højen havde den bedste Oversigt over Fægtningens Gang og derfor ansaa det for sin Pligt at blive der. I samme Øjeblik kom der en Granat, den faldt midt imellem Officererne, eksploderede med et voldsomt Knald og skjulte alt i Røg. Da Røgen var drevet bort, saa man Generalen og hans Stabschef, Kaptajn *Hoffmann*; ligge saarede under deres dræbte Heste. Ordonnanserne, hvoraf kun en var let saaret, var blevet ligesaa rædselslagne som deres Heste; de jog tilbage og kom ikke igen. Souschefen, Kaptajn *Tvermoes*, og Adjutanten, Premierløjtnant *Grüner*, maatte frigore de saarede Officerer for de dræbte Heste. Forst blev General *Wilster*, der var let saaret, bragt frem, derpaa Stabschefen, der havde faaet sit ene Knæ knust. Straks efter kom den flinke Underlæge *Møller* af 20. Regiment ilende fra Stoustrup; han anlagde en foreløbig Forbinding og udforte sit Hverv med den største Ro, skønt han var meget udsat for den fjendtlige Ild, der var blevet særlig livlig, da man havde set, hvilken Virkning Gra-

naten havde haft. Den haardt saarede Stabschef blev anbragt paa den eneste Baare, der var ved Haanden. Lidt efter kom en Vogn korende, som man haabede at kunne benytte til at transportere Generalen til Lazarettet. Det viste sig imidlertid, at den var fuldt optaget af Saarede, der var anbragt paa et Lag Halm i Bunden af Vognen. Men Generalen var ikke mere medtaget af sit Saar, end at han kunde tage Plads ved Siden af Kusken. Saa gik det sorgelige Tog til Lazarettet.

Da General *Wilster* havde passeret Prinsens Port og saa Tropperne opstillet paa deres Alarmplads langs Volden, lod han Vognen kore langs Bataillonernes Rækker. Han holdt Premierlojtnant *Grüner*, der red ved Siden af Vognen, i Haanden. Idet Generalen passerede forbi Afdelingerne, raabte han til Soldaterne: „Se eders saarede Divisionnaire, med Guds Hjælp kommer jeg snart helbredet tilbage til eder." Dette noget teatralske Optrin gjorde et pinligt Indtryk paa os Officerer. Vi frygtede for, at Generalen ved saaledes at forlænge Vejen til Lazarettet skulde udsætte sig for altfor stort Blodtab. Generalens Saar var ikke saa let, som det saa ud til. Først ved Udlobet af Vaabenstilstanden i Slutningen af Juni kunde han melde sig til Tjeneste. Kaptajn *Hoffmann*, hvis Ben maatte amputeres, dode kort efter. Hæren tabte i ham en særdeles dygtig Officer.

Fra Volden saa vi vore Forpostafdelinger blive fordrevet fra Stoustrup og trække sig tilbage til en Stilling c. 1500 Alen længere mod Øst. Fjenden opgav at trænge videre frem; Kampen ophørte Kl. $12\frac{1}{2}$ Eftmd. En halv Time senere hørte vi i Retning af Snoghøj en heftig Skydning, som efter nogen Tids Forløb forstummede. Vi frygtede for, at vort venstre Fløjkompagni var blevet afskaaret, hvilket desværre bekræftede sig.

I Løbet af Dagen fik vi nærmere Meddelelser om Kampen, hvilke senere blev suppleret ved de indkomne Rapporter.

20. Regiment havde besat Forposterne paa følgende Maade.

(Se Kort III.). Regimentets 2. Bataillon, Kaptajn *Sperling*, stod paa hojre Fløj med 7. Kompagni, Premierløjtnant *R. Rasmussen*, ved Bredstrup, 8. Kompagni, Premierløjtnant *Willerup*, ved Vejkrydset c. 1500 Alen Syd for Kongsted med Feltvagter ved Kongsted og Havreballe Passet, 3. Kompagni, Premierløjtnant *Weien*, og 4. Kompagni, Kaptajn *Baland*, som Hovedpost ved Stoustrup, hvor der ogsaa stod 2 Kanoner, og hvor baade Bataillonskommandøren og Regimentskommandøren, Oberstløjtnant *Scholten*, opholdt sig.

Regimentets 1. Bataillon, Major *Schack*, havde besat venstre Fløj saaledes. 5. Kompagni, Premierløjtnant *Steinmann*, ved Tavlov-Nebel med Feltvagter Vest for Taarup og ved Tavlov Kirke; 1 Kompagni, Kaptajn *Daue*, ved Sandagergaard med Feltvagter ved Krybily Kro og Studsdal; 6. Kompagni, Premierløjtnant *Riise*, som Reserve ved Børup, hvor Bataillonskommandøren opholdt sig. 2. Kompagni var delt, den ene Halvdel bevogtede Eriso, hvor en Eskadron var indkvarteret, den anden Halvdel stod ved Vejlby, Syd for Rands Fjord.

Paa Grund af Forposternes meget fremskudte Stilling paa venstre Fløj var der givet den Befaling, at Forsvaret paa denne Fløj ikke maatte drives for vidt, og at Retræten skulde foregaa paa følgende Maade. 5. Kompagni skulde fra Tavlov-Nebel gaa over Himmerigshus til Stoustrup Skove, 6. Kompagni fra Borup over Hønebjerg Ladegaard til Erisø Kirke og derfra til Fuglsang Skov samt 1. Kompagni fra Sandagergaard over Hønebjerg Ladegaard til Højderne Nordost for Erisø.

Angrebet var begyndt omtrent samtidig, noget over Kl. 8 Fmd., ved Havreballe Passet og ved Krybily Kro.

Ifølge Befaling fra Forpostkommandøren, at der hver Morgen skulde sendes en Rekognosceringspatrouille frem over Havreballe Passet, havde Premierløjtnant *Willerup*, der ikke vidste, at Fjenden var under Fremrykning, beordret Sekondløjtnant *Rosenstand*, nuværende Genremaler Professor R., til

med 20 Mand at rykke frem til Højrup Kro, c. 2000 Alen Vest for Passet.

Nogen Tid efter, at *Rosenstand* var afmarcheret med sin Patrouille, hørte *Willerup* Skydning i Retning af Krybily Kro. Han sendte derfor en bereden Ordonnans efter *Rosenstand* for at kalde ham tilbage, men Vejen til Højrup Kro var allerede spærret af fjendtligt Rytteri, og snart efter kom der Fodfolk frem. Feltvagten under Sekondløjtnant *Knub* gjorde kraftig Modstand, men Overmagten var for stor, og da *Willerup* saa, at *Steinmann*, der stod til venstre for ham, gik tilbage, gav han saavel *Knub* som den Underofficer, der var Kommandør for Feltvagten ved Kongsted, Ordre til at trække sig ind til Pikettet. Kompagniet blev nu samlet langs Vejen fra Kongsted til Taarup, hvor *Willerup* holdt Stand i Haab om at kunne hjælpe *Rosenstands* Patrouille tilbage, som man hørte var i Fægtning ved Højrup By c. 2000 Alen Syd for Højrup Kro. Vel var Patrouillen afskaaret fra Havreballe Passet, men man haabede, at den kunde komme over et Vadested Nord for Tavlov Sø, som *Willerup* havde anvist *Rosenstand* til Benyttelse i paakommende Tilfælde.

Steinmann, der hørte Skydning saavel til højre som til venstre for sig og kort efter saa, at Feltvagten ved Krybily Kro blev trængt tilbage, trak sine Feltvagter til sig og begyndte at retirere. *Willerup* anmodede ham gentagne Gange om at standse for at dække Kompagniets venstre Fløj, men *Steinmann* holdt sig til den almindelige Befaling, at Forpostkompagnierne paa den venstre Del af Stillingen ikke maatte fortsætte Forsvaret saa længe, at de kunde risikere at blive afskaaret. Han gik derfor tilbage til det Punkt, hvor Vejen fra Taarup støder til Vejen Børup-Stoustrup. Her standsede han noget, men fortsatte snart Retræten, ikke som befalet over Himmerigshus til Stoustrup Skove, fordi han ansaa denne Retræte for truet, men til Erisø.

Willerup, der stadig fik flere Tropper imod sig og tilsidst ogsaa blev beskudt af 2 Kanoner, turde nu, da tilmed hans

venstre Fløj var blottet, ikke holde sig længere i sin Stilling og maatte opgive at faa *Rosenstand* og hans Patrouille tilbage. Kompagniet trak sig kæmpende langsomt tilbage til Heise Kro, idet den benyttede enhver Stilling, Terrænet frembød.

7. Kompagni, der stod ved Bredstrup, blev ikke angrebet, men fik af Forpostkommandoren Ordre til at trække sig tilbage til Oversvømmelsen. Den ene Halvdel af 2. Kompagni, der stod bag Rands Fjord, indtog en Stilling ved Kirstinebjerg og blev derfra trukket ind i Fæstningen.

Da Regimentskommandøren saa, at Forposterne blev trængt tilbage, sendte han 3. Kompagni, Premierløjtnant *Weien*, frem for at optage dem. *Weien* besatte selv Hejse Kro med det halve Kompagni, medens han efterlod det andet halve Kompagni under Premierløjtnant *F. W. W. Petersen* som Reserve ved Vejsammenstødet Vest for Sønderbygaard.

Willerup trak sig igennem *Weiens* Stilling og fik af Regimentskommandøren Ordre til at besætte den vestlige Udkant af Stoustrup Skove.

Weien holdt sig ved Hejse Kro c. 1 Time. Han blev let saaret og maatte overgive Kommandoen til Sekondløjtnant *Køhler*, der kort efter blev dødelig saaret. Halvkompagniet, der nu var uden Officerer, trak sig tilbage til 4. Kompagni, der med de 2 Forpostkanoner havde taget Stilling ved Sønderbygaard. Premierløjtnant *F. W. W. Petersen* holdt med det andet Halvkompagni Stillingen Vest for Sønderbygaard i c. 1 Time, men da han blev truet i venstre Flanke fra Stoustrup Skove, som Fjenden imidlertid havde bemægtiget sig, blev han nødsaget til at gaa tilbage gennem 4. Kompagni, hvorpaa det samlede 3. Kompagni tog Stilling foran Oversvømmelsen, indtil det fik Ordre til at gaa bag denne.

4. Kompagni var nu i forreste Linie i Stillingen ved Sønderbygaard. Skudfeltet var her temmelig indskrænket paa Grund af nogle Huse, der laa langs Chausseen. Da Fjenden

stadig trak Forstærkninger til sig og nu havde 4 Kanoner i Ilden, maatte Stillingen opgives. Kompagniet besatte et Hegn c. 1000 Alen længere mod Øst.

Kort forinden var det, at General *Wilster* og Kaptajn *Hoffmann* blev saaret. Oberst *Neergaard* overtog nu Kommandoen over Divisionen; han beordrede Reserven, 2 Kompagnier af 21. Regiment og 4 Kanoner, der stod bag Fæstningsvolden, frem til en Stilling c. 1000 Alen Vest for Oversvommelsen og lod 4. Kompagni trække sig ind bag denne. Fægtningen standsede her Kl. $12\frac{1}{2}$ Eftmd.

Vi vender os nu til Forposterne paa den udsatte venstre Fløj. Omtrent samtidig med Angrebet paa Havreballe Passet var Fjenden rykket frem mod Gudso Passet. Feltvagterne ved Krybily Kro og ved Studsdal udviklede sig straks til Fægtning, men da Fjenden forte Forstærkninger frem, maatte de tilbage. Kaptajn *Daue*, der stod med det halve Kompagni ved Sandagergaard, optog Feltvagterne og trak sig fægtende tilbage til den Vej, der fra Borup fører mod Syd. Her fik Sekondlojtnant *Vincent* et Strejfskud i Hovedet, men vedblev desuagtet at føre sin Deling.

6. Kompagni, der stod ved Borup, havde imidlertid udviklet sig langs den nævnte Vej og optog her 1. Kompagni. De 2 Kompagnier var nu samlet, saa at en Tilbagegang let kunde være foretaget; men uheldigvis lod man sig lokke af Fjenden til at blive staaende.

Det var nemlig Fjendens Hensigt at afskære vor venstre Fløj. Det Kommando, 1 Bataillon, 1 Eskadron og 2 Kanoner, der var gaaet frem over Passet ved Gudsø, havde derfor faaet Ordre til ikke at trænge paa, men at føre en henholdende Fægtning for derved at give den over Havreballe Passet fremrykkende Styrke Tid til at komme saa langt frem, at den kunde sende nogle Afdelinger mod Syd i Ryggen paa vore Forposter paa venstre Floj.

Vore Kompagnier ved Borup blev derfor foreløbig ikke

drevet tilbage; Kampen blev staaende. Bataillonskommandøren, Major *Schack*, der var her til Stede, gav Ordre til ikke at gaa længere tilbage, da han mente, at det kun var en Rekognoscering, Fjenden foretog. I denne Mening blev han bestyrket derved, at Fjenden ikke mere trængte paa, og at Fægtningen Nord paa ogsaa syntes at være standset; han antog derfor, at Rekognosceringen var forbi, og at Kompagnierne snart igen vilde kunne indtage den tidligere Forpoststilling.

Da der var forløbet c. 1 Time, begyndte Fjenden imidlertid at omgaa *Daues* venstre Fløj, hvorfor han maatte gøre en Frontforandring med sit Kompagni, saa at det kom til at staa tværs over Vejen til Stoustrup. *Riises* Kompagni blev trukket sammen og stillet bagved i Reserve.

Major *Schack* fastholdt dog sin Mening, at det hele kun var en Rekognoscering, medens *Daue* hævdede den modsatte Anskuelse og anmodede om at maatte gaa tilbage. Først da Fjenden bragte sine 2 Kanoner i Stilling, gav Majoren sit Minde til, at Kompagnierne begyndte Retræten. Han førte dem først ad Vejen til Stoustrup, men da Kanonerne bestrog denne Vej paa langs, beordrede han Kompagnierne til at gaa til Honebjerg Ladegaard Skov. Majoren forsøgte at følge Kompagnierne til Hest gennem Terrænet, men maatte opgive det, da Markerne var fuldstændig opblødte. Han red da videre ad Vejen, men da han af en Bonde fik at vide, at Fjenden allerede havde besat Heise Kro, begav han sig ad en Markvej til den omtalte Skov. Her traf han 6. Kompagni i Tilbagegang langs Skovens nordlige Udkant. Han gik ud fra, at 1. Kompagni samtidig gik tilbage gennem den sydlige Del af Skoven, og uden at forvisse sig om, at dette var rigtigt, gav han 6. Kompagni Ordre til at fortsætte Retræten til Erisø. Her fandt han 5. Kompagni. Skønt der intet var at se til 1. Kompagni, førte Majoren de 2 Kompagnier til Sandalshus, hvor den ene Halvdel af 2. Kompagni, der havde staaet ved Erisø, allerede var indtruffet. Majoren havde dog forinden

sendt sin Adjutant med en Hornblæser mod Vest for ved Signaler at faa Kaptajn *Daue* til at fremskynde sin Retræte; men denne var for langt borte til at kunne høre Signalerne.

Daue havde nemlig ikke kunnet følge 6. Kompagnis hurtige Tilbagegang. Da der blev givet Ordre til at forlade Stillingen ved Børupvejen, var 6. Kompagni samlet i Reserve, medens 1. Kompagni var i spredt Orden og i Fægtning. Det tog Tid at trække Kompagniet ud af Kampen og at faa Skytterne samlet. Da Kompagniet over de opblødte Marker var naaet til Skoven, var Folkene saa anstrengte, at *Daue* fandt det rigtigt at lade dem puste noget. Fjenden fulgte kun langsomt efter, og det syntes, som om Fægtningen Nord paa ogsaa var gaaet i Staa. *Daue* saa ingen fjendtlige Afdelinger, der truede hans Retrætelinie, han antog, at 6. Kompagni stod i den nordlige Del af Skoven, og han saa et af vore Kompagnier staa rolig ved Erisø. Kaptajnen troede derfor nu, at Majoren dog havde haft Ret, at Fjenden kun foretog en Rekognoscering og snart vilde trække sig tilbage. Der syntes altsaa ikke at være nogen Grund til at fortsætte Tilbagegangen. Men da *Daue* vilde sætte sig i Forbindelse med 6. Kompagni, viste det sig, at det var gaaet tilbage. Han fandt nu sin Stilling altfor isoleret og begyndte Retræten. Da han kom ud af Skoven, hørte han, at der stod en heftig Fægtning ved Sønderbygaard. Træerne i Skoven har formodentlig taget af for Lyden. Han fremskyndede nu Marchen, som han rettede mod den sydlige Udkant af Stoustrup Skove. Straks efter saa han en fjendtlig Bataillon rykke imod ham fra Skovpartiet ved Himmerigshus. Kaptajnen svingede da mod Øst for at gaa til Erisø; men han var ikke kommet ret langt, før han opdagede et Par Batailloner, en Eskadron og nogle Kanoner, som rykkede frem ad Vejen til Snoghøj.

Kaptajnen fører nu sit Kompagni gennem en Lavning tilbage til Skoven, trækker sig skjult gennem denne mod Syd til Kolding Chausseen og følger denne mod Snoghøj i Haab om

derfra at kunne blive overført til Fyen. Ved Sammenstødet mellem Kolding og Vejle Chausse bliver *Daue* standset af fjendtlige Afdelinger, der her har taget Stilling. Stærkt beskudt ikke alene med Geværild, men ogsaa med Granater, trækker han sig ind i de Skovpartier, der ligger Syd for Kolding Chausse. Han søger gennem dem uset at naa ned til Stranden og langs denne saa skjult som muligt at gaa mod Vest mod Skærbæk, hvor han maaske kunde blive indskibet. Men i Højde med Damgaard bliver han standset af den Bataillon, han havde været i Kamp med ved Borup, og maa vende om. Han gaar nu langs Stranden i Haab om ved Signaler at kunne hidkalde Fartøjer fra Fyen — forgæves. Med sit dødtrætte Mandskab fortsætter han Marchen mod Øst. Et Par Tusind Alen Vest for Snoghøj udvider Strandbredden sig til en Eng, der paa de 3 Sider er omgivet af høje Bakker. Adgangen til Engen er spærret af en mindre Afdeling. *Daue* kaster den tilbage med Bajonetten, rykker frem paa Engen, men bliver nu overvældet af en voldsom Krydsild fra de omliggende Bakker. Sekondløjtnant *Vincent*, der trods sit Saar og sit Blodtab har holdt ud paa den lange anstrengende March og modigt har ført sin Deling, falder haardt saaret til Jorden, flere af Folkene deler hans Skæbne, og mange kaster sig ned paa Engen for om muligt at søge lidt Dækning mod den voldsomme Ild. *Daue* indser, at al videre Modstand er forgæves, han vinker med sit Lommetørklæde til Tegn paa, at han overgiver sig. Ilden ophører, og *Daue*, hans 3 Officerer, 6 Underofficerer og 144 Menige maa gaa i Fangenskab.

Endnu om Eftermiddagen haabede vi, at *Daue* havde slaaet sig igennem, men dette Haab bristede, da der kom Melding fra Middelfart, at man havde set et Kompagni blive omringet og taget til Fange Vest for Snoghøj.

Vi var meget nedtrykt over dette Uheld, ligesom over Tabet af Sekondløjtnant *Rosenstand* og hans Patrouille. Men 3 Dage efter havde vi den Glæde at se *Rosenstand* komme

velbeholden tilbage, da vi troede ham død, saaret eller gemt i en eller anden preussisk Fæstning. Vi hørte nu, hvorledes det var gaaet ham. Da han med sin Patrouille var naaet til Højrup Kro, saa han nogle fjendtlige Ryttere mod Syd ved Højrup By. Han rykkede ned imod dem, men blev, da han nærmede sig Byen, beskudt af Fodfolk. Han vendte nu om for at gaa samme Vej tilbage, men opdagede fjendtligt Rytteri ved Havreballe Passet, hvorfor han førte Patrouillen over det ham anviste Vadested Nord for Tavlov Sø, kom lykkelig og vel ind i Taarup Skov og gik skjult gennem denne mod Øst, sikker paa endnu at kunne slutte sig til sit Kompagni. Stor var derfor hans Skuffelse, da han opdagede, at Fjenden allerede havde besat Skovens ostlige Udkant. Han gav nu sine Folk den under de foreliggende Omstændigheder eneste fornuftige Ordre, at de skulde sprede sig og enkeltvis søge at undslippe. Selv gik *Rosenstand* ledsaget af en Mand mod Nord og skjulte sig i et Hus, der laa i Skovens nordvestlige Udkant. Han gemte sig paa Holoftet, hvorfra han gennem en aaben Luge, der vendte ud mod Vejen fra Havreballe Passet, saa de mange fjendtlige Afdelinger, der rykkede frem mod Fæstningen. *Rosenstand* og den Menige, der ledsagede ham, ombyttede deres Uniformer med nogle civile Klæder og gik efter Indbydelse af en Kreaturkommissionær til Tavlov-Nebel, hvor de var mindre udsat for at blive opdaget. Paa Vejen derhen var det nær gaaet *Rosenstand* galt; han mødte en fjendtlig Patrouille, der spurgte ham om Vej til en Gaard, han ikke kendte. Han anviste en Vej, der gik den modsatte Vej af den, han selv skulde, og ilede bort. Om Eftermiddagen gik *Rosenstand* og hans Ledsager til Breininge ved Vejle Fjord, hvor han fik en Fisker til for gode Ord og meget god Betaling at sætte ham over til den modsatte Fjordbred. Nogen Tid efter ankrede et Dampskib i Fjorden udenfor det Sted, hvor *Rosenstand* var kommet i Land. Han lod sig sætte om Bord. Her traf han General Lundings Ordonnansofficer,

der havde Ordre til at gaa til Rosenvold og derfra over Land at søge General *Hegermann-Lindencrone* for at faa nærmere Oplysning om Divisionens Stilling. Et Telegram havde nemlig kun meddelt, at Divisionen af en overlegen Styrke var trængt bort fra Vejlestillingen og havde trukket sig mod Nord. Paa Rosenvold erfarede Ordonnansofficeren, at Fjenden var rykket frem gennem Vejle. Han søgte da ind til Horsens, som imidlertid viste sig ogsaa at være blevet besat af Fjenden. Ordonnansofficeren lod derefter Dampskibet gaa til Aarhus; derfra tog han til Skanderborg, hvor han traf General *Hegermann*, der stod med sin Division i Stillingen Moss Sø—Skanderborg So—Solbjerg Sø. Efter at have faaet de ønskede Oplysninger vendte Ordonnansofficeren tilbage til Aarhus og tog med Dampskibet til Fredericia, hvor *Rosenstand* blev modtaget med aabne Arme. Efterhaanden naaede 8 Mand af hans Patrouille ind til Fæstningen.

Naar undtages Uheldet med Kaptajn *Daues* Kompagni, havde 20. Regiment kæmpet godt paa denne Dag. Med en Styrke af c. 1600 Mand, der var spredt i den lange Forpoststilling og i Begyndelsen kun var støttet af 2 Kanoner, havde Regimentet ydet en meget sejg Modstand mod den overlegne Fjende, der mødte med en Styrke af 10,000 Mand med 26 Kanoner.

Vort Tab var 8 Officerer, 9 Underofficerer og 195 Menige, nemlig 2 Officerer og 3 Menige faldne, 2 Officerer, 1 Underofficer og 12 Menige saarede, Resten fanget, deraf 1 Officer, 1 Underofficer og 3 Menige saarede. De faldne Officerer var Kaptajn *Hoffmann*, Stabschef ved 3. Division, og Sekondløjtnant *Køhler* af 20. Regiment, de saarede Officerer Generalmajor *Wilster*, Chef for 3. Division, Premierløjtnant *Weien* og Sekondløjtnant *Vincent* af 20. Regiment, deraf den sidste fanget, de fangne usaarede Officerer var Kaptajn *Daue* og Sekondløjtnanterne *Holstein* og *de Lopez Brandt* af 20. Regiment.

Fjenden opgav sit Tab til kun 2 Officerer og 18 Menige.

Efter Kampen indtog vi en meget tilbagetrukken Forpoststilling. Foran det vestre Afsnit stod c. 1200 Alen Vest for Oversvømmelsen et Kompagni paa Forpost. Foran det nordre Afsnit anvendtes en Bataillon til Forposttjenesten; den forreste Linie stod bag den Slugt, der danner Forlængelsen af Oversvømmelsen. Foran den befæstede Lejr udstilledes om Dagen kun enkelte Vedetposter, om Natten derimod en hel Vedetkæde c. 800 Alen foran Skanserne.

Fjenden, der efter Kampen havde besat Snoghøj, Sønderskovgaarde, Erisø, Stoustrup Skove, Sønderbygaard og Stoustrup indtog den følgende Dag en Forpoststilling over Damgaard, Taarup og Bredstrup.

Om Eftermiddagen hørte vi Kanontorden i Retning af Vejle. Forst efter mange Dages Forløb fik vi Efterretninger om denne Kamp.

I FREDERICIA

FRA 9. MARTS TIL 19. MARTS

Den 10. Marts skriver jeg hjem:

„Vi har ikke set Aviser i en hel Uge og ved ikke, hvorledes vor Sag staar i Europas Øjne efter de Allieredes Indmarch i Jylland og efter Kampene ved Fredericia og Vejle. Vi er meget spændt paa, hvad Frankrig og England vil sige dertil. Vi haaber, at de snart vil tale et Ord med og sætte en Stopper for de 2 tyske Stormagters skammelige Overfald paa vort lille Land. Her gaar Rygter om, at Vestmagterne har foreslaaet en Konference, hvor den dansk-tyske Strid skal afgøres. Man frygter for, at Stormagterne vil blive enige om at danne et Slesvig-Holsten i Personalunion med Danmark. Det vilde være Begyndelsen til Danmarks Tilintetgørelse. Hvis vor Regering gaar ind paa en saadan Ordning, faar vi ganske vist snart Fred, men hvilken Fred, en vanærende, en ulykkebringende Fred. Men vil Regeringen, som Folket vil, en Kamp til det yderste mod de 2 Stormagter, for at vise, at det danske Folk vil gøre alt for at bevare sin Selvstændighed, ikke vil vige tilbage selv for en saa ulige Kamp, da er det muligt, at Vestmagterne vil hjælpe os. Glipper dette Haab, er alt tabt, alt undtagen Æren. Men naar Æren ikke er tabt, naar Folket har bevaret Agtelsen for sig selv, da er der Haab om en Genoprejsningens Time."

Efter Kampen den 8. Marts lod Fjenden os nogenlunde i Ro i de følgende 4 Dage, maaske fordi Vejret var ganske

afskyeligt med Storm, Sne og Regn, og Vejene opblødte, næsten ufremkommelige. Man gik i Dynd til op over Anklerne. Vore Folk led meget, naar de var paa Forpost. Efter at Forpoststillingen var trukket tæt ind til Fæstningen og den befæstede Lejr, var det endnu mere end tidligere af den største Betydning, at hvert Led af Forposterne, hver Mand udviste den højeste Grad af Agtpaagivenhed. Oberst *Scharffenberg* gav derfor Lojtnant *Irminger* og mig Ordre til hver Nat skiftevis at inspicere Forposterne. Jeg tillod mig at udtale, at det sikkert vilde vække stor Misfornøjelse mellem Officererne ved Afdelingerne, at 2 saa unge Adjutanter skulde inspicere, og bad Obersten, hvis han fastholdt sin Befaling, da at lade den bekendtgore for Afdelingerne. Dette gik Obersten ind paa. Det blev i Brigadebefalingen meddelt, at en af Brigadens Adjutanter hver Nat vilde inspicere Forposterne i Brigadekommandørens Sted, og at de var berettiget til at forlange enhver Oplysning og til at give enhver Befaling vedrørende Forposttjenesten. Dette hjalp noget, men uagtet *Irminger* og jeg søgte at udføre denne Tjeneste paa den mest taktfulde Maade, mærkede vi dog jævnlig, at man ikke syntes om denne Inspicering. Imidlertid viste det sig enkelte Gange, at Oberstens Bestemmelse ikke var ganske overflødig, saaledes en Nat kort efter Bombardementet. Forholdene var da saa alvorlige, at Oberst *Scharffenberg*, der havde Kvarter i en Træbygning i den bageste Del af Lejren, beholdt Klæderne paa og kun tog Støvlerne af, naar han sent om Aftenen gik til Sengs, hvis man her kan bruge dette Udtryk. Man kan derfor forstaa min Forbavselse, da jeg under Inspiceringen en Nat traadte ind i en Barakke, der laa umiddelbart bag en af Skanserne, og fandt Kompagnikommandoren og hans Løjtnant liggende fuldt afklædte i deres Senge, uagtet Kompagniet stod i yderste Linie. Det var 2 af Brigadens flinkeste Officerer, men de havde den Opfattelse, at der ikke var Grund til at vente Angreb den Nat. Jeg med-

delte dem, hvorledes Brigadekommandoren opfattede Forholdene, og forlangte, at de straks skulde staa op og klæde sig paa. Jeg udtalte bestemt, at jeg ikke forlod Barakken, førend jeg havde set dem i Klæderne, men tilføjede, at jeg, hvis de fulgte min Opfordring, ikke vilde melde det passerede.

Den 11. Marts horte vi om Aftenen Skydning i sydvestlig Retning. Det var, efter hvad Beboerne senere meddelte os, 2 fjendtlige Patrouiller, der var stødt sammen og i Mørket havde antaget hinanden for Fjender.

Efterhaanden blev der ansat Feltpræster ved de forskellige Dele af Hæren. Saaledes blev Pastor *Peter Rordam*, Sognepræst i Lyngby, ansat som Feltpræst i Fredericia, hvor han ankom i Begyndelsen af Marts. Han holdt Altergang og Bibellæsning skiftevis hveranden Dag. Sondag den 13. Marts var jeg til Alters; der var en Del Menige, men ikke saa mange, som jeg havde ventet. Gudstjenesten var meget opbyggelig, Altergangen højtidelig og gribende, som naturligt var under saa alvorlige Forhold, hvor man saa at sige har Døden lige for Øjnene.

Den 14. Marts syntes Fjenden, at vi havde haft Ro nok. Han rykkede Kl. $10\frac{1}{2}$ Fmd. frem med 2 stærke Kolonner, den ene over Bredstrup og Egum, den anden over Havreballe Passet mod Stoustrup. Tropperne blev straks alarmeret; men det blev kun til en Forpostfægtning. Kl. $12\frac{1}{2}$ var Fjenden i Tilbagegang, og Alarmeringen blev hævet. Fremsendte Patrouiller meldte, at Fjenden var gaaet tilbage med den ene Kolonne til Skallerup og Bredstrup, med den anden til Kongsted og Torp.

Den 15. og 16. Marts lod Fjenden os atter i Ro, men den 17. Marts foretog han en større Rekognoscering over hele Linien. Fra Lejren kom der Kl. $10\frac{1}{2}$ Fmd. Melding, at Fjenden med større Styrke rykkede ind i Vester Skov; man antog, at han derfra vilde foretage et Angreb paa den befæstede Lejr. Jeg blev straks sendt ud til Lejren for at indhente nærmere

Oplysninger. Ledsaget af en Ordonnans jog jeg i Galop ud gennem Kongens Port. Da jeg nærmede mig Ravelinen, en lille Skanse udenfor Porten, saa jeg en af vore Læger staa foran den derværende Toldbygning; han gjorde Tegn til mig, at han vilde tale med mig. Jeg vinkede afværgende med Haanden og raabte, at jeg ikke havde Tid; men han stillede sig midt paa Vejen, saa at jeg maatte standse, hvis jeg ikke vilde ride ham over. Jeg bebrejdede ham, at han sinkede mig; han undskyldte sig med, at han havde en vigtig Melding til Brigadekommandoren. Han bad mig melde, at han havde etableret Ambulancen i Toldbygningen. „Det er godt," sagde jeg og vilde ride videre. „Nej, holdt, der er meget mere endnu," raabte Doktoren og kom med følgende mærkelige Tilføjelse: „Vil De melde, at de haardt Saarede kan jeg ikke gøre noget ved her, dem lader jeg bringe ind til Lazarettet, og de let Saarede sender jeg ogsaa derhen, de kan godt gaa den korte Vej." Jeg svarede ham ærgerlig, at der ikke var nogen Mening i at sinke mig med en saa betydningsløs Melding, der kun sagde, at han intet vilde udrette. Bemeldte Læge, en af de tidligere Bataillonskirurger, var fuldkommen uduelig. Da han selv vidste det, søgte han altid at skubbe alt Arbejde og Ansvar fra sig. Han blev ogsaa indstillet til Afsked, men da man havde Mangel paa Læger, blev Indstillingen ikke taget til Følge. Han var heldigvis en Undtagelse blandt vore Læger, hvoraf mange ikke alene var meget dygtige, men ogsaa meget opofrende, idet de med den største Ro og Uforfærdethed forbandt de Saarede midt i den heftigste Kugleregn. En af vore Læger, Overlæge *Boesen* ved 17. Regiment, fandt Heltedøden den 18. April, da han var beskæftiget med at forbinde de Saarede.

Jeg naaede snart Lejren; her var man stadig af den Mening, at der var samlet en meget stor Styrke i Vester Skov. Jeg antog, hvad ogsaa viste sig senere, at man meget havde overdrevet Fjendens Styrke. Medens jeg var i Lejren, op-

dagede vi, at der blev samlet en stor Mængde Kreaturer i Ladebygningerne ved Kirstinebjerg, en Gaard tæt ved Vester Skov. Der blev derfor fra flere af Skanserne sendt nogle Granater derud; en af dem traf Ladeporten saa heldigt, at den aabnedes paa vid Gab. I det samme styrtede de forfærdede Kreaturer ud paa Marken. De Soldater, der skulde passe paa dem, blev ligesaa forfærdet og flygtede ind i den nærliggende Skov. Kreaturerne var saa elskværdige at lobe ind imod Lejren, hvorpaa vi indfangede dem og bragte dem i Sikkerhed, for at de ikke oftere skulde blive udsat for Fjendens Efterstræbelser. Ved Beskydningen udbrod der Ild i Kirstinebjerg, der nedbrændte til Grunden. Hvor bedroveligt dette end var, medførte det dog den Fordel, at Fjenden ikke oftere kunde have Tilhold i denne Gaard, der laa altfor nær, ikke mere end 2000 Alen fra den befæstede Lejr.

Da jeg kom tilbage fra Lejren, fandt jeg Obersten paa Volden. Man havde derfra kunnet folge Fjendens Bevægelser. Fremrykningen var sket i 3 Kolonner, hver paa et Par Batailloner, nogle Kanoner og noget Rytteri. Den ene Kolonne, som man havde set fra Lejren, var kommet fra Bredstrup og var gaaet over Egum og Vejlby ind i Vester Skov; den anden ad samme Vej til Egum og derfra i sydostlig Retning, den tredie over Havreballe Passet til Stoustrup og Sonderbygaard. 20. Regiments 2. Bataillon var paa Forpost. Kompagniet Willerup stod med en Feltvagt paa Egum Vejen bag Slugten lige over for Stenhøj. Da Fjenden søgte at besætte denne Høj, blev han heftig beskudt; men han trak Forstærkninger til sig og tvang Kompagniet tilbage til den bagved liggende Tobakshytte. Noget efter Middag trak Fjenden sig tilbage, og vi indtog den tidligere Forpoststilling. Om Eftermiddagen blev der sendt 2 Kompagnier af 14. Regiment frem til Kirstinebjerg for at skaffe Underretning om, hvorvidt Fjenden havde forladt Vester Skov. Da der ingen Fjende fandtes der, ryk-

kede Kompagnierne til Vejlby og Anelyst og vendte tilbage Kl. 6 Eftmd. uden at være stodt paa Fjenden.

Det var den Dag smukt Vejr med klart Solskin, noget, der altid virker opmuntrende paa Soldaterne. Da Afdelingerne rykkede ud, sang Folkene, saa det var en Lyst at høre, og det uagtet de ikke vidste, om de ikke straks skulde i Kamp, maaske en haard Kamp mod stor Overmagt, maaske for mange den sidste Kamp — det ved man heldigvis ikke forud.

Da det syntes, at Fjenden ved sine Rekognosceringer havde sin særlige Opmærksomhed henvendt paa den befæstede Lejr, og da Oberst *Scharffenberg* stadig havde gjort gældende, at Forsvarsstyrken her var for svag, blev den forstærket med 2 Bataillioner fra Fæstningens nordre Afsnit, der til Erstatning fik 1 Bataillon fra det vestre Afsnit. Oberst *Scharffenberg* havde saaledes Kommandoen over 7 Bataillioner, nemlig 3 paa Hovedvolden og 4 i den befæstede Lejr. 13. Regiment dannede Hovedreserven.

Den næste Dag horte vi Rygter om, at der samtidig med vor Fægtning foran Fredericia havde været en større Kamp ved Dybbøl. Fjenden havde foretaget en Rekognoscering og havde drevet vore Forposter tilbage, saa at de nu stod tæt foran Skanserne. Vort Tab havde været stort, Fjendens dog endnu større. Men selv om Fjenden havde lidt større Tab end vi, havde det ikke samme Betydning for ham som for os, idet han stadig kunde erstatte sine Tab med friske Kræfter, baade Officerer, Underofficerer og uddannet Mandskab. Vi derimod kunde slet ikke faa Tabet af Officerer og Underofficerer erstattet, og i Stedet for det Mandskab, vi mistede, kunde vi kun faa ældre Forstærkningsmænd eller ufuldkomment uddannede Rekrutter. Denne Tilgang kunde undertiden komme meget ubelejligt, saaledes modtog 9. Regiment den 17. Februar i Kantonnementet ved Gudsø 350 Forstærkningsmænd. De var paa Marchen blevet ført af en eneste Befalingsmand; det var

derfor ikke saa underligt, at ikke saa faa af dem var forsvundet undervejs; de indfandt sig dog i Løbet af Aftenen. At vedkommende Befalingsmand hverken medforte Stamlister eller andre Oplysninger om Mandskabet, gjorde ikke Vanskelighederne mindre. 20. Regiment modtog den 18. Marts fra Rekrutskolen i Odense 279 Rekrutter, som allerede kom i Fægtning den følgende Dag.

Den 19. Marts havde jeg en drøj Dag. Kl. 4 om Morgenen red jeg ud for at inspicere Forposterne, hvor alt var roligt. Kun et Par Timer efter, at jeg var kommet tilbage, blev der Kl. 9½ Fmd. meldt fra Lejren, at en Kolonne bestaaende af alle Vaabenarter rykkede mod Trælle, og omtrent samtidig kom der Melding fra Hovedvolden, at større Kolonner marcherede frem mod Stoustrup. Der blev straks alarmeret. Obersten red ledsaget af *Irminger* og mig ud til Lejren. Vi saa derfra, at Fjenden angreb vore Forposter, der var udstillet af 20. Regiments 1. Bataillon. Premierløjtnant *Riise*, der med sit Kompagni stod paa Egumvejen bag Slugten lige over for Stenhøj, søgte at forhindre Fjenden i at besætte dette Punkt; men der blev stadig trukket Forstærkninger til ligesom i Fægtningen 2 Dage tidligere; det var aabenbart, at det var Fjendens bestemte Hensigt at bemægtige sig denne Høj. Det viste sig ogsaa, at et af Bombardementsbatterierne netop skulde anlægges her. Under denne Fægtning blev Premierløjtnant *Riise* saaret, og Kompagniet maatte trække sig tilbage hen imod *Prins Christians* Bastion. Om Eftermiddagen gjorde vi Forsøg paa at tage Forpostterrænet tilbage, men forgæves. Vort Artilleri baade paa Hovedvolden og i den befæstede Lejr deltog i Kampen, men paa Grund af Afstanden uden synderlig Virkning. Vort Tab var 1 Officer faldet, 1 Officer, 1 Underofficer og 12 Menige saarede. Den faldne Officer var Sekondløjtnant *Christensen*, en flink juridisk Kandidat, Søn af den bekendte Politiker, *Balthazar Christensen*. Fjenden mi-

stede 4 Officerer og 26 Underofficerer og Menige, dels faldne, dels saarede.

Fjenden udstillede sine Forposter langs Vester Skovs sydlige Udkant, derfra til Stoustrup med en stor Bue foran Stenhøj lige til Tobakshytten; fra Stoustrup frem i sydøstlig Retning til Hanerup Teglværk og videre langs Stranden.

Om Aftenen saa vi, at de fjendtlige Tropper kogte i deres Stillinger, et Bevis paa, at det denne Gang ikke var Fjendens Mening at gaa tilbage igen. Fæstningen var nu cerneret. Vi ventede om Natten Angreb paa den befæstede Lejr, hvorfor den største Del af Brigadens Afdelinger blev beordret til at staa under Vaaben hele Natten.

Det viste sig, at det var Preussere, der angreb os paa højre Fløj, og Østrigere, der var rykket mod venstre Fløj. Ingen af de Allierede havde villet unde den anden alene at plukke de Laurbær, som Fredericias Erobring vilde bringe Sejrherren. At Fæstningen vilde blive erobret, derom tvivlede ingen af Rivalerne. Der blev dog ingen Laurbær at plukke.

BOMBARDEMENTET AF FREDERICIA

DEN 20. OG 21. MARTS

Den 20. Marts om Morgenen Kl. 6, da *Irminger* og jeg netop havde sat os for at drikke Kaffe, hørte vi en susende Lyd gennem Luften og derefter et voldsomt Knald. „Hvad var det?" spurgte *Irminger*. „Det var en Granat," svarede jeg, „det er Bombardementet, der begynder." Den ene Granat fulgte efter den anden, snart var Bombardementet livligt. Vi drak vor Kaffe og gik derpaa ud for at se, om der var udbrudt Ild noget Sted, og hvorledes det i det hele stod til udenfor. For Enden af Prinsessegade, hvor Brigadekvarteret var, stod der en Mølle paa *Prins Christians* Bastion. Fjenden havde lagt et af sine Batterier i Forlængelse af Gaden og sigtede stadig efter Møllen. Granaterne strøg derfor ned ad Gaden, sprang og sendte Stumperne videre. Det var slet ikke hyggeligt at passere Gaden.

Om Formiddagen blev Oberst *Scharffenberg* kaldt til Kommandanten; jeg fik Ordre til at ledsage ham. Da vi kom ud i Porten og vilde gaa ned ad Gaden, kom der en sand Regn af Granater. Det var, som om Artilleristerne ude i Batteriet havde faaet Meddelelse om, at vi skulde af Sted. Obersten blev staaende i Porten for, som han udtrykte sig, at vente, til den Granatbyge var drevet over. I det samme kom en af vore flinke Dragonordonnanser gaaende midt ad Gaden. Hver Gang en Granat sprang, og Stumperne susede ham om Ørene, raabte han: „Her skal du ind, min Pige", og greb med begge

Hænder efter Stumperne. Han lagde slet ikke Mærke til os og blev helt flov, da han opdagede os i Porten. Obersten spurgte ham, hvad det var, han raabte, og hvorfor han greb efter Granatstumperne. „Det er nu saadan en Tro, vi har, Hr. Oberst, at naar vi griber efter Granatstumperne og siger, her skal du ind, min Pige, saa gør de os ikke noget." „Hvorfor siger I, min Pige?" spurgte Obersten. „Det ved jeg ikke, saadan siger de andre."

Granatbygen var nu sagtnet noget. Obersten og jeg begav os paa Vej. Vi saa ikke et civilt Menneske paa Gaden; Beboerne var flygtet. Den eneste, vi modte, var Feltpræsten, Pastor *Peter Rørdam*, der i fuld Ornat kom gaaende rolig imod os. Den Gang Obersten læste i Dagsbefalingen, at *Rørdam* var blevet ansat som Feltpræst i Fredericia, sagde han: „Naa! nu kommer der en af „de Sorte" hertil; det er naturligvis en af dem, der vil kæmpe til sidste Mand, men selv vil være den sidste." Da vi saa *Rørdam* komme imod os, sagde Obersten: „Nu skal vi se, om „den Sorte" kan staa for Skud", standsede ham, præsenterede sig for ham og indlod sig i Samtale med ham. I det samme kom der en Granat susende — tru—ru—ru—ru—, sprang med et voldsomt Knald og sendte Stumperne videre, saa de rog om Ørene paa os. *Rørdam* lod sig slet ikke anfægte deraf og fortsatte rolig Samtalen. Der kom en anden og en tredie Granat uden at gøre mere Indtryk end den første. *Scharffenberg* tog nu Afsked med Pastoren og gik videre, medens Granaterne stadig knaldede over Hovederne paa os. Da vi var gaaet et Par Skridt, sagde Obersten: „Det var dog Satan til Præst, han blinkede jo ikke en Gang med Øjnene, naar Granaterne sprang, og det uagtet det jo ikke er saa længe siden, han kom hertil, saa han endnu ikke kan være vant til at høre den Musik." Senere horte vi, at Pastor *Rørdam* altid var der, hvor Faren var storst, og at han indgav Folkene Mod ved med den mest forbavsende Ro at færdes mellem dem midt i den værste

Kugleregn. Han sagde til Folkene, at de kunde være overbevist om, at ikke en eneste Mand blev saaret eller dræbt uden Vorherres Villie; det kunde derfor ikke nytte, at de dukkede sig for Kuglerne; de skulde blot frejdigt gøre deres Pligt. Den anden Bombardementsdag skulde en Menig begraves. *Rordam* holdt en temmelig lang Ligtale. Da Granaterne faldt tættere og tættere, og da Folkene, der overværede Begravelsen, begyndte at blive urolige og kigge efter Granaterne, gik den inspektionshavende Officer hen til Pastoren og henstillede til ham snart at slutte sin Tale, da han ellers kunde risikere at maatte begrave dem alle sammen. Pastoren smilede, undskyldte sig med, at han ikke havde lagt Mærke til de mange Granater, og tog Henstillingen til Folge.

Den lille Scene mellem Oberst *Scharffenberg* og Pastor *Rørdam* fik et Efterspil. Da Brigadestaben om Efteraaret var indkvarteret hos Hofjægermester *Carlsen* paa Gammel Kogegaard, kom Rordam en Dag i Besog hos Hofjægermesteren, der var hans Svoger. Vi saa ikke Pastoren før ved Middagen. Obersten hilste venligt paa ham uden at omtale deres forste Møde; men under Maaltidet rejste *Scharffenberg* sig og bad om Tilladelse til at sige et Par Ord. Det forbavsede mig meget, da jeg flere Gange havde bemærket, at Obersten ikke holdt af Skaaltaler og havde meget ondt ved at udbringe en Skaal. Obersten udtalte, at han maatte gore en Mand ved Bordet en Undskyldning; han fortalte, hvilke Tanker han havde haft om Pastor *Rørdam*, da denne blev ansat som Feltpræst, berettede i korte Træk om Mødet under Granatregnen og om Pastorens heltemodige Forhold under Bombardementet. Han udtalte sin Beundring for Pastoren og var glad over at have faaet Lejlighed til at gøre ham en Undskyldning, fordi han havde haft saa daarlige Tanker om ham. Han opfordrede Selskabet til at tømme et Glas for den tapre Feltpræst. *Rørdam* var meget bevæget og havde Taarer i Øjnene, da *Scharffenberg* gik hen og trykkede hans Haand.

Efter denne lille Udflugt til de fredelige Forhold paa Gammel Kogegaard vender vi tilbage til Bombardementet.

Oberst *Scharffenberg* og jeg naaede uskadt til Kommandanten, der meddelte Obersten, at han antog, at Bombardementet var Indledning til et Stormangreb paa den befæstede Lejr, at han under disse Forhold ansaa det for rigtigt, at der blev ansat en særlig Kommandant for Lejren, og at han havde udset Obersten til dette Hverv.

Besætningen i Lejren blev foroget med 13. Regiments 2. Bataillon og talte saaledes 5 Bataillioner. Desuden blev der givet Ordre til, at Besætningerne paa Fæstningens 2 Afsnit ved Alarmering skulde afgive hver 1 Bataillon, der tillige med 1 Batteri skulde danne Reserve for Lejrens Besætning og have Alarmplads ved Kongens Port, hvorigennem Vejen førte ud til Lejren. Endelig blev der holdt en Bataillon og et halvt Batteri som Hovedreserve.

Efter at have faaet disse Meddelelser gik Oberst *Scharffenberg* og jeg tilbage til vort Kvarter og flyttede derefter straks ud i den befæstede Lejr, hvor Brigadekvarteret blev etableret i et forhenværende Krudtmagasin. Der var indrettet et lille Værelse til Obersten; Moblementet var meget primitivt; der fandtes kun en Seng, et Bord og en Stol. Det øvrige temmelig store Rum var delt ved en spansk Væg; den mindre Del var *Irmingers* og min Dagligstue, Spisestue og Sovekammer; den større Del var Skrivestue. Den var stor nok, men meget mørk, da der kun fandtes et eneste lille Vindue, kun $\frac{1}{2}$ Alen bredt og $\frac{1}{2}$ Alen højt. Vi maatte stadig have Lys tændt, hvorfor vor Beholdning snart var opbrugt. Det var ret betegnende for Forholdene, at det ikke var muligt at faa Lys og Tændstikker i Fredericia; det blev nødvendigt at sende en Mand til Middelfart for at faa en ny Forsyning.

Som før omtalt var en stor Del af Befolkningen allerede tidligere flygtet fra Fæstningen. Straks om Morgenen da Bombardementet begyndte, tog alle Flugten, som blot paa nogen

Maade kunde komme af Sted. Mange blev grebet af Panik og flygtede over Hals og Hoved uden en Gang at aflaase Dorene til deres Lejligheder eller deres Butikker. Alle samledes nede ved Havnen for at blive overført til Fyen. Endog Postmesteren forsvandt, saa at Postgangen fuldstændig standsede, hvilket var saa meget uheldigere, som mange Soldater kunde onske at sende en Hilsen, maaske den sidste, til Hjemmet. Vi maatte sende Brevene til Middelfart. Borgmesteren forlod Byen næste Dag uden saa meget som at underrette Kommandanten derom. Der var saaledes ikke nogen civil Øvrighed indtil den 25. Marts, da den flinke Politimester fra Slesvig, Justitsraad *A. Jørgensen*, overtog Forretningerne som Borgmester og Politimester. Foruden Restauratørerne var ogsaa de Folk, der handlede med Spisevarer, flygtet; man maatte derfor holde sig alene til Naturalforplejningen. Heldigvis havde jeg, nogle Dage for Bombardementet begyndte, fra min Familie faaet en stor Kurv med en Mængde Madvarer, bl. a. en hel Oksesteg, en stor Skinke og alt til koldt Bord. Disse Sager kom netop nu udmærket tilpas. Vi levede ganske en familie; Obersten spiste sammen med os og var lige saa glad over Madkurven som vi andre. Vor Kokkepige var flygtet; nu maatte den som Kok dresserede Ordonnans vise, hvad han duede til. Det kneb lidt i Begyndelsen, men Obersten, der som Pebersvend kendte lidt til Kogekunsten, hjalp ham og lærte ham at stege en Bøf og bage en Pandekage; det var de staaende Retter.

Der udbrød Ild mange Steder i Fæstningen, næsten alle Husene i den Gade, hvor vi havde haft Kvarter, og hele den Del af Byen, der laa mellem Vendersgade og Kongensgade, gik op i Luer. Garnisonssygehuset blev antændt og nedbrændte; her laa et Par Hundrede Syge og Saarede, som midt under Granatilden blev transporteret til Bogense. Der blev gjort alt for at standse Ilden, men Slukningen var forbundet med store Vanskeligheder, fordi det næsten hele Tiden brændte

paa 5 à 6 Steder paa een Gang, og fordi Fjenden sogte at forhindre Slukningsarbejdet ved særlig at beskyde de Steder, hvor Ilden udbrød. Brandvæsenet var allerede i Februar blevet underlagt Ingeniorkommandoen, der havde overdraget Premierløjtnant *Hoskiær* Overledelsen deraf. Det var et vanskeligt Hverv, da de fleste af Byens Brandfolk var flygtet. Afdelingerne maatte afgive Mandskab til Betjening af Sprøjterne under Ledelse af 10 københavnske Brandmænd, der medbringende 8 Sprøjter var kommet til Fredericia.

Om Eftermiddagen blev jeg sendt med en Ordre til Kommandøren for 9. Regiment, Oberstløjtnant *Tersling*, der var blevet i sit Kvarter, uagtet han havde faaet Tilladelse til at flytte ud i Lejren, hvorhen Regimentets ene Bataillon var blevet beordret. Oberstløjtnanten boede netop i den Del af Byen, der var mest medtaget af Bombardementet. Da jeg havde udrettet mit Ærinde, spurgte jeg Oberstløjtnanten, hvorfor han ikke flyttede ud i Lejren. Vel blev den ogsaa beskudt, men ikke nær saa stærkt som Byen. „Nej Tak, min gode Løjtnant," svarede han, „jeg bliver her. Nu har Fjenden nedskudt det meste af denne Del af Byen; han kan ikke have nogen Interesse af vedblivende at sende sine Granater herhen. Det skulde derimod ikke undre mig, om han nu fandt det rigtigt at sætte al Kraft paa at bombardere Lejren. Nej Tak! Jeg bliver her."

Det var meget uhyggeligt at gaa gennem den brændende By og se al den Ødelæggelse, Bombardementet havde anrettet. De mange Granaters Susen gennem Luften og deres paafølgende Knald gjorde ikke Vandringen hyggeligere. En Officer talte 133 Granater i 1 Time.

Da jeg kom tilbage til Lejren, anmodede en af vore Oppassere om Tilladelse til at gaa ind til Byen. Jeg gav ham Lov til at gaa et Par Timer; han kom tilbage sammen med en Kammerat bærende en Chaiselong. Paa min Forespørgsel, hvor han havde taget den, forklarede han, at han havde

reddet den ud af et brændende Hus; han syntes, det var Synd at lade den brænde, da den kunde gøre god Nytte i Oberstens Stue, hvor den ogsaa fik Plads. Obersten takkede ham for hans Opmærksomhed, men forbød ham paa det strengeste oftere at redde noget. Der blev gjort Anmeldelse til Politiet om det passerede, for at Ejeren til sin Tid kunde faa sin Chaiselong igen. Oppasseren, der hed *Knigge*, var en mærkelig Fyr; han kendte ikke til Frygt og havde ikke Spor af Respekt for Granater. Da vi senere kom til Dybbøl, spurgte Obersten ham, hvor han syntes, der var bedst, i Fredericia eller paa Dybbøl. „I Fredericia," svarede han uden at betænke sig, „for der fik man ikke alene Granater, men ogsaa Tagsten i Hovedet." *Knigge* var Smed af Profession; han var blevet Oppasser, fordi han var platfodet. Medens vi var i Dybbølstillingen, spurgte han, om han ikke kunde blive rigtig Soldat; han var ikke mere platfodet, end at han paa sin Fod var gaaet hele Norge og Sverrig igennem, hvad hans Vandrebog ogsaa udviste. Jeg skrev en Ansøgning for ham; Obersten anbefalede den varmt; men desuagtet blev den mærkelig nok afslaaet.

Bombardementet fortsattes med samme Styrke til Kl. 9 Aften, da det vel sagtnedes, men dog saa smaat vedvarede hele Natten.

Fjenden havde anlagt 5 Batterier med tilsammen 42 Kanoner. Egnens Bønder og bl. a. ogsaa Seminaristerne fra Gjedved blev tvunget til at udføre disse Batterianlæg. Batterierne var anlagt paa følgende Steder: 2 Batterier Vest og Nordvest for Kirstinebjerg til Beskydning af Lejren; de laa i en Afstand af c. 3000 Alen fra de nærmeste Skanser og var bestykket med henholdsvis 8 riflede 4 Pds. og 6 glatløbede 18 Pds. Kanoner; 1 Batteri paa Stenhøj med 12 riflede 6 Pds. Kanoner; 1 Batteri i Udkanten af Stoustrup Skove og 1 Batteri mellem Sandalshuse og Erisø, hvert bestykket med 8 riflede

8 Pds. Kanoner. De 3 sidste Batterier laa i en Afstand af c. 3500 Alen fra de nærmeste Fæstningsværker, netop i saa stor en Afstand, at vore glatlobede Kanoner, hvilke udgjorde langt den største Del af vor Skytsbeholdning, ikke kunde naa dem. Vi havde, da Bombardementet begyndte, 188 Kanoner, hvoraf kun 5 riflede 12 Pds. og 12 riflede 4 Pds. Resten var glatlobede. Under Bombardementet blev desuden 21 Kanoner stillet i Batteri, deraf 7 riflede 12 Pds.

Da vore Artillerister begyndte at skyde med de riflede Kanoner, sprang Granaterne til stor Forskrækkelse for vore Skytter over Hovedet paa dem, altsaa altfor tidligt, længe førend de havde naaet Fjenden. Skydningen med Granater maatte derfor indstilles. Det fortaltes, at Brandrørene havde været magasineret saa længe, at Trærørene, hvori Krudtsatsen anbringes, var tørret ind og revnet. Ilden kunde saaledes forplante sig langs Revnen hurtigt ned til Sprængladningen i Stedet for langsomt gennem Satsen. Der blev straks rekvireret nye Brandror fra København, men de kom først Natten mellem den 21. og 22. Marts.

Fjenden forsøgte at trænge vore Forposter tilbage; det lykkedes ikke paa Nordfronten, hvorimod Forposterne foran Vestfronten maatte gaa noget tilbage.

Om Aftenen fik vi lidt Ro. Jeg benyttede mig deraf til at skrive et Brev til min Forlovede. Da Obersten kom ind paa Kontoret og saa det, sagde han: „De skriver naturligvis til Deres Forlovede. Skriv til hende fra mig, at jeg er en gammel, fornuftig Mand (han var forresten ikke mere end 53 Aar), der ikke udsætter vort Liv uden Grund. Men naar det er nodvendigt, holder jeg os ikke tilbage, men husker, at Forsynet forud har skrevet sine Passersedler til dem, der skal gaa bort.“ Det var saa smukt af Obersten at ville sende min Forlovede en Trøst, og hans Udtalelse vidnede om hans stærke Tro paa Forsynets Styrelse, der gjorde, at han altid

bevarede den mest urokkelige Ro selv i den voldsomste Kugleregn.

Vi sov ikke meget den Nat. Vi laa paa Sengen med Klæderne paa, parat til at springe op, hvis der skulde komme Melding om Angreb. Granaternes Susen i Luften og Larmen, naar de sprang, forstyrrede Søvnen. Der blev ikke mere Tale om at sove, da Bombardementet om Morgenen Kl. 3 tog fat igen med samme Styrke som den foregaaende Dag. Kl. 12 Middag blev Bombardementet særlig voldsomt for pludselig Kl. 1 at holde fuldstændig op. Var det Tegn paa, at Fjenden nu vilde storme? I største Spænding ventede vi Angrebet; men en Time efter begyndte Kanonerne igen at lade sig hore. Det rygtedes snart, at Anledningen til denne Pause mellem Kl. 1 og 2 var, at Feltmarskal *Wrangel* havde sendt en Parlementær til Kommandanten med en skriftlig Opfordring til at overgive Fæstningen. General *Lunding* havde naturligvis givet et afslaaende Svar, da hverken selve Fæstningens Værker eller Skanserne i den befæstede Lejr havde taget nogen nævneværdig Skade. En saadan Opfordring til Overgivelse kunde kun være Forløber for Stormangrebet. Det maatte komme, det var vi sikre paa, enten i Lobet af Dagen eller maaske snarere næste Dag, da det netop var Kongen af Preussens Fødselsdag. Vi lovede os selv at ville gøre alt for at forhindre, at den forhadte Preusserkonges Fødselsdag skulde blive fejret ved en saadan Vaabendaad, og haabede, at det skulde lykkes os at kaste de Stormende tilbage med brodne Pander.

Om Aftenen Kl. 9 standsede Bombardementet. Det kunde efter vor Mening kun betyde, at man vilde lade Artilleristerne hvile, for at de med friske Kræfter kunde tage fat igen næste Morgen. Der blev paalagt Afdelingerne den største Agtpaagivenhed; der blev truffet alle Forberedelser til, at alt kunde være rede til at imødegaa Stormangrebet ved første Vink, og Mandskabet i Lejren fik Ekstraforplejning. Om Aftenen Kl.

11½ kom der Melding, at Fjenden angreb den befæstede Lejr. Besætningen blev straks alarmeret. Obersten sendte mig af Sted for at skaffe nærmere Oplysninger. Det viste sig at være en falsk Melding, hvorfor Alarmeringen blev hævet Kl. 12½. Det var et sørgeligt, men imponerende Syn om Natten at se de mægtige Ildsojler fra de brændende Bygninger hæve sig op mod Himlen. Vi gik til Ro henad Kl. 1. Jeg lagde mig paa Sengen med Klæderne, ja selv med Ridestøvlerne paa. Hvor var det underligt at lægge sig til Hvile med den sikre Overbevisning, at man den næste Morgen skulde til et blodigt Stævne. Intet Under, at man blev grebet af alvorlige Tanker. Hvorledes vilde Udfaldet blive? Hvilken Ulykke, om Fæstningen allerede nu skulde falde ved et Stormangreb, og om hele Besætningen skulde gaa i Fangenskab, hvilket Tab for vor lille Hær? Med disse Tanker faldt jeg mærkelig nok i en rolig Søvn, dødtræt af Dagens Anstrengelser. Kl. 4 Morgen red jeg ud til Afdelingerne, der allerede Kl. 4½ skulde staa i deres Stillinger. Bombardementet var endnu ikke begyndt. Der var Dødsstilhed over det hele. Vi ventede og ventede. Hvilken uhyggelig spændende Ventetid? Hvornaar vilde Angrebet begynde? Tiden gik, den ene Time gik efter den anden; stadig Dødsstilhed. Saa blev vi Kl. 10 overrasket med den mærkelige Melding, at Fjenden havde forladt sine Batterier og havde trukket sig tilbage over hele Linien. Forposterne blev straks skudt frem til den tidligere Stilling foran Oversvømmelsen og bag Slugten. Hvad var der sket? Havde Fjenden opgivet Angrebet paa Fredericia, da Kommandanten ikke vilde overgive Fæstningen paa første Opfordring? Det mente nogle. Men da man Kl. 12 Middag saa større Troppestyrker blive samlet ved Stoustrup, troede man, at der først skulde holdes Revu i Anledning af Preusserkongens Fødselsdag og umiddelbart derefter udføres et Stormangreb. Fra vore riflede 12 Pds. Granater paa Hovedvolden blev der sendt nogle vel rettede Granater, der nu var forsynet med de nye Brandrør,

ud mod Troppemasserne ved Stoustrup. Det var aabenbart, at Fjenden blev overrasket over, at vore Granater nu kunde naa saa langt. Tropperne spredtes øjeblikkelig, og der blev ikke holdt Revu den Gang.

Da Angrebet udeblev, gik der i Løbet af Dagen og de følgende Dage de vildeste Rygter. Man havde hørt Skydning i Retning af Stoustrup Skove, man mente, at det var østrigske og preussiske Soldater, der var blevet uenige og havde angrebet hinanden. Anledningen skulde være, at Overkommandoen havde bestemt, at Østrigerne skulde formere Stormkolonnerne, medens Preusserne skulde danne Reserverne. Landboerne fortalte, at de fjendtlige Tropper tidlig om Morgenen havde været opstillet for at rykke imod Fæstningen; men Mandskabet havde nægtet at gaa frem mod Værkerne, da disse ikke havde lidt noget ved Bombardementet. Henimod Middag havde de fjendtlige Tropper faaet Ordre til at marchere til Stoustrup. Hvorledes dette nu end forholdt sig, meldte vore Patrouiller, at der i Kirstinebjerg Skov og i Vester Skov laa en Mængde Halm, der tydelig viste, at der her havde bivuakeret en større Troppestyrke, som man antog skulde have stormet den befæstede Lejr.

Et andet Rygte gik ud paa, at der var foregaaet et Ministerskifte i England, og at Belejringen var opgivet paa Grund af et Tryk fra Vestmagterne, der havde forlangt, at den dansk-tyske Strid skulde afgøres paa en Konference. Der skulde ikke være Vaabenstilstand under Forhandlingerne; men de Allierede skulde rømme Jylland. Dette Rygte syntes at blive bekræftet paa flere Maader. Vi fik saaledes Efterretning om, at de fjendtlige Tropper havde forladt Horsens og var marcheret mod Syd.

Om Formiddagen den 22. Marts observerede vi en hel Flotille dels af Sejlskibe, dels af Dampskibe med Transportskibe paa Slæb, der nærmede sig Bogense. Man var straks tilbøjelig til at tro, at det var en Del af en engelsk Flaade, der kom

med Hjælpetropper til os. Man tror jo saa let det, man haaber. Det viste sig, at der paa disse mange Skibe var fordelt kun et Kompagni af 11. Regiment, der var sendt af General *Hegermann-Lindencrone* for efter nærmere Ordre af General *Lunding* enten at demonstrere ved Rosenvold for at faa Fjenden til at tro, at der her blev sat en større Styrke i Land, eller gaa til Fredericia, saa at det kunde se ud, som Besætningen her var blevet forstærket. Efter General *Lundings* Bestemmelse blev der ikke demonstreret hverken det ene eller det andet Sted, men Ekspeditionen gik tilbage til Frederikshavn, hvorfra den var udgaaet.

Forst langt senere fik vi at vide, hvad Grunden havde været til, at Fjenden pludselig havde opgivet Angrebet paa Fredericia. Den fjendtlige Overkommando havde ved de foretagne Rekognosceringer faaet det Indtryk, at hverken den befæstede Lejr eller selve Fæstningen lod sig tage ved et voldsomt Angreb. Man vilde derfor forsøge at tvinge Fæstningen til Overgivelse ved et Bombardement. Da dette Forsøg mislykkedes, opgav man foreløbig Angrebet. Der skete nu en Omflytning af de fjendtlige Korps. Østrigerne skulde bevogte Fredericia, hvorfor de østrigske Tropper, der stod i Horsens, blev trukket sydpaa — den derom modtagne Melding var altsaa rigtig —, medens de preussiske Afdelinger marcherede mod Nord for at afløse dem.

I Fredericia kunde man ikke forstaa disse mærkelige Dispositioner. General *Lunding* telegraferede til Krigsministeriet, om Fjendens pludselige Tilbagegang mulig var begrundet i politiske Aftaler. Ministeriets Svar lød paa, at det ikke var Tilfældet, og at der ikke var noget til Hinder for at tilføje Fjenden al den Skade, man kunde, hvilket General *Lunding* fandt Anledning til at meddele Afdelingerne.

Under de 2 Dages Bombardement havde Byen lidt meget. 93 Bygninger var blevet beskadiget, og 35 var nedbrændt. Selve Fæstningsværkerne havde ikke taget nogen videre Skade.

De fjendtlige Batterier havde i de 2 Dage gjort c. 2900 Skud, deraf 800 mod Lejren, hvor der kun var odelagt et Par Raperter, ramt en Hytte og antændt en Barakke.

Vort Artilleri maatte indstille Skydningen med de glatlobede Kanoner, fordi Afstanden til Bombardementsbatterierne var for stor, og besvarede kun svagt Fjendens Ild med de riflede Kanoner, da de maatte skyde med uladte Granater, altsaa som om det var Fuldkugler, fordi som for omtalt Brandrorene var ubrugelige. Der blev afgivet den forste Dag 145 Skud, den anden Dag 43 Skud, desuden gjordes den forste Dag 13 Mortérkast.

Der fandtes ikke skudsikre Rum hverken i Fæstningen eller i den befæstede Lejr. Mandskabet sogte Dækning i Huler gravede i den indvendige Skraaning af Volden eller i Hytter, som de byggede op ad Voldskraaningen; hertil anvendte de Bjælker og Dore fra de nedbrændte Bygninger. Uagtet denne Mangel paa skudsikre Rum var Antallet af Døde og Saarede forbavsende ringe. Det samlede Tab ved Bombardementet og ved Forpostfægtningen var 19 Dode og 42 Saarede, deraf 1 Officer. Af Byens Befolkning dræbtes 1 Mand og 1 Barn og saaredes 3 Mænd og 1 Kvinde.

Det var 3 preussiske Batterier, der beskod Lejren og det nordre Afsnit af Fæstningen. Preusserne anvendte Perkussionsgranater, der sprang, naar de traf en haard Genstand; faldt de i blød Jord, eksploderede de ikke. Saaledes faldt der i Løbet af en Time 60 Granater i en af Lejrens Skanser uden at gøre nogen Skade, uagtet der opholdt sig 150 Mand i Skansen. En Mand stod paa Kanonbænken for at holde Udkig. Naar han saa Glimtet af en af Fjendens Kanoner, averterede han: „Nu kommer den“, saa dækkede alle sig.

Desværre forefaldt der en Del Udskejelser, navnlig om Aftenen den forste Bombardementsdag. En Del Soldater reddede, hvad de kunde, ud af de brændende Bygninger. Det var i Begyndelsen sikkert i den bedste Mening for at fravriste de

graadige Flammer saa meget af Byttet som muligt og saaledes formindske Tabet for de stakkels Beboere, der næsten alle var flygtet. Senere da Ilden udbredte sig, og hele Gader lagdes i Aske, opgav de dette Redningsarbejde. Hvor skulde man bringe de reddede Sager hen, for at de kunde være i Sikkerhed? At nogle Soldater under disse Forhold, og da tilmed alle Beværtningssteder var lukket, tog for sig af de Mad- og Drikkevarer, der dog om kort Tid vilde være et sikkert Bytte for Flammerne, var vel ikke rigtigt, men tilgiveligt. Den strenge Kommandant vilde dog haardt straffe nogle Soldater, der var taget paa fersk Gerning i Færd med at „redde". Pastor *Rordam*, der fik Nys om Sagen, gik i Forbøn for Synderne og udvirkede ikke alene, at de blev fri for Straf, men ogsaa, at det blev tilladt Soldaterne at „redde" Mad- og Drikkevarer samt Uldtoj ud af de brændende Huse.

I FREDERICIA

FRA 22. MARTS TIL 9. APRIL

Oberst *Scharffenberg* var af den Tro, at Fjendens Tilbagegang kun var en Skinbevægelse for at gøre os trygge og mindre aarvaagne. Han mente, at Angrebet vilde komme. Han kunde ikke tro, at de Allierede efter at have bombarderet Fæstningen i 2 Dage og efter at have opfordret Kommandanten til at kapitulere, skulde opgive det hele og gaa bort med uforrettet Sag. Han troede, at Fjenden en skønne Dag vilde overraske os med et Angreb paa den befæstede Lejr. Det blev derfor befalet, at Afdelingerne skulde staa i deres Stillinger hver Morgen fra Kl. $4\frac{1}{2}$ til $7\frac{1}{2}$. *Irminger* og jeg blev beordret til at inspicere Afdelingerne baade Morgen og Aften, nemlig fra Kl. $4\frac{1}{2}$ til $7\frac{1}{2}$ Morgen og fra Kl. 10 til 12 Aften; den af os, der ikke var ude at inspicere, havde Vagt i Brigadekvarteret fra Kl. 4 Morgen til Kl. 12 Nat. Det var en anstrengende Tid for os; der var ikke megen Tid til Nattesøvn, kun mellem Kl. 12 og 4; men vi sov 1 Time til Middag. Vi laa naturligvis med Klæderne paa; det havde vi gjort hveranden Nat fra den 8. Marts og hver Nat fra den 19. Marts; det er noget, man vænner sig til.

Mange fandt det unødvendigt og derfor urigtigt, at Afdelingerne skulde staa i Stillingen hver Morgen i flere Timer. Det tog for meget paa Folkenes Kræfter. Kaptajn *Stockfleth* var en af dem, der var meget imod denne daglige Staaen i Stilling. Hver Morgen, naar jeg paa min Inspektionstur kom til hans Kompagni, spurgte han mig: „Hvilke var Grundene

til, at Hæren efter at have staaet kun 4 Dage i Dannevirkestillingen var saa overanstrengt, at Stillingen maatte opgives?" Han sigtede herved til et af de Spørgsmaal, Krigsministeren havde stillet de Kommissioner, der skulde undersøge Grundene til Dannevirkestillingens Rømning. Jeg kunde kun svare, at de Overordnede fandt det nødvendigt.

For at skaffe Efterretning om Fjendens Stilling i Jylland blev Kaptajn *Stockfleth*, ledsaget af 10 Mand, beordret til den 23. Marts om Aftenen at afgaa med en Kanonbaad til Vejle Fjord. *Stockfleth* gik i Land i Klakring og kørte derfra til Bjerge, hvor han af Herredsfogden fik Bekræftelse paa, at Østrigerne havde afløst Preusserne foran Fredericia, og Meddelelse om, at der stod 6000 Mand Preussere i Vejle.

Den 23. Marts blev Sekondløjtnant *Christensen*, der var faldet den 19., begravet. Oberst *Scharffenberg* var, ledsaget af mig, til Stede. En saadan Begravelse gør et særlig dybt Indtryk, naar man staar lige over for Fjenden.

Den næste Dag bragte ingen Forandring. Der var en lille Fægtning mellem vore og Fjendens Patrouiller, ellers intet. Ganske tilfældigt fik jeg at vide, at det var Skærtorsdag. Under Feltforhold gaar den ene Dag som den anden, Helligdage som Hverdage, der er ingen Forskel.

Langfredag blev der sendt et Kommando bestaaende af 2 Kompagnier og 30 Dragoner frem mod Vejlby og Anelyst for at skaffe Oplysninger om Østrigernes Forpoststilling. *Irminger* blev beordret til at følge med Kommandoet, der først sent om Aftenen kom tilbage uden at have været i Engagement med Fjenden. Samtidig rekognosceredes fra Centrum og venstre Fløj. Ifølge de indhentede Oplysninger stod de fjendtlige Forposter i en Linie fra Nord til Syd fra Skallerup over Kjærsgaard til Damgaard.

Om Formiddagen fik Oberst *Scharffenberg* Meddelelse om, at Kongen i Lobet af Dagen vilde komme til Fredericia med Dampskibet Slesvig. Vi ventede hele Dagen forgæves. Først sent om Aftenen fik Obersten Ordre til at møde ved Prins

Georgs Bastion, hvor Kongen vilde begynde Inspiceringen. Vi kom netop tidsnok til at ledsage Kongen op paa Volden. Folkene, der ikke havde faaet at vide, at Kongen ventedes, vidste ikke straks, hvad der foregik, og forholdt sig i Begyndelsen stille, men da de horte, at det var Kongen, flokkedes de om ham og raabte Hurra. Det var imidlertid blevet morkt, hvorfor Inspiceringen blev opsat til næste Dag. Kongen gik, ledsaget af os alle, tilbage til sit Dampskib og blev, mærkeligt nok, fort gennem nogle af de Gader, der mest var oprevet af Granater, og paa Grund af tidligere Dages stærk Regn nærmest lignede Morasser. Oberst *Scharffenberg* blev beordret til næste Formiddag Kl. 10 at ledsage Kongen til den befæstede Lejr. Kongen kørte derud og bød Obersten Plads ved sin Side. *Irminger* og jeg blev beordret til at ride umiddelbart bag Vognen for at være ved Haanden. Kongen besaa alle Skanserne og udtalte sin Tilfredshed med den gode Stand, hvori de var bragt, men forundrede sig over, at saa mange af Artilleristerne bar civile Klæder. Det var jo ogsaa mærkeligt, at man endnu ikke, snart 2 Maaneder efter Krigens Udbrud, havde kunnet skaffe Uniformer til det Mandskab, der stod over for Fjenden. Ved Fodfolket var Paaklædningen ogsaa mangelfuld; Forstærkningsfolkene havde islandske uldne Trøjer i Stedet for Vaabenfrakker, men over dem bar de lyseblaa Feltkapper, saa de dog lignede Soldater, naar de færdedes ude. Det var dog meget uheldigt, at de gamle Soldater saaledes paa en iøjnefaldende Maade var kendelige mellem deres yngre Kammerater.

Efter Inspiceringen blev Oberst *Scharffenberg, Irminger* og jeg tilsagt til Taffel ombord paa Dampskibet Slesvig sammen med en Del andre Officerer, blandt dem Oberst *Max Müller*, Kommandør for 7. Brigade, med Adjutant, der netop var ankommet til Fredericia for kort efter at afgaa til Als. De højere Officerer spiste sammen med Kongen nede i Salonen; vi andre blev anbragt ved et Marskaltaffel paa Dækket. Det var heldigvis meget smukt Vejr. Da Taflet var endt, kom

de hojere Officerer op paa Dækket, hvorefter flere Officerer, en ad Gangen, blev kaldt ned i Salonen, hvor Hs. Majestæt egenhændig dekorerede dem. Det var Kommandøren for 7. Brigade, Oberst *Max Müller*, der havde standset Østrigerne ved Sankelmark, og hans Adjutant, Sekondlojtnant *Buchwaldt*, der havde udmærket sig ved denne Lejlighed, Kommandørerne for 20.og 21.Regiment, Oberstlojtnanterne *Scholten* og *Nielsen*, samt Kaptajnerne *Moltke* og *de Coninck* af Artilleriet. Da *Buchwaldt* kom op fra Salonen med Ridderkorset paa sit Bryst, og vi havde gratuleret ham, sagde *Irminger:* „Holboll, næste Gang vi kommer i Slag, saa enten det" — han tegnede et Kors paa sit Bryst — „eller det" — han viste med Fingeren en Kugle gennem Hovedet. — Næste Gang! Det blev paa Dybbol den 18. April. *Irminger* fik Kuglen, jeg fik Korset.

Kongen afrejste om Aftenen til 4. Division paa Mors.

General *Lunding* havde allerede for nogen Tid siden truffet Foranstaltninger til, at der hurtigt kunde udføres mindre Ekspeditioner mod Fjenden, naar Lejlighed gaves. Han havde bestemt, at et Kompagni af hver af de Batailloner, der stod i Reserve, stadig skulde være rede til at rykke ud. Vedkommende Kompagnikommandør kunde forlade Fæstningen, naar han vilde, og operere i Terrænet mellem vore og Fjendens Forposter. Der blev imidlertid ikke Lejlighed til saadanne Ekspeditioner, Terrænet var altfor indskrænket, og de fjendtlige Forposter for aarvaagne.

Kaptajn *Stockfleth*, der mente, at slige Foretagender lettere vilde lykkes i større Afstand fra Fæstningen, lagde Planen til et Overfald i Egnen Nord for Vejle Fjord. Paa sin Udflugt til Bjerge Herred havde han faaet Oplysning om, at der kun stod en ringe fjendtlig Styrke Øst for Chausseen mellem Vejle og Horsens, og at Kysten mellem Vejle Fjord og Horsens Fjord ikke var bevogtet. Her kunde man altsaa gaa i Land ubemærket, marchere mod Vest og overfalde en af de Rytterafdelinger, der efter Befolkningens Udsagn kantonnerede i

denne Egn. *Stockfleth* forelagde sin Plan for Kommandanten, der billigede den, og stillede til Kaptajnens Raadighed foruden 100 Mand af hans eget Kompagni, 100 Mand af 21. Regiment under Premierløjtnant *Harboe* og 4 Husarer samt de fornødne Transportmidler. Paaskedag om Aftenen gik *Stockfleth* med sit Ekspeditionskorps om Bord paa Kanonbaaden Schrødersee og en Transportbaad. Vi var overbeviste om, at *Stockfleth* var Manden til at udføre en saadan Ekspedition, og at *Harboe* vilde være ham en udmærket Støtte; men vi var dog meget spændt paa Udfaldet. 2 Dage efter Afrejsen Kl. 9 om Morgenen kom *Stockfleth* tilbage medførende som Fanger 22 preussiske Gardehusarer og 23 Heste, som han havde taget i Landsbyen Assendrup. Saa ubetydelig denne lille Affære i og for sig var, vakte den megen Glæde i Fredericia; det var et lille Lyspunkt i det meget Mørke. *Stockfleth* modtog Lykønskninger fra alle Sider og maatte fortælle, hvorledes det hele var gaaet til. Ekspeditionen ankom Kl. $2\frac{1}{2}$ Morgen til Sandbjerg Vig. Kommandoet gik straks i Land og marcherede til den nærved liggende Landsby Klakring, hvor de overraskede Beboere modtog Soldaterne med stor Glæde og trakterede dem paa det bedste. Mandskabet blev holdt skjult i Gaardene, medens *Stockfleth*, ledsaget af de 4 Husarer, red ud til Nørre Bjerge for at indhente Oplysninger. Her erfarede han, at Fjenden havde forladt Horsens, var marcheret til Vejle og havde udstillet Forposter ved Hedensted, der ligger c. 2 Mil Nordost for Vejle, samt at vore Tropper havde Horsens besat. *Stockfleth* sendte straks ved sin Tilbagekomst til Klakring Kanonbaaden til Fredericia med Melding herom til Kommandanten. Kanonbaaden skulde dog først slæbe Transportbaaden, der til sin Bevogtning fik 25 Mand om Bord, til Vejle Fjord ud for Rosenvold, hvor den skulde opankres. Fra Fredericia skulde Kanonbaaden vende tilbage til Rosenvold og opankre ved Siden af Transportbaaden for at være rede til den næste Nat at tage Kommandoet om Bord.

Stockfleth fik hos Beboerne i Klakring Vogne til at befordre Kommandoet til Hornum, hvor det ankom Kl. $2\frac{1}{2}$ Eftmd. og fik den samme elskværdige Modtagelse som i Klakring. Mandskabet blev fordelt til Gaardene i Byen, og til Sikring blev der udstillet en Feltvagt mod Vest. *Stockfleth* red atter ud for at indhente Oplysninger. Disse gik ud paa, at den nærmeste fjendtlige Afdeling, $\frac{1}{2}$ Eskadron preussiske Gardehusarer, var indkvarteret i Assendrup, c. $\frac{1}{2}$ Mil Vest for Hornum. Mandskabet var fordelt i 4 store Gaarde med c. 20 Mand i hver. Der var kun udstillet Forposter mod Nord, medens man til Sikring mod Øst kun af og til sendte smaa Patrouiller til Ørum, der laa paa Vejen til Hornum. Efter at have faaet disse Oplysninger besluttede *Stockfleth* at forsøge et Overfald paa Husarerne i Assendrup.

Kommandoet afmarcherede Kl. 11 Aften fra Hornum med Officererne foran som Forspids. Bag Kolonnen fulgte de 4 Husarer og efter dem en bereden Hornblæser, der havde Ordre til, naar Fjenden havde opdaget Overfaldet, at blæse Signaler for at bibringe ham den Tro, at der fulgte flere Afdelinger efter. Bagest kom 4 Vogne med Halm til Transport af Saarede. Tyst og stille marcherede den tæt sluttede Kolonne frem i den mørke Nat, Mandskabet med paasat Bajonet. Kl. $1\frac{1}{2}$ naaedes Udkanten af Assendrup. Adgangen til Byen var spærret med en Barrikade, og bag denne stod en Postering af 6 Husarer tilfods. En af dem raabte: „Wer da!“ Intet Svar. Husarerne afskød deres Karabiner. I samme Nu stormede Kolonnen frem, Husarerne flygtede, og de 2 nærmeste Gaarde blev omringet. Hornblæserne, saavel de, der marcherede foran Kolonnen, som den beredne, der fulgte efter, blæste vedvarende: „Gaa paa.“ Overfaldet lykkedes fuldstændigt. Husarerne sprang søvndrukne og til Dels afklædte op fra deres Leje. Før de ret havde besindet sig og forstaaet, hvad der gik for sig, var de omringet og taget til Fange. Kun i en af Staldene gjordes der Modstand; her saaredes en Menig af 19. Regiment. Man var i Færd med at omringe den tredie

Gaard, men da der hortes Signaler i den modsatte Ende af Byen, ilede *Stockfleth* bort med sit Bytte, 22 Husarer, hvoraf 1 saaret, og 23 Heste. Uden at blive forfulgt marcherede Kommandoet til Rosenvold, hvor det ankom Kl. $4\frac{1}{2}$ Morgen, og hvor Schrodersee og Transportbaaden laa parat. Med noget Besvær fik man først Fangerne, saa Hestene og tilsidst Kommandoet indskibet, hvorefter Kursen sattes mod Fredericia.

Den næste Aften saa vi et rodt Skær paa Himlen, som tydede paa en større Ildløs Nord for Vejle Fjord. Vi frygtede for, at Fjenden havde hævnet Overfaldet ved at afbrænde Gaardene i Assendrup. Dette viste sig at være rigtigt. Vi hørte senere, at en Bonde var blevet arresteret, fordi han havde meddelt vore Soldater, at der var flere Husarer gemt i Gaarden.

Foruden dette bedrovelige Efterspil bevirkede Overfaldet imidlertid, at Fjenden maatte anordne et strengere Kampberedskab og forstærke Kystbevogtningen overalt, endog helt nede i Slesvig. Overfaldet havde saaledes gjort sin Nytte.

Irminger og jeg inspicerede stadig hver Nat. Paa en af disse Ture saa jeg flere Gange Lys ude ved Enden af Slugten, hvor et af de fjendtlige Batterier havde ligget. Det saa ud som Lygter, der bevægedes frem og tilbage, op og ned, som om nogen gik og arbejdede ved Lygteskin. Jeg gjorde nogle Officerer opmærksom derpaa. Nogle troede, at det var Bønder, der borttog noget af det Tømmer, der var anvendt ved Bygningen af Batteriet, andre, at det var Fjenden, der lod Batteriet bringe i Stand igen for atter at begynde Bombardementet. Jeg fik en Patrouille med mig og gik derud; der var intet at se. Det var efterhaanden begyndt at blive lyst. Patrouilleføreren, en flink Korporal, bad om Tilladelse til at gaa længere frem for om muligt at opdage noget. Jeg gav ham en Mand med og lod ham gaa. Der gik meget lang Tid, inden jeg saa noget til dem; jeg frygtede for, at de var faldet

i et Baghold, og blev derfor meget glad, da jeg saa dem komme tilbage. Korporalen meldte, at han intet havde set; han havde været saa nær ved Fjendens Forposter, at han kunde høre Vedetterne anraabe Patrouillerne. Lygterne blev set flere Nætter i Træk; men de udsendte Patrouiller opdagede intet. Vi fik derfor den Tro, at det var „Lygtemænd", der om Natten viste sig over det sumpede Terræn i Slugten. I de sidste Dage af Marts blev de fjendtlige Batterier sløjfede.

Den 28. Marts kom der Telegram fra Dybbøl, at Fjenden havde angrebet Stillingen. Vi ventede i stor Spænding paa Melding om Udfaldet; sent om Aftenen hørte vi, at Kampen havde været heldig for os. Først den 30. fik vi nærmere Underretning. Fjenden havde Kl. 3 om Morgenen med stor Voldsomhed angrebet vore Forposter paa venstre Fløj og i Centrum og havde kastet dem tilbage til Skanserne. I en Afstand af 250 til 500 Alen fra disse begyndte de fjendtlige Kompagnier at anlægge Skyttegrave. Imidlertid var vore Reserver blevet tilkaldt, havde besat Skanserne meget stærkt og rettede en heftig Ild mod Fjenden. Panserskibet Rolf Krake løb ind i Vemmingbund og beskød paa langs de fjendtlige Afdelinger, der stod foran vor venstre Fløj. Dette virkede. Fjenden begyndte at gaa tilbage, og flere af vore Afdelinger gik over til Angreb. Kampen endte med, at vore Forposter indtog deres tidligere Stilling; de havde saaledes vist, at vi havde sejret. Denne Efterretning vakte stor Glæde i Fredericia. Fjenden havde aabenbart haft til Hensigt at anlægge en Række Skyttegrave tæt foran Skanserne for senere at forbinde dem og udvide dem til en Parallel; han maatte opgive denne Plan og maatte begynde sine Angrebsarbejder i langt større Afstand.

Tabet var desværre ikke ringe. Vi mistede 8 Officerer, 14 Underofficerer og 196 Menige, deraf 5 Officerer, 4 Underofficerer og 47 Menige faldne.

Fjenden angav sit Tab til 12 Officerer og 176 Underofficerer og Menige, deraf 4 Officerer og 27 Underofficerer og Menige fangne.

Den 29. Marts fik vi Efterretning om, at fjendtlige Afdelinger i Ilmarch gik dels fra Vejle mod Syd, dels fra Kolding mod Nord. Vi antog, hvad der ogsaa viste sig at være rigtigt, at de preussiske Afdelinger marcherede til Sundeved for at forstærke Angrebsstyrken foran Dybbol, og at de østrigske Tropper samledes langs Elbodalen for at holde Besætningen i Fredericia under Observation. Der skulde formodentlig sættes al Kraft ind paa at erobre Dybbøl, og der vilde rimeligvis ikke blive ført noget Angreb mod Fredericia, før Dybbøl var taget.

Imidlertid arbejdede vi ivrigt paa Udbedringen af Fæstningsværkerne og af Skanser og Forbindelseslinier i den befæstede Lejr. Fæstningen blev stærkere og stærkere, saa at det ikke vilde blive nogen let Sag at erobre den.

Forelobig havde vi det roligt, kun forefaldt der af og til smaa Patrouillefægtninger, saaledes den 1. April ved Vejlby, hvor vi tog 4 Østrigere til Fange.

Den 4. April Kl. 10 Aften kom der Melding, at Fjenden havde fremskudt sine Forposter til 1000 Alen foran Stoustrup. Der blev straks alarmeret. Jeg blev sendt til Afdelingerne for at paabyde den største Agtpaagivenhed. Mandskabet var i Virkeligheden blevet meget alarmeret i dette Ords mindre heldige Betydning. Vedetterne saa Fjender overalt. Ved nærmere Eftersyn viste det sig, at det var Buske eller Tørvestakke, som de havde antaget for østrigske Soldater. Alarmeringen blev først hævet Kl. 3 Morgen. Dødtræt kom jeg tilbage.

Hans Majestæt Kongens Fødselsdag den 8. April blev fejret paa flere Maader. Først mødte alle de Afdelinger, der ikke var paa Forpost, til Parade inde i Fæstningen Kl. 11 Fmd. Derefter var der arrangeret Frokost for 50 Officerer og Ligestillede. Vi blev trakterede med Skinke, Steg og Svesketærte.

Det var umuligt at faa noget tilberedt i Fredericia. Man maatte lade Stegen stege i Middelfart og Svesketærten bage hos en Bager i en Landsby, der komisk nok kun laa c. 1000 Alen fra Fjendens Forposter. Dernæst gav Oberst *Scharffenberg* Middag for 5 Officerer, de 2 Regimentschefer og 3 Adjutanter. Der var ikke Plads til flere; vi spiste nemlig i Skrivestuen. Vi fik Suppe, Rødspætter, Skinke og Dessert. Stegen manglede, eller rettere, vi havde den; men det havde ikke været muligt at faa den stegt. Var Maden mangelfuld, lod Vinen intet tilbage at ønske. Obersten forte en vel forsynet Vinkurv med sig. Kongens Skaal blev drukket i Champagne.

Den 9. April meldte et Telegram fra Dybbøl, at den fjendtlige Ild var blevet saa voldsom, at vort Artilleri havde set sig nødsaget til ikke mere at besvare den. Mange Kanoner var demonteret. Den foregaaende Dag havde vi haft 84 Døde og Saarede.

Der gik om Aftenen Rygter om, at en af Fredericias Brigader skulde afgaa til Dybbøl. Vi var meget spændt paa, hvilken Brigade det vilde blive. Rygtet sagde, at det vilde blive 9. Brigade. Dette syntes at være rigtigt. Om Aftenen fik 9. Brigade, 19. og 21. Regiment, Ordre til at afgaa til Dybbøl. Næste Morgen tidlig stod 19. Regiment paa Havnepladsen færdig til at blive indskibet og overført til Fyen. Men pludselig fik 9. Brigade Kontraordre, og 19. Regiment marcherede tilbage til sine Kvarterer.

Samtidig blev Oberst *Scharffenberg* kaldt til Kommandanten. *Irminger* ledsagede ham. Jeg ventede i stor Spænding deres Tilbagekomst. Endelig kom de. Obersten gik straks ind i sit Værelse uden at sige et Ord. Jeg spurgte *Irminger*, om der var noget nyt. Han svarede ikke, men fik meget travlt med at skrue sine Sporer af, et Par meget smukke Sporer, som jeg flere Gange havde bedt ham overlade mig. „Der, det er Dine," sagde han, idet han med glædestraalende

Ansigt rakte mig Sporerne. „Jeg har lovet Dig dem, hvis det blev os, der skal til Dybbøl. Det er os! Det er 8. Brigade!"

Det blev betragtet som en Æressag for 8. Brigade, at den var blevet den udvalgte. Vi vidste, at vi gik til en meget alvorlig Kamp, men var stolte over at skulle være med til denne Kamp, maaske den sidste paa Slesvigs Fastland.

Senere fortalte Oberst *Scharffenberg* mig, hvorfor det ikke blev 9. men 8. Brigade, der blev sendt til Dybbøl. Grebet af de sørgelige Meddelelser fra Dybbøl havde General *Lunding* pr. Telegram tilbudt Overkommandoen midlertidig at afgive 2 Regimenter til Dybbøl for med dem at gøre et kraftigt Stød mod Fjenden. Overbevist om, at dette Tilbud vilde blive modtaget, gav General *Lunding* straks 9. Brigade Ordre til at afgaa til Dybbøl. Overkommandoen befalede derimod Generalen at afgive Oberst *Scharffenberg* med 9. og 20. Regiment, ikke midlertidig for at føre et Angreb mod Fjenden, men indtil videre for at lette Besætningen paa Dybbøl den anstrengende Tjeneste. General *Lunding* gav Krigsministeriet telegrafisk Meddelelse om det passerede. Han fremhævede, at det ikke kunde forsvares at formindske Fredericias Besætning med 2 Regimenter i længere Tid, og tilføjede, at han ikke kunde undvære Oberst *Scharffenberg*, der havde den vigtige Post som Kommandant i den befæstede Lejr. Han vilde derfor ikke efterkomme den modtagne Befaling uden Krigsministeriets udtrykkelige Ordre. Samtidig gav Generalen Overkommandoen Meddelelse om sin Henvendelse til Krigsministeriet. Overkommandoen telegraferede til Ministeriet, at det for at hævde dens Autoritet var nødvendigt, at Ministeriet gav Generalen Ordre til at adlyde dens Befaling. Krigsministeriet gav Overkommandoen Medhold. General *Lunding* maatte adlyde.

FRA FREDERICIA TIL DYBBØL

FRA 10. TIL 14. APRIL

Ordren til 8. Brigades Transport til Dybbøl lød først paa, at Brigadekommandøren med Stab og 20. Regiment skulde gaa over Fyen, 9. Regiment ad Søvejen. Denne Ordre blev forandret dertil, at ogsaa 9. Regiment skulde gaa over Land, efter hvad der blev sagt, fordi man frygtede for, at Fjenden havde anlagt Batterier paa Stenderuphage for at genere enhver Transport gennem Lille Belt. 20. Regiments 1. Bataillon blev allerede den 10. om Aftenen overført til Baaring Vig og lagt i Kantonnement i den nærmeste Omegn for næste Morgen at afgaa paa Vogne til Faaborg, hvorfra Bataillonen skulde transporteres til Horuphav. Regimentets 2. Bataillon og 9. Regiments 2 Batailloner blev den næste Morgen sat over til Baaring Vig for efter et kort Ophold at afgaa paa samme Maade som den forreste Bataillon til Høruphav. Da 9. Regiment kantonnerede i Omegnen af Baaring Vig, var Regimentskommandøren, Oberstløjtnant *Tersling*, indkvarteret i Asperup Præstegaard. Ved Middagsmaaltidet kom Samtalen, som naturligt var, til at dreje sig om Krigen. Præsten var meget krigersk anlagt og udtalte som sin Overbevisning, at vi nok vilde faa Hjælp fra England og Frankrig, naar vi blot holdt ud i Kampen. Herved æggede Præsten Oberstløjtnanten til at fremkomme med stærke Angreb paa det national-liberale Parti, særlig *Hall* og *Monrad*, og til at udtale, at det jo var ganske meningsløst at tage en Kamp op mod 2 Stormagter.

Præsten syntes, at det maatte være en stolt Følelse at skulle drage til Dybbøl og deltage i Kampen for Slesvigs Bevarelse. „Tak, skal De have, min gode Pastor," svarede Oberstløjtnanten, „det bliver en haard Dyst. Kunde man endda være saa heldig at faa et lækkert Kødsaar og komme til Magdeburg." Disse Udtalelser forargede Præsten i den Grad, at han fandt Anledning til at sende en Beretning derom til Overkommandoen og samtidig udtale sin Beklagelse over, at der i Hæren fandtes Stabsofficerer med saadanne Anskuelser. Præsten havde ganske vist ikke indsendt denne Beretning, hvis han havde kendt Oberstløjtnanten, der vel undertiden som ved denne Lejlighed kunde fremkomme med Udtalelser, der kunde støde og forarge, men som paa den anden Side var en særdeles modig Officer, selv om han ikke var nogen dygtig Fører. En lige saa mærkelig Udtalelse som den ovenfor anførte fremkom Oberstløjtnanten med, da en ung Mand, der var frivillig, meldte sig til Tjeneste ved Regimentet, medens dette laa i Fredericia. Oberstløjtnanten modtog ham med følgende Ord: „Jeg hører, min unge Mand, at De er frivillig; det vidner bedre om Deres Hjerte end om Deres Forstand". At Oberstløjtnanten var en modig Officer, viste han allerede den første Dag, Regimentet var i Ilden, nemlig i Kampen ved Kongshøj. Hans Hest var blevet urolig. For at vænne den til Skydningen red han den ene lille Volte efter den anden ude i den yderste Skyttekæde uden i mindste Maade at ænse den heftige Kugleregn. Dette gjorde, at Folkene beundrede ham. Paa Retræten fra Dannevirke blev hans Hest sky for de mange Granater, tog Magten fra ham og løb løbsk mod Nord. Oberstløjtnanten raabte da til Adjutanten, hvis Hest, smittet af den anden, ogsaa jog af Sted: „Naar blot det Asen af en Hest var løbet mod Syd i Stedet for mod Nord; nu tror Folkene, at jeg er bange og stikker af." Det behøvede Oberstløjtnanten ikke at frygte, det troede ingen.

I Anledning af Præstens Beretning sendte Overkommandoen Brigaden en Skrivelse, hvori den beklagede, at Oberstløjtnanten var fremkommet med de omhandlede Udtalelser, og anmodede Brigaden om at paatale det. Først efter Kampen den 18. April naaede Skrivelsen Brigaden. Oberst *Scharffenberg* sendte en Afskrift af Skrivelsen til Oberstløjtnanten, ledsaget af et privat Brev, hvori han lykonskede ham til, at han havde faaet sit Ønske opfyldt. Oberstløjtnanten blev nemlig saaret paa Dybbøl, havde netop faaet et lækkert Kødsaar i Laaret og var som Fange blevet sendt til Magdeburg.

Oberst *Scharffenberg* med Stab tog fra Fredericia den 11. April Kl. 11 Fmd. Vi blev i en Færgebaad sat over til Strib; derfra korte vi til Middelfart, hvor Obersten meldte sig fra Tjeneste hos Divisionskommandøren, Generalmajor *Caroc*. Kl. 3½ Eftmd. korte vi til Assens, hvor vi ankom Kl. 9 Aften, og efter et kort Ophold fortsatte vi den lange, trættende Koretur til Faaborg, som vi naaede Kl. 2 Nat efter at have siddet paa Vognen i næsten 12 Timer. Først Kl. 3½ Nat opnaaede vi at faa vore Kvarterer anvist. Jeg gik ikke til Sengs, da jeg skulde være til Stede ved Indskibningen af 9. Regiments 2. Bataillon, der var ankommet Kl. 12 Midnat og skulde indskibes Kl. 5 Morgen. Først Kl. 6 afsejlede Bataillonen. Jeg tog straks fat paa at ekspedere nogle Sager fra Divisionen, som jeg havde modtaget i Middelfart. Om Eftermiddagen Kl. 6 ankom 9. Regiments 1. Bataillon og 20. Regiments 2. Bataillon; de blev indkvarteret dels i Byen, dels i den nærmeste Omegn. Den næste Morgen Kl. 5½ og 7½ blev Bataillonerne indskibet, hvorefter Oberst *Scharffenberg* med Stab ogsaa gik om Bord. Vi ankom Kl. 12 Middag til Horuphav. Under Indsejlingen saa vi Ildglimtene fra Fjendens Kanoner paa Broager, vi horte Knaldet, og kort efter saa vi en Sky af Jord rejse sig i den Skanse, hvor Granaten sprang. Vi fik en Forudfølelse af, hvorledes der maatte være ovre i Stillingen. Efter at være udskibet i Hørup-

hav marcherede Bataillonerne til deres Kantonnementer paa Als.

Brigadekommandøren korte, ledsaget af mig, til Overkommandoen for at melde Brigadens Ankomst. Obersten var meget længe hos Overgeneralen, General *Gerlach*, der vel var syg, men dog modtog ham. Jeg fik Lejlighed til at tale med Officerer ved Overkommandoen. Stemningen var meget nedtrykt; vi havde hver Dag mange Saarede, og en Mængde Kanoner var demonteret. Fjenden havde i den sidste Tid gjort henved 5000 Skud i Dognet, men idag var det værre end nogensinde. Da vi atter var kommet til Vogns for at kore til Tanslet Præstegaard, hvor vi skulde indkvarteres, fortalte Obersten mig, at ogsaa han af Samtalen med Overgeneralen havde faaet det Indtryk, at man saa meget mistrøstigt paa Forholdene. Paa Grund af den stærke Beskydning af Skanserne havde det vist sig nødvendigt om Dagen at anbringe disses Besætning i Terrænet bagved, hvor der kunde findes nogen Dækning. Obersten havde derefter udtalt, at naar Forholdene var saadan, maatte Øjeblikket være kommet, da man burde opgive Stillingen. Han havde derfor tilraadet at forlade Skanserne i Løbet af Natten. Man vilde derved berøve Fjenden den Triumf at tage Stillingen ved et Stormangreb, at vinde en Sejr, som forud var ham vis, og som han i høj Grad trængte til. Man vilde derved tilmed undgaa de store Tab, som det vilde koste at forsvare en Stilling, der ikke kunde forsvares. Uden at modsige Oberstens Argumenter havde Overgeneralen udtalt, at der ikke kunde være Tale om at romme Stillingen, hvoraf *Scharffenberg* havde sluttet, at Krigsministeren havde givet Overkommandoen en bestemt Ordre til at holde Stillingen, indtil den blev taget med Storm. Under Samtale om de alvorlige Forhold, hvorunder 8. Brigade var blevet kaldet til at deltage i Forsvaret af Dybbølstillingen, og medens Samtalen stadig blev akkompagneret af Kanondrønene fra den anden Side af Sundet, naaede vi Tanslet

Præstegaard, hvor vi blev modtaget paa den elskværdigste Maade af Pastor *Tuxen* og hans Frue, født Bournonville. Lige siden Tilbagetoget fra Dannevirke havde Præstegaarden stadig haft stor Indkvartering, i den sidste Tid af Brigadestabene, der afløste hverandre her som i Stillingen. Man maatte derfor beundre Pastor *Tuxen* og hans elskværdige Hustru, at de ikke var blevet trætte, men stadig gjorde alt for, at de Indkvarterede skulde have det saa behageligt som muligt. Vi havde meget travlt med at udfærdige Befalinger til Afdelingerne angaaende Forholdene i Dybbølstillingen, det var Uddrag af de Befalinger, der var udsendt lige siden Belejringens Begyndelse, og hvoraf nogle var forandret, andre tilbagekaldt. I øvrigt havde vi det udmærket i den hyggelige Præstegaard. Næste Morgen stod jeg op i høj Grad styrket og forfrisket efter 8 Timers tryg Søvn i en god Seng, en Nydelse, jeg ikke havde kendt i en Maaned. Jeg besørgede nogle Forretninger og tilbragte endnu nogle behagelige Timer, inden vi Kl. 4 Eftmd. skulde af Sted. Ved Afskeden sagde Fru *Tuxen* med Taarer i Øjnene, at hun hver Gang de Officerer, der havde været indkvarteret hos dem, drog over til Dybbøl, havde tænkt, hvem af dem hun skulde savne, naar de kom tilbage; thi flere Gange havde en af dem manglet. Det samme tænkte hun nu, da hun skulde tage Afsked med os, men hun haabede til Gud, at vi alle maatte komme uskadt tilbage. Vi kom ikke tilbage til Præstegaarden, men hvis vi var blevet indkvarteret der efter Kampen den 18. April, vilde *Irminger* have været savnet.

Vi havde $1\frac{1}{2}$ Mil til Sønderborg. Obersten fulgte med Afdelingerne. Vejret var smukt, men det var trykkende varmt. Stemningen blandt Folkene var udmærket; de sang hele Vejen den ene Sang efter den anden, og det uagtet Kanondrønene stærkere og stærkere fortalte om, hvor alvorligt det gik til der, hvor vi drog hen.

Forinden jeg beretter om 8. Brigades Ophold i Dybbøl-

stillingen, vil det være rigtigt at give en kort Meddelelse om, hvorledes man oprindelig havde tænkt sig Dybbølbjerget befæstet, og hvad man af pekuniære Grunde havde indskrænket sig til, samt derefter i korte Træk at fortælle om Belejringens Gang indtil den 14. April.

De i 1851 og 1857 nedsatte Befæstningskommissioner havde begge tiltraadt et af Ingeniørkorpset udarbejdet Forslag, hvorefter der paa Dybbølbjerg skulde bygges 3 stærke permanente Værker og enkelte mindre Værker. Bag denne Linie skulde der lægges 2 noget lettere Brohoveder og omkring Sønderborg 5 mindre, permanente Forter. Udgiften til disse Befæstningsarbejder var beregnet til 2,300,000 Rdl. (c. 4,600,000 Kr.). Ganske vist en betydelig Sum; men hvilke Fordele vilde man ikke have opnaaet? De permanente Værker vilde have været stormfri, forsynet med Gravforsvar og med bombesikre Rum, hvor Besætningen kunde have haft et sikkert Opholdssted under Beskydningen, indtil den udstillede Vagtpost averterede om Angreb. Forterne om Sønderborg vilde have gjort det muligt at holde dette Punkt, selv om en Overgang over Als Sund skulde lykkes Fjenden, saa at Als ikke dermed var erobret. Man foretog intet ved Dybbølstillingen før i Foraaret 1861, da Krigsfaren syntes overhængende. Man byggede da i Løbet af Sommeren 7 Redouter, nemlig Skanserne I, II, IV, VI, VIII, IX og X samt 3 aabne Kanonpladser, nemlig III, V og VII, bestykket med ialt 95 Kanoner. Redouterne skulde forsynes med Blokhuse, Barriereporte samt Krudt- og Fyldemagasiner af Beton; Kanonpladserne med Krudt- og Fyldemagasiner ligeledes af Beton. De 2 Brohoveder, der endnu stod fra forrige Krig, blev forstærket, og man bevarede de 3 Batterier paa Als, Mollebatteriet, Kirkebatteriet og Flankebatteriet. Forterne om Sønderborg blev der ikke Tale om. Den hele Sum, der anvendtes til Dybbølstillingen, var ialt 119,600 Rdl. (c. 239,200 Kr.) eller c. $^1/_{20}$ af det oprindeligt foreslaaede Beløb.

Først den 29. December 1863 gav Krigsministeriet Ordre til at sætte Dybbølstillingen i Forsvarsstand, men da alle Kræfter var optaget af at udbedre Dannevirkestillingen, blev der kun udrettet meget lidt. Da Krigen udbrød, manglede der i flere Skanser Stormpæle og Palisader i Graven, Rullebroer m. m., og i Skanserne V og VII manglede endog Krudt- og Fyldemagasiner. Løbegravene mellem Skanserne skulde først anlægges, Rydninger og Sløjfninger i det foranliggende Terræn først udføres. Da Hæren den 7. Februar kom til Dybbøl, var Stillingen ikke i Forsvarsstand, ikke færdig til at modtage Fjenden, og Hæren var efter den strenge Tid ved Dannevirke og den meget anstrengende March derfra ikke egnet til at modtage et alvorligt Angreb. Hvorfor gik Fjenden ikke straks mod Stillingen? Det var hans Fejl. I Stedet for gav Fjenden os Tid til at sætte Stillingen i Forsvarsstand og Tid til at komme til Kræfter, saa at han maatte bruge 10 lange og trange Uger til at beskyde Skanserne og derefter maatte foretage et Stormangreb for at kaste os ud af disse Huler og Grusdynger, der var de sidste Rester af Dybbølstillingen.

Den 9. Februar fandt det første Sammenstød med Fjenden Sted, den 22. Februar begyndte han at trykke vore Forposter tilbage, den 15. Marts aabnede han Ilden fra Broagerbatterierne, hvorfra han kunde beskyde Stillingen paa langs, den 17. Marts trængte han vore Forposter tilbage til c. 500 Alen fra Skanserne, den 20. Marts aabnedes Ilden fra Batterierne i Fronten, den 28. Marts rettede Fjenden et heftigt, men mislykket Angreb mod vor venstre Fløj og begyndte Natten mellem den 29. og 30. Marts sine Belejringsarbejder ved 1400 Alen fra Skanserne at anlægge 1. Parallel, en lang Vold, bag hvilken hans Tropper kunde finde Dækning for vore Kugler og Stotte mod vore Angreb. I denne Parallel anlagde Fjenden Natten til den 1. April 7 Batterier. Derfra gravede han sig nærmere og nærmere ind mod vore Skanser, anlagde efterhaanden først en Halvparallel, der senere blev forlænget

mod Nord, saa at den med Rette kan betegnes som den 2. Parallel, derefter en 3. og endelig en 4. Parallel. Alle disse Belejringsarbejder, som man kun plejer at anvende over for en permanent Befæstning, gjorde Fjenden Dybbølstillingen den Ære at anvende mod den, uagtet den manglede en saadan Fæstnings Særkende, Stormfriheden. Paa Grund heraf maatte Besætningen stadig være rede til at møde en Storm, og det uden skudsikre Opholdsrum og under en Beskydning, som navnlig i den sidste Tid var saa heftig, at man sagde, den var sagtnet, naar man kun talte 2 Skud i Minuttet.

I DYBBØLSTILLINGEN

FRA 14. APRIL AFTEN TIL 18. APRIL KL. 10 FMD.

Efter $2\frac{1}{2}$ Times March naaede Brigaden Sønderborg; udenfor Byen blev der holdt Hvil. Forinden Afmarchen opfordrede Brigadekommandøren Folkene til, naar de nu rykkede over i Stillingen, at vise sig flinke og gøre Brigaden Ære. Ved Broen over Als Sund blev Afdelingerne modtaget af Officerer, der skulde vise dem Vej ud til de forskellige Dele af Stillingen; det var nemlig allerede mørkt, da Afdelingerne Kl. 8 begyndte at rykke over Broen. De beredne Officerer maatte efterlade deres Heste i Sønderborg, da Terrænet ovre i Stillingen var saa gennempløjet af Granater, at det var umuligt at færdes der til Hest. Herved vanskeliggjordes Kommandoføringen i overordentlig høj Grad.

Besætningen i Stillingen bestod af 4 Brigader, hvoraf de 2 havde besat Skanser og Løbegrave, den 3. stod omtrent midtvejs mellem Skanserne og Brohovederne, bestemt til at besætte den tilbagetrukne Linie, den 4. stod i Brohovederne.

8. Brigade skulde besætte Stillingens højre Fløj saaledes: 20. Regiment Skanserne VII og VIII samt Løbegraven mellem disse og mellem VIII og IX, 9. Regiment Skanserne IX og X samt Løbegravene mellem disse og ned til Als Sund. 6. Brigade, Oberst *Bülow*, havde besat Stillingens venstre Fløj. Oberst *Scharffenberg* med Stab fik anvist Ophold i en Træhytte ved Chausseen, bygget som et Tag med 2 skraa Sidevægge og 2 lodrette Endevægge. Officererne havde et Rum,

6 Alen langt og 6 Alen bredt, Ordonnanser og Oppassere et lignende Rum. Moblementet bestod af et Bord, nogle Stole og et Par Bænke; om Natten blev der paa Gulvet anbragt Madrasser og Tæpper til Sengeleje. Oberst *Bülow* havde i samme Træhytte 2 lignende Rum til sig og sin Stab.

Kl. $11\frac{1}{2}$ om Aftenen, da Irminger og jeg tænkte paa at lægge os til Hvile, beordrede Oberst *Scharffenberg* os til at inspicere Afdelingerne, *Irminger* 9. Regiment, jeg 20. Regiment. Det blev udtrykkeligt paalagt os at inspicere alle Kompagnierne og alle deres fremskudte Posteringer, dog ikke Posterne i Skyttegravene. Jeg havde aldrig før været i Dybbølstillingen, kendte hverken Vej eller Sti. Jeg bad derfor en af Officererne i Oberst *Bülows* Stab om at tegne en Skitse i min Lommebog og derpaa angive mig, hvilken Vej jeg helst skulde følge. Jeg begav mig af Sted, ledsaget af en Ordonnans. Først gik jeg til et Reservekompagni, der stod bag Løbegraven mellem Skanse VIII og IX, langs denne Lobegrav, der var besat af 3 Kompagnier, derfra til Skanse VIII, hvis Besætning bestod af 1 Kompagni, saa til Lobegraven mellem Skanse VIII og VII, hvor der stod et halvt Kompagni. Her opholdt Kompagnikommandoren sig. Foran denne Lobegravs højre Fløj laa i en Afstand af c. 150 Alen en Indskæring, hvis Besætning skulde bestryge Slugten mellem Skanse VI og VIII i Tilfælde af Angreb. Da jeg spurgte Kompagnikommandoren, i hvilken Retning jeg skulde gaa for at finde denne Indskæring, raadede han mig meget stærkt til at opgive at gaa derud, da de fjendtlige Skytter stadig laa paa Lur og straks sendte nogle Kugler efter enhver, der viste sig. Jeg svarede, at jeg havde Ordre til at inspicere enhver Postering og derfor ikke vilde undlade det. Jeg fik anvist Vejen, jeg skulde gaa, og begav mig af Sted, men lod min Ordonnans blive tilbage i Lobegraven for ikke at udsætte ham for Fjendens Ild. Jeg fandt Indskæringen eller rettere et dybt Hul. Der var ingen Udkigspost, ingen at se, ingen at høre. Jeg

begyndte at frygte for, at Posteringen var blevet opsnappet. Jeg lod mig glide ned i Hullet. Nu var der en Mand, der gav Livstegn fra sig; jeg kom nemlig til at sparke ham i Hovedet. Jeg spurgte den Underofficer, der havde Kommandoen, hvorfor der ingen Udkigspost var. Han erklærede, at det ikke var muligt at have nogen Mand paa Udkig, da han straks vilde blive skudt. Jeg beordrede ham til øjeblikkelig at sætte en Mand paa Post og aflose ham meget hyppigt. Da det var sket, begav jeg mig tilbage. De fjendtlige Skytter maa nu være blevet opmærksom paa mig; de sendte mange Kugler efter mig. Jeg havde den storste Lyst til at løbe, men vilde ikke, da jeg var overbevist om, at Officererne i Løbegraven passede paa mig, og at det vilde have været dem en særlig Glæde at se en Officer af Stabene løbe for Kuglerne. Jeg gik derfor, men jeg maa indrømme, at jeg tog nogle overmaade lange Skridt og var meget glad, da jeg kom i Dækning i Løbegraven, hvor jeg blev modtaget med aabne Arme af Kompagnikommandoren, der ikke havde ventet at se mig komme uskadt tilbage. Jeg inspicerede derefter Skanse VII, hvor der stod et halvt Kompagni, og endelig et Reservekompagni, der laa nogle Hundrede Alen længere tilbage. Jeg havde nu kun Turen til Brigadehytten tilbage; men det blev næsten det værste. Granaterne var faldet jævnt hele Tiden, men nu blev Skydningen livligere, tildels foranlediget ved, at Major *Kauffmann**) havde taget fat med sine 4 riflede Kanoner. Majoren tog hver Nat en ny Opstilling, for at Fjenden ikke saa let skulde blive indskudt paa hans Kanoner; snart tog han Stilling paa Als, snart i Sundeved. For at gøre Fjenden usikker paa, hvor mange Kanoner han havde, lod han først skyde 4 Skud, saa en Pause, derpaa atter 4 Skud og saa fremdeles; senere lod han gøre 6 Skud, saa 8 Skud ad Gangen, saa at man først skulde tro, at der kun var 4 Ka-

*) Krigsminister 1879—1881. Generalløjtnant og kommanderende General i 1. Generalkommando 1881—1891. Død 1892.

noner, saa at der var 6 og tilsidst, at der var 8. Denne Nat havde Majoren placeret sine Kanoner paa Als i Forlængelse af Chausseen. Da jeg forlod Reservekompagniet, havde jeg ondt ved at finde en Markvej, som jeg skulde følge for at komme ud paa Chausseen. Jeg tog min Skitse frem, men det var saa mørkt, at jeg kun kunde se Tegningen, naar en Granat lyste op for mig; flere Gange maatte jeg paa denne Maade se efter paa Tegningen. Endelig var jeg ude paa Chausseen. Her knaldede Granaterne lysteligt. Fjenden troede aabenbart, at vort riflede Batteri stod paa Chausseen, men vidste ikke hvor. De fjendtlige Batterier sendte derfor stadig Granater henad Chausseen; de faldt hyppigere og hyppigere. Det var den uhyggeligste Tur, jeg nogensinde har vandret. Endelig Kl. 2 naaede jeg Brigadehytten. *Irminger* var gaaet udenfor for at se efter mig. Da han i Mørket skimtede, at der kom nogen, raabte han: „Er det Dig, Holbøll?" „Ja vel," svarede jeg. „Naa, det var da godt," sagde han og trykkede min Haand. Jeg gik ind og meldte mig til Obersten; han udtrykte sin Glæde over at se mig. Han havde frygtet, at der skulde være tilstødt mig noget, da *Irminger* allerede var kommet tilbage for en Time siden. Jeg gjorde opmærksom paa, at jeg havde haft en meget længere Vej, over ½ Mil, og medens han baade frem og tilbage havde kunnet følge Aabenraavejen, maatte jeg baade paa Udvejen og Tilbagevejen gaa et langt Stykke ad mindre farbare Markveje, som ikke var let at finde i Mørke. Vi gik til Ro og sov trods Kanonernes og Granaternes larmende Musik trygt til den lyse Morgen.

Den næste Dag var det daarligt Vejr, koldt og blæsende. Beskydningen var stærk, over 3 Skud i Minuttet.

Alle Brigadens Regiments- og Bataillonsadjutanter mødte efter Ordre om Eftermiddagen Kl. 3 ved Brigadehytten for sammen med Oberst *Scharffenberg*, *Irminger* og mig at blive gjort bekendt med den tilbagetrukne Linie. Denne Forskans-

ningslinie var blevet anlagt bag Stillingens venstre Fløj med det Formaal at optage Kampen der, naar den forreste Linie paa denne Floj, der var den mest udsatte af hele Stillingen, maatte opgives. Den bestod først af 3 Skanser A, B og C samt nogle Kanonplacementer, forbundne ved en Løbegrav, der gik fra Skanse IV i sydøstlig Retning til henimod Jensens Gaard og derfra mod Syd til Vemmingbund. Senere, da Fjenden forlængede sine Belejringsarbejder mod Nord til Slugten mellem Skanse VI og VIII, blev der anlagt en Skyttegrav, der gik fra Skanse VII mod Syd til Chausseen, hvor der blev anlagt et Værk D, og derfra til den tidligere anlagte Skyttegrav bag Skanse IV. 8. Brigade skulde i Tilfælde af Angreb i Døgnet fra den 15. Aften til den 16. Aften besætte den tilbagetrukne Linie.

Da Adjutanterne var samlet, begav vi os af Sted. Oberst *Bülows* Ordonnansofficer, Sekondløjtnant *Dinesen*, tjente som Vejviser. Vi var ikke kommet længere end i Nærheden af Gaarden Sney, da Løjtnant *Dinesen* meldte Oberst *Scharffenberg*, at vi, saasnart vi kom over den næste Jordvold, vilde være set fra Broager og rimeligvis vilde faa nogle Granater. Jeg tillod mig at betvivle, at Fjenden skulde gøre sig den Ulejlighed at sende Granater efter enkelte Personer; vi var kun 10. Men ganske rigtig. Ovre i Broagerbatterierne var man blevet opmærksom paa den halve Snes Officerer, der bevægede sig frem mod den tilbagetrukne Linie, og sendte os den ene Granat efter den anden. Oberst *Scharffenberg* beordrede os til at gaa ned i en Grøft og følge den for at være mere dækket; men Granaterne faldt nærmere og nærmere, tættere og tættere. Obersten opgav derfor Rekognosceringen og bestemte, at vi skulde gaa tilbage. Han vilde ikke tage det Ansvar paa sig at udsætte alle Brigadens Adjutanter for den stærke Granatild.

Da vi kom tilbage fra denne mindre behagelige Rekognosceringstur, skulde vi spise til Middag. Vi levede meget godt,

medens vi var i Dybbølstillingen. Foruden Naturalforplejningen, som vor flinke Dragonordonnans, der i Fredericia var blevet uddannet til Kok, efterhaanden tilberedte udmærket, svælgede vi i Østers, som var sendt Oberst *Scharffenberg* fra Madam Rasch i Flensborg, der kendte ham fra den Tid, 1853 til 1860, da han var der som Kommandor for 3. Jægerkorps. Madam Rasch havde benyttet Lejligheden, da et af Marinens Fartøjer havde været inde i Flensborg Havn med en Parlementær, til at sende Obersten en halv Tønde Østers. Fartøjet var netop kommet til Sønderborg, da Brigaden skulde over i Stillingen. Obersten stod ved Broen, da en Marineunderofficer meldte sig til ham med den velkomne Østersforsyning, som Oppasserne transporterede til Brigadehytten. Vi spiste Østers baade til Frokost, Middag og Aften.

I Løbet af Dagen fik vi nærmere Oplysninger om de sørgelige Forhold i Stillingen. Beskydningen havde i Døgnet fra den 12. Aften til den 13. Aften været stærkere end nogensinde før; der var faldet ikke mindre end 7300 Skud eller over 5 Skud i Minuttet. Skanse IV blev i Løbet af 6 Timer truffet af 400 Granater. Virkningen af den stærke Beskydning havde været meget betydelig. Det indre af Skanse VI var kun Jorddynger og Huller, Skanse II havde lidt meget, og i Skanse I og III var Brystværn, Traverser, Skydeskaar, Broer og Palisaderinger mer eller mindre ødelagt. Antallet af brugbart Skyts i Skanserne var i høj Grad reduceret. I Skanse I var alle Kanoner demonteret, i Skanse II fandtes 2 Stk. 12 Pds. riflede Kanoner i uskadt Stand og 3 Kanoner, der kun var brugelige til enkelte Kardæskskud under Stormangrebet; i hver af Skanserne III, V og VI var der kun 3, i Skanse IV 6 brugelige Kanoner.

Den 13. om Aftenen havde Fjenden kastet vore fremskudte Poster paa venstre Fløj tilbage og bemægtiget sig vore Skyttegrave Syd for Chausseen. Næste Morgen havde vi gjort Forsøg paa at tage Skyttegravene tilbage; men det lykkedes kun at

kaste Fjenden ud af dem, der laa nærmest Chausseen. Foran Skanserne I til IV var der saaledes ingen Poster. Paa venstre Fløj kunde Besætningen ikke opholde sig i Skanserne, da Blokhusene, hvor de skulde være dækket, blev gennemskudt. De maatte søge Dækning bag Jordvolde og i Grøfter i Terrænet bag Skanserne. Fjenden havde med sine Belejringsarbejder nærmet sig Skanserne mere og mere, saa at de fjendtlige Tropper i deres Paralleller og Skyttegrave laa lige saa nær foran Skanserne, som Besætningen bag dem. Da Fjenden kunde bestemme Tidspunktet for Angrebet, var der al Sandsynlighed for, at han vilde komme lige saa tidligt, maaske tidligere til Skanserne end Besætningen.

Saaledes som Forholdene havde udviklet sig, var Stillingens Modstandskraft brudt. Set fra et militært Synspunkt burde Stillingen have været opgivet; det var alle Officerer enige om.

Vort hele Tab i Stillingen i Døgnet fra den 12. Aften til den 13. Aften havde været af Officerer 2 faldne, af Underofficerer og Menige 29 faldne og 84 saarede. I Døgnet den 14. var Tabet ved Beskydningen 27 Underofficerer og Menige faldne, 2 Officerer og 68 Underofficerer og Menige saarede.

Natten mellem den 13. og 14. havde Fjenden anlagt den 4. Parallel; dens højre Fløj var kun 480 Alen fra Skanse II, dens venstre Fløj kun 350 Alen fra Skanse V.

Den 14. havde Skydningen ikke været saa stærk som den foregaaende Dag, men dog 3 Skud i Minuttet; den 15. var Skudantallet omtrent det samme.

General *Steinmann*, der atter var blevet helbredet efter det Saar, han fik i Kampen ved Sankelmark, overtog den 15. Kommandoen over 1. Division, i hvilken 8. Brigade var indlemmet.

Da vi om Eftermiddagen ventede paa Afløsning, hørte vi pludselig fra Sønderborg en uhyggelig Raaben og Skrigen, der kunde tyde paa Tumult. Vi var i stor Spænding. Det

varede noget, inden Afløsningen kom. Vi fik da at vide, at det var Mandskab af 3. Brigade, der havde tilkendegivet deres Misfornøjelse med, at Brigaden kun havde haft 2 i Stedet for 3 Dogns Hvile paa Als. Tidligere havde Brigaderne været 6 Dogn i Sundeved og derefter 3 Dogn paa Als. Ved 8. Brigades Ankomst kunde der gives nogen Lettelse i Tjenesten saaledes, at Brigaderne kun var 4 Dogn i Sundeved og 3 Dogn paa Als. Men ved Indførelsen af denne forandrede Tjenesteomgang kunde man ikke undgaa nogen Uregelmæssighed, og det var gaaet ud over 3. Brigade. Imidlertid havde Officererne snart faaet Folkene stillet tilfreds ved at meddele dem, at de kun skulde blive 4 Dogn i Sundeved. Afløsningen var blevet noget forsinket; men efterhaanden kom 8. Brigades Afdelinger tilbage.

For at Reserveafdelingerne kunde finde Læ og Ly, var der omtrent midtvejs mellem Skanserne og Brohovederne paa begge Sider af Chausseen bygget nogle Barakker. Men da Fjenden fra den 13. stadig beskød dem, var Opholdet der umuligt, hvorfor disse Afdelinger maatte bivuakere i nogle Grøfter og bag nogle Jordvolde Øst for Barakkerne. Afdelingerne skulde holde Appel hver Morgen Kl. 3 og blive under Vaaben, indtil det var blevet helt lyst. I Tilfælde af Angreb skulde de straks besætte den tilbagetrukne Linie. Brigadestaben flyttede til Færgegaarden ved Als Sund, hvor vi havde en forholdsvis rolig Nat, da Beskydningen var temmelig svag.

Det samlede Tab i Stillingen i Døgnet den 15. var 1 Officer, 17 Underofficerer og Menige faldne, 1 Officer, 39 Underofficerer og Menige saarede.

Den 16. var det smukt Vejr, hvilket selv under disse alvorlige Forhold virkede oplivende paa Sindet; dog mærkelig nok ikke paa *Irminger*. Han, der med saa stor Glæde havde modtaget Efterretningen om, at vor Brigade skulde til Dybbøl, og ellers altid var Fyr og Flamme, naar Kanonerne tordnede, og Kuglerne peb ham om Ørene, havde ganske tabt

Humøret. Det laa ikke for ham at være uvirksom og lade skyde paa sig paa lang Afstand uden at kunne besvare Ilden. Nej, Kamp paa nært Hold, det var noget andet. Han onskede intet hellere, end at Fjenden vilde storme jo før des bedre; han nærede endnu et Haab, om end et svagt Haab om, at det skulde kunne lykkes os at kaste Fjenden tilbage. Da der tæt ved os faldt et Stykke af en Granat eller rettere et Stykke af Blykapslen, der havde omgivet Granaten, og ved Sprængningen havde faaet mange Spidser og Takker, tog *Irminger* det op, viste mig det og spurgte, om det ikke var væmmeligt at faa et saadant Stykke ind i Hovedet eller i Brystet. Han vilde foretrække en lille rund Kugle, naar det endelig skulde være. De 2 sidste Dage, vi var paa Dybbøl, havde *Irminger*, der ellers kunde spise for to, ganske tabt Appetiten. Den 17. laa han det meste af Dagen udenfor Brigadehytten i noget Halm og døsede. Vi havde jo intet at bestille, havde kun roligt at vente paa, at det vilde behage Fjenden at angribe. Naar jeg kaldte paa ham, fordi vi skulde spise, sagde han, at han ikke var sulten. Jeg spurgte ham, om han var syg. Nej, det var han ikke; men han havde ikke Lyst til at spise. Jeg fik ham dog med ind til Bordet; men han nød næsten intet. Havde han en Fornemmelse af, at han vilde falde ved Dybbøl? Jeg ved det ikke; han talte i al Fald ikke derom.

Generalmajor *du Plat* overtog den 16. om Aftenen Kommandoen i Stillingen. Det rygtedes senere, at Generalen forinden havde været hos Overgeneralen, der var sygemeldt, for at opfordre ham til at nedlægge Kommandoen over Hæren, General *du Plat* vilde da overtage Ledelsen og paa eget Ansvar rømme Stillingen Natten mellem den 16. og 17., kun efterladende enkelte Poster i Skanser og Løbegrave, som hurtig skulde trække sig tilbage, naar Fjenden angreb. Overgeneralen mente desværre, at han efter de Instruktioner,

han havde modtaget fra Krigsministeren, ikke kunde gaa ind paa General *du Plats* Forslag.

Den 16. om Aftenen indtog 8. Brigade samme Stilling som den 14. Afløsningen var netop tilendebragt, da Fjenden brød frem og bemægtigede sig Skyttegravene paa begge Sider af Chausseen indtil Slugten mellem Skanse VI og VIII. Der blev gjort Forsøg paa at tage Skyttegravene tilbage, men forgæves. Oberst *Scharffenberg* antog, at dette Angreb var Forspillet til en almindelig Storm paa Skanserne i Løbet af Natten. Jeg blev derfor beordret til at holde Vagt for at være rede til at modtage Meldinger. Da Obersten og *Irminger* henad Midnat begav sig til Ro, gik jeg udenfor Hytten. Skildvagten og jeg var enige om, at Beskydningen var stærkere end de to foregaaende Nætter. Det var ikke alene Skanser og Lobegrave, der blev overdænget med Granater, men ogsaa hele Terrænet bag dem lige til Brohovederne blev beskudt. Brigadehytten, der hidtil kun var blevet beskudt i en enkelt Retning, fik denne Nat Granater fra to Sider; det var aabenbart, at man havde faaet Kig paa Hytten fra et andet Batteri. Ved at forhøre Folkene fik jeg ogsaa oplyst, at en af dem havde stillet et Lys i Vinduet, uagtet det var strengt forbudt. For at undgaa Granatstumperne sprang Skildvagten og jeg omkring det Hjørne af Hytten, hvor der var Dækning, idet vi averterede hinanden, naar vi saa Lysglimtet fra Kanonerne, dæk til højre, dæk til venstre. Granaterne faldt nærmere og nærmere ved Hytten, snart slog Stumperne mod den skraa Sidevæg og trillede ned ad den. Da det blev værre og værre, fandt jeg det uforsvarligt ikke at avertere Obersten om den ojensynlige Fare ved at blive i Hytten. Jeg gik ind og spurgte Obersten, om han sov. „Tror De, jeg kan sove, naar Granatstumperne slaar Trommehvirvler paa Væggen ved Siden af mig; nej, det er allerede længe siden, jeg vaagnede". Jeg spurgte, om Obersten ikke fandt det rigtigt at forlade Hytten. „Jo, det

kan godt være, men hvor skal vi gaa hen?" Jeg foreslog at sætte os bag en Jordvold noget fra Hytten, hvor jeg troede, man vilde være mere i Sikkerhed. Vi tog alle tre vore Tæpper med os og satte os derhen; Skildvagten anviste jeg en Plads, hvor han var i nogenlunde Dækning, og hvorfra han kunde se enhver, der nærmede sig Hytten, og mulig kom med Melding. Det varede ikke længe, før vi mærkede, at Granatstumperne slog ind i Jordvolden bag vor Ryg. Obersten mente, at de snart vilde slaa igennem den, saa at vi var lige saa udsat her som i Hytten. Vi forlod vort nye Leje og gik noget omkring, indtil vi fandt en Hule overdækket med svære Bjælker, hvorover der var anbragt et tykt Lag Jord. Det var som om denne Hule var indrettet for at skaffe Brigadestabene et sikkert Opholdssted. Efter at Skildvagten havde faaet Underretning om, hvor han kunde finde Obersten, lagde vi os til at sove i Hulen. Granaterne, der var bestemt til Brohovederne, gik højt over os og generede os ikke. Vi lagde os Kl. 3 og sov trygt til Kl. 6. Da jeg op ad Dagen traf en Ingeniørofficer, udtalte jeg min Glæde over den udmærkede Hule, men undrede mig over, at vi ikke havde faaet Meddelelse om, at vi kunde søge Dækning der. Han sagde mig, at det tværtimod var en Fejl, at vi ikke var blevet advaret imod at benytte Hulen, da den aldeles ikke frembød nogensomhelst Sikkerhed. Var der faldet en Granat paa dens Jorddække, vilde den være gaaet igennem, saa at vi ikke alene var blevet dræbt, men ogsaa begravet med det samme. Jeg udtalte min Glæde over, at vi ikke var blevet advaret, saa havde vi ikke faaet de 3 Timers styrkende Sovn, som vi havde nydt i den trygge Overbevisning, at vi laa i Dækning.

Den næste Dag var Beskydningen lige saa stærk som om Natten, i Gennemsnit 3 Skud i Minuttet, men til Tider ikke mindre end mellem 5 og 10 Skud. Virkningen var ogsaa betydelig. Skanse IV havde lidt meget, alt dens Artilleri var

demonteret, i Skanse II var Struben fuldkommen aaben, og Blokhuset kom i Brand, i Skanse V var Strubepalisaderingen ganske ødelagt.

Det samlede Tab i Stillingen i Dognet den 16. var 1 Officer, 30 Underofficerer og Menige faldne samt 1 Officer, 56 Underofficerer og Menige saarede. Da Brigadehytten laa ved Chausseen, havde vi stadig det uhyggelige Syn af de mange Døde og Saarede, der blev ført forbi.

Om Aftenen blev 8. Brigade aflost af 3. Brigade, der i det sidste Døgn havde ligget i Brohovederne, medens 2. Brigade, der havde staaet i Skanser og Løbegrave paa venstre Floj blev aflost af 1. Brigade, der kom fra Als. Denne Brigade havde lidt særlig meget under Dybbølstillingens Belejring, og det faldt i dens Lod at skulle modtage Fjendens Stormangreb den næste Dag. Forinden Afdelingerne afmarcherede fra Kantonnementet paa Als, blev den nye Kommandør for 22. Regiments 1. Bataillon, Kaptajn *C. F. W. H. Baland*, samt 2 nylig tilgaaede svenske Officerer, Premierlojtnanterne *Lundegren* og *von Knorring*, fremstillet for Mandskabet. De faldt alle 3 den næste Dag. Da Brigaden om Eftermiddagen var blevet samlet bag Sønderborg for ved Morkets Frembrud at rykke over i Stillingen, overtog Brigadekommandøren, Oberst *Lasson*, Kommandoen over Brigaden. Foranlediget ved de tidligere omtalte Vanskeligheder ved at faa Mandskabet af 3. Brigade til at rykke over i Stillingen holdt Oberst *Lasson* en Formaningstale til Folkene. I Talen, der var kort og fyndig, foreholdt Obersten dem, at det nu var deres Pligt at rykke over i Stillingen og aflose deres Kammerater; han var overbevist om, at enhver vilde gøre sin Pligt fuldt ud. „Er vi enige om det, Folk?“ sluttede Obersten sin Tale. „Ja vel, Hr. Oberst,“ lød det kraftigt og fuldtonende fra Geledderne. Dette Løfte blev holdt; mange indfriede det med deres Liv, Obersten ogsaa.

Oberstens Tale havde gjort et stærkt Indtryk paa Mandska-

bet. Stemningen var udmærket. Da Oberstløjtnant *Falkenskjold* marcherede i Spidsen for 22. Regiment over *Frederik den 7's* Bro til Stillingen, sang Folkene, saa det var en Lyst at høre. Men straks efter blev der paabudt Taushed i Henhold til Overkommandoens Befaling, at Aflosningen skulde foregaa ikke alene i Mørke, men ogsaa i den storste Stilhed. Var denne Befaling rigtig? Nej, sikkert ikke. Man burde ikke have berøvet Folkene det eneste Middel, de havde, til at holde Humøret oppe og bevare Frejdigheden. Hvad gjorde det, at Preusserne hørte, at vore Folk endnu sang „Den tapre Landsoldat", at de endnu var frejdige og ikke var bange for at modtage Fjendens overlegne Angreb? Vi vilde faa nogle flere Granater; men hellere flere Granater og frejdigt Humør end færre Granater og denne knugende Taushed i dette uhyggelige Mørke, denne langsomme, stille March, der lignede en Ligmarch, og mindede Folkene om, at det for mange af dem var den sidste March, Marchen til Graven. Jeg stod udenfor Brigadehytten, da de Afdelinger, der skulde afløse, marcherede forbi. Jeg beundrede disse Soldater, der Gang efter Gang var rykket over i Stillingen og stadig var vendt tilbage med store Tab, jeg beundrede dem, at de støt og roligt marcherede ud til disse Skanser, „Ligkisterne", som de kaldte dem, fordi saa mange af deres Kammerater havde fundet deres Død der, ud for at kæmpe den ulige Kamp for Konge og Fædreland. Jeg sagde til *Irminger*, der stod ved Siden af mig, at jeg fik Lyst til at gøre Honnør for disse Soldater, til at staa med Haanden til Huen, medens de marcherede forbi. I Retning af Pligtopfyldelse, Mod og Udholdenhed kunde vore Soldater maale sig med Europas bedste Tropper. Ikke vi alene beundrede vore Folk. En fransk Oberst, der besøgte Dybbølstillingen, udtalte, at han meget tvivlede om, at man kunde have faaet franske Soldater til at holde saa længe ud i en saadan belejret Stilling, og fremmede Korrespondenter fremhævede i deres Artikler vore Soldaters udmærkede Holdning.

8. Brigades Afdelinger skulde efter Afløsningen bivuakere paa samme Sted som den 15. om Aftenen. Obersten beordrede mig til at gaa til Bivuakpladsen for at modtage Meldinger fra Afdelingerne om, hvad der var passeret, særligt om Tabene. Da jeg nærmede mig Pladsen, begyndte Fjenden, der nøje kendte Tiden for Afløsningen, som sædvanlig at bekaste Terrænet omkring Bivuakpladsen med Granater; disse saakaldte „Afløsningsgranater" kom ganske regelmæssig hver Aften. Da jeg stod og talte med Kaptajn *Koss*, Kommandor for 9. Regiments 4. Kompagni, der netop var kommet tilbage fra Skanserne, faldt der mange Granater. Jeg foreslog Kaptajnen, at vi skulde soge Dækning bag den Jordvold, hvor hans Mandskab laa. I det samme kom der en Granat, den sprang, jeg hørte et voldsomt Knald, et Klask og et højt Skrig fra Kaptajnen. „Blev De saaret?" udbrød jeg. „Ja, i mit venstre Ben". Det var saa mørkt, at jeg intet kunde se, jeg følte ned ad hans Ben, der var intet at mærke, ikke en Gang Hul paa Benklæderne. Jeg sagde ham det, og trøstede ham med, at det kun kunde være en meget let Kontusion. Kaptajnen kunde imidlertid ikke støtte paa Benet; jeg maatte hjælpe ham hen bag Jordvolden. Næste Morgen blev jeg meget forbavset over at finde Kaptajnen opført som saaret paa Meldingerne. Jeg mente ikke, at man kunde være bekendt at forlade Geleddet for et Slag af en Granatstump, der var saa mat, at den ikke en Gang kunde slaa Hul paa Benklæderne. Senere har jeg maattet gore Kaptajnen Afbigt for mine daarlige Tanker om ham. Det viste sig nemlig, at Kontusionen havde været meget alvorlig, netop fordi der ikke var slaaet Hul paa Benet. Kaptajnen stod med Ryggen mod Fjenden; Granatstumpen havde truffet Læggen, havde knust Læggemusklen og havde ødelagt Aarer og Nerver. Kaptajnen laa $^3/_4$ Aar paa Lazarettet, før han kunde udskrives; han blev, efter hvad der er meddelt mig, aldrig fuldkommen rask. Blodomløbet kunde ikke komme i Orden.

Det samlede Tab i Stillingen i Dognet den 17. var 24 Underofficerer og Menige faldne, 2 Officerer, 55 Underofficerer og Menige saarede.

Efter at Afdelingerne var kommet tilbage fra Skanserne, flyttedes Brigadekvarteret til Færgegaarden. Her tilbragte vi en meget urolig Nat. Medens Fjenden ikke beskød Skanser og Løbegrave særlig stærkt, ødslede han med sine Granater paa Brohovederne, hvor Reserverne skulde søge Hvile og samle Kræfter til den kommende Dags Anstrengelser. Vi havde kun et lille Værelse i Stueetagen til vor Raadighed. Under Vinduerne, der vendte ud til Vejen langs Als Sund, blev der Side om Side anbragt 3 Madrasser; her lagde Obersten sig til Hvile med en Adjutant paa hver Side, en smuk Illustration til den kammeratlige Maade, hvorpaa Obersten behandlede os. For i en Fart at kunne komme af Sted i Tilfælde af Alarmering, havde vi stillet et tændt Tællelys op paa Kakkelovnen. Pludselig vækkedes vi ved et forfærdeligt Rabalder. En Granat var sprunget udenfor paa Vejen, havde knust Vinduesruderne og sendt en Regn af Granatstumper og Glasstykker ind i Værelset over paa den modsatte Væg, hvorfra de prellede tilbage over mod os. Da jeg for op, saa det ud for mig, der kun var halv vaagen, som om Obersten havde faaet en lille Granatstump i Ansigtet lige over Munden. „Er Obersten saaret," raabte jeg i Angst. „Nej, ikke den Gang", svarede han mig. Jeg saa nu, at det var hans svære, mørke Overskæg, der i Halvmørket havde set ud for mig som en Granatstump. *Irminger* sprang ved Larmen fortumlet op af Søvne og udbrød: „Hvor skal vi nu gaa hen, Hr. Oberst". „Lægge os om paa den anden Side og sove videre", var Oberstens rolige Svar. Efter flere Forstyrrelser af lignende Art rejste vi os Kl. $3\frac{1}{2}$ fra vort urolige Leje og ventede, hvad der vilde komme, efter al Sandsynlighed Angreb ved Daggry.

Det var den 18. April en dejlig Foraarsmorgen. Kl. 5 stod

Solen smukt op og smilede hen over de grønne Marker, der snart skulde blive en blodig Valplads. Skydningen var fra den tidlige Morgenstund overordentlig stærk; det var maaske Indledningen til Stormangrebet. Da vi ikke vidste, hvor længe Fjenden vilde lade os i Ro, skyndte Obersten og jeg os at indtage vort Morgenmaaltid. *Irminger* gik udenfor, han vilde intet nyde. Obersten var forbavset over, at han ganske havde tabt sin Appetit, og sagde til mig, at jeg maatte se at faa ham til dog at spise lidt; vi vidste ikke, naar vi igen kunde faa noget. Jeg skænkede en Kop Kaffe, smurte et Par Stykker Smorrebrød og gik ud for at faa fat i ham. Jeg fik ham lokket ind, og rørt over, at jeg havde sørget for ham, spiste og drak han — det var hans sidste Maaltid.

Fra Kl. 4 var Granatilden tiltaget med en hidtil ukendt Voldsomhed. Fra dette Klokkeslet til Kl. 10 faldt der 7900 Granater i Stillingen, eller c. 22 i Minuttet. Særlig blev Brohovederne og Terrænet langs Als Sund heftig beskudt. Kanonernes Dundren og Granaternes Knalden, der ved et mange Gange gentaget Ekko fra de stejle Brinker paa begge Sider af Sundet blev forstærket, var imponerende. Det mindede om et voldsomt Tordenvejr i Bjergegne. Faldt en Granat i Sundet, rejste der sig en høj Vandsojle som et storartet Springvand. Vi lagde Mærke til, at Granaterne faldt med stor Regelmæssighed langs Sundet; der faldt 3 Granater paa samme Sted, saa et Stykke derfra atter 3; i samme Afstand som før atter 3 og saa fremdeles. Man kunde ligefrem gaa af Vejen for Granaterne. Da jeg maatte antage, at de næste 3 Granater vilde falde i Færgegaarden, sagde jeg til *Irminger*, at jeg vilde lobe op i det Kvistværelse, hvor vi havde Skrivestue, for at pakke Arkivet sammen og faa det bragt i Sikkerhed. Han vilde ikke tillade mig at gaa alene, han vilde hjælpe mig, saa gik det hurtigere. Jeg fandt det urimeligt.

„Sæt at de 3 Granater netop kommer, naar vi er der oppe", sagde jeg, „det vilde dog være meget uheldigt, om begge Oberstens Adjutanter blev slaaet fordærvet paa een Gang". Mine Indvendinger hjalp intet, han vilde hjælpe mig. I en Fart kom vi op paa Kvistværelset, i en Fart fik vi Arkivkassen pakket og bar den selv ned. Vi var neppe kommet udenfor, for de 3 Granater faldt i Færgegaarden; en Hest blev dræbt i Stalden; ellers skete der ingen Skade. Arkivkassen blev transporteret hen til et lille Hus, der laa helt inde ved Skrænten og saaledes var temmelig dækket.

Nede ved Sundet var Mandskabet i Færd med at koge Suppe. Her laa med regelmæssige Mellemrum en Række Stenbunker, bestemt til Vejreparation. Folkene havde ophængt Kogekarrene paa et Læssetræ, som de havde anbragt med Enderne hvilende paa 2 Stenbunker; større Afstand var der ikke mellem dem. Der var god Ild under Kogekarrene; mange af Folkene stod omkring Ilden for at se, om Suppen ikke snart var færdig. Pludselig falder en Granat mellem de 2 Stenbunker, et voldsomt Knald hørtes, og en Sky af Damp hævede sig i Luften. Folkene, der havde staaet ved Kogekarrene, løb hylende derfra, holdende begge Hænder for Ørene. Jeg ilede til, spurgte den ene efter den anden, om han var saaret. „Nej," svarede de alle. De var kun blevet fortumlet og lidt skoldet af Suppen. Granaten var nemlig gaaet igennem et af Kogekarrene og havde derved faaet Suppen til at koge i en Fart. Det morede Folkene; de skulde alle hen for at se det gennemborede Kogekar. Men da jeg var sikker paa, at der endnu vilde komme 2 Granater paa samme Sted, fik jeg dem til at gaa bort. Det viste sig ganske rigtigt; de 2 Granater kom, faldt imellem de samme Stenbunker, men gjorde ingen Skade, da Folkene var jaget bort.

Kort efter kom en Ægtkusk gaaende ved Siden af sin Vogn. Da han passerede forbi mig, slog en Granat ned paa

Vejen, den sprang, rev bogstavelig det højre Ben af ham ved Knæet og knuste Forbenet paa den ene Hest. Kusken hylede i vilden Sky af Smerte, som rimeligt var. Hesten, der ikke kunde give sin Smerte Luft, drejede blot Hovedet om og saa med et usigelig vemodigt Blik paa Kusken. I en Fart blev en Ambulancebaare bragt til Veje. Kusken blev ført bort til et langvarigt, smertefuldt, maaske haabløst Sygeleje. Hesten blev skudt, dermed var dens Lidelser endt.

Der kom Melding om, at Tabene ude i Stillingen havde været meget betydelige, navnlig ved 22. Regiment, der stod i den yderste Linie paa venstre Fløj. Den foregaaende Aften, da Afløsningen var endt, havde Regimentskommandøren, Oberstløjtnant *Falkenskjold*, ledsaget af sin Adjutant, Premierløjtnant *Svane*, inspiceret hele Linien lige fra Vemmingbund til Skanse III. Han havde tilbragt flere Timer i Skanser og Løbegrave for ved sin personlige Nærværelse at indvirke paa Folkene, der med Glæde saa den stolte Soldaterskikkelse færdes mellem dem, og hørte hans frejdige Røst, naar han hyppigt spurgte dem: „Naa, Folk, hvordan har I det?" Ligesaa hyppigt lød Svaret: „Aah jo, det gaar an." Stemningen var meget god. Regimentskommandøren kiggede kun ind i Skanse II, da Fjenden stadig sendte Granater ned i det brændende Blokhus, saa at antændte Bjælkestumper og Splinter jevnlig floj omkring. Ud paa Natten gik han med sin Adjutant til 3. Kompagni, der stod i Reserve, for at faa et Par Timers Hvile. Her befandt sig foruden Kompagnikommandøren, Premierlojtnant *Behrens*, og Kompagniets øvrige Officerer, Sekondlojtnanterne *Berlien* og *Carlson*, Bataillonskommandoren, Kaptajn *Baland* og hans Adjutant, Sekondlojtnant *Bache*. Officererne sad bag den samme Jordvold, hvor Mandskabet havde Plads. Der var ikke megen Dækning, og Stedet var meget udsat. Et Mortérbatteri, der nylig var blevet anlagt i Nærheden af Jordvolden, havde nemlig hele Natten beskudt Fjenden, der nu fra Broager

søgte at gore Gengæld og sendte den ene Granat efter den anden mod Batteriet. Pludselig c. Kl. 6 Morgen, faldt en Granat netop der, hvor Officererne sad. En Sky af Røg og Jord skjulte et Øjeblik det hele, saa viste der sig et forfærdeligt Syn, 6 af de 7 Officerer var dræbt eller saaret. Kaptajn *Baland* havde faaet en Granatstump i Nakken og var død paa Stedet; Premierløjtnant *Behrens*, der havde faaet Rygraden knust, døde straks efter; Oberstløjtnant Falkenskjold havde faaet en stærk Kontusion i Hovedet og var bevidstløs; Løjtnanterne *Svane*, *Berlien* og *Carlson* var saaret, kun Løjtnant Bache var uskadt. Regimentskommandoren kom noget efter igen til Bevidsthed, han gav Ordre til at ansætte en Officer ved Reservekompagniet, der paa en Gang havde mistet alle sine Officerer. Selv overtog han Kommandoen over 1. Bataillon og beordrede Løjtnant Bache til at gore Tjeneste baade som Bataillons- og Regimentsadjutant. Efter at have givet disse Ordrer faldt Oberstløjtnant *Falkenskjold* atter hen i en Sløvhedstilstand, som varede i et Par Timer, men han var igen kommet til Kræfter, da Fjenden angreb. Kaptajn *Baland* havde indtil den 16. været Kompagnikommandør ved 20. Regiment. Han havde allerede nogle Dage forinden underhaanden faaet Meddelelse om, at han skulde være Kommandør for 22. Regiments 1. Bataillon. Flere Gange havde han været hos mig for at spørge, om Ordren ikke var naaet til Brigaden, han længtes efter den. Den kom først den 16.; men den kom tidsnok. I sin nye Stilling fandt han Heltedøden.

Lidt før Kl. 10 Fmd. kom Souschefen ved Overkommandoen, Major *Rosen*, ind i Færgegaarden, hvor han traf Oberst *Kauffmann* og Oberst *Scharffenberg;* vi Adjutanter var ogsaa til Stede. Major *Rosen* meddelte, at han netop kom fra Stillingen, som han havde inspiceret. Beskydningen havde været voldsom, Tabene betydelige; men han fandt dog efter Omstændighederne Forholdene nogenlunde tilfredsstillende. Han fortalte, at man nu var godt i Gang med at bygge den

tredie Bro over Als Sund, den vilde formentlig være færdig om 3 Dage; det vilde lette Tilbagegangen til Als. Oberst *Scharffenberg* spurgte, om Konferencen i London ikke skulde træde sammen den 20. „Jo, det er rigtig nok," svarede *Rosen*. „Saa kan De spare Arbejdet med den tredie Bro," sagde *Scharffenberg*. „De kan være overbevist om, at de Allierede nok skal sørge for at være i Besiddelse af Dybbølstillingen, inden Konferencen aabnes". *Rosen* mente, at det ikke var givet, at Stillingen faldt, fordi Fjenden gjorde Forsøg paa at tage den; man maatte ikke have den forudfattede Mening, at Stillingen ikke kunde holdes. *Scharffenberg* modsagde ham. *Rosen*, der ellers var saa rolig i sine Udtalelser, blev meget ivrig. Jeg fik det Indtryk, at han blev saa ivrig, fordi han var nødt til at tale imod sin egen Overbevisning. *Rosen* afbrød pludselig Samtalen og begav sig til Hovedkvarteret.

Medens denne Samtale fandt Sted, var Angrebet allerede i fuld Gang — vi vidste det ikke.

KAMPEN PAA DYBBØL

DEN 18. APRIL

Da Fjenden angreb Stillingen, var den besat paa følgende Maade. (Se Kort IV.)

I yderste Linie stod paa venstre Fløj 1. Brigade, Oberst *Lasson*, med 22. Regiment, Oberstløjtnant *Falkenskjold*, fra Vemmingbund til Skanse III inkl. og 2. Regiment, Oberstløjtnant *Dreyer*, derfra til Skanse VI inkl. Paa højre Fløj stod 3. Brigade, Oberst *Wørishøffer*, med 17. Regiment, Oberst *Bernstorff*, fra Skanse VII til henimod Skanse IX og 16. Regiment, Major *Wolle*, derfra til Als Sund.

8. Brigade, Oberst *Scharffenberg*, bivuakerede øst for Barakkerne paa begge Sider af Chausseen og skulde i Tilfælde af Angreb med 3 Batailloner besætte den tilbagetrukne Linie, der laa ikke mindre end 2000 Alen fra Bivuaken, og holde 1 Bataillon i Reserve ved Aabenraavejen. 20. Regiment, Oberstløjtnant *Scholten*, havde Ordre til at besætte Liniens venstre Fløj fra Vemmingbund til Skanse C inkl. med 2. Bataillon, Major *Sperling*, til venstre, 1. Bataillon, Major *Schack*, til højre. 9. Regiment, Oberstløjtnant *Tersling*, skulde med 2. Bataillon, Kaptajn *Christiani*, besætte den tilbagetrukne Linie fra Skanse C til 200 Alen Nord for Chausseen, altsaa til henimod Skanse VII, medens Regimentets 1. Bataillon, Kaptajn Grev *Ahlefeldt-Laurvig*, skulde rykke frem ad Chausseen til Aabenraavejen og blive staaende der indtil nærmere Ordre.

2. Brigade, Oberst *Kauffmann*, der bestod af 3. Regiment, Major *Mathiesen*, og 18. Regiment, Major *Lundbye*, stod med 3 Bataillioner i Brohovederne og 1 Bataillon i Slugten c. 300 Alen Nordvest for det nordlige Brohoved. I Tilfælde af Angreb skulde Brigaden sende 1 Bataillon til højre Fløj af den tilbagetrukne Linie og 1 Bataillon til Aabenraavejen.

Som yderligere Reserve laa 6. Brigade og Livgarden tæt ved Sønderborg i Vollerup og Sundsmark med Ordre til ved Alarmering at rykke over i Sundeved.

Kommandøren for 2. Division, Generalmajor *du Plat*, havde Kommandoen i Stillingen.

For hurtigt at kunne alarmere Reserverne, var der langs Chausseen fra den yderste Linie til Brohovederne opstillet Hornblæsere. Naar Stillingen blev angrebet, skulde Regimentskommandøren ved Chausseen give Ordre til at blæse Signalet „Lang Tone", hvilket Signal skulde gentages af alle Hornblæserne. Dette Meldingsmiddel svigtede ganske, uvist af hvilken Grund, maaske var en eller flere af Hornblæserne blevet skudt, maaske kunde Signalet ikke høres paa Grund af Kanontordenen; thi vel standsede Granatilden mod Skanserne, da Fjenden angreb, men des heftigere blev den mod Terrænet bagved og mod Brohovederne.

Besætningen i yderste Linie var saaledes 4 Regimenter eller 8 Bataillioner; man skulde synes en ikke saa ringe Styrke. Men ses hen til Antallet af Befalingsmænd og Menige var Besætningen overordentlig svag. Afgangen saavel af Befalingsmænd som af Menige var som Følge af Fjendens Ild, af Sygdom og Bortkommando meget betydelig. Antallet af Officerer ved 2. og 22. Regiment havde tidligere været 38 ved hvert, men var nu gaaet ned til henholdsvis 17 og 20, der manglede altsaa over Halvdelen, deraf netop mange af de ældre Officerer, der var gaaet bort for at overtage højere Stillinger ved andre Regimenter. Ved 2. Regiment var saaledes 1. Bataillon uden Kommandør og uden Adjutant, dets 2. Bataillon blev

kommanderet af en Kaptajn, de 8 Kompagnier af 5 Premierløjtnanter og 3 Sekondlojtnanter, desuden var der ved Kompagnierne kun 2 unge Sekondlojtnanter og 3 svenske Officerer, hvoraf den ene talte saa ravsvensk, at Folkene ikke kunde forstaa ham. Forholdene var ikke bedre ved 22. Regiment; her manglede Regimentsadjutanten, 1. Bataillon havde ingen Kommandor, 2. Bataillon blev kommanderet af en Kaptajn, de 8 Kompagnier af 1 Kaptajn, 3 Premierløjtnanter og 4 Sekondløjtnanter, desuden var der ved Kompagnierne kun 6 unge Sekondlojtnanter og 2 svenske Officerer. Medens de 2 Regimenter i Januar Maaned hver havde haft en Styrke af 17—1800 Underkorporaler og Menige, havde 2. Regiment den 17. om Aftenen kun 1130 og 22. Regiment kun 1021 Underkorporaler og Menige.

I Modsætning hertil var de Tropper, der skulde foretage Stormangrebet, udvalgte af forskellige Afdelinger af den preussiske Hær. De modte til Angreb med fuld Styrke og med en meget rig Besætning af Officerer og Underofficerer. De 6 Stormkolonner, der skulde storme vore 6 Skanser paa venstre Fløj, I til VI, var allerede nogen Tid forud formeret og særlig indovet til det dem tiltænkte Hverv. Preusserne havde ladet bygge Skanser, der ganske lignede vore og var forsynet med de samme Spærringsmidler; Mandskabet var blevet øvet i at ødelægge disse Spærringer, i at stige ned i Graven og bestige Volden. Hver Mand blev forsynet enten med en Sandsæk, som i fornødent Fald kunde benyttes til Dækning, eller med Stiger, Brædder og Høbundter. Tornystrene blev aflagt. Saaledes udrustet blev disse Stormkolonner i Nattens Mulm og Mørke ført ud til 4. Parallel, hvor de kunde ligge usete fra vore Skanser. Stormkolonnerne talte 46 Infanterikompagnier og 5 Pionerkompagnier, tilsammen c. 8400 Mand. Mod disse 8400 Mand havde vi i yderste Linie 2. og 22. Regiment med tilsammen 2151 Mand. Men tages tillige i Betragtning, at de preussiske Soldater var forsynet med Baglade-

geværer, vil man forstaa, hvilken umaadelig Overmagt Fjenden havde.

I samfulde 6 Timer laa Stormkolonnerne og lurede paa deres Bytte. Paa Slaget 10 ophørte pludselig Granatilden mod Skanser og Løbegrave; i samme Nu stormede alle 6 Kolonner hver mod sin Skanse.

Observationsposterne gav straks Ild, overalt hortes Raabet „Til Gevær", og det varede ikke længe, førend Kolonnerne blev beskudt saavel med Kanon- som med Geværild fra Skanser og Løbegrave.

Oberstløjtnant *Falkenskjold*, der opholdt sig ved Reservekompagniet, hørte nogle Kugler fløjte over Hovedet paa sig. „Der har vi Stormen," raabte han, „nu hurtigt til Skanser og Løbegrave, alle Mand." Selv ilede han frem, efter i Hast at have givet sin Adjutant, Sekondløjtnant *Bache**), Ordre til at sende Ordonnanser til 8. Brigades Afdelinger med Melding om Angrebet, da han ikke stolede paa Meldingen ved Hornblæsernes Signaler. Løjtnant *Bache* løb tilbage til Skanse B i den tilbagetrukne Linie, hvor Ordonnanserne opholdt sig. Det var en forfærdelig Tur. Batterierne paa Broager havde nemlig nu taget Terrænet mellem Skanserækken og den tilbagetrukne Linie under voldsom Beskydning for at vanskeliggøre Reservernes Fremrykning. Adjutanten kom dog uskadt til Skanse B og gav 2 Ordonnanser Ordre til at løbe saa hurtigt som muligt tilbage til 8. Brigades Afdelinger med Melding om Angrebet. Denne Melding naaede ikke sit Bestemmelsessted, ukendt af hvilken Grund. Der var ingen Artillerioffícer til Stede i Skansen, hvorfor Løjtnant *Bache* gav Artilleristerne Ordre til at fjerne Blenderingerne fra Kanonerne og lade dem med Kardæsker; derpaa ilede han tilbage til Regimentskommandøren.

Skønt de 6 Kompagnier, der skulde besætte Skanserne I til III med tilhørende Løbegrave, laa c. 300 Alen bag disse,

*) Afgaaet som Oberst og Generalintendant.

lykkedes det dem dog, paa en enkelt Undtagelse nær, at komme i Stilling saa betids, at de fjendtlige Kolonner blev modtaget med en voldsom Gevær- og Kanonild.

Af Skanserne laa den lille, aabne Skanse III nærmest Fjendens Parallel og blev derfor først angrebet. Dens hele Besætning var kun en Snes Mand, der blev kommanderet af den modige, 23-aarige Officersaspirant *Jens Kiörbo Smidth**). Stormkolonnen, der efter Fjendens egne Angivelser talte 1000 Mand, blev modtaget med en levende Ild fra Skansen og de tilstødende Løbegrave. Den kække Korporal *Hess*, som førte Kommandoen over Artilleriet i Skansen, havde kun een brugbar Kanon; med den sendte han Fjenden sine Kardæsker. Stormkolonnen vaklede, kastede sig ned 15 Alen fra Skansen, men stormede lidt efter frem paany. Angriberne sprang ned i Graven, udbredte sig til begge Sider og trængte ind i Skansen, dels over Brystværnet, dels bag fra gennem de sønderskudte Palisader. Den lille Skare, der skulde forsvare Skansen, satte sig tappert til Modværge, kæmpende med Bajonet og Kolbe. Den tapre Chef, Aspirant *Smidth*, nedskød selv med sin Revolver den Fændrik, der vovede at plante en preussisk Fane paa hans Skanse, inden han var saaret eller faldet. Kort efter segnede *Smidth* til Jorden, ramt af 3 Kugler, dog ikke dødeligt. Da over Halvdelen af Besætningen var saaret eller faldet, maatte Resten overgive sig. Fjenden siger i den officielle Beretning, at Besætningen fortsatte Kampen i Skansens Indre, endog i Krudtmagasinet, og angiver selv sit Tab til 10 Officerer og 138 Mand.

Nede ved Stranden, lige ved Vemmingbund, laa Skanse I. Den Stormkolonne, der skulde tage den, talte ogsaa 1000 Mand. Den rykkede frem langs Stranden nedenfor Skrænten, hvor den ikke kunde beskydes fra Skansen. Den lille Besætning i Løbegraven ved Stranden blev hurtigt overvældet, hvorefter Fjenden trængte ind i Skansen gennem en Aabning i

*) Død 1900 som Sognepræst paa Langeland.

Brystværnet, dannet ved den voldsomme Beskydning med Granater. Det lykkedes først Skansens Chef, Premierlojtnant *Johannsen*, at komme ind i Skansen med den 50 Mand stærke Besætning i samme Øjeblik, som Fjenden trængte ind. Der opstod nu en heftig Kamp, hvori Angriberne skod med deres Bagladegeværer, medens Forsvarerne trængte ind paa Livet af dem og angreb dem med Bajonetter og Kolber. Da den største Del af Besætningen var bukket under, blev Skansens Chef med Resten af sine Folk omringet og afvæbnet. Reservekompagniet under Sekondløjtnant *Krogh* var ilet frem til Undsætning af Besætningen i Skansen. Men *Krogh* blev straks haardt saaret, og Kompagniet, der trængtes haardt i venstre Flanke, blev kastet tilbage mod den tilbagetrukne Linie. I det preussiske Generalstabsværk berettes, at en Artillerist, efter at have overgivet sig, løb med en brændende Lunte hen mod Krudtmagasinet for at sprænge det i Luften — han blev skudt ned. Fjenden angiver sit Tab til 55 Mand.

Nu kommer Turen til Skanse II, *Anckers* og *Castenschiolds* Skanse, som under hele Forsvaret af Dybbølstillingen havde vundet et saa smukt Navn. Ogsaa den sidste Dag hævdede den sit Ry. Fjenden kunde ikke vide, om det var *Ancker* eller *Castenschiold*, der den Dag kommanderede i Skansen. Det var for saa vidt ligegyldigt, som Fjenden vilde faa en lige saa varm Modtagelse af den ene, som af den anden. De var i mange Stykker helt forskellige, men i Mod og Tapperhed var de Tvillingbrødre, lignede hinanden paa en Prik. Det var *Ancker*, som skulde have den sidste Dyst med Fjenden. Han havde allerede før Stormen anbragt 2 Kanoner saaledes, at den ene kunde beskyde Indgangen, der var aaben, fordi Palisadeporten var skudt i Stykker, den anden det indre af Skansen, hvor Blokhuset endnu brændte. Sekondløjtnant *Grünwaldt* kommanderede Fodfolksbesætningen, kun 70 Mand, der laa et godt Stykke bag Skansen, men heldigvis kom ind i den før Fjenden. *Grünwaldt* fik Tid til at stille sit Mandskab saa-

ledes, at han kunde give den ubudne Gæst en passende Modtagelse. Stormkolonnen, der talte ikke mindre end 2000 Mand, blev modtaget med en levende Ild baade fra Skansen og fra Løbegravene paa begge Sider af denne. Saavel fra Kanonplacementet mellem Skanse I og II, hvor Korporal *Danielsen* havde Kommandoen, som fra Kanonplacementet paa den anden Side af Skanse II blev Fjenden beskudt med Kardæsker. Denne voldsomme Ild fik Stormkolonnen til at vakle, den standsede, delte sig til begge Sider af Skansen og angreb nu Løbegravene.

Til venstre for Skansen stod først den svenske Løjtnant *von Knorring* med et Halvkompagni, dernæst Premierløjtnant *Carlsen* med sit Kompagni. *Knorring* kæmpede for Danmark, som var det hans eget Fædreland; han sprang op paa Brystværnet og affyrede sin Revolver mod de fremstormende Masser; men segnede straks efter død om med gennemboret Tinding. Hans Afdeling blev nu sprængt. Kompagniet *Carlsen* blev derved omgaaet i højre Flanke og kort efter, da Fjenden havde taget Skanse I og derfra var trængt ind i Lobegraven, ogsaa i venstre Flanke. Fjenden omringede nu fuldstændig Resterne af Kompagniet, der efter et heltemodigt Forsvar maatte nedlægge Vaabnene. Artillerikorporal *Danielsen* var meget flink; han forlod først sin Post, efter at Fodfolket til højre for ham var blevet overvældet, fornaglede Kanonerne og søgte tilbage, men blev saaret og faldt i Fangenskab.

I Lobegraven mellem Skanse II og III stod 3 Kompagnier, nemlig 1. Kompagni under Sekondløjtnant *Averhoff* nærmest Skanse II, 2. Kompagni, Kaptajn *Grüner*, i Midten og Premierlojtnant *Jæger* med 4. Kompagni nærmest Skanse III. Sekondløjtnant *Bache*, der efter Bataillonskommandorens Ordre havde inspiceret Stillingen om Natten mellem Kl. 1 og 2, havde lagt Mærke til, at Løbegravens Brystværn ved *Grüners* Kompagni var bedre istandsat end ved de andre Kompagnier, saa at Stillingen her var forholdsvis stærk. *Bache* var meget

forbavset over, at Jorden kunde skydes i den Grad „i Stykker", som Tilfældet var. Vandringen i Mørket langs Løbegraven havde været meget vanskelig og besværlig; der var Hul paa Hul, til Dels temmelig dybe Huller, frembragt ved de mange Granaters Eksplosion.

Under den tapre og energiske *Grüners* Ledelse kæmpede man her som Løver. En Del af Stormkolonnen gik imod Løbegraven, men blev kastet tilbage. Imidlertid var Skanse III taget; herfra brød Fjenden nu frem og angreb *Jægers* Kompagni i hojre Flanke. Medens *Jæger* var optaget af at imødegaa dette Angreb, stormede Fjenden Lobegraven ved Kompagniets venstre Fløj. Angrebet fra begge Sider maatte *Jæger* efter et heltemodigt Forsvar overgive sig med sit Kompagni. Kompagniet *Averhoff* blev angrebet baade i venstre Flanke og i Ryg af en Del af Stormkolonnen, der var trængt frem til venstre for Skanse II og nu bag om Skansen rykkede mod Nord. Kompagniet maatte efter et tappert Forsvar nedlægge Vaabnene.

Tilbage var endnu *Grüners* Kompagni. Skont angrebet af en overvældende Overmagt i Fronten og senere omgaaet paa begge Fløje og i Ryggen fortsatte *Grüner* haardnakket Kampen, — paa Overgivelse tænkte han ikke. Kaptajn *Grüner* faldt og ved hans Side hans tapre Kampfæller, Sekondløjtnant *Kemp*, svensk Løjtnant *Lundegren* og Officersaspirant *Oest*. Rundt om dem laa over Halvdelen af Kompagniets Underofficerer og Menige, der trofast fulgte deres Officerer i Døden. Hvilken Aand maa ikke have besjælet dette Kompagni, hvor ingen tænkte paa at overgive sig, kun paa at kæmpe — og falde.

Endnu holdt Skanse II sig. Fjenden gjorde gentagne Forsøg paa at trænge ind bagfra gennem Indgangen, der jo var aaben; men hver Gang blev han standset af Ilden fra *Anckers* Kanoner og *Grünwaldts* flinke Folk. En preussisk Fanebærer plantede sin Fane paa Brystværnet. Som et Lyn for Korporal *Rasmus Schmidt Nellemann* mod ham, rev Fa-

nen ud af hans Haand, knækkede Stangen over Knæet, flængede selve Fanen fra Stangen og kastede den i Støvet. Anden Gang blev en preussisk Fane plantet, og anden Gang sprang *Nellemann* til, rev Fanen til sig, flængede den som før og kastede den i Støvet; da blev han truffet af flere Kugler og segnede død til Jorden. Imidlertid stormede Fjenden frem fra alle Sider og trængte ind over Brystværnet. Den lille Skare af Forsvarerne, der var tilbage, maatte overgive sig. Løjtnant *Ancker* fik alle Kanonerne fornaglet, inden han overgav sig. I den preussiske officielle Beretning gør man ham den Ære særligt at fremhæve den Officer, der modtog hans Sabel.

Sekondløjtnant *Beck*, der med 3. Kompagni stod i Reserve bag højre Fløj, blev af Regimentskommandøren beordret frem til Understøttelse af forreste Linie, men maatte efter en haard Kamp mod den fra alle Sider fremtrængende, overlegne Fjende trække sig tilbage til Skanse C i den tilbagetrukne Linie.

Dermed var 22. Regiments Kamp i den yderste Linie endt. Oberstløjtnant *Falkenskjold* trak sig med Rester af Regimentet tilbage til den tilbagetrukne Linie. Undervejs modte han Adjutanten, Løjtnant *Bache*, der efter hurtigst muligt at have udført den ham givne Ordre i største Hast ilede fra Skanse B frem mod den yderste Linie. Afstanden fra Reservekompagniets Stilling, hvor Adjutanten havde faaet Ordren, til Skanse B var c. 700 Alen. I den Tid, Adjutanten havde brugt for hurtigst muligt at tilbagelægge denne Strækning frem og tilbage og give nogle korte Ordrer, var Kampen i Skanser og Løbegrave endt; det viser, hvor hurtigt det hele var gaaet.

Regimentskommandøren ordnede selv Forsvaret mellem Skanse B og C, hvilken sidste blev besat af Løjtnant *Beck* med Resterne af 3. Kompagni. Adjutanten sendte han mod venstre Fløj for at ordne Forsvaret mellem Skanse A og B; han gav ham Ordre til at standse alle, han maatte træffe

paa, og befale dem ikke under nogensomhelst Betingelse at forlade den tilbagetrukne Linie. I Skanse A traf Adjutanten Kommandoren for 2. Bataillon, Kaptajn *C. W. Jensen*, som han gav Regimentskommandorens Ordre. At der var Tid til at træffe disse Foranstaltninger laa i, at Fjenden kun fortsatte sin Fremrykning meget tøvende og forsigtig. Man fik det bestemte Indtryk, at Fjenden ventede at finde en stærk Modstand i den tilbagetrukne Linie, og at han derfor trykkede sig noget ved at gaa frem over det aabne og flade Terræn, før denne Forskansningslinie var omgaaet dels langs Stranden, dels i højre Flanke, hvor Linien løb skraat frem mod forreste Linie. Løbegrave og Skanser i den tilbagetrukne Linie var altsaa besat fra Skanse A til C, om end med en ringe Styrke. Mandskabet var flinkt og skød saa hurtigt, som det kunde lade. Regimentskommandøren havde befalet Adjutanten at melde ham, naar Skanse A var omgaaet af Fjenden. Det varede ikke længe, for Adjutanten maatte bringe denne Melding, og da han løb til Skanse B for at afgive den, mødte han der Oberstløjtnanten, som netop kom tilbage dertil fra højre Fløj, der ligeledes var omgaaet.

Da 3. Kompagni ikke længere kunde holde Skanse C, indtog Løjtnant *Beck*, der skønt saaret stadig førte Kommandoen, en Stilling noget tilbage, hvor han atter optog Kampen. Her kom Brigadekommandoren, Oberst *Lasson*, til; han opmuntrede Løjtnanten til at holde Stand, ilede selv tilbage for at skaffe Understøttelse og blev snart efter dødelig truffet. Løjtnant *Beck* blev kort efter atter saaret og maatte afgive Kommandoen.

Den tilbagetrukne Linie blev enfileret fra begge Sider. Regimentskommandøren, der indsaa, at det var umuligt at holde Linien med den ringe Styrke, han havde — 60 til 70 Mand — gav da Befaling til at gaa tilbage til et Hegn, som c. 100 Alen længere tilbage løb omtrent parrallelt med Løbegraven mellem Skanse A og B, for at søge at holde sig her,

indtil 8. Brigade kunde naa frem. Under denne Tilbagegang blev Lojtnant *Bache* saaret. Ved det omtalte Hegn traf Regimentskommandøren en Underofficer, som havde samlet en Del forsprængt Mandskab, c. 50 Mand, og sat sig fast bag Hegnet. Efter at have faaet denne Forøgelse af sin Styrke, og da Fjenden vedblev at gaa overordentlig langsomt og forsigtig frem i Fronten, besluttede Regimentskommandøren at gøre endnu et Forsøg paa atter at besætte den tilbagetrukne Linie og holde den, indtil 8. Brigade kunde komme op; han stormede derfor med den Styrke, han havde, atter frem mod Skanse B. Men her blev Oberstløjtnanten og det Mandskab, han havde med sig, snart trængt fra begge Sider, omringet og tvunget til at overgive sig.

Kommandøren for 2. Bataillon, Kaptajn *C. W. Jensen*, var blevet saaret i Benet; han søgte for at undgaa Fangenskab at slæbe sig ind mod Brohovedet, men naaede ikke længer end til hen imod Sneygaarden. Her laa han ved et Gærde, da 20. Regiment stormede frem; han rejste sig for over Gærdet at se, hvorledes det gik med Kampen, blev truffet af en Kugle og udbrød: „Aah, den traf lige i Hjertet," og segnede død om.

Bataillonsadjutanten, Sekondlojtnant *Dreyer*, førte Resterne af det Mandskab, der havde kæmpet ved Skanse A, tilbage.

22. Regiment eksisterede saa godt som ikke. Da Resterne var samlet paa Als, udgjorde hele Styrken 2 Officerer og 160 Underbefalingsmænd og Menige. Af de 20 Officerer, der var til Stede, da Kampen begyndte, var 5 faldet, 3 saaret og 10 gaaet i Fangenskab. Af Underofficererne var 7 faldet, 7 saaret, 26 fanget og 3 savnet. Af Mandskabet faldt 38, medens 74 blev saaret, 648 blev fort i Fangenskab, og 128 var savnet. De Savnede maa antages dels at være faldet og begravet paa Valpladsen, dels at være Slesvigere, der er blevet hjemsendt af Fjenden.

22. Regiment var oprevet, men det havde i fuldt Maal opfyldt sin Pligt.

Til højre for 22. Regiment stod 2. Regiment, der — som før fortalt — havde besat Skanserne IV, V og VI samt Løbegravene fra Skanse III til VI.

Regimentskommandøren, Oberstløjtnant *Dreyer*, og hans Adjutant, Premierløjtnant *Rønnov*, havde om Morgenen taget Ophold hos Kommandøren for Regimentets 1. Bataillon, Kaptajn *Arnholtz*. Kl. 6 faldt en Granat imellem dem. *Arnholtz* blev saaret i Ansigtet og maatte forlade Stillingen. Regimentskommandøren og hans Adjutant fik nogle Kontusioner, der dog ikke forhindrede dem i at blive paa deres Post. Løjtnant *Rønnov* saa slemt medtaget ud, da han efter Kampen kom tilbage til Brohovedet; han var blodig i Ansigtet af flere mindre Saar og Rifter, og hans Kappe lignede et Sold, saa gennemhullet var den af de Granatsplinter og Smaasten, der ved Eksplosionen blev kastet omkring.

Da den voldsomme Kanonade paa Slaget 10 pludselig holdt op, befandt Oberstløjtnant *Dreyer* og hans Adjutant sig ved 1. Kompagni, Premierløjtnant *N. H. Hjort* i Løbegraven til venstre for Skanse V. De sprang straks op paa Bankettet og saa nu Fjenden storme frem i flere Kolonner. Der blev raabt: „Til Gevær," og Ilden aabnedes straks. Premierløjtnant *C. T. Nielsen* af Artilleriet, der netop opholdt sig ved de 2 Kanoner, der stod Nord for Chausseen, lod Kolonnerne beskyde med Kardæsker. I Placementet Syd for Chausseen blev den Korporal, der havde Kommandoen her, saaret, idet han rettede en af Kanonerne.

Den voldsomme Ild, hvormed Fjenden modtoges, forvoldte ham store Tab. Kolonnerne vaklede, kom et Øjeblik i Uorden, men stormede straks efter atter rask frem. Afstanden til Skanserne V og VI var kun nogle faa Hundrede Alen. Fjenden havde nemlig efterhaanden sendt enkelte Folk ad Gangen frem fra 4. Parallel til Skyttegravene, hvor saaledes en

Del af Stormkolonnen befandt sig, da Angrebet begyndte. Det varede derfor ikke længe, førend Fjenden trængte ind i Skanse V, der kun havde en ubetydelig Grav, og hvis Palisaderække langs Bagsiden var ødelagt, saa at Skansen kun kunde betragtes som et aabent Værk. Fjenden maa være blevet meget forbavset, da han kom op paa Brystværnet og saa ned i Skansen. Der var kun 1 Mand, Artillerikorporal *Vilh. Hansen;* han var ivrig beskæftiget med at affyre en Kanon; den forsagede, han ilede til den næste Kanon, men blev nu omringet og taget til Fange. Skansens Besætning, en Deling under den finske Løjtnant *Sanmark,* der laa et Stykke bag Skansen, ilede straks derind, da der blev alarmeret, men fandt den allerede besat af Fjenden. Efter en kort Kamp maatte Besætningen overgive sig.

Da Regimentskommandøren fik Melding om, at Skanse V var taget, gav han Premierløjtnant *Rønnov* Ordre til at føre 2 Delinger frem mod Skansen for muligt at tage den tilbage. *Rønnov* kom Skansen paa 100 Alen nær. Fjenden, der allerede var i Færd med at trænge videre frem paa den anden Side af Skansen, blev saa overrasket ved dette uventede Angreb, at han trak sig tilbage ind igen i den og beskod *Rønnov* og hans Delinger saa stærkt, at Forsøget paa at tage Skansen tilbage maatte opgives. Da *Rønnov* søgte tilbage til Regimentskommandøren, var Løbegraven mellem Skanse V og Chausseen allerede forladt, fordi den var omgaaet og heftig beskudt paa langs af Fjenden, der bag om Skanse IV var rykket frem mod Dybbøl Mølle. *Rønnov* sluttede sig med sine Folk til Reservekompagniet under Sekondløjtnant *C. F. Holst.**)

Skanse VI havde omtrent samme Skæbne som Skanse V. Artilleristerne fik dog Tid til at sende nogle Kardæskskud dels mod Stormkolonnen, dels mod Skanse V, da Fjenden havde besat den. Det varede imidlertid ikke længe, førend

*) Den nu afdøde Forfatter, Oberst *Fritz Holst.*

Fjenden, der, som ovenfor fortalt, havde faaet en Del af Stormkolonnen anbragt i Skyttegravene meget nær ved Skansen, havde naaet Graven, fyldt den med Sandsække og besteget Brystværnet. Da Sekondlojtnant *Thestrup* i Spidsen for Skansens Fodfolkbesætning, der havde ligget 250 Alen bag Skansen, ilede ind i den for at forsvare den, var den alt besat af Fjenden. Efter en kort Kamp bukkede Besætningen under. Resten af *Thestrups* Kompagni stod i Løbegraven til højre for Skansen under den svenske Løjtnant *Holmertz*. Da Skansen var taget, blev han omgaaet og beskudt i Ryggen. Han gjorde Forsøg paa at trække sig tilbage, men blev med sine Folk omringet og tvunget til at nedlægge Vaabnene.

Mellem Skanse V og VI stod Premierløjtnant *F. G. H. O. Gandil* med 3 Delinger af sit Kompagni. Han beskød med stor Virkning de mod begge Skanser fremstormende Kolonner; men han blev snart selv angrebet i Fronten af en stor Overmagt og, efter at Skanserne var faldet i Fjendens Haand, tillige omgaaet paa begge Fløje. Desuagtet holdt Kompagniet sig smukt. Officersaspirant *Bruun*, der stod paa højre Fløj, opmuntrede sine Folk til tapper Modstand og viste dem ved sit modige Forhold et smukt Eksempel. Pludselig segner han, ramt af 2 Kugler; Mandskabet begynder at vige. *Gandil*, der er helt nede ved venstre Fløj, tilraaber Mandskabet: „Husk paa, Folk, hvad I lovede mig igaar, at blive hos mig.“ Mere behovedes ikke, Folkene vendte virkelig tilbage og fortsatte den ulige Kamp. Fjenden trænger længere og længere frem i Fronten, en sorthvid Fane plantes allerede paa Brystværnet; men efter Korporal *Præstruds* Ordre skyder Menig *Vexiø* Fanebæreren ned. En anden preussisk Fane viser sig paa Brystværnet, men kun et Øjeblik. Menig *Svendsen* folger *Vexiøs* Eksempel, skyder, og Fanebæreren segner dod om. Imidlertid trænger Fjenden mere og mere frem fra begge Sider, fra den ene Tværvold til den anden. Kompagniet har kun den midterste Del af Lobegraven tilbage, Fjender i Fron-

ten og Fjender til begge Sider. *Gandil* vender sig om for at se, om der ikke kommer Undsætning, men ogsaa der ser han kun Fjender. Da han atter vender sig om, er han omringet og maa overgive sig med Resterne af sit Kompagni. Kompagniet havde i Ordets egentlige Forstand holdt sig til det yderste; det havde kæmpet smukt, men lidt forfærdeligt. Af dets 160 Underkorporaler og Menige var 36 faldet og en Mængde saaret.

I Lobegraven mellem Chausseen og Skanse V stod Premierløjtnant *W. J. Larsens* Kompagni til venstre, Premierløjtnant *N. H. Hjorts* til højre. Fjenden blev under sit Fremløb stærkt beskudt af disse Kompagnier. Sekondløjtnant *Reiter*, der stod i Reserve med et halvt Kompagni, iler frem for at forstærke Besætningen i Løbegraven, men falder, inden han naar den. Det varede ikke længe, for Stillingen blev uholdbar. Fjenden trængte nemlig efter at have taget Skanse III, som for omtalt, bag om Skanse IV mod Dybbøl Mølle og sendte en Afdeling frem mod Løbegraven. Den venstre Fløj af Besætningen, der saaledes blev angrebet i Flanke og Ryg, maatte overgive sig. Lobegraven blev nu beskudt paa langs, hvorfor Resten af Besætningen maatte gaa tilbage til den tilbagetrukne Linie. Under denne Tilbagegang fik Premierløjtnant *Hjort* to Kugler i Benet, og Sekondløjtnant *Malling* faldt. Den tilbagetrukne Linie var imidlertid allerede besat af Fjenden, hvorfor Resterne af de 2 Kompagnier søgte over mod den Gaard, der ligger Nord for Møllen; men da de ogsaa her stødte paa en overlegen fjendtlig Styrke, maatte de nedlægge Vaabnene. Her faldt ogsaa Regimentskommandøren, Oberstløjtnant *Dreyer*, i Fangenskab.

Sekondløjtnant *C. F. Holst*, der stod med sit Kompagni i Reserve bag Skanse VI, tog straks Stilling i Løbegraven mellem Skanse VI og VII. Her blev han snart beskudt i Ryggen, hvorfor han lod Kompagniet springe over Brystværnet og tage Stilling paa dettes yderste Side. Det varede imidlertid

ikke længe, før Fjenden ogsaa trængte frem i Ryggen paa denne Stilling. *Holst* søgte da tilbage til nogle Hegn og derfra til den tilbagetrukne Linie. Efter nogen Tids Forløb maatte ogsaa Stillingen her forlades, og Kompagniet trak sig nu tilbage fra Hegn til Hegn, indtil 8. Brigade rykkede frem til Angreb. *Holst*, hvis Styrke var svundet betydeligt ind, var endnu ikke træt af Kampen; han sluttede sig i Forbindelse med Premierløjtnant *Rønnov*, der var stødt til med nogle Folk, til højre Fløj af 9. Regiment og deltog i dettes Angreb.

Yderst paa Regimentets venstre Fløj i Løbegraven mellem Skanse III og IV stod Premierløjtnant *Tranberg* med sit Kompagni. En Del af den mod Skanse IV bestemte Stormkolonne gik af en Fejltagelse imod Skanse III og blev nu meget heftigt beskudt fra Løbegraven. *Tranberg* blev saaret, men vedblev i nogen Tid at føre Kommandoen. Fjenden trængte frem over Løbegraven nærmest Skanse III og udbredte sig i Ryggen paa Kompagniet. *Tranberg* gav Ordre til Retræte og maatte nu afkræftet paa Grund af Blodtabet overgive Kommandoen til Officersaspirant *Barner*, der straks efter faldt. Kompagniet, der saaledes var uden Fører, blev sprængt; nogle af Folkene kom tilbage, men de fleste blev taget til Fange.

Skanse IV holdt sig endnu. I samme Øjeblik som der blev alarmeret, var Artilleristerne ved Kanonerne og beskød Stormkolonnen med Kardæsker. Premierløjtnant *Gjørup* ilede i Spidsen for Fodfolkbesætningen, der udgjorde 70 Mand, ind i Skansen; selv tog han Kommandoen paa den sydlige Front, medens han gav den svenske Sekondløjtnant, Friherre *Åkerhjelm*, Kommandoen paa den nordlige Front af Skansen. Bataillonskommandøren, Kaptajn *Lundbye* med Adjutant, Sekondløjtnant *Hindenburg*, ilede ligeledes ind i Skansen. Artillerikommandøren, Premierløjtnant *Crone*, forsøgte efter Kaptajn *Lundbyes* Ordre at sprænge Broen, der over Graven førte ind i Skansen, men det mislykkedes.

Stormkolonnen, der talte 2400 Mand, blev modtaget med en saa levende Kardæsk- og Geværild, at Mandskabet uvilkaarlig standsede, nogle løb endog tilbage. Resten delte sig, en Del af Kolonnen stormede af en Fejltagelse mod Skanse III, som før omtalt, en anden Del udbredte sig rundt om Skansen og overdængede den med en voldsom Ild. Kaptajn *Lundbye* ledede Forsvaret med overordentlig Mod og Dygtighed. Kampen mod den overlegne Fjende varede c. ½ Time. Mange faldt, og mange blev saaret, deriblandt Løjtnanterne *Crone, Hindenburg* og *Åkerhjelm*. Modstanden var efterhaanden brudt. Fjenden besteg Brystværnet fra alle Sider, og efter en Kamp i det indre af Skansen maatte Besætningen overgive sig. Efter at Overgivelsen havde fundet Sted, da man maatte tro, at Blodbadet var endt, faldt den heltemodige Kaptajn *Lundbye;* en ophidset Fjende satte ham Geværet for Brystet og skød ham ned.

Fjenden angav sit Tab ved Angrebet paa denne Skanse til 10 Officerer og 158 Mand.

2. Regiment var fuldstændig tilintetgjort. De Rester, der kom tilbage til Brohovederne, bestod af 2 Officerer, *Rønnov* og *Holst,* 12 Underofficerer og 273 Underkorporaler og Menige. Regimentet havde kæmpet smukt, men overfor den saa langt overlegne Fjende kunde Resultatet ikke blive andet.

De 2 Regimenter paa Stillingens venstre Fløj var knust, inden der kunde komme Understøttelse. Den nærmeste Reserve, 8. Brigade, bivuakerede, som før anført, 2000 Alen bag den tilbagetrukne Linie, som den skulde forsvare; den stærke Beskydning gjorde det umuligt at anbringe den nærmere. Man var gaaet ud fra, at Meldingen om et Angreb vilde kunne naa Reservebrigaden saa betids, at der vilde blive Tid nok for dens Afdelinger til at tilbagelægge den lange Strækning og til at besætte Skanser og Løbegrave i den tilbagetrukne Linie, inden Fjenden havde forceret den yderste Linie. Denne Forudsætning glippede i den Grad, at Fjenden

ikke alene havde taget den yderste, men ogsaa den anden Linie og var rykket ud over denne, førend Brigadens Afdelinger naaede frem. Meldingen ved Signaler mislykkedes, som tidligere meddelt, fuldstændigt.

Medens den blodige Kamp om Skanser og Løbegrave i den yderste Linie fandt Sted, sad Oberst *Scharffenberg*, Oberst *Kauffmann* og Major *Rosen* rolig i Færgegaarden uden at ane, hvad der gik for sig, og førte den før omtalte Samtale om, hvorvidt Fjenden vilde angribe Stillingen inden den 20., den Dag, da Kongressen i London skulde træde sammen.

Da Major *Rosen* var redet bort, skulde vi spise Frokost; vi vilde netop gaa til Bords, da en Ordonnans kom farende ind ad Døren med Melding om, at Fjenden angreb. Jeg noterede straks Klokkeslettet; mit Ur viste $10\frac{1}{2}$ Fmd. Obersten gav Ordre til at lade 2 Ordonnanser i Løb bringe Regimenterne Melding om Angrebet og beordrede *Irminger* til at ile forud til Bivuakpladsen for at fremskynde Afdelingernes Fremrykning i Henhold til den tidligere givne Ordre og derefter at begive sig til Skanse B i den tilbagetrukne Linie, hvor han vilde træffe Obersten. *Irminger* ilede af Sted — vi saa ham aldrig mere.

Jeg fik Ordre til at følge med Obersten. Da jeg et Øjeblik stod og ventede paa ham, kom vor Kok, Dragonordonnans *Anders Larsen* Sonnerup, der fra Sønderborg var kommet over i Stillingen for at tilberede vor Frokost, hen til mig og bad om Tilladelse til at følge med til Fods som Ordonnans. Jeg afslog hans Anmodning, ledet af den gamle Soldater-Overtro, at den, der frivillig gaar med i en Kamp, hvor han ikke har noget at gøre, bliver skudt. Men da han vedblev at tigge mig om at maatte gaa med og lovede at være flink, forebragte jeg hans Anmodning for Obersten, der svarede kort, at Dragonordonnanser ikke skulde gøre Tjeneste til Fods, men da *Anders Larsen* flere Gange gentog sin Anmodning, fik han Lov til at følge med.

Vi gik af Sted saa hurtigt, vi kunde, da vi havde 800 Alen til Bivuakpladsen og derfra 2000 Alen til den tilbagetrukne Linie. Hvor meget beklagede vi ikke, at vi ikke kunde være til Hest. Saa snart vi fra Vejen, der gaar i Strandkanten, var kommet op paa Skrænten, kastede jeg et Blik over Terrænet. Regimenterne var i Færd med at rykke frem. Nede ved Vemmingbund saa jeg 2 Skyttekæder, der trak sig tilbage gennem hinanden, som om de var i Tilbagegang under Fægtning. Da jeg ikke kunde se nogen Fjende foran dem, antog jeg, at han var skjult i Terrænet. Jeg sluttede deraf, at Angrebet var sket paa venstre Fløj, og at ikke alene den forreste, men ogsaa den tilbagetrukne Linie var taget. Jeg gjorde Obersten opmærksom derpaa, han mente, at min Antagelse var rigtig, og besluttede derfor at forstærke venstre Fløj med et Kompagni. Vi naaede Bivuakpladsen, netop som det sidste Kompagni af 20. Regiment, 8. Kompagni under Premierløjtnant *Willerup**), satte sig i March. Obersten gav *Willerup* Ordre til at rykke ned mod Vemmingbund og gaa frem langs Stranden.

Vi undrede os over, at Regimenterne var kommet saa hurtigt af Sted, men fik at vide, at de havde faaet Melding om Angrebet, før Brigadens Ordonnanser var naaet frem. Divisionens Stabschef, Major *Schau*, der ledsaget af Adjutanten, Premierløjtnant *Nysted*, havde været ude at inspicere Stillingen, hørte paa Tilbagevejen noget over Kl. 10 Geværilden og gav Regimenterne Ordre til at rykke i Stilling. Samtidig havde man saavel ved 9. som ved 20. Regiment hørt Geværskydning, om end kun meget utydeligt paa Grund af den stærke Granatild, der nu blev rettet mod Reserverne og Brohovederne; man var derfor allerede i Færd med at lade Mandskabet træde an, da Løjtnant *Nysted* kom med Ordren. Medens Kompagnierne traadte an, blev flere Underofficerer

*) Afgaaet som Oberstløjtnant.

og Menige saaret af Geværkugler. Kompagnierne ilede fremad i Løb. Der var Fart og Liv i det hele.

Ved 20. Regiment havde Kaptajn *Stockfleth* med 2. Kompagni af 1. Bataillon, Major *Schack*, Têten; han tog Retning mod Skanse C, højre Fløj af den 20. Regiment anviste Stilling. De andre Kompagnier af Bataillonen trak ud til venstre for at faa Fronten fri; først Premierløjtnant *F. N. Pingel* med 6. Kompagni, saa Premierløjtnant *Steinmann* og Sekondløjtnant *Harland* med 5. og 1. Kompagni. Længere til venstre udviklede 2. Bataillon, Major *Sperling*, sig med højre Fløj, 3. Kompagni under Premierløjtnant *F. W. W. Petersen*, rettet mod Gaarden Sney. Derefter fulgte 4. Kompagni, Sekondløjtnant *Jantzen*,*) samt 7. og 8. Kompagni, Premierløjtnanterne *R. Rasmussen* og *Willerup*, det ene Kompagni bagud til venstre for det andet.

Kompagnierne var ikke kommet ret langt frem, førend Situationens hele Alvor stod klar. Fjendens Skytter var allerede rykket frem over den tilbagetrukne Linie og havde besat Gærderne Vest og Syd for Sney. Kompagnierne maatte derfor udvikle sig til Fægtning.

Efter at Oberst *Scharffenberg* havde givet Premierløjtnant *Willerup* Ordre til at rykke ned paa venstre Fløj, begav han sig til 9. Regiment, der imidlertid ogsaa var under Fremrykning, og derfra til Gaarden Sney, der omtrent laa bag Midten af den Stilling, Brigaden skulde indtage. Herfra kunde Obersten overse Brigadens Fremrykning.

Da 2. Kompagni var kommet til det store Gærde, der løber Syd og Nord midtvejs mellem Sney og Hørlyk, maatte *Stockfleth* standse for at lade Folkene faa Vejret efter det voldsomme Løb. *Stockfleth* spejdede ud over Gærdet og opdagede Oberst *Lasson*, der stod ved det næste Gærde tæt Syd for Hørlyk og vinkede fremad. Som det vil erindres, var Obersten fra den tilbagetrukne Linie gaaet tilbage for at

*) Afgaaet som Oberst.

skaffe Forstærkning. *Stockfleth* førte sit Kompagni frem saa hurtigt som muligt. Da han kom til Gærdet, fandt han Obersten liggende død. Oberst *Lasson* var en ualmindelig smuk Soldaterskikkelse. En af de Officerer, der passerede forbi det Sted, hvor Obersten var faldet, meddelte mig, at hans Oppasser laa paa Knæ ved Siden af sin faldne Oberst, grædende holdt han ham i sine Arme. Officeren tilføjede: „Det var en skøn plastisk Gruppe, en Billedhuggers Mejsel værdig". Stedet, hvor Oberst *Lasson* fandt Heltedøden, ligger 200 Alen Syd for Hørlyk. Oberstens Adjutant, Premierløjtnant *P. F. V. Hansen*, der var sendt ud til Brigadens højre Fløj, blev her dødelig saaret.

Det var et stort Uheld, at Stockfleth saaledes kom til at rykke frem med sit Kompagni, inden de tre andre Kompagnier af Bataillonen var sluttet op. Kompagniet var derved blevet isoleret og var ved sin hurtige Fremrykning kommet i krydsende Ild, der fra højre Side formentes at hidrøre fra egne Tropper, som beskod de fjendtlige Tirailleurer, der var kommet helt frem i Nærheden af Sney. Dette vakte Uro blandt Mandskabet. Fra Gærdet havdes intet Skudfelt. Kompagniet maatte længere frem. *Stockfleth* og Regimentsadjutanten, Sekondløjtnant *Baumann*,*) der havde fulgt ham, springer over Gærdet, efterfulgt af Kompagniet, der besætter det næste Gærde Nord for Skanse B og støtter højre Fløj til et lille Krat, c. 300 Alen Sydost for Hørlyk. Dette Fremlob voldte store Tab, idet Kompagniet blev stærkt beskudt fra Skanse B og de tilstødende Løbegrave, der var tæt besat af Fjender. For at hæve den Misforstaaelse, der foranledigede, at *Stockfleths* Kompagni blev beskudt af egne Tropper, lod *Baumann* hente en Kompagnifane, hvormed han stillede sig op paa en lille flad Høj noget bag Skyttelinien. Fourer *Kindt* blev saaret, idet han bragte Fanen. Han meldte, at Batail-

*) Generalmajor af Forstærkningen og Chef for Københavns Væbning 1897 1905. Død 1906.

lonskommandøren, Major *Schack*, var blevet dødelig saaret i Brystet noget Syd for Hørlyk. Da Majoren blev baaret bort, blev han ramt af en Granatstump, der saarede ham i Armen og knækkede 3 Ribben. Den lille Høj, hvor *Baumann* staar med Kompagnifanen, bliver voldsomt beskudt. For at hjælpe paa Kompagniets kritiske Stilling lader *Baumann* blæse Signalet: „Venstre Fløj frem". Det er næsten ikke muligt at staa paa Højen paa Grund af Kugleregnen. Spillemændene *Petersen* og *Brügmann* lægger sig derfor ned paa Ryggen og forsøger ved deres Lungers forenede Kraft at faa Signalet til at lyde gennem Skudenes Larm. Pludselig standser de midt i Signalet, Fjendens Kugler har bragt dem begge til Tavshed for bestandig. *Baumann* staar endnu paa Højen, Fanestangen skydes over, han holder Stumpen i Vejret, medens Kuglerne fejer hen ad Bakken, hvor Døde og Saarede ligger tæt omkring ham. Men Hensigten er opnaaet, idet flere af Kompagnierne til venstre kommer frem.

Premierløjtnant *Pingel* havde ført sit Kompagni rask frem i en tæt Linie, han var gaaet Nord om Sney, havde derpaa trukket sig til venstre og havde nu taget Stilling ved det første Gærde Vest for Sney med sin højre Fløj ved Forlængelsen af det sydlige Havehegn. Her aabnede han Ilden mod Jensens Gaard, der var stærkt besat af Fjenden; han opnaaede derved at understøtte *Stockfleth* i hans fremskudte Stilling.

Steinmanns og *Harlands* Kompagnier, der fulgte efter *Pingels*, blev meget snart stærkt beskudt af de fjendtlige Skytter, der havde besat Hegnene Syd for Sney. Kompagnierne udviklede hver 2 Delinger og kastede Fjenden først mod Syd, senere mod Vest, men led meget ved dette Angreb, saaledes blev *Steinmann* saaret i Foden. Han passerede os ved Sney, da han, støttet af en Oppasser, søgte tilbage. Da Fjenden var kastet, slog Sekondløjtnant *Looft*, der førte den ene Halvdel af Kompagniet, ind paa den tidligere Fremryk-

ningslinie mod Vest og satte sig fast paa venstre Fløj af *Stockfleths* Kompagni, hvor *Looft* straks efter blev truffet af 2 Kugler faa Skridt fra det Sted, hvor Oberst *Lasson* laa. Den anden Halvdel af *Steinmanns* Kompagni under Sekondløjtnant *W. E. Lemvigh**) fortsatte i Forening med *Harlands* Kompagni Forfølgningen af Fjenden; de gjorde en Svingning til højre og tog begge Stilling ved Gærdet paa venstre Fløj af *Pingels* Kompagni.

2. Bataillon rykkede frem med *Petersens* Kompagni i Spidsen; det maatte straks udvikle sig og kastede i Forbindelse med *Jantzens* Kompagni Fjenden tilbage, hvorefter Kompagnierne tog Stilling bag det Gærde, hvor de 3 Kompagnier af 1. Bataillon allerede førte en heftig Skydefægtning. Senere sluttede *R. Rasmussens* Kompagni op paa venstre Fløj.

Kompagniet *Willerup*, der ifølge Brigadekommandørens Ordre var rykket ned mod Vemmingbund, var nu i Fremrykning paa yderste venstre Fløj. Rolf Krake dampede samtidig frem i Vemmingbund og sendte sine Granater mod Fjenden, der skyndsomst ilede tilbage til den tilbagetrukne Linie.

Regimentskommandoren, Oberstløjtnant *Scholten*, der stadig havde fulgt *Pingels* Kompagni, beordrede nu de $5\frac{1}{2}$ Kompagnier, der havde taget Stilling langs Gærdet, til at foretage et Angreb paa Jensens Gaard. I Stormløb gik det frem mod Gaarden trods den voldsomme Kugleregn. Gaarden blev taget, og Fjenden kastet tilbage til den tilbagetrukne Linie, hvor han blev optaget af friske Kræfter. Angrebet paa Gaarden kostede mange Ofre, og da den nu blev voldsomt beskudt, skete her et stort Mandefald. *Petersens* Kompagni var saa godt som uden Befalingsmænd. Kompagnikommandøren blev saaret, den svenske Løjtnant *Roos*, Officersaspirant *F. F. Larsen* og Kommandersergent *Daniel* faldt.

I Jensens Gaard ledede Regimentskommandøren Forsvaret

*) Nu Generalmajor og Generalinspektør for Fodfolket.

med stor Dygtighed og sandt Heltemod; han blev udmærket assisteret af Sekondløjtnant *Hertel*, der var Adjutant ved 1. Bataillon. *Pingel* besatte den nordlige Del af Gaarden med det halve Kompagni og anbragte Resten af sit Kompagni ved det Gærde, der fra Gaarden løber i nordlig Retning, for derved at holde Forbindelse med *Stockfleths* Kompagni paa dets isolerede og fremskudte Plads. Iovrigt var Gaarden besat af 4. Kompagni under *Jantzen*, der havde den flinke svenske Løjtnant *Grönhagen* ved sin Side, af Resterne af *Petersens* Kompagni og af 2 Delinger af *R. Rasmussens* Kompagni, hvoraf de to andre Delinger havde besat Gærdet Syd for Gaarden. Ved det næste Gærde, c. 150 Alen længere tilbage, stod *Harlands* Kompagni og *Lemvighs* halve Kompagni, der saaledes dannede Forbindelse med *Willerups* Kompagni, som særlig havde Opmærksomheden henvendt paa mulige Foretagender fra Fjendens Side langs Stranden.

Ud over den her beskrevne Stilling kom 20. Regiment egentlig ikke, men der blev herfra i omtrent en halv Time vedligeholdt en saa kraftig Ild, som Forladegeværerne i det hele kunde præstere. I Modsætning hertil kunde Fjenden, der i tætte Linier laa i fortrinlig Dækning i knap 250 Alens Afstand, sende den odelæggende Hurtigild fra sine Bagladegeværer mod vore allerede stærkt svækkede Kompagnier. Desuagtet blev der gjort Forsog paa fra Jensens Gaard at trænge frem til Skanse B og den tilbagetrukne Linie, og det lykkedes for en kort Tid at tage enkelte Traverser. Ligeledes søgte *Willerup* med sit Kompagni at komme nærmere ind paa Skanse A; han gjorde et Stod fremad og sendte Sekondlojtnant *Knub* frem med venstre Fløj langs Strandskrænten; men de maatte snart tilbage igen.

Regimentets Tab var under den heftige Skydefægtning meget stort saavel paa begge Fløjene som ved Jensens Gaard. Kaptajn *Stockfleth*, som var blevet saaret i Armen, vedblev at føre Kommandoen. Da han ilede op til højre Fløj, der blev

truet af et Angreb, faldt denne udmærkede Officer, ramt af en Kugle i Hovedet. Sekondløjtnant *Brønnum*, Officersaspirant *Prior* og Kommandersergent *Bugge* blev dødelig truffet. Major *Sperling* var allerede tidligere blevet saaret i Brystet. I og ved Jensens Gaard blev Premierløjtnant *R. Rasmussen* og Sekondløjtnant *Neergaard* dødelig saaret, Officersaspirant *Hage* faldt, Officersaspirant *O. Petersen*, senere *Petersen-Plaun*, blev saaret, og mange Underofficerer og Menige delte deres Officerers Skæbne. Her faldt ogsaa Regimentskommandøren, Oberstløjtnant *Scholten*, kort for Gaarden maatte rømmes; han var netop i Færd med at beordre en Del af 7. Kompagni til at besætte Havegærdet, da en Kugle traf ham i Hjertet.

Oberst *Scharffenberg* stod ved Sneygaarden og iagttog 20. Regiments Udvikling. Jeg ser over til højre Fløj og opdager pludselig en Bataillon, der rykker tilbage ad Chausseen. Jeg gør Obersten opmærksom derpaa. Han spørger, hvilken Bataillon det kan være. Jeg svarer, at det kan kun være 9. Regiments 1. Bataillon, den eneste, der ikke er udviklet, og som skulde staa i Reserve ved Aabenraavejen. *Scharffenberg* løber, ledsaget af mig, til Bataillonen. Kaptajn Grev *Ahlefeldt-Laurvig* fører den midt i Kugleregnen med en Ro og en Orden, som var det paa en Eksercerplads. *Scharffenberg* beordrer *Ahlefeldt* til at gøre Holdt. Med sin Stentorstemme kommanderer *Ahlefeldt* „Bataillon Holdt. Omkring". „Hvor vil Kaptajnen hen med Bataillonen?" spørger *Scharffenberg*. „Til Brohovedet, Hr. Oberst," lyder Svaret. „Hvad vil De der, der er Fjenden jo ikke?" „Jeg melder Hr. Obersten, at jeg direkte fra Divisionen har faaet Ordre til at føre Bataillonen til Brohovedet." „Den Ordre respekterer jeg ikke," udbryder *Scharffenberg*. „Løjtnant *Redsted*," siger han, idet han henvender sig til Kommandøren for det forreste Kompagni, „vil De holde Chausseen ryddelig." Denne Ordre blev straks forstaaet. Det var Dybbøl Mølle, det gjaldt.

Ordren til *Ahlefeldts* Bataillon om at gaa tilbage til Brohovedet er formodentlig givet af General *du Plat* under den Forudsætning, at det endnu var muligt at kalde 20. Regiment og 9. Regiments 2. Bataillon tilbage. Da Generalen saa, hvorledes Forholdene var, har han besluttet at opgive Stillingen og gaa tilbage til Als med saa lidet Tab som muligt og har givet de dertil fornødne Ordrer. Allerede forinden Generalen forlod Brohovederne, havde han af Flygtninge fra 2. og 22. Regiment faaet Melding om, at Skanserne paa venstre Fløj var taget, og at Fjenden var trængt frem mod den tilbagetrukne Linie. Generalen havde derfor beordret 2. Brigade til ikke at sende 2 Batailloner frem i Stillingen saaledes som befalet i Tilfælde af Angreb, men at besætte Brohovederne med hele Brigadens Styrke. General *du Plat* har dog paa dette Tidspunkt ikke fundet det rigtigt at give 8. Brigade Ordre til ikke at rykke frem til den tilbagetrukne Linie.

At det senere var General *du Plats* Hensigt ikke alene at sende *Ahlefeldts* Bataillon, men hele 8. Brigade til Brohovederne, fik vi Bevis for. Da Oberst *Scharffenberg* var kommet tilbage til Sneygaarden, kom der en Ordonnans og meldte fra Divisionen, at 9. og 20. Regiment havde faaet Ordre fra Divisionen til at gaa tilbage til Brohovederne. Obersten gentog, at han hverken kunde eller vilde følge denne Ordre.

Scharffenberg havde, da han fik *Ahlefeldts* Melding om Divisionens Ordre, allerede sendt sine 3 Batailloner frem mod den tilbagetrukne Linie, hvor de var indviklet i en heftig Kamp; han turde ikke give Afkald paa *Ahlefeldts* Bataillon, den eneste samlede Afdeling, han havde i sin Haand. *Scharffenberg* betænkte sig ikke et Øjeblik, men tog det fulde Ansvar paa sig og sendte Bataillonen frem mod Dybbøl Mølle. General *du Plat* vilde uden Tvivl, saaledes som Forholdene nu stillede sig, have handlet paa samme Maade i *Scharffenbergs* Sted. I al Fald godkendte Generalen Angrebet, idet han deltog deri med 9. Regiments 6. Kompagni og

opmuntrede Folkene ikke alene ved Ord, men ogsaa ved sit smukke Eksempel paa Mod og Koldblodighed.

Da Oberst *Scharffenberg* efter at have sendt *Ahlefeldts* Bataillon frem til Angreb paa Dybbøl Mølle var paa Vej tilbage til Sneygaarden, sagde han til mig, at han, selv om det havde været muligt at kalde 20. Regiment og 9. Regiments 2. Bataillon tilbage, ikke vilde have ladet *Ahlefeldt* fortsætte Retræten til Brohovedet. Thi 3. Brigade, der stod paa højre Fløj af Stillingen, vilde i saa Fald ikke kunne komme tilbage til Als, men vilde blive afskaaret. Det var derfor nødvendigt i Centrum og paa venstre Fløj at gøre saa megen Modstand som muligt, selv om det vilde volde store Tab.

Det viste sig, at *Scharffenberg* saa rigtig paa Forholdene. Trods 8. Brigades Angreb paa Dybbøl Mølle og den tilbagetrukne Linie blev 3. Brigades Tilbagegang overordentlig vanskelig og var forbundet med store Tab.

Oberst*Scharffenberg* viste her, at han, naar det var nødvendigt, kun handlede efter sin Overbevisning, selv om det stred mod en given Befaling. Han gyste ikke tilbage selv for det tungeste Ansvar. Hvor mange vilde under lignende Forhold have handlet som han, hvor mange vilde have paataget sig et saadant Ansvar? Det var denne Karakterfasthed, denne Villiestyrke, der vakte hans Undergivnes Beundring, og som senere bragte ham i en forholdsvis ung Alder frem paa den højeste Plads i Hæren.

Da vi var kommet tilbage til Sneygaarden, saa Oberst *Scharffenberg* herfra Bataillonernes smukke Angreb i den heftige Kugleregn. Han saa „Rolf Krake" dampe frem i Vemmingbund og sende Fjenden sine Granater. Preusserne blev kastet tilbage paa hele Linien. Det var et stolt Øjeblik.

Kuglerne flojtede uophørlig, og de smaa Stovskyer, de dannede, naar de ofte lige ved ens Fod borede sig ned i Jorden, viste, hvor tæt de faldt. Gaarden var nedbrændt, kun det nederste af Murene og Vinduespillerne stod tilbage. Naar

vi gik fra det ene Hjørne til det andet for at se snart til højre snart til venstre Fløj, hvilket skete jævnligt, lagde vi Mærke til, at Kuglernes Musik lød særlig stærkt, naar vi passerede en Vinduesaabning, men forstummede, naar vi gik bag en Pille. Forst troede vi, at nogle fjendtlige Skytter passede paa os og skod, naar de kunde se os gennem Vinduesaabningerne; men senere kom vi paa det rene med, at det kun laa deri, at Pillerne tog af for Lyden.

Jeg havde jo for deltaget i flere Fægtninger, men ikke været i en saa heftig Ild. Jeg troede ikke, den kunde være stærkere. For at faa dette bekræftet, spurgte jeg Obersten, der havde 3 Aars Krigserfaring, om det ikke var en voldsom Ild. „Jo, Tak skal De have," svarede han, „det er noget af det voldsomste, man kan tænke sig." „Var det dog ikke værre ved Oversø i 1848?" „Ved Oversø, nej, det var kun Legeværk mod dette," svarede *Scharffenberg*.

Obersten var besjælet af en ganske overordentlig, velgørende Ro midt i den voldsomme Kugleregn; det var, som om Kuglerne ikke vedkom ham. Da vi gik til Sney, spurgte han mig, om jeg ikke vilde have en Cigar, jeg takkede, og vi røg under hele Opholdet ved Sney.

Midt i Kugleregnen kommer en Oppasser, belæsset med Madkurv og Pibe m. m., gaaende udefter. „Hvor skal Du hen, min Son?" spurgte *Scharffenberg*. „Jeg skal ud til min Løjtnant," svarede han, „han skal vist snart have noget at spise." Obersten smilede og gav ham Ordre til at gaa til Brohovedet og vente sin Løjtnant der. Løjtnanten kom, men alvorligt saaret, og den trofaste Oppasser fulgte ham til Lazarettet.

Hvor var det besynderligt under alt dette at lægge Mærke til den Fred, der herskede i Naturen. Det var en smuk Foraarsdag, stille Vejr og dejligt Solskin. En Lærke fløj op tæt ved Gaarden og slog vedholdende sin glade Trille, medens Menneskene nedenunder stormede mod hverandre og udbredte

Død og Ødelæggelse. Lige Syd for Gaarden laa en ung smuk Sergent, der havde faaet et Skud i Tindingen; han smilte i Døden, han havde faaet Fred. Vi saa ikke mange Saarede ved Sney, de fleste blev transporteret ad Chausseen. Af Officerer saa vi foruden Premierløjtnant *Steinmann* kun Major *Sperling*, der kom gaaende, stottet af 2 let saarede Menige. Han havde faaet et Skud i Brystet, Kuglen var gaaet ind paa den ene Side og ud paa den anden. Vi antog ligesom Majoren selv, at Saaret var dodeligt, og kunde ikke forstaa, at det var ham muligt at gaa. Senere hørte vi, at Saaret havde været ganske overfladisk. Kuglen havde truffet et Ribben og havde fulgt dette uden at trænge ind i Brystet.

Da 20. Regiment var trængt frem til Jensens Gaard, udtalte Obersten, at vi maaske kunde tage den tilbagetrukne Linie tilbage, hvis han havde en Bataillon, der kunde sendes frem mod Skanse B. Jeg anmodede om at maatte gaa til Brohovedet for at hente en Bataillon; der maatte nu være kommet Afdelinger fra Als. Obersten svarede, at det ikke kunde nytte; jeg vilde i den voldsomme Ild ikke komme 10 Skridt fra Gaarden, for jeg var skudt. Desuden kunde han ikke undvære mig, da jeg var den eneste Officer, han havde hos sig; han kunde muligt faa vigtigere Brug for mig. Jeg gentog min Anmodning flere Gange med samme Resultat. Vor flinke Dragonordonnans, *Anders Larsen*, der havde hort Samtalen traadte nu frem og bad Obersten, om han maatte gaa til Brohovedet med Meldingen; han skulde nok bringe den rigtigt; det gjorde ikke noget, om han blev skudt, han kunde jo undværes, da han var overkomplet. Obersten studsede ved at høre denne Udtalelse, klappede Ordonnansen paa Skulderen, gav ham Ordren og sluttede med: „Gaa saa med Gud, min Son.“ Obersten havde spaaet rigtigt, *Anders Larsen* blev haardt saaret, inden han havde udfort sit Hverv.

Vi vende os nu til 9. Regiment, der, medens Kampen rasede paa venstre Floj, havde udstaaet en lige saa heftig Kamp

paa begge Sider af Chausseen. Regimentet var traadt til Gevær samtidig med 20. Regiment. Allerede paa Bivuakpladsen saaredes, som før fortalt, flere Folk af Geværkugler. Kaptajn *Christiani* rykkede med sin Bataillon i Sektionskolonne i Løb frem ad Chausseen, forrest 8. Kompagni, Premierløjtnant *Rosen*, derefter 4. Kompagni, Sekondløjtnant *Schmidt*, saa 3. Kompagni, Premierløjtnant *P. L. C. F. Hansen*, og noget længere tilbage 7. Kompagni, Premierløjtnant *Gram*, der havde ligget længst fra Chausseen og derfor var noget forsinket. Ved Aabenraavejen skete der en kort Standsning ukendt af hvilken Grund. De bageste Kompagnier gør omkring, og der opstaar et Øjebliks Forvirring, idet det bliver sagt, at der er givet Ordre til at gaa tilbage. Regimentsadjutanten, Sekondløjtnant *Berg*,*) iler til, bringer Ro og Orden til Veje, og Regimentskommandøren, Oberstløjtnant *Tersling*, der nu er kommet til Stede, giver Ordre til at fortsætte Fremrykningen. Fjendens Ild er nu tiltaget betydeligt i Heftighed, en fortsat Fremrykning i Sektionskolonne er umulig. Kompagnierne udvikler sig i saa tætte Kæder, at der dannes en Linie paa 2 Geledder, og rykker frem i Terrænet Nord for Chausseen. *Grams* Kompagni blev foreløbig holdt tilbage i en Reservestilling, til Dels udviklet, for i paakommende Tilfælde at kunne optage de forreste Kompagnier. Da Løjtnant *Berg* frygtede for, at den forreste Linie ikke var kommet langt nok ud til højre, anmodede han Løjtnant *Gram* om at rykke frem i Forlængelse af højre Fløj; men Kompagniet kom derved for langt til højre og fik sin højre Fløj i Nærheden af den afbrændte Gaard bag Skanse VIII. Grunden hertil var, at ingen af Officererne havde nærmere Kendskab til Stillingen; det var ikke let at orientere sig, man har rimeligvis taget Skanse VIII for Skanse VII. Sammen med *Grams* Kompagni deltog Premierløjtnant *Rønnov* og Sekondløjtnant *C. F. Holst* i Angrebet med Rester af 2. Regiment.

*) Afgaaet som Oberst.

Bataillonens Fremrykning skete under en levende Ild fra Højderne ved Dybbøl Molle og nærmeste Terræn; men desuagtet blev de Fjender, der var trængt frem over Skanselinien, kastet tilbage til denne. Efter at Bataillonen var kommet c. 500 Alen frem, blev den fjendtlige Ild saa voldsom og ødelæggende, at Bevægelsen maatte standse.

Regimentets 1. Bataillon havde samtidig med 2. Bataillon formeret sig i Sektionskolonne og var rykket frem ad Chausseen til Aabenraavejen, hvorfra den efter at have faaet den omtalte Ordre af Divisionen marcherer mod Brohovedet, indtil den bliver standset af Oberst *Scharffenberg* og faar hans korte og bestemte Ordre: „Vil De holde Chausseen ryddelig." Kaptajn *Ahlefeldt* udviklede rask sin Bataillon med 1. og 2. Kompagni, Premierløjtnant *Redsted* og Kaptajn *Knauer*, til venstre for Chausseen, 5. og 6. Kompagni, Kaptajn *H. J. W. Hansen* og Premierløjtnant *Voigt*, til højre, og nu gik det fremad til et Angreb, som er et af de smukkeste, Dybbøl Mølle har at fortælle om.

Knauers og *Redsteds**) Kompagnier stormer op mod Møllebygningerne, der er stærkt besat, og kaster Fjenden, der var trængt frem foran den, tilbage til Haven og Bygningerne, hvor han søger Dækning. *Redsted* er ikke 200 Alen fra Havegærdet, da hører han den fjendtlige Officer, som han tydeligt kan se, kommandere „Schnellfeuer". Uden at lade sig anfægte deraf stormer *Redsted* frem og tager Havegærdet med Bajonetten. Her efterlader han Sekondløjtnant *W. Dinesen* med det halve Kompagni, stormer selv Bygningen fra Nord med en Deling, medens Oversergent *Hinge* stormer Fronten med en anden Deling. Samtidig foretager Kaptajn *Knauer* et Stormangreb paa Bygningen fra Syd. Vore tapre Soldater trænger ind i Bygningerne; det kommer til et kort, heftigt Haandgemæng. *Redsted* bliver haardt saaret af 2 Kugler, da han vil springe ind gennem et Vindue, *Knauer* bliver

*) Død 1902 i Aalborg som afskediget Postmester.

dødelig saaret, *Hinge* falder, og en Mængde Folk bliver saaret eller falder. Angrebet er afslaaet. Resterne af Kompagnierne maa under den heftigste Beskydning søge tilbage. Paa højre Side af *Redsteds* Kompagni, men noget tilbage, har *H. J. W. Hansens* og *Voigts* Kompagnier fulgt Fremrykningen. 2. Bataillon er ligeledes gaaet frem til Angreb, da 1. Bataillon kom op i Højde med den. Paa Grund af den voldsomme Ild maa Kompagnierne arbejde sig frem i Terrænet saa dækket som muligt. Regimentet danner nu en eneste Linie uden Reserver. Det lykkes enkelte mindre Dele af Kompagnierne at naa den tilbagetrukne Linie, men det er dem ikke muligt at sætte sig fast der paa Grund af den morderiske Ild dels fra de foran liggende Hegn, dels fra Skanse VII.

Regimentet har lidt overordentlige Tab. Oberstløjtnant *Tersling* er saaret, de Ambulancebærere, der vil føre ham tilbage, bliver dræbt; Kaptajn *Ahlefeldt* er faldet, og alle Kompagnierne har mistet deres Førere. Foruden *Knauer* og *Redsted*, der ligger ved Dybbøl Mølle, er *Gram* og *Schmidt* faldet, *H. J. W. Hansen*, *P. L. C. F. Hansen* og *Rosen* dødelig saaret. *Voigt*, der straks under Fremrykningen er blevet saaret, men desuagtet har ført sit Kompagni, bliver saaret for anden Gang og maa afgive Kommandoen. Af yngre Officerer er Sekondløjtnanterne *Saande* og *Lindhard* faldet, *Schultz* dødelig saaret og *Westermann* saaret. Af Officersaspiranter er *Frisenette* faldet, *Rist* og *A. P. J. Larsen* saaret. Desuden er en stor Mængde Underofficerer faldet eller saaret, saa at der ikke er mange Befalingsmænd tilbage til at føre de Menige, der endnu er uskadt.

Under disse Forhold er det vanskeligt at faa Mandskabet til i den heftige Kugleregn at blive i Stillingen. Regimentsadjutanten, Lojtnant *Berg*, gør alt for at opnaa det; han faar endog Mandskab, der har mistet alle Førerne og allerede er i Tilbagegang, til at vende om og holde Stand. Efter at

Regimentskommandøren og de fleste af de ældre Officerer er faldet eller saaret, maa Løjtnant *Berg* saa at sige tage Kommandoen over Regimentet og maa bl. a. ordne Kommandoforholdene. Under Bestræbelserne herfor kommer *Berg* over en Forhøjning i Terrænet; herfra ser han noget borte en stor Troppestyrke parat til at kaste sig over Resterne af Regimentet. Dermed er Haabet om at holde Stillingen længere opgivet.

Kort efter gør Preusserne deres Modangreb med saa overlegne Kræfter, at det er umuligt at staa imod med disse sønderskudte Kompagnier, hvoraf flere har mistet alle Officererne. Det var *Cansteins* Brigade, som rykkede frem. Den delte sig i 2 Kolonner, hvoraf den ene tog Retning mod Jensens Gaard, den anden delte sig og gik dels mod Dybbøl Mølle, dels over Skanse D mod Sney og traf 8. Brigade paa det svageste Punkt, i Mellemrummet mellem 9. og 20. Regiment.

Fjenden kaster 20. Regiments højre Fløj tilbage, og denne tilbagegaaende Bevægelse forplanter sig hurtigt ned gennem hele Regimentet, hvis Rester er ude af Stand til at yde synderlig Modstand. Kun enkelte Steder lykkes det at gøre en kort Standsning ved at samle Grupper af de sprængte Tropper, saaledes ved Sney. Da de første retirerende Grupper nærmede sig Sney, gav Oberst *Scharffenberg* mig Tilladelse til at søge at faa dem til at tage Stilling langs det Gærde, der fra Sney gaar mod Syd. Det lykkedes, skønt der ikke var en eneste Befalingsmand med Folkene. En af dem gjorde mig opmærksom paa en stor Troppestyrke, der i Retning af Skanse D kom frem i Løb op af en Slugt. Jeg gik straks hen for at afgive Melding derom til Oberst *Scharffenberg*, der, da han havde set den fremrykkende Fjende, udbrød: „Nu er Stillingen definitivt tabt, al videre Modstand er umulig.“ Vi holdt Stillingen ved Sney, indtil Resterne af 20. Regiment var kommet tilbage, da kunde vi ikke holde den længere, fordi Fjenden trængte paa med friske overlegne

Kræfter. *Scharffenberg* gav Ordre til at gaa tilbage, vi fulgte Kompagnierne indtil Brohovedet. Under denne Tilbagegang blev Sekondløjtnanterne *W. E. Lemvigh, Güllich* og *Borgen* samt mange af Folkene saaret. Fjenden forfulgte ikke straks ud over Sney. Efter Oberst *Scharffenbergs* Ordre blev der under Premierløjtnant *Pingels* og Sekondløjtnant *Baumanns* energiske Ledelse taget Stilling nogle Hundrede Alen fra det søndre Brohoved i en Bue foran det derværende Teglværk og derfra mod Nordvest langs Slugtens Rand.

Under Tilbagegangen fra Sney snublede jeg i et af de mange Huller, Granaterne havde dannet, og faldt saa lang, jeg var. „Aa! Holbøll, blev De saaret?" spurgte Obersten i en deltagende Tone. „Nej, ikke den Gang," svarede jeg. Kort efter opdagede jeg Blod paa Oberstens venstre Handske; jeg gjorde ham opmærksom derpaa. En Strejfkugle havde gennemskaaret Handsken og paa den ene Kno ridset en lille Revne, hvoraf Blodet piblede frem. Obersten bemærkede, at det var godt, at Kuglen ikke havde været lidt mere nærgaaende, saa var Knoen og dermed Fingeren gaaet bort.

Da vi kom ind i Brohovedet, saa jeg paa mit Ur; det viste Kl. 11½ Fmd. Jeg vilde ikke tro mine egne Øjne; jeg kunde ikke fatte, at alt det, jeg havde oplevet, var sket i en eneste Time.

Irminger var ikke til at finde; ingen af de Officerer, der var kommet tilbage fra Blodbadet, havde set ham. Saaledes som Kampen var forløbet, var der ingen Rimelighed for, at han usaaret var blevet fanget; det bedste, vi kunde haabe, var, at han let saaret var faldet i Fjendens Haand; men vi frygtede for, at han var faldet. Inde i Brohovedet saa vi vor flinke Dragonordonnans, *Anders Larsen*, liggende paa en Baare. Obersten gik hen til ham og spurgte, hvor han var saaret; da han svarede, at det var i Laaret, trøstede Obersten ham med, at det vel saa ikke var saa slemt, klappede ham paa Kinden og lovede ikke at glemme ham. Saaret var

dog slemt nok, den store Nerve i Laaret var beskadiget. Han laa over ½ Aar paa Lazarettet og lider den Dag idag store Smerter i Benet som Følge af Saaret.

Da Obersten lagde Mærke til, at der stadig kom Mandskab ind gennem Palisadeporten til det søndre Brohoved, gav han mig Ordre til at gaa udenfor og kun tillade de Saarede at passere. Det var ikke hyggeligt at se alle de mange mer eller mindre lemlæstede Mennesker, ikke alene de haardt saarede, der blev transporteret paa Baarer, men ogsaa de mere let saarede, der nok kunde gaa, men hvoraf mange havde grimme Saar, een havde et Skud gennem begge Kinder, en anden havde faaet en Kugle paa langs gennem Underarmen, en tredie fremviste et Par knuste Fingre og saaledes i stadig Rækkefølge.

Samtidig med at 20. Regiment blev kastet tilbage, havde 9. Regiments venstre Fløj lidt samme Skæbne. Brigaden *Raven*, der havde staaet i Reserve, rykkede nu med friske Tropper frem i Retning af Skanse VII og angreb Regimentets højre Fløj saa voldsomt, at 7. Kompagni blev skilt fra den øvrige Del af Regimentet. Kompagniet, hvis Kommandør, Premierløjtnant *Gram*, var faldet, blev af den flinke Sekondløjtnant *Arboe* ført tilbage i Forbindelse med 17. Regiment. Centrum af 9. Regiment blev nu tvunget tilbage, heftig beskudt saavel i Fronten som i højre Flanke. Nord for Chausseen bidrog Regimentsadjutanten, Løjtnant *Berg*, i høj Grad til, at Tilbagetoget skete i god Orden. Resterne af 4. og 8. Kompagni blev ført tilbage af den svenske Løjtnant *Ørbom* og Sekondløjtnant *O. C. Lemvigh*, Resterne af 3., 5. og 6. Kompagni, der havde mistet alle Officererne, fulgte Bevægelsen. Ved Barakkerne indtog Kompagnierne en Stilling, der først blev forladt, da 20. Regiment stod foran det søndre Brohoved, og Fjenden var naaet frem til Sney. De tiloversblevne af *Knauers* Kompagni blev kastet mod Sydost og kom i Forbindelse med 20. Regiment, medens de 2 Delinger af *Redsteds*

Kompagni, der ikke havde deltaget i Stormen paa selve Møllebygningerne, gik tilbage tæt Syd for Chausseen under den tapre Løjtnant *W. Dinesens* Kommando. Da *Dinesen* naaede henimod Barakkerne, stod General *du Plat* paa Chausseen tilligemed Souschefen ved Overkommandoen, Major *Rosen*, og Adjutanten, Premierløjtnant *Nysted*. *Dinesen* blev opfordret til at besætte et Gærde, der løb mod Syd, hvilket han ogsaa straks gjorde; men da Folkene naaede op paa en lille Bakke til venstre, hvorfra de havde Oversigt over Terrænet, raabte de, at de var omgaaet. *Dinesen* overtydede sig om, at det var rigtigt, og gav Melding derom. General *du Plat* begav sig da tilbage, ledsaget af de nævnte Officerer og Major *Schau*, der var kommet til. Umiddelbart derefter blev Generalen dødelig saaret, og faa Øjeblikke senere ramte den samme Skæbne *Rosen* og *Schau*. Her mistede Hæren paa en Gang 3 af sine mest udmærkede Officerer. *Dinesen* gjorde Forsøg paa at faa Generalen bragt tilbage; han lod 4 Mand kaste Geværerne for at bære ham; men da 2 af dem straks blev skudt ned, maatte han opgive Forsøget og ile til Brohovedet. Ved Barakkerne havde *Dinesen* endnu 33 Mand, da han kom ind i Brohovedet kun 13 Mand af sine 2 Delinger. Resterne af de 2 Delinger, hvormed *Redsted* havde stormet Dybbøl Mølle, søgte tilbage i Forbindelse med 20. Regiment.

I Stillingen udenfor det søndre Brohoved holdt *Pingel* og *Baumann* Fægtningen gaaende, indtil Resterne af Brigaden omtrent Kl. 12 fik Ordre til at gaa over til Als. Da Oberst *Scharffenberg* gik over Broen, fulgte jeg efter ham med Premierløjtnant *Pingel*, der gav mig Beretning om Kampen i den yderste Linie. Vi var midt paa Broen, da vi hørte en Susen i Luften, det var en Granat; den traf Broens svære Rækværk, sprang og sendte en Regn af Granatstumper og Dele af Rækværket ned over os. *Pingel* blev ramt paa venstre Skulder af et Stykke af en Planke, c. 1 Alen langt og 4 Tom-

mer tykt, han sank i Knæ; jeg maatte hjælpe ham over Broen, hvor han blev optaget af en Ambulance. Her kom hans Oppasser, som midt under Kampen vilde have bragt ham Mad og nu grædende fulgte sin saarede Løjtnant til Lazarettet, hvor *Pingel* maatte tilbringe over $1\frac{1}{2}$ Maaned.

Obersten og jeg gik gennem Sønderborg til Brigadens Alarmplads, der var blevet os anvist Nord for Byen. Idet vi drejede om et Gadehjørne, kom der en Granat og rev hele Hjørnet af Huset ned, saa vi fik baade Granatstumper og Mursten over os. Efter at vi var kommet paa det rene med, at ingen af os var truffet, udbrød Obersten: „Det var da heldigt, at vi slap helskindet derfra, det havde været kedeligt at blive slaaet ihjel her efter at være kommet uskadt fra den voldsomme Ild ovre i Stillingen.“ Brigaden fik Ordre til at besætte Løbegravene langs Als Sund Nord for Sonderborg.

Det Tab, Brigaden havde lidt, var overordentlig stort. Af 61 Officerer og Officersaspiranter kom kun 23 uskadt tilbage, 37 laa paa Valpladsen eller var bragt tilbage, deraf var 22 faldet eller dødelig saaret og 15 saaret. Kun 1 Officer faldt usaaret i Fangenskab; det var en svensk Officer, der var kommet til 9. Regiment Dagen forud; han var febersyg, da han kom, lagde sig i Bivuakgroften og kunde ikke røre sig; han blev liggende der, til Preusserne kom og tog ham til Fange. Af Brigadens 95 Underofficerer kom kun 36 uskadt tilbage. I alt havde Brigaden et Tab af 403 Døde og 427 Saarede, medens 569 faldt i Fangenskab. I de Faldnes Tal er medregnet de Savnede, om hvem der ikke senere er kommet Oplysninger, da de maa antages at være faldet og begravet i de store Fællesgrave paa Dybbølbjerg. Brigadens Styrke var, da den rykkede ud i Kampen, i alt 3027 Mand, langt over hver 4de Mand var altsaa faldet eller saaret. Begge Regimentskommandører, 3 af de 4 Bataillonskommandører og 13 af de 16 Kompagnikommandører blødte paa Valpladsen. Iøvrigt henvises til omstaaende Styrke- og Tabsliste for 8. Brigade.

Styrkeliste og Tabsliste

Den 18de

Oberst *P. U. Scharffenberg,*
Sekondlt. *H. Holbøll,*
Sekondlt. *C. I. F. Irminger,*

9. Infanteri-Regiment.

Oberstløjtnant *H. C. G. Tersling*, Regimentskommandør ..... saaret
Sekondlt. *C. L. F. Berg*, Adjutant.

1. Bataillon.

Kapt. *E. C. F. Greve Ahlefeldt-Laurvig,* Bataillonskommandør ..... faldet
Sekondlt. *F. W. Kraft*, Adjutant.

1. KOMPAGNI.

Prmlt. *V. F. C. Redsted* ..... saaret
Sekondlt. *A. W. Dinesen.*

2. KOMPAGNI.

Kapt. *C. V. Knauer* ..... faldet
Svensk Prmlt. *J. G. af Forsell.*
Sekondlt. *H. P. Munck.*
Off. Asp. *A. P. J. Larsen* ..... saaret

5. KOMPAGNI.

Kapt. *H. J. W. Hansen* ..... faldet
Svensk Sekondlt. *H. W. Fahnehjelm* syg, fanget

6. KOMPAGNI.

Prml. *J. F. V. Voigt* ..... saaret
Sekondlt. *A. F. V. Schultz* ..... faldet
Off. Asp. *B. F. Rønne Olsen.*

2. Bataillon.

Kapt. *F. C. Christiani,* Bataillonskommandør.
Sekondlt. *C. L. T. Westermann,* Adjutant ..... saaret

3. KOMPAGNI.

Prmlt. *P. L. C. F. Hansen* ..... faldet
Off. Asp. *P. E. V. Frisenette* ..... faldet

4. KOMPAGNI.

Sekondlt. *E. F. M. Schmidt* ..... faldet
Sekondlt. *F. H. C. Saande* ..... faldet
Svensk Sekondlt. *W. H. Örbom.*

7. KOMPAGNI.

Prmlt. *V. F. Gram* ..... faldet
Sekondlt. *T. Arboe.*
Sekondlt. *I. H. Lindhard* ..... faldet

8. KOMPAGNI.

Prmlt. *C. G. Rosen,* ..... faldet
Svensk Prmlt. *I. H. Tisell.*
Sekondlt. *O. C. Lemvigh.*
Off. Asp. *P. F. Rist* ..... saaret

9. Infanteri-Regiments Styrke.

Før Kampen d. 18. April: 29 Off. og Off. Asp., 38 Underoff., 1544 Undkpl. og Menige.
Efter — — 11 — - — 13 — 859 — - —

for 8. Infanteri-Brigade.

April 1864.

Brigadekommandør.
Adjutant.
Adjutant ..... faldet.

20. Infanteri-Regiment.

Oberstløjtnant *J. G. Scholten*, Regimentskommandør ..... faldet
Sekondlt. *C. H. F. R. Baumann*, Adjutant.

1. Bataillon.

Major *S. P. L. Schack,* Bataillonskommandør ..... faldet
Sekondlt. *M. A. L. Hertel*, Adjutant.

1. KOMPAGNI.

Sekondlt. *F. Harland.*
Sekondlt. *H. L. Schoubye.*
Off. Asp. *Chr. Hage* ..... faldet

2. KOMPAGNI.

Kapt. *F. H. E. H. Stockfleth* ..... faldet
Sekondlt. *L. C. H. Brønnum* ..... faldet
Off. Asp. *J. S. Prior* ..... faldet

5. KOMPAGNI.

Prmlt. *C. V. Steinmann* ..... saaret
Sekondlt. *M. Looft* ..... saaret
Sekondlt. *W. E. Lemvigh* ..... saaret
Off. Asp. *O. H. G. Petersen (Plaun)* saaret

6. KOMPAGNI.

Prmlt. *F. N. Pingel* ..... saaret
Sekondlt. *J. A. Neergaard* ..... faldet

2. Bataillon.

Major *A. Sperling*, Bataillonskommandør ..... saaret
Sekondlt. *S. L. V. Güllich*, Adjutant saaret

3. KOMPAGNI.

Prmlt. *F. W. W. Petersen* ..... saaret
Sekondlt. *G. V. Borgen* ..... saaret
Svensk Løjtnant *Roos* ..... faldet
Off. Asp. *F. F. Larsen* ..... faldet

4. KOMPAGNI.

Sekondlt. *A. W. Jantzen.*
Svensk Sekondlt. *W. G. Grönhagen.*
Sekondlt. *C. H. Dieterichsen.*

7. KOMPAGNI.

Prmlt. *R. Rasmussen* ..... faldet
Sekondlt. *V. V. Christensen.*

8. KOMPAGNI.

Prmlt. *C. F. Willerup.*
Sekondlt. *H. A. T. Knub.*

20. Infanteri-Regiments Styrke.

Før Kampen d. 18. April: 29 Off. og Off. Asp., 57 Underoff., 1330 Undkpl. og Menige.
Efter — — 10 — - — 23 — 714 — - —

Vi gaar nu over til at beskrive Forholdene paa Stillingens højre Fløj. Her blev Oberst *Wørishøffers*)* Brigade, 16. og 17. Regiment, angrebet af *Ravens* Brigade, der, som før fortalt, med sine friske Tropper rykkede rask frem i Retning af Skanse VII, overskred den tilbagetrukne Linie mellem Chausseen og denne Skanse og trængte bagfra ind i Skansen, der kun var et bagtil aabent Kanonplacement med kun $\frac{1}{2}$ Delings Besætning. Under denne Fremrykning blev Fjenden stærkt beskudt, dels af Artilleriet i Skansen, dels af 17. Regiments 7. Kompagni, Premierløjtnant *Ivar Nielsen*, der stod i Lobegraven mellem Skanse VII og VIII, dels af Regimentets 1. Kompagni, Sekondløjtnant *Dameck*, der havde staaet i Reserve bag Skanse VIII, men var trukket frem i Løbegraven, dels endelig fra Skanse VIII. Efter at have bemægtiget sig Skanse VII beskød Fjenden herfra Besætningen i nævnte Lobegrav paa langs. Kommandøren for 17. Regiment, Oberst *Bernstorff*, der opholdt sig tæt bag Lobegraven, sendte derfor Adjutanten ved Regimentets 1. Bataillon, Sekondløjtnant *William Børresen*, til Sekondløjtnant *Dameck* med Ordre til at tage Skansen tilbage. *Dameck* stormede i Spidsen for 2 Delinger rask og resolut over Broen ind i Skansen, men blev her straks overmandet og taget til Fange tillige med den svenske Løjtnant *Sparre* og alle sine Folk. Oberst *Bernstorff* bliver dødelig saaret kun 20 Skridt fra de fjendtlige Skytter, og ikke langt fra ham bliver Premierløjtnant *Ivar Nielsen* og Sekondløjtnant *Borberg* saaret. Kommandøren for Regimentets 1. Bataillon, Kaptajn *Lund*, overtager nu, assisteret af den flinke Regimentsadjutant, Sekondløjtnant *Borch**)*, Kommandoen over Regimentet. Resterne af 1. og 7. Kompagni gik tilbage til et Hegn c. 400 Alen bag Lobegraven. Regimentets 2. Bataillon, Kaptajn *Schiwe*, bevarede urokkelig sin Stilling i Skanse VIII og Lobegraven til højre derfor,

---

*) General og Chef for Fynske Brigade 1867—1875. Død 1892.

**) Afgaaet som Oberst. Død 1912.

hvor 4. Kompagni, Premierløjtnant *Cramer*, havde Stilling nærmest Skansen. *Cramer* blev beskudt i Ryggen fra Skanse VII og lod derfor Kompagniet gøre omkring og besvare den fjendtlige Ild med Ryggen mod Brystværnet.

Da Kaptajn *Lund* saa 8. Brigade gøre sit Angreb, stillede han sig, fulgt af Løjtnanterne *Borch* og *Børresen*, i Spidsen for Resterne af 1. og 7. Kompagni, kastede Fjenden tilbage og tog Stilling ved det Hegn, der laa nærmest Løbegraven. Denne Stilling blev holdt, indtil Regimentet fik Ordre til at gaa tilbage. De 2 Kompagnier talte da tilsammen kun 1 Officer, 1 Underofficer og 28 Underkorporaler og Menige.

Omtrent Kl. 11 havde General *du Plat* sendt sin Adjutant, Sekondløjtnant *Hedemann**), til 3. Brigade med Ordre om at gaa tilbage. *Hedemann* maatte passere fra Chausseen tværs over det voldsomt beskudte Terræn til Stillingens højre Fløj. Det maa have været en forfærdelig Tur. Vidunderligt, at han kom uskadt derfra.

Brigadekommandøren, Oberst *Wørishøffer*, stod paa en Højde et Par Hundrede Alen Sydøst for Skanse IX, da han modtog Ordren. Han sendte sin Ordonnansofficer, Premierløjtnant *Heyn*, med Ordren til 16. Regiments 1. Bataillon og til 17. Regiment, medens Obersten selv, ledsaget af sin Adjutant, Sekondløjtnant *Colding*, begav sig til højre Fløj og gav Kommandoren for 16. Regiment, Major *Wolle*, Ordre til at gaa tilbage. Da der ikke havdes Bespænding til de 6 Feltpiecer, der stod paa Aabenraavejen og i Løbegravene, gav Obersten personlig Ordre til Premierløjtnant *Bartholin* om at lade Kanonerne fornagle og søge at faa Betjeningsmandskabet tilbage til Als.

Efter at have modtaget Brigadens Ordre gik 17. Regiment tilbage. Forpostkompagniet under Kaptajn *J. C. Gandil* blev først trukket ind, dernæst Premierløjtnanterne *Cramers*, *Møl-*

*) Generalløjtnant og kommanderende General i 1. Generalkommandodistrikt 1901—1903. Død 1903.

lers og *Pechlins* Kompagnier, der stod mellem Skanse VIII og XI, samt Sekondløjtnant *Lüders* Kompagni, der stod i Reserve. 2 Delinger af *Møllers* Kompagni under Sekondløjtnant *Næser* tog Stilling bag en Jordvold og standsede her i nogen Tid Fjenden.

Skanse VIII, der var besat af 5. Kompagni, Sekondløjtnant *Galster*, var nu overladt til sig selv. Sekondløjtnant *Tillge* kommanderede Artilleriet. Skansen havde været meget virksom lige fra Angrebets Begyndelse. Først blev Chausseen bestrøget med Granater, hvorved det i længere Tid blev umuligt for det fjendtlige Feltartilleri at komme frem. Senere, da Fjenden trængte frem mod Skanse VII, blev han beskudt med Kardæsker. Efter at Skanse VI var taget, benyttede Preusserne de der værende Kanoner til at beskyde Skanse VIII først med Granater, derefter med Kardæsker, og da Skanse VII ogsaa var faldet i Fjendens Haand, blev der derfra rettet en saa voldsom Geværild mod Skanse VIII, at Besætningen led store Tab, og nogle af Folkene begyndte at trykke sig. *Galster* sprang da op paa Brystværnet og udsatte sig saaledes uden Spor af Dækning for den stærke Kugleregn. Det lykkedes ham ved dette Eksempel paa Mod og Uforfærdethed at hæve Stemningen hos Mandskabet, saa at han 2 Gange kunde vise Fjendens Angreb tilbage. Den tredie Gang trængte de Stormende frem fra alle Sider, og Besætningen maatte efter en kort Kamp overgive sig. Foruden *Galster* og *Tillge* blev ogsaa den svenske Løjtnant *Horn*, der havde været meget flink, taget til Fange. Fangerne blev ført til Avnbjerg, hvor Officererne blev fremstillet for Prins *Friederich Carl*, der som Anerkendelse for Skansens tapre Forsvar lod Sablerne levere tilbage til Officererne, dog med Undtagelse af den svenske Officer. Da de danske Officerer saa det, kastede de deres Sabler fra sig, idet de erklærede, at de vilde dele Skæbne med deres svenske Kammerat.

3. Regiments 1. Bataillon, Major *Arntz*, der havde staaet

i Reserve ved Barakkerne ved Aabenraavejen, fik Ordre til at dække Tilbagetoget og tog derfor en Stilling fra den afbrændte Gaard Øst for Skanse VIII til henimod Stengaarden Kaptajn *Svane* stod med 5. Kompagni paa venstre Fløj, dernæst kom 2. Kompagni, Kaptajn *Moltke*, og 1. Kompagni, Kaptajn *Schøning*, medens 6. Kompagni, Premierløjtnant *Hertz*, tog Stilling ved et Gærde Syd for Stengaarden med 2 Delinger paa hver Side af Aabenraavejen. Bataillonen fik Ordre til at holde denne Stilling, indtil 3. Brigades Afdelinger havde trukket sig tilbage igennem den.

Major *Wolle* stod med 16. Regiment paa yderste højre Fløj og var saaledes mest udsat for at faa sin Retrætelinie afskaaret. Saasnart Majoren af Brigadekommandøren havde faaet Ordre til at gaa tilbage, inddrog han Forpostkompagniet, Kaptajn *Dræbye*. Derefter blev 1. Bataillon, Major *Hein*, der havde Skanserne IX og X samt den mellemliggende Løbegrav besat, beordret til at begynde Tilbagetoget.

Skanse IX blev imidlertid angrebet, inden Besætningen kunde komme bort. Skansekommandøren, Kaptajn *Andresen*, var blevet saaret, men forblev desuagtet paa sin Post. Sekondløjtnant *Brønnum*, der havde Kommandoen over Artilleriet, havde straks fra Angrebets Begyndelse beskudt de fjendtlige Afdelinger paa Chausseen med god Virkning. Han optog dernæst Kampen mod et Feltbatteri paa 4 Kanoner og gjorde derved særdeles god Fyldest. Da Skanse VIII var taget, trængte Fjenden derfra frem gennem Løbegraven. Samtidig skete et Angreb i Fronten. Brystværnet var paa et enkelt Sted nedskudt og saaledes let at bestige, og Palisadeporten i Indgangen til Værket var sønderskudt. Ad disse to Veje trængte de Stormende ind i Skansen, hvis Besætning efter kort Modstand maatte overgive sig.

Skanse X, der var besat af 1. Kompagni under Premierløjtnant *Vett*, blev efter Ordre itide rømmet, hvorpaa Kompagniet ligesom Reservekompagniet under Premierløjtnant

Agerholm trak sig tilbage over Stengaarden og igennem den Stilling, som Premierløjtnant *Hertz*, som tidligere omtalt, havde indtaget, hvorefter Kompagnierne søgte ned til Stranden for dækket at naa Brohovederne. Løjtnant *Agerholm* havde ladet sig opholde for længe for at faa nogle forsinkede Folk med tilbage og blev taget til Fange tillige med disse.

Kaptajn *Bernhard Petersens* Kompagni, der havde staaet i Løbegraven mellem Skanse IX og X, skulde dække Tilbagetoget. Kaptajnen lod de andre Kompagnier faa Tid til at komme et Stykke tilbage, før han forlod Løbegraven. Sekondløjtnant *Emil Fischer**) førte de 2 Skyttedelinger og trak sig tilbage langs Aabenraavejen Vest for denne. Et Øjeblik efter, at Skyttegraven var blevet forladt, besatte Preusserne den. Løjtnant *Fischer* gik fægtende tilbage, idet han tog flere midlertidige Stillinger lodret paa Aabenraavejen.

Kommandoren for 16. Regiments 2. Bataillon, Kaptajn *Ravn*, lod Forpostkompagniet forene sig med Reservekompagniet, Premierløjtnant *Toldberg*, og gav derefter Besætningen i Løbegraven mellem Skanse X og Als Sund, 4. og 8. Kompagni, Sekondløjtnant *F. W. Hansen* og Premierløjtnant *Schau*, Ordre til at gaa tilbage. Fjenden søgte at trænge frem, men blev sinket i sin Fremrykning af Løjtnant *Fischers* 2 Delinger. Heftig beskudt af Fjenden førte Kaptajn *Ravn* sin Bataillon tilbage med den største Ro og Orden, idet han trak sig gennem den af Kompagniet *Hertz* indtagne Stilling og derfra ned til Stranden. Fjenden trængte stadig paa. Premierløjtnant *Hertz's* Kompagni blev voldsomt beskudt; Sekondløjtnant *Mogensen* faldt og mange Folk med ham. Løjtnant *Hertz* maatte gaa tilbage. Han gik over den vestlige af de 2 store Slugter, der skærer sig ind fra Als Sund, og tog med 2 Delinger af sit Kompagni Stilling bag Gærdet Øst for Slugten, medens han sendte Resten af Kompagniet til Brohovederne langs Stranden. Løjtnant *Fischer* var ogsaa blevet

*) Afgaaet som Oberstløjtnant.

nødsaget til at gaa tilbage, han trak sig bag om den Gaard, der ligger ved Sammenstødet mellem Aabenraavejen og Kolonnevejen, og tog Stilling ved det samme Gærde som Løjtnant *Hertz* til venstre for denne og med venstre Fløj ved Kolonnevejen.

3. Regiments 1. Bataillon, der skulde dække 3. Brigades Tilbagetog, var imidlertid blevet angrebet paa sin venstre Fløj. Her stod Kaptajn *Svane* med Halvdelen af sit Kompagni bag et Gærde, der lidt Syd for den afbrændte Gaard strækker sig hen imod Skanse VIII, medens Resten af Kompagniet under Sekondløjtnant *L. Lassen* havde besat en Bakke, der ligger Syd for Gaarden. Paa denne Bakke havde ogsaa Løjtnant *Arboe* taget Stilling med Resterne af 9. Regiments 7. Kompagni, der, som tidligere meddelt, ved Brigaden *Ravens* voldsomme Angreb var blevet afskaaret fra sit Regiment og havde trukket sig mod Nord. Da 8. Brigade var blevet kastet tilbage, rykkede Fjenden med friske Kræfter frem gennem Slugten mellem Skanse VI og VIII. Herved blev Kaptajn *Svanes* Kompagni og med det Løjtnant *Arboes* Kompagni nødsaget til at gaa tilbage mod Brohovedet. Kaptajnerne *Moltkes* og *Schønings* Kompagnier, hvis venstre Fløj nu var blottet, maatte opgive deres Stilling og trak sig ned mod Als Sund stadig kæmpende med Fjenden, der rykkede frem mod Aabenraavejen og endog truede Retræten.

Løjtnanterne *Hertz* og *Fischer* stod stadig med deres 2 Halvkompagnier i den før omtalte Stilling ved den vestlige Slugt. Fjenden havde her ganske standset Ilden i Fronten og rykkede ikke frem; han vilde nemlig give sine Afdelinger, der rykkede mod Aabenraavejen, Tid til at komme langt nok frem i Flanken og Ryggen paa vore retirerende Tropper for at forhindre eller i al Fald genere Tilbagetoget.

Langs Stranden ilede en lang Række af Kompagnier af 17., 16. og 3. Regiment tilbage, ganske vist dækket af de

høje Brinker langs Als Sund, men beskudt fra Preussernes Batterier ved Batterup. Under denne forfærdelige March, som man fremskyndede saa meget, som det var muligt i det blode Sand, da det gjaldt Død eller Fangenskab, fik man Melding om, at Fjenden var rykket frem over Aabenraavejen og snart vilde naa hen til Overkanten af Slugterne, hvorfra han kunde bestryge Vejen langs Stranden. Forpostkommandørens Adjutant, Premierløjtnant *Schultz*, der gik oppe paa Skrænten og derfra kunde iagttage Fjendens truende Bevægelse, raabte ned til Premierløjtnant *Walter* af 3. Regiment, der marcherede med sit Kompagni langs Stranden: „Walter, Preusserne er allerede foran os, Sønderborg eller Magdeburg." „Ikke Magdeburg," lod Svaret. „Saa herop til Angreb," raabte *Schultz*. Rask besteg *Walter* Skrænten med sit Kompagni, *Schultz* tog Kommandoen over 2 Delinger af sit tidligere Kompagni, der i dette Øjeblik kom marcherende, og Sekondløjtnant *Lautrup* af 16. Regiment, der netop havde naaet den ostlige Slugt, sluttede sig til med sin Deling, og nu gik det fremad i Lob til Angreb med Bajonetten. *Walter* paa venstre Floj oppe paa Bakken Øst for Slugten, *Schultz* i Midten paa Slugtens Skraaning og *Lautrup* paa hojre Floj i selve Slugten. Overraskede ved dette pludselige, kække Angreb lob Preusserne tilbage, *Walter*, *Schultz* og *Lautrup* stormer fremad med deres tapre 7 Delinger og slaar sig ned ved Kolonnevejen. Flere af de Kompagnier, der iler tilbage langs Stranden, benytter sig af dette gunstige Øjeblik til at komme over den farlige Slugt og bag den dækkende Skrænt. Men længe varer det ikke, for Preusserne med stor Overmagt kaster vore Delinger ved Kolonnevejen tilbage; under en voldsom Kugleregn søger de atter Dækning nede ved Stranden. Fjenden fulgte efter og tog Stilling ved et Gærde, der midt imellem Chausseen og Kolonnevejen gaar i Retning af Øst og Vest, og kun ligger 5 à 600 Alen fra Stranden. Her-

fra kunde den østlige Slugt, der nede ved Stranden ender i et Moras, fuldstændig beherskes.

Alle Kompagnier af 17. og 3. Regiment har passeret Slugten, og af 16. Regiment mangler kun 8. Kompagni, Premierløjtnant *Schau*. Dette Kompagni er blevet noget forsinket, thi da det trak sig tilbage fra sin Stilling i Skyttegraven mellem Skanse X og Als Sund, blev det ikke beskudt, og Løjtnant *Schau* maa derfor have ment, at der var Tid nok til at komme tilbage. Han marcherede med sit Kompagni i Fægtningskolonne og førte det med stor Præcision og med en beundringsværdig Ro, som var det paa en Eksercerplads. Da Kompagniet nærmer sig Løjtnant *Fischers* Delinger, bliver Løjtnant *Schau* gjort opmærksom paa den Fare, der truer ham, hvorfor han søger Dækning ved Stranden. Fjenden havde imidlertid, som fortalt, besat det Gærde, hvorfra den østlige Slugt kan beskydes. I det Øjeblik, Kompagniet naar Slugten, bliver det voldsomt beskudt. Sekondløjtnant *Thomsen**), der marcherer forrest med sin Deling, faar Ordre til med denne at dække højre Flanke. Kækt kaster han sin Deling mod Fjenden, tager Stilling tværs over den Bæk, der løber midt i Slugten, og beskyder Fjenden, der ligger paa Bakken højt foran ham og har god Dækning bag Gærdet. Det lykkes vel Løjtnant *Thomsen* at trække noget af Fjendens Ild paa sin Deling, men Resten af Kompagniet bliver heftig beskudt, og da Mandskabet synker ned i den morassige Grund midt i Slugten og derved standses, bliver Kompagniet en sikker Skive for Fjendens Kugler. Halvdelen af Mandskabet styrter og bliver trampet ned af de efterfølgende Kammerater. Løjtnant *Schau* falder, gennemboret af flere Kugler. Da Resten af Kompagniet er kommet over Slugten, raaber Løjtnant *Thomsen* til nogle Officerer, der endnu ikke er kommet over den: „Nu maa jeg gaa tilbage, jeg kan ikke holde mig her længere." Han venter endnu noget, men da

*) Død 1904 som Oberst og Chef for 6. Regiment.

ingen søger at komme over den farlige Slugt, og da han nu har fuldført sit Hverv, iler han i største Hast tilbage uden at miste en eneste Mand.

Endnu staar Løjtnant *Fischer* med sine 2 Delinger og Løjtnant *Hertz* med sit Halvkompagni i deres Stilling mellem de 2 Slugter. Bag dem staar sammen med et Par andre Officerer Bataillonskommandøren, Major *Hein*, der med sin sædvanlige Ro og Koldblodighed har iagttaget Kampens Gang. Alt Haab om at undgaa at blive afskaaret synes udelukket. Løjtnant *Fischer* tilbyder desuagtet at gøre et Bajonetangreb for muligt at skaffe Luft. Med sine 2 Delinger og 1 Deling af Løjtnant *Hertz's* Kompagni stormer Løjtnant *Fischer* frem. Angrebet bliver ført med stor Tapperhed, men bliver slaaet tilbage af den meget overlegne Fjende. Straks efter at være kommet tilbage i sin tidligere Stilling bliver Løjtnant *Fischer* haardt saaret, han faar et Skud i Munden, og mange af Folkene bliver saaret, mange falder. Det er nu ikke muligt at komme tilbage. Major *Hein* maa overgive sig med det Mandskab, Fjendens Kugler har skaanet. Her blev ogsaa Kaptajn *Bernh. Petersen* og Premierløjtnanterne *Hertz* og *Heyn* taget til Fange.

Nu var hele Stillingen taget undtagen Brohovederne; her stod 2. Brigade, Oberst *Kauffmann*. Kort efter, at Angrebet var begyndt, lod Brigadekommandøren Regimenterne gaa i Stilling. 18. Regiment, Major *Lundbye*, besatte det nordre Brohoved med 2. Bataillon, Major Weyhe, og Løbegraven mellem Brohovederne med 1. Bataillon, Kaptajn *Baller*. 3. Regiment, Major *Mathiesen*, lod 2. Bataillon, Kaptajn *Krabbe*, besætte det søndre Brohoved med 2 Kompagnier og Løbegraven mellem det nordre Brohoved og Als Sund med de 2 andre Kompagnier, der blev forstærket med Kompagnierne af Regimentets 1. Bataillon, da de kom tilbage fra deres Optagelsesstilling. Resterne af 1. og 3. Brigade blev ligesom 8. Brigade sendt over til Als, hvor de besatte Løbegravene langs

Sundet, indtil de blev afløst af Afdelinger, der kom fra Kantonnementerne paa Als.

Saasnart man fra det nordre Brohoved saa fjendtlige Afdelinger trænge frem over Skanseraekken, aabnedes Artilleriilden af Sekondløjtnant *Castenschiold*, der paa denne Dag kommanderede Artilleriet i Brohovederne i Stedet for som sædvanlig i Skanse II. Da der ikke var et tilstrækkeligt Antal Konstabler til alle Kanonerne, blev nogle af disse betjent af frivilligt Mandskab af Fodfolket under Kommando af Premierløjtnant *Baron Bretton* af 18. Regiment, Sekondløjtnant *Benedictsen*, Ordonnansofficer ved 2. Brigade, og svensk Løjtnant *Lindberg*.

General *Steinmann*, der var kommet over i Brohovederne fra Als, overtog Kommandoen i Stillingen, efter at General *du Plat* var faldet.

Der udviklede sig en heftig Artillerikamp mellem vore Kanoner i Brohovederne og paa Als og Fjendens Belejringsbatterier samt de Feltbatterier, han havde placeret ved Dybbøl Molle. Under denne Kamp, der varede i flere Timer, blev Brohovederne, Broerne og Sønderborg overdænget med en voldsom Granatild. Det fjendtlige Fodfolk kunde ikke komme længere frem, da det blev stærkt beskudt af vore Kanoner. Kun en enkelt Afdeling søgte at nærme sig Løbegraven paa højre Fløj, men blev kastet tilbage med store Tab af de Kompagnier af 3. Regiment, der her havde Stilling, og som med stor Ro og Koldblodighed lod Fjenden komme ind paa kort Afstand og derpaa rettede en levende Ild mod ham samtidig med, at Afdelingerne paa den anden Side af Als Sund beskød ham i Flanken.

Brohovederne blev beskudt stærkere og stærkere, Antallet af Saarede og Døde blev større og større, og mange af Kanonerne var blevet gjort ubrugelige. Da desuden Brohovederne havde opfyldt deres Bestemmelse, at dække Tilbagetoget for de Afdelinger, der havde kæmpet i Stillingen, blev det be-

sluttet at romme dem og at lade Besætningen efterhaanden gaa over til Als.

Kommandanten i Brohovederne, Oberstløjtnant *Dreyer* af Ingeniørkorpset, gav Kommandoren for Brokompagniet, Kaptajn *Hedemann*, Ordre til at afbryde den nordre Bro. Det skete under den heftigste Ild, men desuagtet med udmærket Ro og Orden. 2. Brigades Afdelinger blev nu, den ene efter den anden, ført til Als over den søndre Bro, Frederik den VII's Bro. Kl. $1\frac{1}{2}$ Eftmd. blev 3. Regiments Kompagnier, der stod i Løbegraven mellem det nordre Brohoved og Als Sund, beordret tilbage, dernæst de 2 Kompagnier af 3. Regiment, der havde haft Stilling i det søndre Brohoved, og endelig 18. Regiments Batailloner. Med 1. Bataillon gik General *Steinmann* og Oberst *Kauffmann* over til Als. Det sidste Kompagni af 18. Regiment, 4. Kompagni, Sekondløjtnant *C. A. J. Hansen*, forlod Brohovedet Kl. $1^3/_4$ Eftmd. Med dette fulgte Major *Lundbye*.

Oberstløjtnant *Dreyer* lod nu Frederik den VII's Bro afbryde; under den heftigste Beskydning gik han med den udsvingende Bro over til Als.

Endelig blev et Par Færger, der laa udfor det søndre Brohoved, ført over Sundet af 10 Pontonerer og en Snes Mand af Fodfolket under Kommando af Sekondløjtnant *Dyhr* af Ingeniørkorpset, der gik over med den sidste Færge. Skønt denne blev meget stærkt beskudt, saa at endog Færgetovet blev skudt over, lykkedes det dog at faa den ført over til Als. Løjtnant *Dyhr* var saaledes den sidste Officer, der forlod Slesvigs Fastland.

Kort efter saa Løjtnant *Dyhr* en Menig, der var saaret i den ene Arm, løbe frem og tilbage langs Stranden paa Sundevedsiden. Den Menige søgte ved Tegn at give til Kende, at han meget nodig vilde falde i Fangenskab. En behjertet Kammerat roede over i en Baad og fik trods den heftige Ild den Saarede bragt lykkelig og vel over til Als.

Ingeniørernes Holdning under Broernes Afbrydning vakte almindelig Beundring. Alle Fjendens Batterier samlede deres Ild paa Brohovederne og Broerne. Det formelig haglede med Granater. Under alt dette stod Ingeniørerne rolig og støt, hver Mand paa sin Plads uden Spor af Dækning, parat til at udføre de kommende Ordrer. Billedet af de mørke, alvorlige, urokkelige Skikkelser staar præget med uudslettelige Træk i manges Erindring. Hver Gang dette Billede drages frem, fylder det enhver af os med den største Beundring.

Efter c. 4 Timers Kamp var Dybbolstillingen saaledes faldet i Fjendens Haand. Artillerikampen fortsattes usvækket til Kl. $6\frac{1}{2}$, først ved Mørkets Frembrud var den endt.

Kampen havde været overordentlig haard, Skridt for Skridt var den danske Hær veget tilbage for Overmagten. Meget ædelt Blod var flydt; men det var ikke udgydt forgæves. Den danske Soldat havde vist, at han selv under de ugunstigste Forhold kan kæmpe saa tappert som nogen. Han havde vist Eksempel paa Tapperhed, Mod og Dødsforagt, som vakte selv Fjendernes Beundring. Helte som *Grüner*, *Irminger* og *Nellemann*, for blot at nævne nogle, har ikke ofret deres Liv forgæves. De staa som lysende Eksempler for de kommende Slægter, og de har vist vore Fjender, hvorledes der vil blive kæmpet, naar Fædrelandet atter trues, og det maaske gælder dets Selvstændighed.

8. Brigade havde efter at være kommet over til Als faaet Ordre til at besætte Løbegravene Nord for Sønderborg, men blev straks afløst af 6. Brigade og derefter beordret til at staa i Reserve Nordost for Sønderborg. Her samledes ogsaa Resterne af 1. Brigade, 5 Officerer og 400 Underofficerer og Menige, der blev underlagt Oberst *Scharffenberg*. Vi stod nu uvirksomme i c. 6 Timer og ventede paa, om Fjenden mulig samme Dag vilde forsøge en Overgang til Als. Vi havde ikke faaet Mad siden om Morgenen; men i den Sindsstemning, hvori vi var, følte vi ikke Trang dertil. 9. Regiment laa paa

den ene Side af Vejen til Ulkebøl, 20. Regiment og 1. Brigade paa den anden Side af denne Vej. Ved Samtale med Officererne fik vi først Klarhed over, hvor store Tab vi havde lidt. Hvor glad blev man ikke, naar man traf en kær Kammerat uskadt, hvor bedrøvet og bevæget, naar man hørte om en anden Kammerat, at han var faldet eller var blevet haardt saaret. Om mange af dem, man savnede, kunde man ikke faa Oplysninger, iblandt dem var *Irminger*. Ingen af de til Stede værende Officerer havde set ham, siden han ilede frem forbi Sneygaarden; der gik Rygter om, at han under Angrebet var rykket frem med den yderste Linie og var blevet saaret eller var faldet.

Efter at Brigadekommandøren havde faaet Fortegnelse over de Officerer, der var til Stede, blev disse fordelt. Kaptajn *Christiani* fik Kommandoen over 9. Regiment, Premierløjtnant *Willerup* over 20. Regiment. Foruden Regimentsadjutanterne var der kun 8 Løjtnanter ved hvert Regiment, 1 til hvert Kompagni, og blandt disse var der 4 svenske Officerer. Ved 1. Brigade var der kun 1 Officer af Brigadestaben, nemlig den ene Adjutant, Sekondløjtnant *Mygind*, samt 2 Officerer ved hvert Regiment.

Som altid tænkte Oberst *Scharffenberg* straks paa Mandskabets Forplejning, han gav mig Ordre til at sørge for, at Mandskabet kunde faa en Reserveportion.

Fjenden havde sagtnet sin Skydning; det lod til, at Kampen var endt. Jeg skrev da et Telegram til min Forlovede for at meddele, at jeg var uskadt. Netop som jeg vilde sende Telegrammet af Sted, blev der Røre i 20. Regiments 5. Kompagni, der laa til højre for den Vej, hvorpaa jeg stod. Jeg forhørte mig om Aarsagen dertil. Det var Overspillemand *Behrens*, der var faldet død om, truffet af en Kugle i Tindingen. Overspillemanden, der var kommanderet til Tjeneste ved Trainet paa Als og saaledes ikke havde deltaget i Kampen, var kommet hen til sin Afdeling for at forhøre, hvem

af Kammeraterne, der var faldet eller saaret. Straks efter blev der Sammenstimmel paa den anden Side af Vejen. En Underofficer af 9. Regiment, der heller ikke havde været ovre i Stillingen, havde faaet en Kugle gennem Øret og var død paa Stedet. Det var vilde Kugler, som Preusserne morede sig med at sende over Sundet. Jeg gemte mit Telegram til bedre Tider. Paa Jordvolden til venstre af Vejen stod General *Steinmann* med sin Stabschef, Kaptajn *Blom* af Generalstaben, og Oberst *Kauffmann*. Kaptajn *Blom* havde sin Lommebog i Haanden og var i Færd med at skrive en Ordre. I det samme kom der en Granat, den sprang i Nærheden af de 3 Officerer, men gjorde heldigvis ingen anden Skade end at slaa Lommebogen ud af Haanden paa Kaptajnen, der beklagede sig over Tabet ved at udbryde: „Aah, min Lommebog," uden at tænke paa, at Granatstumpen let kunde have taget Haanden med.

Skydningen fortsattes, indtil Mørket faldt paa. 1. og 8. Brigade fik da Ordre til at belægge Sundsmark-Barakkerne. Oberst *Scharffenberg* og jeg fik et Værelse i et Hus i Nærheden deraf. Obersten var meget medtaget efter alt, hvad han havde oplevet i Dagens Lob. Han beklagede dybt, at Regeringen ikke havde tilladt at rømme Stillingen, da den ikke mere var i Stand til at modstaa et Stormangreb, men havde forlangt, at den skulde holdes, selv om det vilde koste store Ofre. Ofrene var bragt, mangen dygtig Officer, mangen flink Underofficer og Menig havde ofret sit Liv. Tropperne havde kæmpet med stor Tapperhed og Dodsforagt, uagtet Kampen var haablos. Hvad var der opnaaet? Fjenden vilde nu gøre sig til af, at han havde stormet de stærke Dybbol Skanser, skønt disse kun var Grushobe. Han havde vundet en Sejr, som han sikkert vilde udnytte fuldt ud.

Oberst *Scharffenberg* var i stærk Sindsbevægelse hele Eftermiddagen. Tabet af flere kære Venner og af mange gode Kammerater havde gjort et dybt Indtryk paa ham. Henad Aften fik han et Nerveslag, saa at han ikke kunde røre sig.

Jeg fik ham forelobig til at lægge sig paa en Sofa; da det ikke blev bedre, gik han ind paa at gaa til Sengs, men han var ikke i Stand til at gaa fra Sofaen til Sengen, han var fuldstændig lamslaaet; han maatte bæres hen i Sengen af et Par Oppassere. Det vilde være Obersten umuligt i Tilfælde af Angreb at føre Kommandoen. Jeg foreslog ham derfor at melde sig syg; men herpaa vilde han ikke paa nogen Maade indlade sig. Jeg gjorde mig da et Ærinde til General *Steinmann*, meldte ham om Oberstens Tilstand og bad Generalen søge at formaa ham til at melde sig syg. Generalen kom straks, han talte nogle Minutter med Obersten og sagde mig, da jeg fulgte ham ud, at det var rigtigt, at jeg havde givet ham Melding om Oberstens Tilstand, da han faktisk var utjenstdygtig. Han meddelte mig, at baade 1. og 8. Brigade, der begge havde lidt saa store Tab, at de var ukampdygtige, endnu samme Nat vilde blive overført til Fyen.

Kort efter fik Brigaden Ordre til at indsende en forelobig Rapport om Kampen og en Tabsliste. Jeg skrev straks Rapporten. Da jeg læste den op for Obersten og kom til det Sted, hvor det berettedes, at Brigaden 2 Gange havde faaet Ordre fra Divisionen til at gaa tilbage til Brohovedet; men at Brigadekommandøren ikke havde efterkommet denne Ordre, fordi 3. Brigade i saa Fald vilde være blevet afskaaret, afbrød Obersten mig med den Bemærkning, at dette Punkt skulde udelades, idet han tilføjede, at det kunde se ud, som om han vilde rose sig selv. Jeg tillod mig at gøre nogle Modbemærkninger; men Obersten fastholdt sin Mening. Da Brigaden senere skulde indsende en udførlig Rapport, tog jeg Spørgsmaalet op paa ny. Jeg gjorde gældende, at Rapporten burde indeholde den fulde Sandhed. Desuden kunde Obersten ikke vide, om der ikke kunde være nogen, der vilde misbillige, at han ikke havde efterkommet den givne Ordre. I saa Fald vilde det være uheldigt, at Obersten havde undladt at omtale denne Sag i Rapporten, da man kunde insinuere, at det var sket for

at skjule den. „Deri kan De have Ret," svarede Obersten, „vil De saa anføre det."

Om det end ikke havde været saa ganske let at skrive den foreløbige Rapport, var det dog meget vanskeligere at affatte Tabslisten. Det gjaldt om for de Paarørendes Skyld at være meget forsigtig i Angivelserne; man maatte hellere opføre som haardt saaret en Officer, der mulig var faldet, hellere som let saaret en Officer, der mulig var haardt saaret, end omvendt. Det lykkedes mig. Jeg affattede Tabslisten efter de Oplysninger, jeg havde faaet i Løbet af Dagen, men søgte Bekræftelse paa, at det var rigtigt, hvad jeg havde anført, ved at henvende mig dels til Adjutanterne, dels til andre Officerer, der kunde vide Besked. Det viste sig imidlertid at være ret vanskeligt. Afdelingerne var allerede for længe siden kommet til Ro i Sundsmark-Barakkerne. Officererne, der var dødtrætte af Dagens Anstrengelser, laa alle i dyb Søvn; det var meget vanskeligt at faa dem vækket. Adjutanten ved 9. Regiment, Lojtnant *Berg*, sov saa fast, at det var mig umuligt at faa Liv i ham. Jeg fik dog tilfredsstillende Oplysninger af andre.

Da Oberst *Scharffenbergs* Tilstand ikke bedrede sig, blev der sendt Bud efter hans Læge, Underlæge *Møller* af 20. Regiment; han beordrede noget Medicin hentet, men gjorde opmærksom paa, at Apoteket i Sønderborg var brændt under Bombardementet, saa at Medicinen maatte hentes paa Apoteket i Augustenborg. Jeg havde endnu ikke faaet Telegrammet til min Forlovede afsendt, dels havde jeg ikke haft Tid, dels havde jeg faaet at vide, at Telegrafstationen i Sønderborg var fuldstændig optaget af Overkommandoen, saa at det var umuligt at faa private Telegrammer afsendt. Medens Lægen skrev Recepten, skrev jeg Telegrammet, og det lykkedes mig at faa det afsendt fra Telegrafstationen i Augustenborg Kl. 9,[43] Aften, saa at det allerede Kl. 11 var i Kobenhavn. Samtidig telegraferede jeg til *Irmingers* Onkel, Admiral *Irminger*,

for at bede ham bringe sin Svigerinde den sørgelige Meddelelse, at hendes Søn var savnet.

Kl. 9½ Aften kom Ordren til 1. og 8. Brigade, at de skulde afgaa til Høruphav for derfra Kl. 12 Midnat at blive overført til Faaborg. Da vi skulde af Sted, var Obersten noget bedre, han kunde selv staa op af Sengen og med nogen Hjælp stige til Vogns. Ved Høruphav havde jeg den Ærgrelse at se mange af Folkene bortkaste en Del af den udleverede Reserveportion; de mente, at de kunde faa Mad nok paa Fyen. Brigaderne eller rettere sagt Resterne af de 2 Brigader blev indskibet paa nogle Dampskibe. Oberst *Scharffenberg*, der stadig var lidende, gik straks til Køjs. Ombord paa det Dampskib, hvor Obersten var, befandt sig 3 svenske Officerer, som i Modsætning til os andre, der var meget nedtrykte over de store Tab, vi havde lidt, var henrykte over at have deltaget i et saa blodigt Slag og være sluppet uskadt derfra. Da de havde faaet noget at spise og drikke, gav de sig til at synge af fuld Hals. Oberst *Scharffenberg*, som jeg en Gang imellem saa til, beklagede sig over denne Syngen; han kunde i den Sindsstemning, hvori han var, ikke udholde at høre derpaa. Jeg maatte derfor anmode de svenske Officerer om at holde op med Sangen. Efter en rolig Sejlads ankom vi næste Morgen til Faaborg. Afdelingerne blev indkvarteret i Byen og nærmeste Omegn.

PAA FYEN

FRA 18. APRIL TIL 11. MAJ

Straks efter Ankomsten til Faaborg telegraferede jeg til en Kammerat ved Overkommandoen for at faa Oplysninger om *Irminger*. Man vidste intet.

Den følgende Dag blev Resterne af 1. og 8. Brigade forlagt til et Kantonnement i Assens og Omegn. Oberst *Scharffenberg* med Stab blev indkvarteret paa Skovgaarde c. 1 Mil Øst for Assens.

Forst 3 Dage efter Kampen fik jeg baade fra Assens og København den sorgelige Efterretning, at *Irminger* var faldet. Hvilket dybt Indtryk, Meddelelsen om hans Død gjorde paa mig, behover jeg ikke at sige. Ogsaa Oberst *Scharffenberg* blev meget bevæget, da jeg bragte ham det sørgelige Budskab. „I *Irminger* mistede Hæren en sjelden kæk og flink Officer," udbrød han.

Rygtet om, at *Irminger* havde deltaget i Kampen i den yderste Linie og var faldet, havde efterhaanden antaget fastere Form. Man vidste ikke, hvorfra det skrev sig, formentlig fra en saaret Officer, der var død paa Lazarettet og derfor ikke senere havde kunnet bekræfte det. Som det vil erindres, havde *Irminger* straks, da der kom Melding om Angrebet, faaet Ordre af Oberst *Scharffenberg* til at ile til Regimenterne og beordre dem til hurtigst muligt at rykke frem til den tilbagetrukne Linie. Derefter skulde han søge Obersten i Skanse B, som imidlertid, hvad vi ikke vidste, allerede var faldet i

Fjendens Haand. Rygtet fortalte, at *Irminger*, da han skynder sig frem mod nævnte Skanse, ser et Kompagni, der har gjort Holdt bag et Gærde. *Irminger* raaber til Kompagnikommandoren, at han straks maa rykke længere frem. Denne svarer, at han er saaret og alle Kompagniets ovrige Befalingsmænd faldet eller saaret. *Irminger* tager Kommandoen, han opfordrer Mandskabet til at følge sig, en Snes Mand rejser sig, og i Spidsen for dem styrter *Irminger* fremad.*) I sin Kampiver maa han have vovet sig for langt frem. Pludselig staar han overfor en meget overlegen fjendtlig Styrke. Den fjendtlige Officer opfordrer ham til at overgive sig, han afslaar det, han svinger med sin Sabel og raaber „Fremad". *Irminger* søger at faa sine Folk til at trænge ind paa Fjenden, han mener rimeligvis, at Kuglerne da vil gaa over Hovedet paa dem, desuden har han sikkert ventet snart at faa Forstærkning. Opfordringen til Overgivelse bliver gentaget 2 og 3 Gange, men forgæves. Den fjendtlige Officer, der har Ordre til at rykke hurtig frem, tør ikke lade sig opholde længere; han giver Ordre til at gøre Ende paa denne Standsning. Der falder en Salve. *Irminger* segner om, truffet af en Kugle tæt ved Hjertet, næsten alle hans Folk ligger dode eller saarede rundt om ham. Saaledes endte *Irmingers* korte, men stolte Soldaterliv.

Det var den samme fjendtlige Officer, der Dagen efter Kampen forte Ligene af de faldne danske Officerer til Sonderborg. Han fortalte den Officer, der modtog Ligene, om *Irmingers* heltemodige Kamp, saaledes som den ovenfor er gengivet, og idet han pegede paa *Irminger*, sagde han: „Det er den Officer, jeg har maattet lade skyde. Det var det sværeste Øjeblik i mit Liv."

Hvor dybt et Indtryk *Irmingers* heltemodige Kamp og Dod har gjort paa den preussiske Officer, fremgaar af, at han 8 Aar senere, altsaa efter den fransk-tyske Krig, omtalte denne

*) Hvad her berettes, er, som det nedenfor vil blive fortalt, meddelt af en preussisk Officer.

Episode til en preussisk militær Læge, Doctor *Bang*, uden at vide, at denne var en Slægtning af *Irminger*. Den preussiske Officer havde først fortalt om mange gruopvækkende Optrin fra den sidste Krig, men tilfojede, at det værste, han havde oplevet, dog var paa Dybbol den 18. April 1864, da han under Fremrykningen med sit Kompagni var kommet i Kamp med en ung tapper dansk Officer, efter hvad han Dagen efter erfarede, en Løjtnant *Irminger*. Han gav derefter den foran staaende Beretning og sluttede med at udtale, at intet i hans Liv havde gjort et saa stærkt Indtryk paa ham som denne tapre Officers fortvivlede Kamp, hans heltemodige Modstand mod en saa stor Overmagt og saa — at have været nødsaget til at lade ham og hans Folk skyde ned. Han trøstede sig med, at han kun havde opfyldt en sørgelig Pligt; han havde Ordre til at rykke hurtig frem og vilde desuden ved at lade sig standse længere udsætte sit Kompagni for altfor store Tab.

Af Frygt for at blive levende begravet paa Valpladsen havde *Irminger* og jeg lovet hinanden, hvis en af os skulde falde, da at sørge for, at Pulsaarerne blev overskaaret, for saa vidt det var muligt. Da jeg fik Meddelelse om, at *Irmingers* Lig var blevet ført til København, skrev jeg til hans Families Huslæge, den senere berømte Doktor *Wilhelm Meyer*, som jeg kendte. Jeg fortalte ham om det Løfte, vi havde givet hinanden, og bad ham undersøge *Irmingers* Lig, uagtet det selvfølgelig var ganske unødvendigt. Doktor *Meyer* meddelte mig, at han allerede havde besigtiget Liget, der var hensat i Kapellet ved Garnisons Kirke sammen med Ligene af flere andre faldne Officerer. Den dræbende Kugle var trængt ind under højre Arm og havde overskaaret den store Pulsaare ved Hjertet, saa at *Irminger* øjeblikkelig var død. Af Kuglens Vej gennem Musklerne under Armhulingen kunde man se, at Armen havde været hævet rimeligvis med dragen Sabel, da Kuglen traf. Den højre Haand var endnu lukket, som da den omfattede Sabelhæftet. Doktor *Meyer* tilføjede,

at det maatte være gaaet meget blodigt til der, hvor *Irminger* var faldet. Hans Ansigt var nemlig helt oversprøjtet med Blod, som umuligt kunde være hans eget. Da Ansigtet var blevet renset for Blodet, saa *Irminger* ud, som han sov; han var endnu rødmusset, han laa med et Smil paa Læben, og der var udbredt et fredeligt, næsten forklaret Udtryk over hans Træk. Han blev tillige med 13 andre Ofre for Fædrelandet begravet den 27. April. Der fandt en gribende Sørgehøjtidelighed Sted i Garnisons Kirke, der var fyldt til sidste Plads. De 14 Kister var opstillet i Kirkens Midtergang, 2 i hver Række. Øverst stod Oberst *Lasson* og Oberst *Bernstorff*, derefter Oberstløjtnant *Scholten* og Kaptajn *Lundbye*, Kaptajnerne *Jensen* og Grev *Ahlefeldt-Laurvig*, Løjtnanterne *Behrens* og *Irminger*, Løjtnanterne *Malling* og *Brønnum*, Officersaspirant *Banner* og Korporal *Jensen* samt de Menige *Mortensen* og *Christensen*. Hans Majestæt Kongen og Medlemmerne af det Kongelige Hus overværede Sørgehøjtideligheden. Ligtoget bevægede sig til Fods gennem den umaadelige Mængde Mennesker, der havde taget Opstilling paa Gaderne for saaledes at vise deres Deltagelse. Umiddelbart efter Kisterne, der blev baaret af Repræsentanter for de forskellige militære Korps, gik Kongen med Landgreven af Hessen ved sin Side. Derefter fulgte Ministrene, en stor Skare Officerer dels saarede og afskedigede Officerer af Hær og Flaade, dels Officerer af Livjægerkorpset og de andre borgerlige Korps, Kobenhavns Borgerrepræsentanter, Universitetets Professorer, de forskellige Retters Assessorer, Vaabenbrødrene samt endelig Medlemmer af Studenterforeningen og Arbejderforeningen.

Det gjorde et meget dybt Indtryk paa mig, da jeg i Bladene læste Beretningen om denne smukke Sorgehojtidelighed. Det var, som om Kongen og hele Folket vilde bevidne deres Sorg over de store og smertelige Tab, som den sidste Kamp paa Slesvigs Fastland havde krævet.

8. Brigade vandt straks megen Anerkendelse for sit Mod-

angreb den 18. April. Efterhaanden som man lærte Virkningen af de den Gang nye Bagladegeværer at kende, viste denne Anerkendelse sig fuldt ud berettiget. At det ikke alene var her hjemme, men ogsaa i Udlandet, at Brigadens Vaabendaad havde vakt Opmærksomhed, og at den der blev erindret længe efter, derpaa fik jeg Bevis, da jeg 19 Aar senere paa en Tjenesterejse opholdt mig i München. En Aften deltog jeg sammen med de fleste af Generalstabsofficererne i Garnisonen i deres ugentlige Sammenkomst. Min Sidemand, hvis Bekendtskab jeg nylig havde gjort, spurgte mig, om jeg havde været med i Krigen 1864, ved hvilken Afdeling jeg havde staaet, og i hvilke Fægtninger jeg havde deltaget. Jeg fortalte ham, at jeg under Krigen havde været Adjutant ved 8. Brigade og nævnte ham de Fægtninger, hvori jeg havde deltaget. „Altsaa," udbrød han, „var Kaptajnen med i Kampen paa Dybbol den 18. April som Adjutant hos Oberst von *Scharffenberg*." Da jeg bekræftede det, rejste han sig og tog sit Glas. Han meddelte sine Kammerater, hvad jeg havde sagt ham, og udtalte, at de jo alle havde beundret 8. Brigades stolte Angreb paa den af Preusserne besatte tilbagetrukne Linie, et Angreb, der havde bevist, at det var umuligt ved et Frontalangreb at tage en Stilling, der var forsvaret af Tropper, bevæbnet med Bagladegeværer; thi ingen Afdeling vilde kunne foretage et saadant Angreb med storre Bravur end 8. Brigade den 18. April 1864. Han opfordrede sine Kammerater til at tomme deres Glas til Ære for den danske Hær, særlig for den 8. Brigade, dennes tapre Chef, Oberst von *Scharffenberg*, og hans Adjutant.

Hvor var det en underlig Overgang for os at komme fra Krigens vildeste Tummel paa Dybbøl til Landlivets idylliske Ro paa Skovgaarde. Vi blev her modtaget med den største Elskværdighed af Forpagter *Langkilde* og Hustru, der gjorde alt for, at vi skulde have det saa behageligt som muligt. Oberst *Scharffenberg* genvandt nogenlunde sine Kræfter efter

den Svækkelsestilstand, hvori han befandt sig efter Kampen den 18. April. Men de forste 8 Dage, vi var paa Skovgaarde, gik han dog stadig med Feber. Senere led han igen af Bylder. Jeg var vel ikke syg, men folte en forfærdelig Træthed og havde Smerter i Benene for hvert Skridt, jeg gik, navnlig generede det mig at gaa op ad Trapper; det gik forst over efter 5 Dages Forlob. Flere af mine Kammerater klagede over lignende Træthed. Da vi ikke havde haft særlig store legemlige Anstrengelser, kunde disse sygelige Fornemmelser kun være en Folge af den stærke Sindsbevægelse, hvori vi havde været.

Straks efter at Dybbølstillingen var taget, ventede vi, at Regeringen vilde anmode om Vaabenstilstand som Indledning til Fredsunderhandlinger. Vi forstod ikke, at man vilde fortsætte den ulige Kamp mod 2 Stormagter. Men Dagene gik, og der kom ingen Vaabenstilstand. Konferencen i London blev forst aabnet den 25. i Stedet for den 12. April, som først bestemt. Det var de Allierede, der stadig gjorde Vanskeligheder, fordi de vilde være i Besiddelse af Dybbolstillingen, inden de mødte til Konferencen. Forst anmodede de om at faa den udsat til den 20. April, men da det endnu den 14. April syntes at trække ud med Stormen, fik de det tyske Forbunds Repræsentant, Hr. von *Beust*, til at erklære, at han ikke kunde møde i London for den 25. April.

Adjutanten ved 1. Brigade, Lojtnant *Mygind*, blev snart bortkommanderet, og til Erstatning for *Irminger* blev Sekondlojtnant *Kraft* ansat som Ordonnansofficer ved Brigaden. Arbejdet paa Kontoret blev ikke mindre derved, at 2. og 22. Regiment var blevet underlagt Oberst *Scharffenberg* og senere blev indlemmet i hans Brigade; det fordoblede Antallet af Ekspeditionerne. Styrken var vel foroget, men dog ringe, 2. og 22. Regiment talte henholdsvis 573 og 442 Mand, 9. og 20. Regiment 931 og 881 Mand. Regimenterne blev derfor i Slutningen af April formeret paa 4 i Stedet for paa 8 Kompagnier. Desuagtet var Officersbesætningen langt fra tilstrækkelig.

Endnu den 1. Maj havde 20. Regiment en Premierløjtnant som Regimentskommandor og 4 Sekondløjtnanter, hvoraf den ene endog var svensk, som Kompagnikommandører. Af ældre Underofficerer var der kun 1 Kommandersergent og 6 Sergenter. 22. Regiment havde en afskediget Kaptajn som Regimentskommandor og 4 Sekondløjtnanter som Kompagnikommandorer. Forholdene var ikke stort bedre ved de 2 andre Regimenter. Efterhaanden blev Officersbesætningen kompletteret ved saarede Officerer, der kom tilbage efter at være blevet helbredet, eller ved Officerer, der tilgik fra andre Afdelinger.

Overkommandoen forlagde den 23. April sit Hovedkvarter til Assens. 8. Brigade, der ved Ankomsten til Fyen var blevet underlagt 2. Division og fra 1. Maj 3. Division, blev beordret til fra 5. Maj at overtage Kystbevogtningen paa Strækningen fra Brendeaa til Avernæs. 9. Regiment fik overdraget den nordlige Del fra Brendeaa til Assens, 20. Regiment Resten. 2. og 22. Regiment kantonnerede længere tilbage og dannede Reserven.

Man ventede, at Fjenden nu vilde belejre Fredericia og samtidig demonstrere mod Als og Fyen. Fredericias Fæstningsværker var efterhaanden blevet betydelig forbedret. Man antog derfor, at Fæstningen vilde kunne udholde en Belejring i lang Tid, navnlig naar man saa hen til, hvor længe Preusserne havde været om at tage Dybbølstillingen, der kun var feltbefæstet. Vi blev derfor meget forbavset, da vi den 29. April hørte, at Fredericia skulde være blevet rømmet i Løbet af Natten. Vi vilde ikke tro det; men desværre bekræftedes det snart. Det var ikke til at forstaa. Dybbølstillingen holdt vi for længe, Fredericia opgiver vi, inden Angrebet er begyndt. Det fortaltes, at Overkommandoen og Kommandanten i Fredericia over for Krigsministeren havde gjort indtrængende Forestillinger mod Fæstningens Rømning, men forgæves. Rømningen var sket for at skaffe en større Troppestyrke til Forsvaret af Fyen. Det syntes, at man dertil

kunde have anvendt de Tropper, der under Generalløjtnant *Hegermann-Lindencrone* opererede i Jylland, og nu var gaaet tilbage til Vendsyssel; men tværtimod forøgede man ogsaa denne Styrke.

I Begyndelsen af Maj gik der Rygter om, at England rustede sin Flaade og havde til Hensigt at sende den til vore Farvande for derved at udøve et Tryk paa de Allierede og søge at faa dem til at nedsætte deres Fordringer, der gik ud paa, at Danmark skulde afstaa ikke alene Holsten, men ogsaa Halvdelen af Slesvig. Vi fandt, at det var altfor haarde Betingelser; men de skulde blive endnu haardere.

Den 11. Maj fik vi Meddelelse om, at der var afsluttet Vaabenstilstand paa en Maaned fra 12. Maj. Betingelserne syntes ganske rimelige. De krigsførende Parter skulde beholde de Stillinger, de havde, og maatte ikke forstærke dem. Vi skulde ophæve Blokaden. De Allierede forpligtede sig til ikke at lægge Hindringer i Vejen for Handel, Samfærdsel og Administration i Jylland og til ikke at udskrive Krigskontributioner. Man haabede, at Vaabenhvilen skulde blive Indledning til Fredsslutning.

Samtidig med Meddelelsen om Vaabenstilstanden fik vi Efterretning om, at en østrigsk Eskadre, bestaaende af 2 Fregatter og 1 Kanonbaad, var kommet til Nordsoen efter at have forenet sig med 2 preussiske Kanonbaade og 1 Aviso, der havde været paa Togt i Middelhavet. Vor Nordsøeskadre, Fregatterne „Niels Juel" og „Jylland" samt Korvetten „Heimdal" under Orlogskaptajn *Suensons* Kommando, havde i nogen Tid krydset i Farvandet ved Helgoland for at opsøge og angribe de fjendtlige Skibe. Men da Vaabenstilstanden skulde indtræde den 12. Maj, antog vi ikke, at det vilde komme til Kamp. Den 14. Maj fik vi imidlertid den glædelige Efterretning om den for os saa hæderlige Træfning ved Helgoland den 9. Maj. Det var et af de faa Lyspunkter i denne sørgelige Krig.

PAA FYEN

UNDER VAABENHVILEN FRA 12. MAJ TIL 25. JUNI

Vi betragtede det som et godt Tegn, at der paa Konferencen i London var blevet afsluttet Vaabenstilstand, et Tegn paa, at de neutrale Magter vilde have Ende paa Krigen, og at vore Fjender derfor havde set sig nødsaget til at gaa ind paa foreløbig at nedlægge Vaabnene. Vi haabede, at der ikke skulde flyde mere Blod i denne ulykkelige Krig, hvor vi stadig maatte vige tilbage for Overmagten, aldrig kunde gaa frem til Sejr, fordi Fjenden var os overlegen ikke alene i Antal, men ogsaa hvad Vaabnene angik. Vi ansaa en Fortsættelse af Krigen for ganske urimelig.

Der kom fra Krigsministeriet Ordre til, at Forstærkningsmandskabet skulde hjemsendes den 15. Maj. Ministeriet maatte altsaa ogsaa være af den Mening, at Vaabenhvilen var Indledning til Fred.

Kort efter at Vaabenstilstanden var indtraadt, blev Oberst *Lundbye* som Krigsminister afløst af Oberstløjtnant i Artilleriet *Reich*, og i Slutningen af Maaneden blev Major af Generalstaben *Thomsen* ansat som Direktør i Krigsministeriet i Stedet for Major *Ankiær*.

For at skaffe Mandskabet bedre Indkvarteringsforhold og Befolkningen nogen Lettelse i den svære Indkvarteringsbyrde blev Brigadens Kantonnementer udvidet stærkt mod Nord. Brigadekvarteret blev den 18. Maj forlagt til Billeskov, c. $1^1/_4$ Mil Nord for Assens. Vi blev her modtaget med den mest

udsøgte Elskværdighed af Baron og Baronesse *Wedell-Wedellsborg.**) Overkommandoens Hovedkvarter blev samtidig forlagt fra Assens til Nyborg.

Straks efter Ankomsten til Billeskov tilbød Oberst *Scharffenberg* mig 8 Dages Orlov til Kobenhavn. Jeg rejste den 20. Maj Kl. 7 Eftmd. og naaede først Kobenhavn næste Dag Kl. 10½ Fmd. Saa lang Tid tog en Rejse fra Assens til Kobenhavn den Gang. Hvor det var en Glæde at gense sine Kære efter alt det, man havde gennemgaaet. Men hvor var det paa den anden Side tungt at besoge dem, der havde mistet deres Nærmeste, saaledes for mig at besøge *Irmingers* Moder. Jeg kom tilbage til Billeskov den 27. Maj. Undervejs horte jeg, at Fredsslutningen var nær forestaaende, men at Betingelserne var ligesaa haarde, som Rygtet tidligere havde meldt. Danmark skulde afstaa Holsten og Halvdelen af Slesvig. Man nærede dog endnu Haab om at kunne beholde næsten hele Slesvig mod at afstaa Lauenborg. Der var ingen Udsigt til, at vi kunde beholde baade hele Slesvig og Lauenborg, da ingen af de neutrale Stormagter vilde gribe til Vaaben for at standse Preussen og Østrig paa deres Erobringstog mod det lille Danmark.

Vi havde ventet, at Afdelingerne under Vaabenhvilen kunde blive helt fritaget for den anstrengende Kystbevogtning. Men da det observeredes, at Fjenden beholdt sine Vagter langs Kysten, befalede Overkommandoen, at Kystbevogtningen skulde vedvare, men dog indskrænkes betydelig. Der skulde kun besættes alle Anlægssteder samt udstilles Poster paa de vigtigste Udsigtspunkter og paa de Steder, hvor der var oplagt Baade. Afdelingerne fik Ordre til daglig at afholde Øvelser. Oberst *Scharffenberg* overværede jævnlig disse Øvelser og inspicerede flere Gange Kystbevogtningen paa hele Strækningen.

Den 8. Juni Kl. 4 Eftmd., netop som vi havde taget Plads ved Middagsbordet, kom der en Ordonnans fra Divisionen

*) Baron J. W. G. F. Wedell-Wedellsborg blev i 1882 Besidder af Grevskabet Wedellsborg og døde 1883.

med en Skrivelse paategnet „Haster" og forsynet med 2 Segl. Der blev foreløbig ikke Tale om at spise til Middag. Det var Ordre til Brigaden, at den straks skulde marchere til Omegnen af Middelfart for at overtage Kystbevogtningen fra Teglværket Øst for Middelfart langs Kysten af Hindsgavl Odde til Gamborg Fjord samt Bevogtningen af Fænø. Brigaden skulde være beredt til at imødegaa Angreb i Løbet af Natten. Der blev stor Travlhed. Straks blev der sendt Marchordre til Afdelingerne. Derpaa fordeltes de nye Kantonnementer, og der affattedes detaillerede Ordrer om Kystbevogtningen. Til Slutning blev Arkivkassen og vore Kufferter pakket. Kl. 9 Aften tog vi Afsked med vor Vært og Værtinde, der var saa elskværdige at udtale deres Beklagelse over, at vi skulde forlade dem. Kl. 12 Midnat kom vi til det nye Brigadekvarter, en Bondegaard i Landsbyen Skrillinge, en god Fjerdingvej Sydost for Middelfart. Afdelingerne udsendte straks efter Ankomsten til Kantonnementerne de fornødne Kystvagter. Resten af Brigaden bivuakerede hele Natten. Vi var i stor Spænding; mon der virkelig skulde ske et Angreb? Vi forstod ikke, hvorledes man kunde vente Angreb, da Vaabenstilstanden var afsluttet paa en Maaned fra 12. Maj og saaledes først udløb Natten mellem den 11. og 12. Juni. Senere hørte vi, at Overkommandoen fra forskellige Steder i Jylland havde faaet Efterretninger, der tydede paa, at Fjenden vilde bryde Vaabenstilstanden Natten mellem den 8. og 9. Juni, idet han vilde gøre gældende, at denne ikke var afsluttet paa en Maaned, men kun paa 4 Uger. Overkommandoen havde sendt en Officer til det fjendtlige Hovedkvarter paa Louisenlund ved Slesvig for at faa Spørgsmaalet klaret. Vedkommende Officer havde ikke truffet den fjendtlige Overgeneral. Det var nu Prins *Friederich Carl*, der kort efter Vaabenhvilens Indtræden havde afløst General *Wrangel*. Prinsen var taget til Berlin og vilde først indtræffe i Hovedkvarteret i Løbet af Eftermiddagen. Den Officer, der havde modtaget vor Parle-

mentær, havde imidlertid lovet, at der skulde blive sendt Svar, saa snart Prinsen var kommet tilbage. Da dette Svar udeblev, gav Overkommandoen Ordre til, at alt skulde være beredt til at modtage et Angreb Natten mellem den 8. og 9. Juni; men den forløb roligt, der kom intet Angreb. Tidlig om Morgenen inspicerede Obersten ledsaget af mig Kystbevogtningen paa hele Strækningen.

Det var en mindre behagelig Overgang at komme fra Billeskov til Bondegaarden i Skrillinge. Det var bogstavelig talt at komme fra Dynen i Halmen, hvad Løjtnant *Kraft* og jeg erfarede, da vi endelig en Gang kunde soge Hvile. I Storstuen, der tillige tjente som Skrivestue, var der paa Gulvet redt et fælles Leje til os. Vi havde kun Halm under os, og det var et saa tyndt Lag, at vi tydelig kunde mærke de haarde Gulvbræder. Men vi var dodtrætte og sov dejlig.

Om Aftenen den 9. Juni gik der Rygter om, at Vaabenhvilen var blevet forlænget til den 25. Juni, hvilket blev officielt bekræftet den følgende Dag.

Oberst *Scharffenberg* havde igen faaet en slem Byld, denne Gang paa Benet; den tvang ham til at holde Sengen den 10. og 11. Saa snart Baron *Wedell* havde hort Rygtet om Vaabenhvilens Forlængelse, kom han til Skrillinge for at høre, om Obersten ikke kunde komme tilbage til Billeskov. Det var et nyt Bevis paa Baronens og Baronessens udsøgte Elskværdighed. Vi vidste endnu ikke, hvor vi skulde hen. Baronen vilde tage til Divisionskvarteret paa Erholm for at spørge, hvor Obersten skulde indkvarteres, og fik dennes Samtykke til, at jeg maatte ledsage ham. Paa Erholm fik vi at vide, at Brigadekvarteret igen skulde være paa Billeskov. Baronen udtalte sin Glæde over atter at skulle huse os. Glæden var gensidig.

Den 12. Juni brød Brigadestaben op fra Skrillinge. Fra den tidlige Morgen var der stort Røre i Bondegaarden. Kl. 6 var alt parat til Afmarch. Det var tydeligt at se paa Folke-

nes muntre Ansigter, at alle var glade over at skulle tilbage til Billeskov, hvor baade Officerer og Mandskab havde haft det saa udmærket. Stemningen var anderledes, end da vi for 4 Dage siden skulde forlade Billeskov og mulig straks skulde i Kamp. Vi blev modtaget med den storste Elskværdighed paa Billeskov. Baronen og Baronessen havde flere Gange indbudt min Forlovede til et Besog. Men da jeg fandt, at de havde en tilstrækkelig stor Indkvartering, havde jeg angivet, at det var min Forlovede umuligt at komme. Da Indbydelsen nu blev gentaget for tredie Gang, tog jeg imod den.

Under Vaabenhvilen blev de Officerer, der var indkvarteret i Omegnen, flere Gange indbudt til Middag, dels paa Billeskov, dels hos Baronens Broder, Greven paa Wedellsborg, der viste os stor Elskværdighed. Rygtet sagde, at han var Landets rigeste Mand, og at han var blevet det, fordi han altid levede meget beskedent og hadede al Luksus. Herpaa fik vi et lille Bevis, da vi efter Middagen var samlet i Grevens Værelse, hvor der blev serveret Kaffe. „Vær saa god, mine Herrer," sagde han. „Der hænger Piber, og der staar Tobak. De Herrer, der kun kan ryge Cigarer, maa ryge deres egne. Jeg har ikke Raad til at holde Cigarer," Det var et Eksempel paa Nojsomhed, som mange af os vilde have staaet sig ved at have fulgt.

Det var den almindelige Mening, at man ikke vilde have forlænget Vaabenhvilen, hvis man ikke havde anset det for i hoj Grad sandsynligt, at den om kort Tid vilde blive aflost af Fred. Paa Grund af disse Fredsrygter, og da det forlod, at Brigaden skulde forlægges til Sjælland, besluttede Officererne som Tak for den store Gæstfrihed, der var vist dem overalt, at indbyde deres Kvarterværter med Fruer og Døtre til en Fest i en lille Skov ikke langt fra Billeskov. Min Forlovede kom om Formiddagen samme Dag, Festen afholdtes. Festkomiteen med Løjtnant *Fritz Holst* i Spidsen havde megen Ære af Arrangementet. En stor aaben Plads i Skoven var

smukt dekoreret, i det ene Hjørne var der rejst Spisetelte, og Traktementet var upaaklageligt. Fra Billeskov kom vi kørende i firspændig Ekvipage. Oberst *Scharffenberg* og Baron *Wedell* med Familie blev under Musikens Toner modtaget af Festkomiteen. Efter at vi havde spist, blev der danset. Af og til under Dansen blev jeg forstemt. Jeg syntes, det var underligt, at vi kunde danse og være lystige efter alt, hvad der var sket. Men jeg jog disse Tanker bort; det er sikkert gaaet mange som mig.

Vi tilbragte under den forlængede Vaabenhvile nogle meget behagelige Dage paa Billeskov. Min Forlovede var blevet modtaget med udsøgt Elskværdighed; hendes Ophold blev efter gentagne Opfordringer forlænget, og hun fik ikke en Gang Lov til at rejse, da Brigadestaben maatte bort.

PAA FYEN

UNDER FORTSÆTTELSEN AF KRIGEN FRA 26. JUNI TIL 20. JULI

Den 24. Juni fik Brigaden Ordre til den næste Dag at belægge de samme Kantonnementer i Omegnen af Middelfart som den 8. Juni og at overtage Bevogtningen paa den samme Kyststrækning som den Gang. Vi tog fra Billeskov Kl. 9 Fmd. og naaede et Par Timer efter Bondegaarden i Skrillinge, hvor Obersten straks maatte gaa til Sengs, atter plaget af sit gamle Onde.

Divisionen havde delt Kyststrækningen i 3 Distrikter. 1. Distrikt fra Flaskebugt i Baaring Vig til Teglværket Øst for Middelfart skulde bevogtes af 3. Brigade, 2. Distrikt derfra til Gamborg Fjord samt Fænø af 8. Brigade, og 3. Distrikt derfra til Føns Vig af 13. Regiment. Paa begge Fløjene blev Kysten observeret af Rytteri. Det var en forholdsvis meget ringe Styrke, der skulde forsvare den lange Kyststrækning. Det var saaledes ikke muligt at give Fænø, det mest udsatte Punkt, en større Forsvarsstyrke end 2 Kompagnier. Vi frygtede meget, at Fjenden skulde gøre et Angreb, vi mente ikke, at vi vilde være i Stand til at slaa det tilbage.

Efter Oberstens Ordre og i hans Navn inspicerede jeg Kystbevogtningen den 25. Juni fra Kl. 5 til Kl. 11 Eftmd. Obersten befalede, at Løjtnant *Kraft* og jeg skiftevis skulde holde Vagt om Natten i Brigadekvarteret. Det passede os for saa vidt godt, som der stadig kun var et Sengeleje til os begge, redt

paa Gulvet, hvilket den vagtfri saaledes kunde have for sig selv.

Efter kun 3 Dages Forløb fik Brigaden pludselig Ordre til at overtage Bevogtningen af en sydligere Del af Kysten. Grunden hertil var, at Troppestyrken paa Fyen var blevet foroget med 1. Brigade, 7. og 14. Regiment, der den 28. Juni ankom fra Norrejylland. Dette foranledigede en Omfordeling af Tropperne. 8. Brigade udgik af 3. Division for sammen med 1. Brigade at danne 2. Division, der fik Generalmajor *Wilster* til Chef. Divisionen, der skulde overtage Bevogtningen af Kysten fra Gamborg Fjord mod Syd til Aakrog Bugt, stillede 8. Brigade i forreste Linie med de 4 Regimenter fordelt langs Kysten, medens 1. Brigade og et Halvregiment Gardehusarer blev holdt i Reserve. 3. Division skulde overtage Bevogtningen fra Gamborg Fjord til Bogense.

Ved 8. Brigade var vi ingenlunde tilfredse med denne Forandring. Først i 4 og senere i 3 Dogn havde Brigadens Afdelinger haft Bevogtningen af Hindsgavl Odde og Fæno, uden Tvivl det sandsynligste Angrebspunkt. Hver Officer, hver Underofficer og hver Menig var nu kendt med det Sted af Kysten, han skulde forsvare i Tilfælde af Angreb. Da dette saa vigtige Kendskab til Kysten og det bagved liggende Terræn var opnaaet, blev Brigaden flyttet til ukendte Steder, hvor der maatte arbejdes forfra for at faa enhver sat ind i de nye Forhold. Det kunde ikke have voldet særlige Vanskeligheder at lade Afdelingerne beholde Kystbevogtningen hovedsagelig paa de samme Steder som tidligere og anvende den nylig ankomne Brigade til at forlænge Kystbevogtningslinien mod Syd.

Brigadens Afdelinger marcherede den 28. Juni om Morgenen til de nye Kantonnementer efter at være blevet aflost af en Brigade af 3. Division. Oberst *Scharffenberg* med Stab blev indkvarteret paa Minendal, en Avlsgaard under Wedellsborg, c. 1 Mil Nord for Billeskov. Divisionsgeneralen med Stab blev

indkvarteret paa Billeskov. Efter Ankomsten til Minendal fik jeg Ordre til at ride til Divisionsgeneralen for at melde, at Obersten ikke selv kunde melde sig til Generalen, da han var syg; han haabede imidlertid at være rask om faa Dage. Efter sit Ønske fik Obersten Bemyndigelse til vedblivende at føre Kommandoen over Brigaden og at beordre den ældste Regimentskommandor til at overtage den i Tilfælde af Angreb. Efter at have udført min Tjeneste hilste jeg paa Baronen og Baronessen. Jeg spurgte, om det havde været muligt at faa Plads til de mange Officerer i Divisionsstaben. Baronen sagde, at det var lykkedes skont med nogen Vanskelighed. Men nu var han og Baronessen henvist til deres Soveværelse; det var det eneste Værelse paa Gaarden, de havde for sig selv. Min Forlovede var efter tidligere Bestemmelse rejst om Morgenen, forinden Divisionsstaben kom.

Paa Minendal var Forholdene omtrent som paa den Bondegaard, vi havde forladt. Lojtnant *Kraft* og jeg maatte ogsaa her sove i Skrivestuen, der tilmed kun var lille. Vi havde dog hver en Sofa til Natteleje.

Efter en nogenlunde rolig Nat oprandt den 29. Juni, den uhyggeligste Dag i hele Krigen. Tidlig om Morgenen horte vi, at Fjenden var gaaet over til Als. Kort efter blev der fortalt, at Overgangen var sket til Nordspidsen af Arnkilsøre, og at Panserskibet Rolf Krake, som vi vidste laa i Augustenborg Fjord, var løbet ind i Als Sund og havde forhindret Fjenden i at overføre Forstærkning til den landsatte Styrke, der altsaa vilde blive tvunget til at overgive sig. Vi havde kun i kort Tid glædet os over denne Efterretning, da der kom Ordre fra Overkommandoen, at Brigaden skulde holde sig færdig til at marchere til Assens for derfra at blive overført til Als. Det var et Jobsbudskab. General *Steinmann* havde altsaa ikke været i Stand til at besejre den fjendtlige Styrke, der var kommet i Land paa Als. Vi var stolte over, at det atter var 8. Brigade, der blev den udvalgte, da det gjaldt om

at bringe Undsætning, forrige Gang til Dybbøl, nu til Als. Men det varede ikke længe, for der kom Kontraordre. Overkommandoen havde, forinden den traf endelig Bestemmelse om at sende Forstærkning til Als, søgt nye Oplysninger om, hvorledes Kampen havde udviklet sig. Det viste sig da, at Telegraflinien var afbrudt. Dette var et daarligt Tegn; Fjenden var altsaa trængt langt frem. Vi gik hele Dagen i den største Spænding. Vi hørte de mest foruroligende Rygter, men fik ingen paalidelige Meddelelser. I denne Uvished lagde vi os til Hvile. Næste Dag samme Spænding, samme Uro. Vi gik og ventede og ventede. Først Kl. 2 Eftmd. kom den sorgelige Efterretning, at Fjenden havde taget Als. Vi havde lidt store Tab. Det var det haardeste Slag under hele Krigen. Senere hørte vi, at der var kæmpet med stor Tapperhed paa Als. Det var dog en Trøst.

Først flere Dage efter Kampen fik vi paalidelige Efterretninger om Tabet. Det var desværre ikke mindre, end Rygtet havde fortalt. 16 Officerer, 18 Underofficerer og 182 Underkorporaler og Menige var faldet. 21 Officerer, 28 Underofficerer og 431 Underkorporaler og Menige var saaret. 36 Officerer, 90 Underofficerer og 1752 Underkorporaler og Menige var usaarede faldet i Fjendens Haand. Endelig savnedes 12 Underofficerer og 524 Underkorporaler og Menige, deraf var 12 Underofficerer og 381 Underkorporaler og Menige Slesvigere, hvoraf en Del maa antages at være hjemsendt af Fjenden. Vort hele Tab havde saaledes været 73 Officerer, 148 Underofficerer og 2871 Underkorporaler og Menige, i Alt 3092 Mand. Den hele Styrke, vi havde til Forsvaret af Als, var 12000 Mand. Tabet var altsaa overordentlig stort, over $^1/_4$ af hele Styrken. Det store Antal af Døde og Saarede vidnede om, at der var kæmpet med stor Tapperhed. Det store Antal af usaarede Fanger viste, at der under Kampen var begaaet store Fejl fra Førernes Side.

Fjendens Tab var 33 Officerer og 339 Underofficerer og Menige, der var faldet eller saaret.

Efter dette Nederlag antog vi for givet, at Krigen var endt. Det rygtedes ogsaa, at Udenrigsminister *Quaade* var rejst til Berlin for at underhandle om Fred.

Oberst *Scharffenberg* havde været nødsaget til at gaa til Sengs; det var atter en Byld, denne Gang en meget ondartet Byld, der pinte ham meget.

Den 3. Juli om Eftermiddagen kom der Ordre til Brigaden, at den skulde forlægges den næste Dag til et nordligere Kantonnement og overtage Bevogtningen og Forsvaret af Fønsskov Odde. Jeg fik travlt med at fordele Kantonnementet til Regimenterne og affatte Befalingen angaaende Kystbevogtningen.

Brigadens Forlæggelse mod Nord var foranlediget ved, at 1. Division efter Kampen paa Als var blevet overført til Fyen i Lobet af den 30. Juni og nu skulde overtage Kystbevogtningen paa Strækningen fra Faaborg Fjord til det inderste af Tybrind Vig, senere til Føns Vig, hvorved den øvrige Styrke kunde koncentreres mod Nord. 2. Division, der overtog Bevogtningen af Kysten fra det inderste af Føns Vig til Gamborg, stillede 1. Brigade langs Kysten fra Gamborg mod Syd og 8. Brigade paa Fønsskov Odde. 3. Division bevogtede Kyststrækningen fra Gamborg til Rudbæks Vandmølle, c. $^1/_4$ Mil Syd for Strib, og 5. Brigade, der ikke var underlagt nogen Division, bevogtede Strib Halvø fra Rudbæks Vandmølle til Flaskebugt.

General *Steinmann* afløste den 5. Juli General *Gerlach* som Overgeneral. Der var blandt Officererne almindelig Tilfredshed med denne Forandring. Det gjorde imidlertid et godt Indtryk, at General *Gerlach* ikke undsaa sig for at træde tilbage til sin tidligere Stilling som Divisionsgeneral. I de sidste Maaneder havde Hæren været spredt paa 3 Steder, Als,

Fyen og Vendsyssel, og havde derfor været svag overalt. Nu blev Hæren samlet i den nordvestlige Del af Fyen. Man haabede da at være saa stærk, at man kunde afslaa et Angreb. Efterhaanden som Tropperne fra Vendsyssel blev overført til Fyen, blev der foretaget nogle Forandringer i Kystbevogtningen. 4. Division, der havde været ophævet, blev genoprettet og overtog Kystbevogtningen fra Flaskebugt til ud for Æbelø.

Da der kom Ordre til 8. Brigade, at den skulde forlægges til Fonsskov Odde, besluttede Oberst *Scharffenberg*, der stadig var meget lidende, at melde sig syg og sendte mig med Melding derom til Divisionsgeneralen paa Billeskov. Da Baron *Wedell* horte, i hvilken Anledning jeg var kommet, bad han mig sporge Obersten, om han ikke under sin Sygdom vilde tage Ophold paa Billeskov, hvor der nu blev god Plads, da Divisionsstaben næste Dag rykkede mod Nord. Baronen tilfojede, at han selv vilde hente Obersten.

Næste Morgen tog jeg Afsked med min kære Chef; jeg var meget bedrøvet over at skulle skilles fra ham, da jeg havde lært at skatte ham saa højt. Obersten mente, at han vilde kunne melde sig til Tjeneste om en 8 Dages Tid, men jeg frygtede for, at det vilde vare længere; jeg fik desværre Ret. Kl. 9 Fmd. afmarcherede jeg med Brigadestaben til Fons Præstegaard, der ligger paa Odden noget Vest for Landsbyen Føns. Divisionen havde ikke straks taget Bestemmelse om, hvem der skulde erstatte Oberst *Scharffenberg*. Det blev derfor foreløbig den ældste Regimentskommandor, Major *Nørager*, der dog vedblev tillige at føre Kommandoen over 9. Regiment. Næste Morgen kom der imidlertid Ordre fra Divisionen, at Majoren skulde afgive Kommandoen over Regimentet til den ældste Kaptajn og overtage Kommandoen over Brigaden. Løjtnant Kraft og jeg red straks til Majorens Kvarter for at melde os til Tjeneste hos ham og ledsage ham til Føns Præstegaard. Majoren var meget tilfreds med, at man

havde betroet ham Kommandoen over Brigaden, og var meget fornøjet med sit nye Kvarter. Der var anvist ham 2 store hyggelige Værelser, og i Sovekamret fandtes en udmærket Seng, som han glædede sig til at gore nærmere Bekendtskab med. Det var noget andet end det tarvelige Kvarter, han havde forladt. Majoren var meget aktiv; han red ledsaget af mig ud for at inspicere Kystbevogtningen. Vi var helt ude ved Ellegaard, der ligger paa den yderste Ende af Fønsskov Odde, og kom forst tilbage efter 5 Timers Forløb. Kl. $11\frac{1}{2}$ Aften red Majoren atter ud for at inspicere et Regiment, der stod i Reserve. Da vi om Natten Kl. $12\frac{1}{2}$ kom tilbage, var der kommet en Skrivelse fra Divisionen med Meddelelse om, at Overkommandoen havde bestemt, at Oberstløjtnant *G. J. W. Nielsen**) endnu samme Nat skulde overtage Kommandoen over Brigaden, hvorfor Divisionen beordrede Major *Nørager* til atter at gaa tilbage til sit Regiment. Majoren var vel nok skuffet over, at man kun saa kort Tid havde betroet ham den høje Kommando, men han lod sig ikke mærke dermed. Humoristisk anlagt, som han var, kunde han endog ikke undlade en Spog, da han tog Afsked med mig. „Farvel, Løjtnant Holboll," sagde han. „Tænk med Venlighed paa mig. De kan dog sige om mig, hvad De sikkert ikke kan sige om nogen af Deres tidligere Chefer, at jeg ikke har lukket et Øje i al den Tid, jeg har kommanderet Brigaden. Godt var det, at jeg ikke allerede var kommet i den dejlige Seng, da Ordren kom, og jeg skulde af Sted. Det bliver værre for Kaptajnen, der har overtaget Kommandoen over Regimentet. Han ligger naturligvis i sin sodeste Sovn, naar jeg i Nat Kl. 2 kommer og jager ham op af Sengen. Jeg vil sige til ham, at han naturligvis tror, at han er Regimentskommandør, men det er kun noget, han har ligget og dromt. Naa, Farvel Løjtnant Holboll. Tak for den rare Dag, vi har haft sammen.

*) Kommanderende General i 1. Generalkommandodistrikt 1879—1881. Død 1891.

Imorges blev jeg fort hertil af 2 Adjutanter og med 2 Ordonnanser i mit Følge. I Nat rider den Herre alene." Dermed red Majoren bort. Vi kunde ikke ledsage ham, da vi ventede den nye Brigadekommandor. Oberstløjtnanten kom Kl. 1 Nat og red ledsaget af Løjtnant *Kraft* og mig straks ud for at inspicere Kystbevogtningen. Vi kom tilbage til Præstegaarden Kl. 5 Morgen. Jeg var noget træt, da jeg i det sidste Døgn havde været over 12 Timer til Hest. Jeg gik i Seng og sov til op paa Formiddagen.

Der kom den Dag Ordre fra Overkommandoen, at alle de Afdelinger, der stod i Reserve, indtil videre hver Aften Kl. 11 skulde rykke frem til Bivuakstillinger i Nærheden af de sandsynlige Landgangssteder og forblive der til Kl. 3 Morgen. Samtlige Afdelinger stod saaledes under Gevær om Natten fra Kl. 11 til Kl. 3. Dette tydede paa, at Overkommandoen ansaa et Angreb paa Fyen som nær forestaaende; thi længe vilde Tropperne ikke kunne udholde at bivuakere hver Nat.

Vi havde det storartet i Fons Præstegaard. Præsten var for nogen Tid siden død, og hans Efterfølger endnu ikke udnævnt. Men den fortræffelige Præsteenke gjorde alt for, at vi skulde have det saa godt som muligt. Hun tog sig endog af de Officerer, der boede i Nærheden i tarvelige Kvarterer, idet hun tilbød dem at spise til Middag i Præstegaarden dog mod Betaling, da hun, som hun sagde, var en fattig Præsteenke. Hun var som en Moder for sine Sognebørn. Af Hensyn til dem levede hun ganske som i den dybeste Fred. Hun havde ikke indpakket et eneste Stykke Linned, ikke et eneste Stykke Solvtøj. Hvis hun havde gjort det, forklarede hun, vilde det straks rygtes i Sognet, vække Ængstelse og foranledige, at mange vilde flygte. Alt skulde derfor gaa i Præstegaarden som sædvanlig. Hun havde ogsaa de samme Gæster i Sommerferien, som hun plejede, nemlig sin Datter, der var gift med en af Brigadens Kaptajner, deres Børn, sin Søns Forlovede og nogle af hendes Veninder. Det var et

underligt Liv, vi førte; om Dagen Ferieliv i en Præstegaard paa Landet, om Natten Feltliv, paa Post for at imødegaa Fjendens mulige Angreb. Om Formiddagen besørgede vi Kontorforretningerne. Ved Middagsbordet samledes vi, Damer og Herrer, gamle og unge, i Reglen henved 20 i Tallet. Kaffen blev nydt i Haven, og derefter blev der arrangeret forskellige Ture til Vogns, til Hest eller til Fods, men kun i den nærmeste Omegn, da man ikke turde fjerne sig for langt af Frygt for, at der skulde komme Melding om Angreb. Ved Aftensbordet samledes Selskabet atter, og derefter blev der sunget og spillet snart af en af Damerne, snart af en af Officererne. Bag Præstegaardens Have bivuakerede hver Nat netop den Afdeling, der blev kommanderet af Præstekonens Svigersøn. Om Aftenen Kl. 11 gik hele Selskabet ud til Bivuaken, Damerne bragte Kaffe til Officererne og tilbragte en Times Tid hos dem. Derefter gik Damerne til Sengs. Brigadekommandøren og vi Adjutanter steg til Hest og red ud til Enden af Fønsskov Odde, hvor vi forblev, til vi ved Daggry red tilbage til Præstegaarden, hvortil vi ankom Kl. 5, gik til Sengs og sov til Kl. 10. Dette gentog sig hver Dag og hver Nat. En Aften spurgte Præstekonen mig, om der var Rimelighed for, at Fjenden vilde gøre Landgang paa Fønsskov Odde, og om der i saa Tilfælde vilde være nogen Fare for Præstegaarden. Jeg svarede, at et Angreb paa Odden ansaas for meget sandsynligt; derfor maatte alle Afdelinger staa under Vaaben om Natten. Lykkedes Landgangen, vilde Præstegaarden uden Tvivl gaa op i Luer, da den laa mellem 2 Stillinger og derfor var generende for begge Parter. Jeg maatte love Præstekonen i paakommende Tilfælde at sende hende Meddelelse saa hurtigt som muligt, for at hun kunde faa nogle af sine Sager indpakket og bragt bort. En Morgen da Oberstløjtnanten, Løjtnant *Kraft* og jeg efter som sædvanlig at have tilbragt Natten ved Enden af Fønsskov Odde var redet tilbage ved Daggry og kun var c. 1000 Alen fra Præstegaar-

den, kom der en Ordonnans galoperende med Melding om, at Fjenden angreb. I en Fart red vi til Præstegaarden for at skifte Heste. Medens der blev omsadlet, gik jeg hen og bankede paa Præstekonens Sovekammerdør for at underrette hende om Angrebet. Hun blev meget bestyrtet derover. Vi red ud igen, lod de friske Heste løbe saa hurtigt, de kunde, og naaede noget trætte og overanstrengte den yderste Post paa Odden, hvorfra Meldingen var afsendt. Alt var fuldkommen roligt, det hele havde altsaa været blind Alarm. Den Officer, der havde Kommandoen, meldte Brigadekommandøren, at Fjenden pludselig havde begyndt at skyde med Granater, at han troede, at det var Indledningen til et Landgangsforsøg og derfor havde sendt Meldingen. Skydningen hørte imidlertid straks op. Det viste sig, at Fjenden havde beskudt den Kanonbaad, der om Natten laa Syd for Fæno og ved Daggry skulde trække sig ind bag Øen. Den havde forsinket sig og var blevet set af Fjenden, der havde sendt nogle Granater efter den. Brigadekommandøren spurgte vedkommende Officer, hvorfor han ikke havde sendt ny Melding, da det viste sig, at den første var falsk. Officeren maatte indrømme, at han ikke havde tænkt derpaa, og fik derfor en alvorlig Irettesættelse af Brigadekommandøren, der ikke var blid i sine Udtalelser. Jeg tænkte paa Præstekonen, der i ængstelig Spænding indpakkede Linned og Sølvtøj, og sendte en Ordonnans hurtig til Præstegaarden med Meddelelse om, at der intet var i Vejen. Langsomt fulgte Oberstløjtnanten og vi andre efter; vi var meget trætte og søvnige, da vi efter Hjemkomsten søgte Hvile. Præstekonen var meget taknemmelig over, at jeg havde averteret hende om det formodede Angreb, men endnu mere taknemmelig over den sidste Besked.

Den 8. Juli hørte vi Rygter om Ministerkrise, hvilket den 11. blev bekræftet, idet Ministeriet *Monrad* var blevet afløst af et af Geheimekonferensraad *Bluhme* dannet Ministerium, hvori Generalløjtnant *C. F. Hansen* var Krigsminister. Det

var den almindelige Mening, at det var det nye Ministeriums Opgave at faa afsluttet en Vaabenstilstand og under denne at forhandle om Fred.

Den 13. Juli fortalte en Kammerat mig, at jeg var blevet udnævnt til Ridder af Dannebrog. Han havde set det i „Dagbladet", som han tilfældig havde faaet fat i. Det undrede mig, at jeg ikke tidligere havde faaet Meddelelse derom ad officiel Vej, da min Udnævnelse ifølge Bladet var underskrevet af Kongen den 27. Juni. Ridderkorset fik jeg først den 24. Juli. Jeg modtog samme Dag 2 Pakker med Posten, den ene indeholdt nogle Stromper fra mine Sostre, den anden Ridderkorset. Jeg fandt, at det var en lidet ceremoniel Maade, paa hvilken man sendte en Officer Ridderkorset. Underofficerer, Underkorporaler og Menige fik deres Sølvkors overrakt foran Fronten af Afdelingen, der stod opmarcheret under Gevær. Officererne fik deres Dekoration sendt med Pakkeposten. Hvorfor denne Forskel? Min Udnævnelse til Ridder kom mig ikke ganske uventet. Jeg havde nemlig selv skrevet Indstillingen, dog selvfølgelig efter Oberst *Scharffenbergs* Diktat. Obersten skrev aldrig noget selv, men lod mig skrive endog de mest fortrolige Skrivelser enten efter at have sagt mig, hvorledes han vilde have Skrivelsen affattet, eller i særlige Tilfælde efter Diktat. Naar der skulde afgives Erklæring om en vigtig Sag eller fremsendes Indstillinger, var Obersten fuldstændig optaget deraf. I Reglen talte han med mig om Sagen, og derefter kunde han i flere Dage gaa timevis op og ned ad Gulvet, stadig — det følte jeg mig overbevist om — tænkende over den samme Sag, betragtende den fra forskellige Sider og, hvis der var Tale om personelle Spørgsmaal, søgende at være saa retfærdig, som det var menneskelig muligt. Saaledes ogsaa, da der kom Befaling om at indsende Indstillinger til Ordensdekorationer og til Medaillen for Tapperhed. Den 29. April havde Hs. Majestæt Kongen indstiftet en Medaille, i Almindelighed kaldet Tapperheds-

medaillen, et Udmærkelsestegn, fælles for Officerer, Underofficerer og Menige, som særlig havde udmærket sig ved Tapperhed og Konduite. Medaillen vilde blive uddelt præget i Sølv, men for særdeles udmærket Vaabendaad i Guld. Den skulde bæres i røde Baand med hvide Striber, og Baandet kunde, naar dertil fandtes Anledning, forsynes med en Tværstribe af samme Metal som Medaillen, hvorpaa var anført Navnet paa den Kamp, hvori den Paagældende havde udmærket sig. Samtidig blev der givet Bestemmelser om, at Dannebrogsordenens forskellige Grader skulde tildeles de Personer, der særlig havde udmærket sig i administrativ Henseende.

Da Obersten i nogle Dage havde vandret frem og tilbage i sit Værelse for at spekulere over disse Indstillinger, kaldte han mig ind til sig og begyndte at diktere. Jeg var mellem de Indstillede; efter nogle meget smigrende Udtalelser om mit Forhold blev jeg indstillet til Ridder af Dannebrog. Jeg rejste mig og takkede Obersten. „De maa ikke takke mig," afbrød han mig, „hvis De havde Grund til at takke mig, havde jeg udtalt mere, end De har fortjent. Det har jeg ikke. De kan takke Dem selv, fordi De har gjort Dem fortjent til denne Udtalelse." Ved Indstillingen til Tapperhedsmedaillen kom jeg ogsaa paa Listen. Denne Gang vogtede jeg mig vel for at takke. Den tapre Dragonordonnans, *Anders Larsen*, blev selvfølgelig ogsaa indstillet til Tapperhedsmedaillen.

Da min Udnævnelse til Ridder af Dannebrog var kommet ad officiel Vej, tog jeg til Billeskov for at hilse paa Obersten, takke ham maatte jeg jo ikke. Efter at have gratuleret mig hentede han sit Miniatur-Ridderkors og rakte mig det med følgende Ord: „Mit store Ridderkors kan jeg ikke give Dem, det maatte jeg aflevere, da jeg fik Kommandørkorset. Jeg beder Dem bære dette lille Kors, som jeg selv har baaret. Modtag det med Tak for den 18. April og bær det til Erindring om mig." Jeg behøver ikke at sige, hvor stolt jeg var

over denne udsøgte Opmærksomhed. Obersten havde været alvorlig, ja livsfarlig syg. Det viste sig, at det var en Brandbyld, han havde haft. Nu befandt han sig ganske godt og havde været oven Senge i nogle Dage; han kunde dog først melde sig til Tjeneste den 7. August.

Tapperhedsmedaillen blev som bekendt aldrig uddelt. Man sagde, at den nye Krigsminister, Generalløjtnant *Hansen*, ikke fandt, at der var Grund til at uddele Tapperhedsmedailler efter denne ulykkelige Krig. Som om der ikke kunde udvises Tapperhed i en saadan Krig. Der blev derved gjort stor Uret mod mange, som vilde være blevet indstillet til en Dannebrogsorden, hvis der ikke var blevet indstiftet en Tapperhedsmedaille. Saaledes gik det f. Eks. ud over Dragonordonnans *Anders Larsen*. Jeg fandt, at han mere end jeg havde gjort sig fortjent til en Anerkendelse. Efter at jeg havde faaet Ridderkorset, gjorde jeg derfor alt for at skaffe ham en saadan. Da det viste sig, at Tapperhedsmedaillen ikke vilde blive uddelt, fik jeg Oberst *Scharffenberg* til at indstille ham til Dannebrogsmand; men uagtet Indstillingen var meget varm, blev den mærkelig nok ikke taget til Følge. Efter at vi var kommet til Kobenhavn, bragte Obersten flere Gange Indstillingen i Krigsministerens Erindring, men forgæves. Jeg bad da Obersten om at gaa direkte til Kongen; men det vilde han ikke, han mente kun at kunne gaa ad den rent tjenstlige Vej. Jeg søgte at faa Sagen frem gennem Kabinetssekretæren og Chefen for Adjudantstaben, senere gennem Krigsministeren og, da *Anders Larsen* var blevet Kgl. Skovløber, gennem Finansministeren, men stadig alt forgæves. Forst 23 Aar efter 1864 og 5 Aar efter, at *Scharffenberg* var dod, lykkedes det mig. Da jeg havde faaet Solvkorset og var til Audiens hos Kongen for at takke for denne Naadesbevisning, bad jeg, om jeg maatte fortælle Hans Majestæt en lille Historie fra Kampen paa Dybbol den 18. April 1864 om en menig Mand, en Dragonordonnans, som den Dag havde vist

en saa stor Tapperhed, at han langt mere end jeg og mange Officerer, der var blevet dekoreret for deres Forhold i denne Kamp, havde fortjent en saadan Anerkendelse. I korte Træk fortalte jeg om *Anders Larsens* tapre Færd paa Dybbøl og om de mange frugtesløse Forsøg, som Oberst *Scharffenberg* og jeg havde gjort for at skaffe ham en Belønning. „Den Mand vil jeg gøre til Dannebrogsmand," sagde Kongen, „vil De gennem Chefen for Adjutantstaben sende mig en Indstilling vedlagt med en Afskrift af Oberst *Scharffenbergs* Anbefaling." 2 Dage efter havde jeg den Glæde at kunne meddele min Ordonnans, at han var blevet Dannebrogsmand.

Vi ventede stadig, at Forhandlingerne om Vaabenstilstand skulde blive afsluttet, men vi ventede forgæves. Vi vidste, at Oberst *Kauffmann* allerede Natten mellem den 11. og 12. Juli var taget som Parlementær til det fjendtlige Hovedkvarter, og at han var kommet tilbage for at indhente nye Instruktioner, da Fjenden gjorde Vanskeligheder og søgte at trække Forhandlingerne i Langdrag. Senere hørte vi, at Obersten, ledsaget af Kaptajn af Generalstaben *Bille*, den 16. Juli var taget til Snoghøj, hvor Underhandlingerne skulde fortsættes.

Der gik Rygter om, at Fjenden forinden Vaabenstilstanden vilde forsøge at gøre Landgang paa Fyen for at have fast Fod der og derved at kunne stille haardere Fredsbetingelser. Vi var derfor om muligt endnu mere paapasselige. Alle Afdelinger stod hver Nat under Gevær, rede til at modtage Fjenden. Brigadekommandøren red hver Aften, ledsaget af en af Adjutanterne, ud til Enden af Fønsskov Odde, selv om det regnede og blæste nok saa stærkt, saa at der ikke var Sandsynlighed for, at Fjenden vilde forsøge en Overgang over Lille Bælt under saa ugunstige Vejrforhold. For Folkene var denne Staaen under Gevær om Natten overordentlig anstrengende. I Længden vilde de ikke kunne udholde det, vi haabede derfor stadig paa Vaabenstilstand. Den 16. Juli

gik Rygtet, at det ikke var Fyen, men Vesterhavsøerne, Fjenden vilde have i sin Haand, inden han sluttede Vaabenstilstand. Den preussisk-østrigske Eskadre havde nærmet sig Vesterhavsøerne og havde indesluttet Kaptajnløjtnant *Hammer*, der med sine smaa Dampskibe, sin lille Kanonjolleflotille og et Kompagni Fodfolk skulde forsvare Øerne. Vi haabede, at Hammer, der havde et saa udmærket Navn fra Treaarskrigen, vilde løse denne Opgave trods alle Vanskeligheder. Dagen efter hed det sig, at Kaptajnløjtnant *Hammer* havde haft en alvorlig Kamp mod den store Overmagt; men Resultatet kendte man ikke. Først den 23. Juli fik vi Meddelelse om, at Vesterhavsøerne, undtagen Fanø, var blevet besat af Fjenden den 19. Juli, og at Kaptajnløjtnant *Hammer* havde set sig nødsaget til at overgive sig med sin ringe Styrke, dog først efter at alle Krigsfartøjer og alt Krigsmateriel var blevet ødelagt.

Da Fjenden saaledes havde opnaaet sin Hensigt, gik han ind paa at afslutte Vaabenstilstand fra den 20. Juli Kl. 12 Middag til den 31. Juli Kl. 12 Midnat.

Den 20. Juli kom der Ordre til Brigaden, at den skulde forlægges til et Kantonnement c. 2 Mil Syd for Vissenbjerg med Brigadekvarteret i Ørsted Præstegaard.

PAA FYEN

UNDER DEN ANDEN VAABENHVILE FRA 21. JULI TIL 8. AUGUST

Vi ankom til Ørsted Præstegaard den 21. Juli og blev modtaget med megen Venlighed af den gamle Pastor *Dreyer* og hans Hustru. Vi fik nogle meget gode Værelser og havde det udmærket. Det var en underlig Overgang at komme til den landlige Præstegaard, hvor alt var saa stille og roligt, efter at vi i den sidste Tid havde ligget i den yderste Linie og Dag og Nat i den største Spænding havde ventet Fjendens Angreb. Dagen efter vor Ankomst til Præstegaarden red jeg til Billeskov for at besøge Oberst *Scharffenberg*, som jeg fandt i god Bedring. Han var oven Senge, men maatte gaa med Stok; han ventede ikke at kunne melde sig til Tjeneste før i Begyndelsen af næste Maaned.

Den gamle Pastor *Dreyer*, han var, saa vidt jeg husker, 76 Aar, beklagede, at ikke hver dansk Mand gjorde sin Pligt fuldt ud. Naar alle vilde staa sammen som een og kun havde een Tanke, at ofre alt for Fædrelandet, saa vilde vi nok tilsidst faa Hjælp af Vestmagterne. Man skulde ikke tænke paa at slutte Fred, for Fjenden stod foran Kobenhavn. En Dag kom han ind til Brigadekommandoren med „Fyens Stiftstidende", hvis Redaktør var hans Son. „Maa jeg spørge Hr. Oberstløjtnanten," sagde han, „om der ikke er Belejringstilstand her paa Fyen." „Jo, det er rigtigt nok," svarede

Oberstløjtnanten. „Hvorfor tager man saa ikke saadan en Fyr som denne Redaktør ved Vingebenet og putter ham i Hullet. Hvis jeg var Overgeneral, satte jeg ham straks fast, selv om han er min Søn. Hvor tør han skrive saadan noget, som han gør her. Han fortæller om Troppeafdelingernes Forflyttelse til de nye Kantonnementer og giver saaledes Fjenden alle ønskelige Oplysninger. Han burde, saa sandt jeg er hans Fader, i Hullet."

Da jeg den 26. Juli atter aflagde Besøg paa Billeskov, hørte jeg Rygter om, at Vaabenhvilen var blevet forlænget, og Krigen dermed endt. Men 2 Dage efter hed det, at Rygtet var falsk, og at Brigaden skulde tilbage til Fønsskov Odde. Dette viste sig at være rigtigt. Den 30. Juli om Aftenen fik Brigaden Ordre til næste Formiddag at indtage de samme Kantonnementer som før Vaabenhvilen og at overtage Bevogtningen af den samme Kyststrækning som den Gang.

Vi blev modtaget i Føns Præstegaard med den samme Elskværdighed som tidligere, men med Sorg over, at Krigen skulde fortsættes. Imidlertid kom der allerede om Aftenen Meddelelse om, at Vaabenhvilen var blevet forlænget i 49 Timer til den 3. August Kl. 1 Nat. Dette tydede paa, at Forhandlingerne om en længere Vaabenstilstand som Indledning til Fredsslutning kunde ventes afsluttet i Løbet af disse 2 Døgn. Der skulde kun ordnes nogle rent formelle Spørgsmaal. Det forlød mærkelig nok, at Freden vilde blive sluttet paa forholdsvis gunstige Betingelser. 2 Dage efter blev det meddelt, at der var afsluttet Vaabenstilstand i 12 Uger, og at Fredspræliminærerne var undertegnet den 1. August.

Brigaden fik Ordre til den 3. August at indtage de samme Kantonnementer som før den 31. Juli. Brigadestaben drog altsaa atter ind i Ørsted Præstegaard. Vi ventede ikke at blive der længe, da det forlød, at Brigaden skulde forlægges til Sjælland; det bekræftedes snart. Den 6. August kom der Ordre til Brigaden, at den skulde afgaa til Korsør og Om-

egn og forblive der indtil nærmere Ordre. Jeg tog til Billeskov for at afhente Oberst *Scharffenberg*, der endelig havde kunnet melde sig til Tjeneste og nu atter overtog Kommandoen over Brigaden. Jeg fik derved Lejlighed til at tage Afsked med Baron og Baronesse *Wedell* og takke for al den mig viste Elskværdighed. Den midlertidige Brigadekommandør, Oberstløjtnant *Nielsen*, havde været særdeles elskværdig som Chef; men jeg var dog meget glad over at faa min kære Oberst tilbage igen. Den 7. August marcherede Brigaden til Odense, den 8. til Nyborg og Omegn og blev den 9. overført til Korsør. Om Bord paa Dampskibet læste jeg i en Avis, at jeg sammen med 43 Kammerater var blevet karakteriseret Premierløjtnant. Uagtet dette Avancement ikke bragte nogen pekuniær Fordel, var jeg dog meget glad derover.

PAA SJÆLLAND

UNDER FREDSUNDERHANDLINGERNE OG OVERGANGEN TIL FREDSFOD FRA 9. AUGUST TIL 26. NOVEMBER

En Bekræftelse paa, at Krigen var endt, fik vi i følgende af Hs. Majestæt Kongen den 8. August udstedte Proklamation.

„Soldater!

Kampen er endt! Fra Krigens blodige Færd vende I tilbage til Fredens Gerning.

Tunge Ofre har Krigen kostet; med endnu tungere Ofre maa Freden købes. Men Fædrelandets Vel byder at foretrække Freden for en fortsat Kamp.

Jeg ved, at Eders Mod er usvækket; jeg ved, at Armeen endnu er beredt til at optage Kampen imod Fjenden; men vi raade ikke over Udfaldet, og medens der kæmpes, er den overvejende Del af Landet i Fjendens Vold og lider under et Tryk, der snart vil føre til Ødelæggelse. Derfor maatte Kampen søges endt, om end med Afstaaelsen af Landsdele, der fra ældgammel Tid hørte til Danmark, og til hvilke enhver Dansks Hjerte var knyttet.

For Eder, Soldater! er Udfaldet af Kampen dobbelt tungt; I kæmpede, og Eders Blod flød for den Sag, vi nu have maattet opgive. Men med Ære gaa I ud af Kampen. Det skal erkendes, at den Opgave, der fra først stilledes til Eder,

var mere end vanskelig; mod 2 Stormagters Hære vare I kun en lille Skare. Ethvert Haab om Hjælp svigtede, Fjendens Overmagt tvang Eder tilbage; men hverken hans Magt eller Vinterens Barskhed kuede Eders Mod.

Modtager derfor, før I skilles, Eders Konges Tak. Med dyb Bekymring har jeg fulgt Eder i Eders tunge Gerning, med sorgblandet Stolthed har jeg set Eders Færd. Bevarer under fredelige Sysler den Rolighed, den Selvopofrelse, I have vist i Kampen, bevarer fremfor alt den Kærlighed til Konge og Fædreland, der har ledet Eder. Med Forsynets Bistand vil Danmark endnu kunne haabe en lykkelig Fremtid, om end den nærmeste Tid viser sig mørk og truende.

Værer i Freden, hvad I har været i Kampen, og I ville bidrage til Fædrelandets Vel, som I hidtil have hævdet dets Ære.

København, d. 8. August 1864.

Christian R."

Proklamationen blev oplæst for Tropperne under Gevær og gjorde et dybt Indtryk paa alle.

I Korsør var der ingen Ordre til Brigaden. Det undrede os, at der endnu ikke var taget nogen Bestemmelse om, hvor Brigaden skulde hen. Der havde dog været Tid nok til at forberede Troppernes Anbringelse paa Sjælland. Endelig den 10. August kom der en Ordre, som forbavsede os i høj Grad. Oberst *Scharffenberg* med Stab skulde afgaa til Ringsted, 9. og 20. Regiment til Roskilde, 2. og 22. Regiment til København. Det var heraf klart, at der skulde ske en Omfordeling af Regimenterne mellem Brigaderne; men det saa ud til, at man vilde skille Oberst *Scharffenberg* fra 9. og 20. Regiment, de Regimenter, der i hele Felttoget havde staaet under hans Kommando, og hvis Officerspersonale Obersten nu kendte saa godt. Det syntes utroligt; men man

har i vor Hærbestyrelse aldrig haft Sans for at bevare Traditionen, der dog er af saa stor Betydning.

Den 10. August tog Obersten ledsaget af Brigadestaben til Ringsted, medens Regimenterne begyndte Marchen til deres Bestemmelsessteder. Obersten rejste den 12. August til København for hos Krigsministeren at faa Oplysning om, hvilken Kommando der var tiltænkt ham. Samme Dag meddelte Overkommandoen i Dagsbefalingen, at Oberst *Scharffenberg* skulde overtage Kommandoen over 3. Brigade, der skulde bestaa af 10., 16. og 17. Regiment. 8. Brigade skulde ophæves, og 9. og 20. Regiment underlægges 4. Brigade. Hvor gjorde det mig ondt, at 8. Brigade, der dog var en af de Brigader, som under Krigen havde erhvervet sig et Navn, skulde udslettes af Hæren. Da Brigaderne efter den skete Omfordeling havde et forskelligt Antal, 2 til 4 Regimenter, var det ikke nødvendigt at indskrænke de 9 Brigader til 8. Skulde det ske, syntes det naturligere at ophæve den 9. og ikke den 8. Brigade. Det blev ogsaa senere saaledes; det følgende Aar blev 8. Brigade genoprettet, 9. Brigade ophævet. Oberst *Scharffenberg* fik dog udvirket nogen Forandring i de trufne Bestemmelser. Han blev ikke skilt fra 9. og 20. Regiment, idet han fik Kommandoen over 4. Brigade, der kom til at bestaa af 9. og 20. Regiment, der laa i Roskilde, samt 4. og 6. Regiment, der laa i Køge og Præstø. Obersten med Stab blev indkvarteret paa Gammel Køgegaard, c. $\frac{1}{4}$ Mil fra Køge. Vi ankom dertil den 13. August og blev modtaget med udsøgt Elskværdighed af Hofjægermester *Carlsen*. Paa dette smukke Herresæde tilbragte vi $3\frac{1}{2}$ Maaned og havde det i alle Henseender udmærket.

Efter at Afdelingerne var ankommet til deres Bestemmelsessteder, kom der Ordre til at hjemsende Mandskabet, saa at Bataillonernes Styrke blev c. 300 Underkorporaler og Menige. Det var et yderligere Bevis paa, at Regeringen havde

besluttet ikke at fortsætte Krigen, hvor haarde Fredsbetingelserne end blev.

Hofjægermester *Carlsen* var en meget begavet, en overordentlig interessant Mand. Siden Begyndelsen af Halvtredserne havde han været meget politisk interesseret og sluttede sig nærmest til Bondevennernes Parti. Han havde været kongevalgt Medlem af Rigsraadet og Indenrigsminister i Monrads Ministerium fra Maj til Juli 1864. I August 1864 nedlagde han sit Mandat som Medlem af Rigsraadet, hvilket vakte en Del Opsigt. Da Oberst *Scharffenberg* var meget konservativ, nærmest reaktionær, kunde han og Hofjægermesteren ikke føre en politisk Samtale uden straks at komme i ivrig Disput, hvorfor de snart opgav det. Dette kom mig til Gode. Naar vi efter Middag havde drukket Kaffe og røget Cigar paa Hofjægermesterens Værelse, og Obersten gik ned til sig selv, blev jeg ofte anmodet om at blive. Jeg havde da et Par Timers altid meget interessant Samtale navnlig om politiske Forhold.

Den 6. November fik vi Meddelelse om Fredstraktaten, der var afsluttet i Wien den 30. Oktober. Vi var fortvivlede over de haarde Fredsbetingelser, som vi fandt meget ydmygende. Danmark skulde afstaa Holsten, Lauenborg og hele Slesvig, endog de jydske Enklaver, dog mod Erstatning af en tilsvarende Del af de nordlige Distrikter af Slesvig. Alle de under Krigen opbragte Handelsskibe med deres Ladninger skulde tilbageleveres. Samlingen af Oldsager i Flensborg, der til Dels var bortflyttet, skulde atter skaffes til Veje. Jeg skrev hjem: „Den Fred burde man efter min Mening først lade sig diktere, naar Fjenden stod foran Kobenhavns Volde."

I Slutningen af November bestemte Krigsministeriet, at 4. Brigade, der nu kom til at bestaa af 2., 4. og 22. Bataillon, skulde forlægges til Kobenhavn. 6. og 20. Regiment fik Garnison i Aarhus, 9. Regiment i Viborg. Saa blev Oberst *Scharffenberg* dog skilt fra sine kære Regimenter.

Efter at Oberst *Scharffenberg* var kommet til København, fandt man megen Anvendelse for ham. Han blev Generalinspektør for Fodfolket og var Medlem af den Kommission, der forberedte Hærloven af 6. Juli 1867. Han gjorde i denne Kommission stor Nytte, idet han ved hele sin Optræden vandt de civile Medlemmers Tillid og fik dem til at stemme for mange af de af ham anbefalede Forslag. Ved Gennemførelsen af Hærloven i Efteraaret 1867 blev han kommanderende General i 1. Generalkommandodistrikt, hvilken Stilling han beklædte til Foraaret 1879, da han erholdt sin Afsked paa Grund af Svagelighed. Han døde 1882.

Den 27. November tog vi Afsked med Hofjægermester *Carlsen* og hans Familie, hvis elskværdige Gæstfrihed vi i saa lang Tid havde nydt godt af. Oberst *Scharffenberg* tog ledsaget af mig — Løjtnant *Kraft* var noget tidligere afgaaet til sit Regiment — til København pr. Jernbane. Der var jo kun en af Brigadens Afdelinger, der skulde til Hovedstaden, ellers havde Obersten sikkert redet ind i Byen i Spidsen for sin Brigade, skønt der ikke var nogen officiel Modtagelse. For os, der havde oplevet Troppernes Indtog efter Treaarskrigen, var det underligt, at Tropperne denne Gang ikke maatte marchere ind i Byen ad Hovedgaderne, men skulde liste sig stille og ubemærket langs Volden til deres Kaserner, som om de ikke fuldt ud havde gjort deres Pligt, men havde Grund til at skamme sig og skjule sig. Der kunde ganske vist ikke være Tale om nogen Jubel som den Gang, da Hæren bragte Sejr med; men der kunde, saaledes som Kongen havde gjort i sin Proklamation, være udtalt en Tak for alt, hvad Tropperne havde lidt og for den Tapperhed, der var vist; særlig den menige Soldat fortjente en saadan Tak. Hvorfor lod man ikke Tropperne samlet rykke ind i Hovedstaden, i Spidsen Sejrherrerne fra Mysunde, 3. og 18. Regiment samt *Hertels* Fæstningskompagni, efterfulgt af Oberst *Max Müller* med 1. og 11. Regiment, der standsede Østrigerne ved Sankelmark, og

af Oberst *Scharffenberg* med 9. og 20. Regiment, der havde vundet sig et Navn ved Dybbøl.

Trods al den Tapperhed, der var vist, trods alle de Ofre, der var bragt, var Resultatet sørgeligt; det er sandt. Men kunde det være andet, naar vi skulde kæmpe mod 2 Stormagter, og ingen, hverken Vestmagterne eller Sverrig-Norge, vilde hjælpe os, medens vi selv var saa daarligt forberedt, havde mangelfulde Fæstningsværker og forældede Vaaben.

Lad os haabe, at den danske Soldat, hvis han atter skal kæmpe for Konge og Fædreland, maa faa gunstigere Vilkaar, bedre Fæstningsværker at forsvare og mere tidssvarende Vaaben end i 1864.

I

VALPLADSEN·VED·SELK,KONGSHØJ·&·SAKSARMENE.

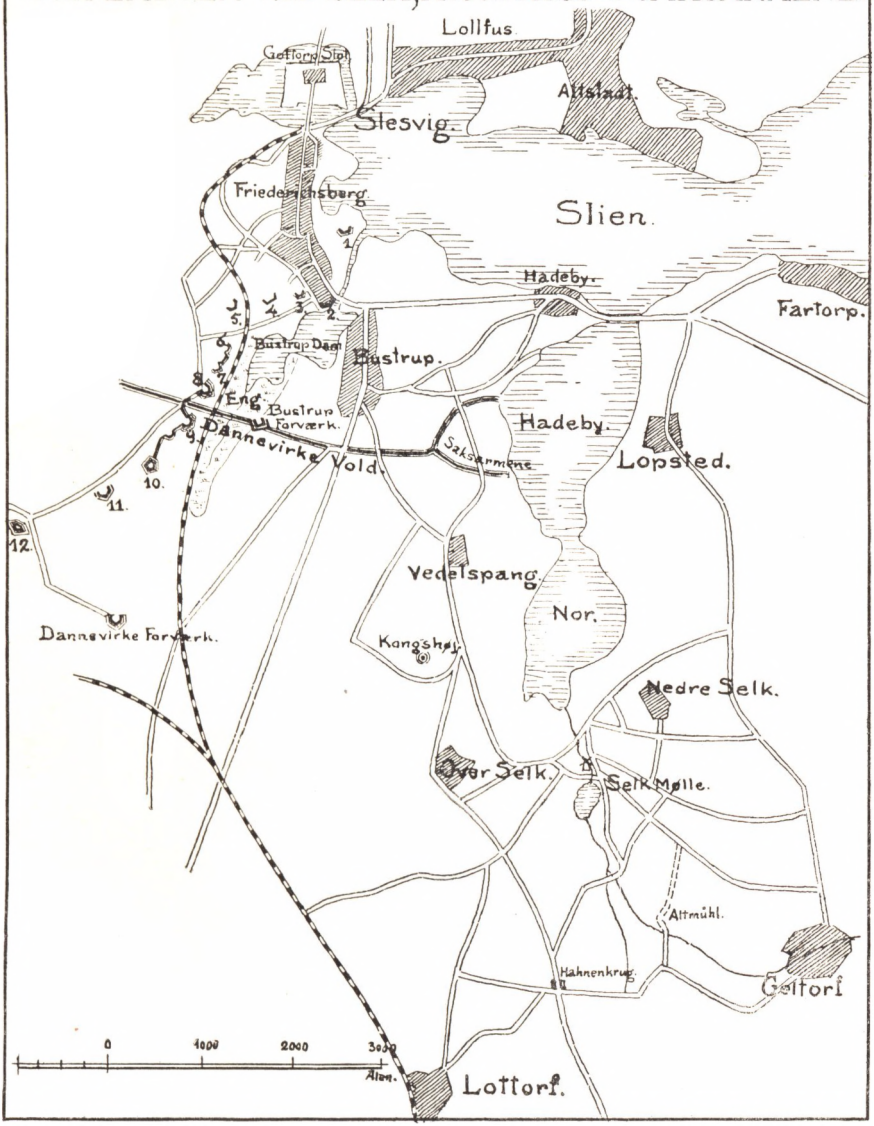

FRA·HELLIGBÆK·KRO·TIL·BILSKOV·KRO.

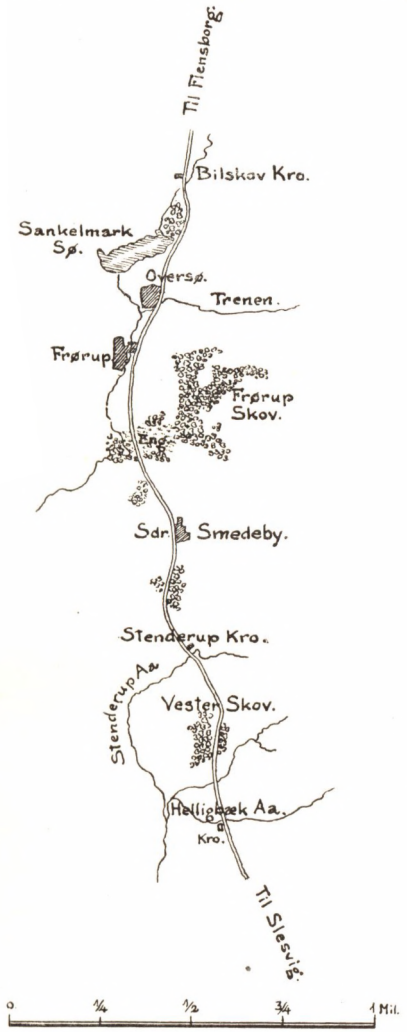

III

FREDERICIA OG OMEGN.

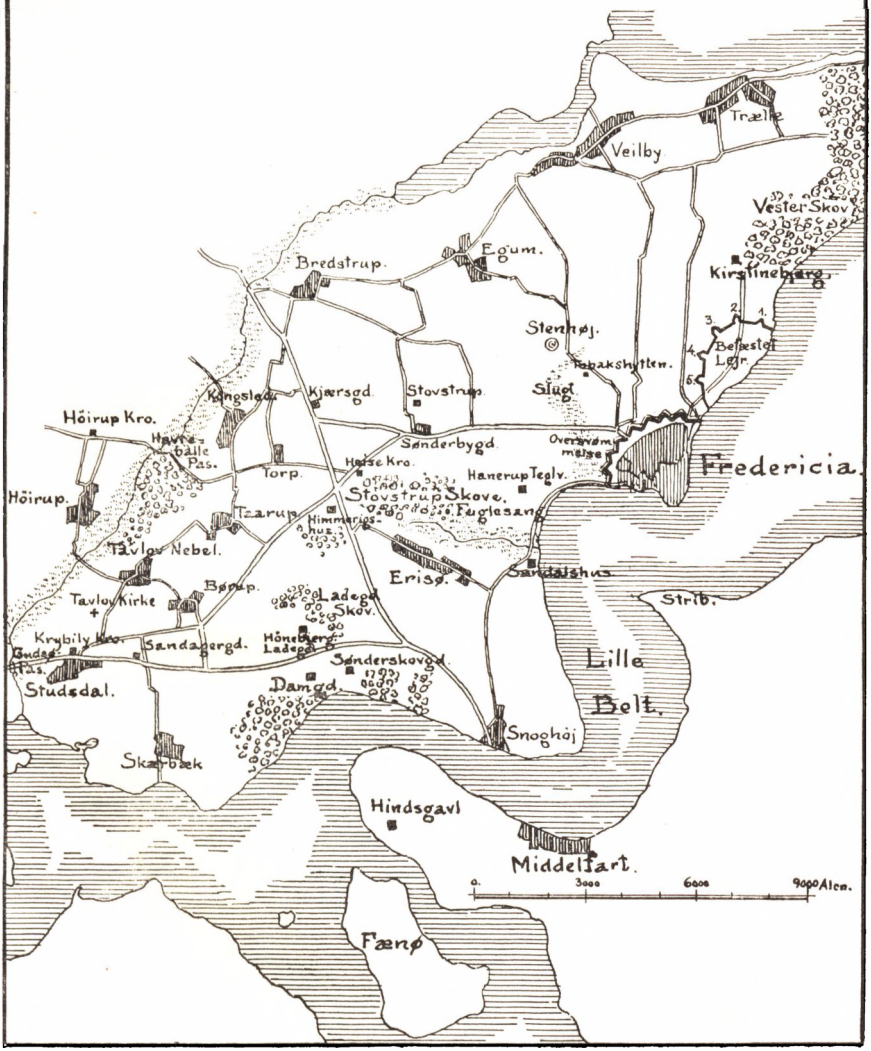
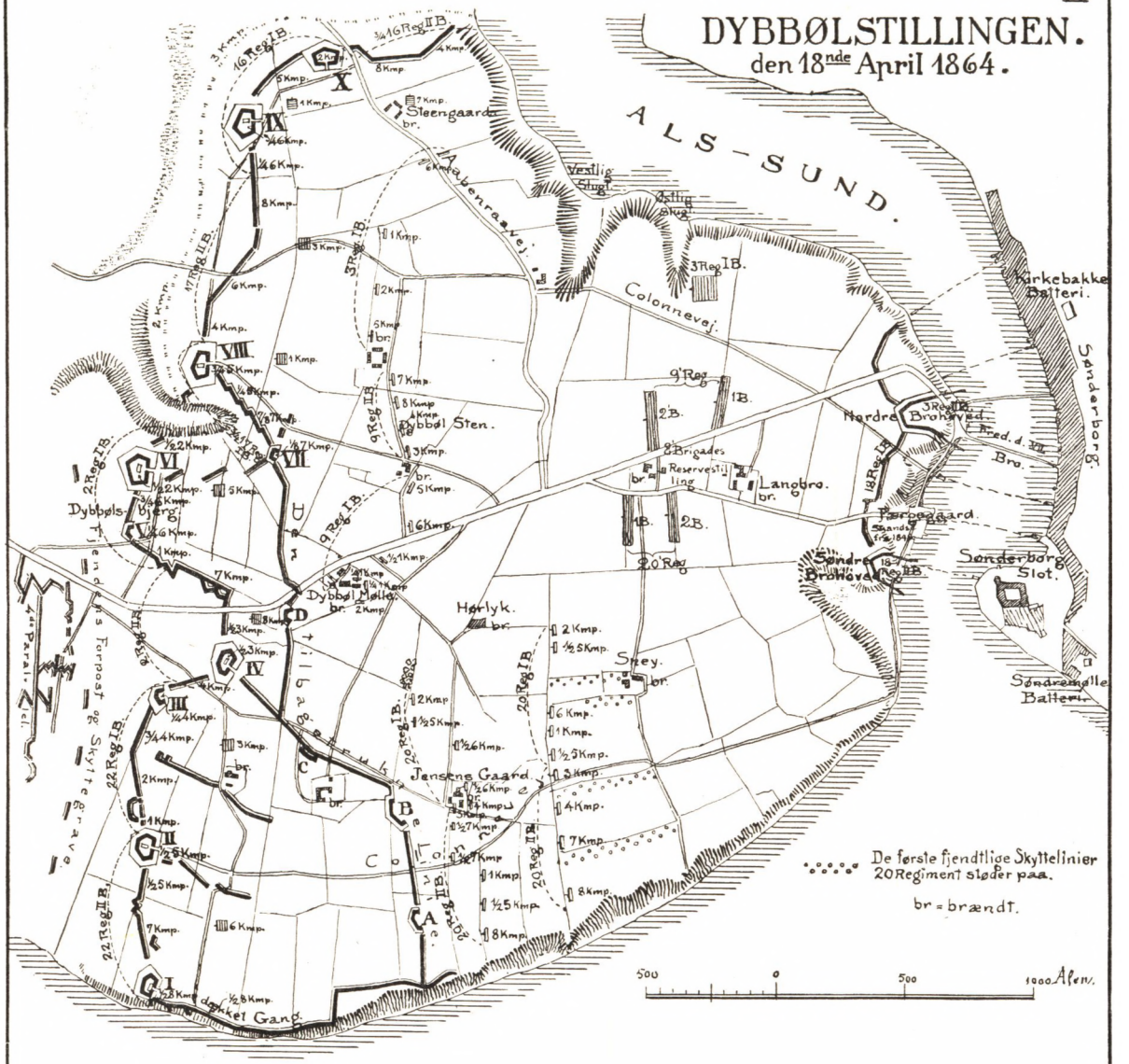
DYBBØLSTILLINGEN.
den 18nde April 1864.